

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DEN JYDSKE SLÆGT BORCH
SKJERN - BORCHERNE

III

UDGIVET AF SLÆGTEN – FOR SLÆGTEN

DEN JYDSKE SLÆGT BORCH

SKJERN - BORCHERNE

III

*•Ikke blot den fødende,
men fremfor alt den erindrende,
er i velsignede omstændigheder. •*

Søren Kierkegaard

UDGIVET AF SLÆGTEN – FOR SLÆGTEN

ISBN 87-980330-1-8

VINDERUP BOGTRYKKERI A/S

1974

FORORD

I en tid, hvor familien er i opløsning, og der eksperimenteres med kollektiver og storfamilier, hvor der udfoldes bestræbelser for at få homofile »ægteskaber« legaliseret, og hvor »papirløse ægteskaber« næsten er accepteret af alle og belønnes af staten samtidig med, at der endog gøres forsøg på at få dem kirkelig velsignet, i en sådan tid kunne det synes som om en slægtsbog ikke har nogen mission.

Men den dag kan jo komme, da en ung kvinde eller mand spørger sig selv: »Hvor kommer jeg fra, hvor hører jeg til, og hvorfor er jeg den, jeg er?« – Hvis man da – som Jeppe Aakjær siger – »søger slægtens spor i stort og småt«, er det vort håb, at denne bog ikke blot bliver et minde om en svunden tid, hvad den jo også er, men kan vidne for kommende slægter om værdier, som knyttede mennesker sammen og gav deres liv indhold.

Vi siger tak til alle, som ved økonomiske bidrag har muliggjort bogens trykning, og håber, at den må blive en spore til fortsat slægtsinteresse og slægtsforskning.

København, i november 1974.

For udgiverne

HIALMAR BORCH

RETTELSER

Side 150, linje 1: Wir hören et. Læs: Wir hören es.

Side 274, linje 25: luftalarmene. Læs: luftalarmerne.

Side 311, linje 4: 17. og 18. maj. Læs: 17. og 18. maj 1945.

SKJERN - BORCHERNE

III

Den generation, som denne bog handler om, er børnene efter de syv sønner fra Skjern Hovedgård, som er omtalt i »Skjern-Borcherne II«.

Det er en generation, som var fast forankret i tiden før de to verdenskrige, som for de flestes vedkommende var tilskuere til disse, og som nåede at få et kig ind i den »fagre nye verden« med dens enorme tekniske udvikling, som gjorde verden mindre, men også det enkelte menneske mere ensomt trods velstand og sociale forbedringer.

Da mange har skrevet med på bogen, har den vel et noget uensartet præg, både i form og indhold; men gennem de fleste af bidragene går som en rød tråd kærligheden til hjemmet, til forældrene og det danske land, en følelse, som knytter generationerne sammen og giver et samfund stabilitet, men som ikke synes så fremherskende hos nutidens unge.

Desværre har det ikke været muligt at fremskaffe en biografi af Ellen Frederikke Borch Jacobsen, se omstående under C.

Længden af de enkelte biografier beror i væsentlig grad på, om de pågældende har direkte efterkommere, og om de har efterladt sig optegnelser, breve o. l., og i mindre grad vel også på, hvad forfatteren har anset for rimeligt at medtage i en bog som denne.

Det bemærkes, at det har været overladt til de enkelte bidragydere selv at afgøre, om man ville omskrive ældre citatstykker til nyere retskrivning.

Bogen er ligesom sin forgænger skrevet af slægten for slægten. Den fortæller om jævne menneskers liv; men den har en bredde, som gør, at den bliver et udsnit af den danske hverdag i de år, den omfatter, og et lille bitte kig ud i en verden, som ikke længere eksisterer.

9. SLÆGTLED

Skjern - Brødrenes børn

<i>A. Erhard Borchs børn:</i>	<i>Side</i>
1. Erhardine Marie Borch	13
2. Frederik Borch	35
3. Christen Steenberg Borch	37
4. Viggo Imanuel Borch	39
5. Johanne Frederikke Borch	41
6. Thorvald Borch	43
<i>B. Christen Frausing Borchs børn:</i>	
1. Henrik Johannes Borch	49
2. Ulrikke Sophie Borch	117
3. Johan Frederik Borch	123
4. Axel Borch	143
5. Gunnar Borch	155
<i>C. Frederik Rasch Borchs børn:</i>	
1. Ellen Frederikke Borch Jacobsen (iflg. navnebevilling) * 23. oktober 1877, † 16. august 1956 på H. P. Lorentzens Stiftelse, Rigsgade, København	
2. Hedvig Borch * 20. juli 1879, † 4. september 1880	
<i>D. Niels Glud Borchs børn:</i>	
1. Magdalene Borch * 30. januar 1876, † 18. maj 1881	
2. Johanne Frederikke Malthe Borch	183
3. Anna Borch	189
4. Frederik Malthe Borch	195
5. Christian Malthe Borch	201
6. Martin Borch	207
7. Agnete Borch	217

<i>E. Peter Gottlieb Koch Borchs børn:</i>	<i>Side</i>
1. Kirsten Charita Borch	225
2. Frederikke Borch	235
3. Ejnar Borch	243
4. Anders Faurschou Borch	287
 <i>F. Ulrich Sophus Borchs børn:</i>	
1. Aage Borch	295
2. Fredrik Borch	299
3. Anders Faurschou Borch	
* 2. februar 1877, † 15. maj 1880	
4. Karen Borch	
* 9. maj 1878, † 28. maj 1880	
5. Asta Borch	
* 10. oktober 1880, † 18. januar 1881	
6. Svend Borch	305
7. Signe Borch	313
8. Oluf Worm Borch	321
9. Gerda Borch	323
 <i>G. Thorvald Christian Alfred Borchs børn:</i>	
1. Johannes Frederik Borch	329
2. Thorvald Christian Borch	
* 13. november 1879, † 10. maj 1880	
3. Richard Borch	
* 2. januar 1881, † 27. april 1881	
4. Ellen Borch	
* 18. december 1881, † 18. april 1882	
5. Frederik Emil Borch	333
6. Oluf Frausing Borch	337
7. Elenius Vilhelm Borch	341
 <i>H. Martin Borchs børn:</i>	
Christen Borch	353

Erhard Borchs børn

	<i>Side</i>
Erhardine Marie Borch	13
Frederik Borch	35
Christen Steenberg Borch	37
Viggo Imanuel Borch	39
Johanne Frederikke Borch	41
Thorvald Borch	43

Erhardine Marie Borch

20. december 1856 – 17. november 1925

Om moders tidlige barndom og forældrenes forhold er der fortalt i bogen om »Den jyske slægt BORCH, Skjern-Borcherne II« i afsnittet om Erhard Borch. Dine, som moder blev kaldt, var fem år ældre end sin ældste broder og 12 år ældre end den yngste, så hun har naturligvis været sin moders hjælper med at passe og opdrage de fem mindre søskende. Hun var då også hjemme, til hun var 16 år gammel. Hun gik i skole i Bjerregrav. I en gammel skrivebog gengives hendes karakterer ved årsprøven den 29. marts 1871 således: Religion mg+, dansk ug, historie mg?, geografi mg, naturhistorie mg+, regning mg?, retskrivning ug, skønskrivning ug, hovedkarakter mg+. Udskreven af skolen som nr. 3. *J. C. Bærtelsen.*

Til konfirmationen fik Dines mor flg. brev, som her bringes i uddrag, fra svigerinden i Vesterhornum præstegård:

Kære Mariel

Vesterhornum, den 18. april (1871).

Disse linier skal bringe dig og Erhard, Christens og min hjerteligste lykønskning til Dines Confirmation, hils også Dine så kærligt fra os. Vi ønsker alt godt for hendes fremtid og håber, at hun i denne vinter er blevet befæstet i den dåbspagt, som hun nu har bekræftet, og hvortil vi er visse på, at hendes tanke stadig hen vil finde som til det dyrebareste, der er skænket os. Ja, Gud give eder megen glæde af hende og lade hende også blive til velsignelse for sine mange små søskende.

Du skal have tak for brevet, du skrev til Christen i vinter. Vi glædede os sammen, da vi hørte, at Erhard havde fået bestillingen som vejmand, da han nok selv vil være gladede ved at have en stadig gerning at udføre. At det er småt og knapt for eder alligevel, kan vi sagtens forstå, men vi ved også, at Vorherre kan velsigne det lidet brød og de små fisk, så det kan blive nok til de mange, når vi kun lader ham derom og forstår at kaste al sorgen derfor på ham. ---

Har I de fremmede haver i år? Så får Erhard da også travlt med at få dem i stand. --- Lev vel og vær kærligt hilset allesammen fra eders venner i Hornum.

Din hengivne *Anna.*

At disse gode ønsker for Dine er gået i opfyldelse ses bl. a. af et brev fra Dine til broderen Viggo, da han lå meget syg på Randers sygehus, gengivet i artiklen om denne. Da var Dine for længst ude at tjene. Skudsmålsbogen fortæller om disse tjenester: Til Helsted, Borup sogn 11. nov. 1872. Da var mor altså knapt 16 år gammel. Her var hun i to år, og om tjenesten meddeles flg.: Erhardine Marie Bork(!) har tjent mig fra 1st nov. 1872 til 1st nov. 1874 til min tilfredshed. Helstedmark, den 1st nov. 1874, Jens Bak.

Så har mor åbenbart været hjemme om vinteren, for næste indførsel viser en tjeneste fra 1. april 1875 til 1. november 1879, altså i hele 4½ år, hos P. A. Bugge i Neder Bjerregrav. Så har mor igen været hjemme en vinter til april 1880, da hun flyttede til Gjandrup i Ålum sogn, hvor hun var en sommer hos gårdejer Poul Sørensen, kaldet Poul Smed. Dette var altså mors første ophold i Gjandrup, hvor hun har lært min far at kende, men det blev ikke til mere denne gang. Da var hun 23 år gammel, og far 28. Så følger et år mere i Neder Bjerregrav og fire år i Kousted, først hos en gårdejer A. K. Vegger, som jeg husker mor og jeg engang besøgte, da jeg var en lille dreng. Og to år hos læreren, O. Christensen. Det var herfra, mor besøgte og skrev til broderen på Randers sygehus. Derefter var mor et år i Overfussing og et halvt år i Ålum, hvorefter hun igen fra maj 1887 tjente hos Poul Smed i Gjandrup.

Mor var nu efterhånden blevet over 30 år gammel og havde levet et rigt og glad ungdomsliv, med mange venner blandt piger og karle. Men nu traf hun igen min fader, Jens Kristian Jensen, der efter faderens død havde overtaget den lille ejendom på ni tønder land. Hans moder boede hos ham på aftægtskontrakt, der findes den dag i dag. Hvor og hvordan de to mødtes igen, fortæller mor i

et følgende brev. Men først et brev fra far til mor. Han har nok ikke været så meget skrivende som hun. Og vi har næsten intet andet skriftligt fra ham.

Erhardine til venstre sammen med to ungdomsvenner omkr. 1880 – 85.

Lykønskning til Erhardine Marie Borch på din fødselsdag. (20.12, det har været 1887, M.)
Jeg vil herved bede dig undskylde, at jeg ingen foræring kommer med. Da det var min mening, at du skulle haft mit portrait til din fødselsdag, men da du jo nok ved, at jeg glemte at få det med sidste lørdag til Randers, så kan du nu ikke få det til den dag. Men så skal du have min hjertelige lykønskning, kære Dine. Og så må du have foræringen til gode til en anden gang.

Jens Christian Jensen.

*For dig min bedste ven
Jeg ønske vil altid glæde
Må følge dig hvor du i verden træde*

*For du skal være min elskede viv
Derfor jeg ønsker det for dig
For dig min kære søde ven.*

Kristian.

Brev fra mor til far.

En nytårshilsen til min egen elskede Kristian Jensen, glædeligt nytår. Det er til gengæld for den kærlige lykønskning, som du bragte mig på min fødselsdag, hvilken voldte mig stor glæde. Ja, kære ven, nu er det gamle år snart til ende. Det var det år 1887, at vi to fandt hinanden igen, det vil altid blive et mindeår for os, jeg tænker så meget både på fortid og fremtid. Det sidste år har været et meget betydningsfuldt år for mig, først med sorg og så tilsidst med glæde. Der foregik en stor omvæltning i mit liv. Og så er det næste 1888, hvad mon så det vil bringe os, det bliver vel endda mere mindeværdig for os, hvis vi i dette år skal række hinanden hånd for Herrens alter og love hinanden evig troskab. Kære ven, hvis det nu sådan er af Herren bestemt, at vi to skal følges ad gennem dette liv og dele sorger og glæder med hverandre. Lad os da bede til Gud, vor Fader i himlen, at han vil være med os, i al vor gerning, med sin nåde, fred og velsignelse, så vi kan leve et lykkeligt ægteskab i Herren og fremfor alting ikke glemme ham, som har givet os alt.

Så vil fred og kærlighed også lyse, og rigtig være til huse i vort hjem, ikke sandt, kære ven. Så siger jeg nu, med det gamle år, farvel til mine pigedage, som nu også har været længe nok. Og så hilser jeg det nye år som det år, der skal bringe mig ind i en anden livsstilling og inden sin udgang lære mig, hvad det vil sige at være en elsket mands hustru, og -. Ja, gid du så, min kære, elskede ven, aldrig må fortryde, at du valgte den lille fattige Dine til din kone. Du kan være ganske overbevist om, kære Kristian, at jeg skal gøre min pligt overfor dig og for din kære moder, som jo nu også bliver min anden moder, og hende holder jeg allerede meget af, og jeg håber og tror, at jeg må få et lykkeligt hjem i fred og kærlighed, mellem os alle tre. Nu kan jeg forstå, hvorfor jeg ikke skulle blive i Alum, og hvorfor jeg tænkte og længtes så meget efter Gjandrup. Og nu kan jeg forstå, hvorfor du så tit har været i mine tanker, og min hu altid har stået til dig. Nu var tiden kommet, at vi igen skulle mødes for at forenes for stedse. Og var det så ikke underligt, at vort første møde skulle være ved Guds hus, ja det er altså Guds styrelse og vilje, for vi har jo ikke selv gjort noget derfor, før han tændte lyset og kærligheden i vore hjerter. Hans tanker er uransagelige. Men jeg er så glad ved, at jeg fandt dig, når jeg nu blot ikke havde den synd på min samvittighed, at jeg har gjort et andet menneske ulykkelig. Men tror du ikke nok, at Gud Fader i himlen vil tilgive mig og indgyde ham trøst og lindring. Og skal jeg have nogen straf derfor, så vil jeg bære alt med tålmodighed.

Så, nu har jeg da skrevet et helt brev, før jeg rigtig vidste af det, men det er jo også det første til dig, min søde elskede Kristian, nu ved jeg ikke, hvad du vil synes derom, du synes nok, det er for barnligt ligesom min tale.

Så vil jeg nu til slutning ønske dig et sundt, godt og glædeligt nytår, og så godnat, sov trygt, og drøm om mig din lille kæreste, og din trofaste pige, som sender dig mange kærlige hilsener og tusinde kys.

Erhardine Marie Borch.

*En nytårshilsen overbringer
Jeg dig, min kære søde ven.
Min tanke fløj på ønskets vinger
I hast at ile til dig hen.
Du var mig kær fra første stund,
Jeg skued i dit ømme øje -*

*Da første gang du kyssed min mund,
Et lys oprandt bag mørkets høje.
Du har vundet min kærlighed ved dit venlige sind
Og stemt mit hjertes strenge til sang.
Du har såret mit hjerte med øjnenes pil
Men tillige det lettet for sorg og trang.*

☆

*Så siger vi da farvel til det gamle år,
og hilser det nye med tro og håb i kærligheds vår.*

Mor var en munter og glad pige og levede med i ungdommens glæder og fornøjelser. Men hun var jo fra et meget fattigt hjem, og selv om hun vandt venner overalt, så var det ikke let for en sådan pige at finde en tro livsledsager. Angående hendes tidligere ven, som er nævnt i dette brev, skriver hun i en slags dagbog i et gammelt stilehefte: Kousted, den 30. april 1885. Jeg føler med mig selv og kan så godt forstå, at jeg snart mister min kære, elskede Kristian (Pedersen. M.). Han elsker mig vist ikke mere, han vil ikke være mig bekendt for verden og generer sig ved at række mig hånden til følgeskab i andres påsyn, og derfor er jeg meget bedrøvet, især i denne aftenstunde er jeg i meget dårligt humør og foretrækker at blive hjemme og græde, i stedet for at følges med de andre piger op og få et lam. (Valborgaften, 30. april, legede de unge på gaden og fik hver et »lam, gadelam« = en kæreste. M.). »Min sorg er stor, på denne jord. Min ven har mig forladt. Derfor jeg byder dig, glæde, godnat«. ---

Sorgen har dog ikke været evigt! Der står på samme side: »Den 11te februar 1886 var jeg til totalbal i Tånium og meldte mig den dag ind i foreningen. Det var den fornøjeligste dag, jeg længe har haft«.

Men der gik alligevel et par år mere med venskabet med Kristian Pedersen. Så står der i dagbogen: »Den 26. september 1887 tog jeg afsked med min Kristian Pedersen, efter at vi havde været kæresten i 3 år. Det var ikke let at gøre det, men han havde ikke elsket mig i længere tid, og derfor tog min kærlighed til ham også mere og mere af, så jeg tilsidst så mig nødsaget til at gøre det helt forbi og sønderbryde det kærlighedsbånd, som vi engang i dårskab havde knyttet. Jeg fandt, at vi to slet ikke passede for hinanden, og derfor var det bedste for os begge at skilles, om end det gjorde ondt lige i tiden, thi det er bedre at sige op i tide, end et langt liv at fortryde. Men jeg beder til min kære Gud og Fader i himlen, om han vil tilgive min synd, da jeg har hørt, at jeg har forvoldt min ven så stor en sorg ved at bryde løftet med ham, og så beder jeg om, at Gud vil være med ham og bringe ham mere lykke og glæde og velsignelse, end jeg var i stand til at bringe ham. Ja, det ønskes ret inderligt af mig, Erhardine Borch«.

Endvidere står der i »dagbogen« i stileheftet: Gjandrup, den 6te februar 1888: »Hvad er det, som forfølger mig overalt som en skygge og aldrig vil ladè mine tanker i fred? O, nu troede jeg endda, at jeg var lykkelig og kunne trygt hengive mig til glæden, nu nærede jeg det søde håb, at nu skulle snart min sorgfulde prøvelsestid være sin ende nær. Men ak, hvad er det nu for en forfærdelig indskydelse, jeg pludselig får? Hvad er det nu for en forfærdelig nagende og fortærende tanke, der opstår i mit indre og truer med helt at undergrave både min sundhed og min hjertefred. – Ja, en uendelig sjælekval må jeg lide, og så må jeg endda hver dag forestille

mig at være glad og veltilfreds, og tit må jeg synge og danse med blødende hjerte og tårerefyldte øjne. O, min Gud, hvorledes vil det ende?

*Dybt, så dybt i mit indre
Huses kun kval og ve
Himlens stjerner de tindre,*

*Kunne min sorg de se.
Kunne min smerte de lindre,
Ville det sikkert ske«.*

En trøstesløs, sorgfuld, glædesløs, og altfor dybt tænkende pige. (I morgen:) »Søde Kristian Jensen, Tilgiv mig, din slemme pige. Dine«.

Så findes der endnu et brev i mors gemmer, skrevet på dobbeltark med lyserøde kanter. Øverst i højre hjørne et glansbilled: En blomsterbuket med et hvid/rødt bånd om. Øverst i venstre hjørne et par turtelduer, der sidder på et anker (troens) og over dem to hjerter, hver med en brændende flamme (kærlighedens) og over dem en (fredens) due. Det er som nytårsbrevet i en tilsvarende konvolut, men uden frimærke, så det er nok personligt overbragt.

Gjandrup, den 2den marts 1888.

Min kære, elskede ven!

Du være, på denne din 36te års fødselsdag, så hjertelig lykønsket af din tro, hengivne lille kæreste, og mine bedste ønsker for din fremtid ledsager denne lykønskning, som er af hjertet ment. Det er nu hele gaven, jeg har at give dig dengang, og lad mig nu se, at du ikke forsmår den, min kære ven. Jeg ville gerne have givet dig mit fotografi igen, men jeg har jo ingen nu lige for tiden, men det skal nok engang komme. Du kan ikke tænke dig, hvor glad jeg er, når jeg går ind til dig, og hvor lykkelig jeg er, når jeg sidder inde og taler med dig og din moder, det er nu bleven min ugenlige vane, som jeg altid længes efter. Men så kan jeg næsten heller ikke komme afsted med at gå igen. Det er altså sidste gang, du holder fødselsdag som ungarl. Når du næste gang holder fødselsdag, så håber jeg, at jeg nok skal være dig så nær, at jeg ikke behøver at tilskrive dig min lykønskning og mine tanker.

Ja, kære Kristian, nu kommer det an på, om jeg kan være dig værdig som kone. Som kæreste har du jo nu valgt mig. Jeg skal nok gøre alt, hvad jeg kan, for at gøre dig lykkelig og glad i dit hjem. I har jo altid haft et fredeligt hjem, og denne fred skulle jeg ikke vel komme ind og forstyrre, eftersom jeg selv så højt elsker freden. Nu vil jeg bede Vorherre om, at han vil skænke os et lykkeligt ægteskab med velsignelse og fred, og at vi så må holde bryllup i en god stund til efteråret. Ja, min elskede ven, det vil blive en meget alvorlig og højtidelig dag for os, når vi med hinanden hånd i hånd skal træde frem for Herrens alter, og lydeligt give hinanden det Ja på evig troskab, og give hinanden hånden derpå, og så knæle ned, og modtage Herrens velsignelse, da er vi knyttet sammen med det kærligheds hellige bånd, som intet i verden, uden døden, skal sønderbryde. Det vil blive den skønneste dag i vort liv, som vi altid vil se tilbage på som et strålende lyspunkt i vort jordiske liv. En uforglemmelig dag bliver det altid for os, om vi så bliver nok så gamle, på den dag, da vi knytter vort ægteskabs-bånd, da åbner sig døren for os til et ganske andet liv, end det, vi nu har oplevet, og vi får da mere alvorlige ting at tænke på, end dem, vi nu har kendt. Og så lukker tillige døren sig for vore skønne ungdomsdage. Men så er vi to om alt, i stedet for vi før var alene, og så vil vi hjælpe hinanden med alt, og stå hianden bi med råd og dåd, og bære og lette hinandens sorger og

glæder. Når vi gør det, og så fremfor alting er hinanden tro, og så ikke glemmer at bede, og takke Jesus, vor Frelser og vor Fader i himlen. Så kan du tro, elskede ven, så får vi det nok godt sammen, og så vil vi være gode ved din moder, for hun har vist lidt nok i sine yngre dage. Jeg skal nok blive hende en god og kærlig svigerdatter, det kan du sige hende. Blot det nu må være os forundt, at vi altid må beholde et hjem så godt, som I nu har, så skal jeg ikke ønske mig mere. Men nu vil vi hjælpe hinanden til det bedste, vi kan. Når du til næste år fylder år, så må jeg ønske dig tillykke som din lille kone, så skal jeg nok lave noget godt til dig og give dig en bedre foræring end i år, men det er jo ikke godt at vide, hvad det kan blive. Så tror jeg nu, jeg må slutte for den gang, for du bliver vist ked af at læse alt dette krassereri. Nu er klok 11^{1/2}, og stormen hyler i skorstenen, og hunden hyler så hæsleg herude, og varmen er ude i kakkelovnen, og hver sjæl her på gården ligger i den søde søvn, kun jeg er oppe og sidder og skriver til dig, min søde ven, for at jeg i morgen aften kan ile ind til dig og selv overrække dig brevet. Er jeg ikke et stort barn? Men nu vil jeg slutte mit velmente og kærlige brev med mange kærlige hilsener og en hjertelig lykønskning til dig, min inderlig elskede ven. Med det søde håb, at jeg bliver genelsket af dig. Din tro, hengivne pige.

Erhardine Marie Borch.

*Jeg elsker dig så inderlig
Blot du nu tro vil blive mig.*

*Jeg vil dig blive tro og huld
Er det ej mere værd end guld.*

Gem dette til et kærligt minde. Vil du tilgive mig min dårlige opførsel. Hermed tusinde kys, og så godnat sov vel og drøm om mig.

I dagbogen står der nogle vers, som f. eks.:

*Bort fra verdens travle trængsel,
Bort fra livets mørke fængsel,
Bort fra verdens land at ile,*

*Bort fra møje, hjem til hvile.
Er jeg rejsefærdig til,
Når min Herre Jesus vil.*

Erhardine, 31. marts 1885.

*Drag Jesus mig
Dog efter dig
Fra verdens myretue
At jeg ikke mere skal
Al den jammer skue.*

*Drag Jesus mig
Dog efter dig
Til himlens frydebolig,
Verden er for dine børn
Vildsom og urolig.*

Den 27de januar 1888. Dine.

Om brylluppet skriver mor i »dagbogen« flg.:

»Den 28de april 1888 havde min broder Frederik bryllup og havde kun to par med i kirken. Den 18de august (18.8.1888) holdt jeg selv bryllup og havde stort gilde en dag, med hele byen og nærmeste familie på begge sider. Jeg havde alle bestillingsfolkene med og to musikere. Det var et mageløst dejligt vejr, en skøn og uforglemmelig dag, i Gjandrup 1888.

Erhardine Marie Borch«.

Og mange år efter mindes hun i et brev den store dag: de mange vogne, der kørte til kirken i Ålum, og festen derhjemme eftermiddag og aften.

Om brylluppet skriver mor også den 18.8.1920: »Så i dag er det min bryllupsdag, for 32 år siden. Det var den dejligste dag i mit liv, yndigt stille varmt vejr med klar solskin, 14 vogne til kirken med musik foran. Alle morede sig så godt. De gamle dansede og sang, mændene i skjorteærmer, oppe i A. Hvids den lille sal, som var pyntet med graner og rønnebær. Alt så så skønt ud for mig den dag, og jeg gik så frejdigt og glad ind i dette lille hjem og takkede Gud i mit hjerte, fordi han gav mig så godt et lille hjem, eftersom jeg var en fattig pige, snart 32 år, ejede ikke meget af jordisk gods. Men der kom andre dage. Jeg lærte, at livet er ingen dans, der kommer også storme og skyer og formørker vor lykkes himmel: Modgang, sorg og trængsel må vi jo alle døje, medens vi på jorden bo. Men jeg havde også megen glæde af mine små børn, men ikke havde jeg drømt om, at jeg så tidlig skulle miste min gode mand og stå alene med de små børn. Men Herren var med mig og vendte alt til det gode, og jeg siger nu Gud og vor Frelser tak for disse børn, han skænkede mig, og alt godt. Det er jo dem, som er min alderdoms trøst og støtte«.

Men hvem var nu den mand, hun blev gift med? Hans skudsmålsbog melder: Jens Christian Jensen, søn af husmand Jens Mortensen Jahn og hustru Ane Andersdatter, er født i Gjanderup den 3die marts 1852, døbt, vaccineret o. s. v. — — Ved eksamen den 3die april d. år blev han udskreven af Grensten skole som konfirmand og erholdt for kundskab hovedkarakteren meget godt, hans opførsel har været særdeles god. Søndagen den 8de april blev han i Grensten kirke konfirmeret af mig i sin dåbs pagt.

Østervelling, den 12. april 1866, Chr. Fr. Borch, kapellan p. p.

Forældrene var »udvandret« fra Terp i Vestervelling sogn, da de stiftede bo i Gjandrup. Ane var en gårdmandsdatter, Jens en husmandssøn. Ane var kun 21 år, da de blev gift. I ægteskabet fødtes 14 børn, hvoraf 5 døde som små og to som unge. Anes søster boede i Grensten, og far, der var nr. 4 af flokken, har så tjent der som dreng og blev derfor konfirmeret der af mors farbroder Chr. Borch. Fader havde et par pladser efter konfirmationen, men det ser ud til, at han er kommen hjem til november 1868, 16 år gammel. Var faderen da allerede død? Fars yngste broder blev født i 1867. Så har han altså været hjemme og hjulpet moderen med ejendommen og opdragelsen af de yngre søskende. Fader døde allerede i 1901, da var jeg kun 4¹/₂ år gammel, så jeg har kun meget få og vage minder om ham.

Broder Erhard skriver om ham i et brev fra 1941:

»Angående fars politiske indstilling, da husker jeg, vi hjemme havde indrammede billeder af Christensen Stadil (senere J. C. Christensen) og en mand, som hed Elmquist, og at far var meget optaget af disse mænds virke,

så jeg formoder, at far var venstremand og måske senere ville være blevet socialdemokrat som broderen Christen, der var tømrer og andre af hans venner, f. eks. bødker Th. Vandborg i Overfussing. Denne kom en del over til far, de var vistnok vurderingsmænd sammen (i Husmandforeningen?) og var måske også fælles i deres politiske anskuelser. Forresten husker jeg, mor var ikke altid så glad, når far var sammen med V., der blev vist drukket kaffepuncher, og far, som ellers ikke drak til hverdag, kunne ikke så godt tåle det nu. I de unge dage, som ungkarl, var far vist gerne med, når byen holdt »Liegstou«, og når der var høstgilder o. l. Såvidt jeg forstod, var far godt lidt af sine bysbørn, han brugtes en del til »skaffer«, når der var bryllup og begravelse, og han var rask og livlig til underholdning, – ville vist også gerne selv sammen med andre folk. Husker af tillidshverv, at far var brandfoged. Jeg var meget imponeret over det gule messingskilt. Far var »Våbenbroder«, havde »ligget« soldat i Viborg, og vi havde også et indrammet »Våbenbroderskilt«. – – –

Engang vi havde tækkemand, faldt far ned fra stilladset og slog sig. Den ene arm tog skade, og han havde vistnok en hjernerystelse. Armskaden bevirkede, at han dårlig kunne føre barberkniven og derfor lod skægget stå. Sådan husker jeg far, med »let rødligt« fuldskæg, – i hvert fald blond – og jeg syntes, han var smuk, høj og slank. Det er nu ikke meget, jeg husker om far i enkeltheder. Kan huske, at han satte mig i rette engang, da Inger og jeg havde leget en lidt uheldig leg ude i laden. Men jeg kan ikke huske, far har slået. Mor sagde senere, at han holdt meget af os børn. – Det år, far døde, var jeg med ham ude ved »Raislejet« (Randersledet, hvor vejen drejede fra landevejen ned til Gjandrup. *M.*) og hente en sæk mel på slæden. (Måske en af gårdmændene havde haft den med fra Randers). Det var til høkerhandelen. Far blev varm af at tumle med sækken, og dette var vistnok den ydre anledning til en influenza med senere lungebetændelse, hvoraf han ikke kom op mere. Husker også fra sygelejet, at han var uklar. Jeg græd meget, den morgen jeg fik at vide, at far var død, kan huske, jeg lå i slagbænken inde i stuen.

Lang tid efter erindrer jeg mine drømme om far, og at han var levende endnu. Det gjorde meget dybt indtryk på mig, og døden stod for mig som det ufattelige, følte også med mor, der nu stod alene med os børn. Viggo tjente nede ved søen, og jeg var den store derhjemme! (Knapt 11 år gammel *M.*)«.

Far døde den 4.12.1901, kun 49 år gammel. Selv husker jeg, at Inger og jeg gik og gled på isen på en grøft udenfor huset, da vi blev kaldt ind for at sige farvel til far. Til mig sagde han: »Min bette dreng!« Far holdt så meget af salmen: »Her vil ties, her vil bies«, så den bad han om at få sunget, før han døde.

Det kneb nok tit med at skaffe det nødvendige til den store familie. Far og mor fik seks børn, men den yngste, født i 1900, døde knapt 4 mdr. gammel. For at hjælpe på indtægterne, begyndte far i 1897 med en lille høkerhandel, der blev indrettet i en af stuerne. Far lavede selv inventaret, ligesom han havde lavet stole og andre møbler. Men høkerhandelen gav vist ikke meget overskud, idet bønderne selv kørte til Randers og købte ind hver lørdag, så det blev kun, hvad man manglede derudover i ugens løb, og hvad husmændene købte, som høkeren kunne tjene lidt på.

Om livet i det lille hjem fortæller flg. to breve. Først et til mors svigerinde, faster Inger, der døde som ugift nogle år efter.

Gjandrup, den 17.1.1891.

Kære svigerinde!

Jeg vil med disse linier meddele dig den nyhed, at jeg natten mellem tirsdag og onsdag (14.1.) klok 2 bekom mig en lille søn, som var både rask, fed og velskabt, som jo er det glædeligste ved det, for vi ville jo rigtignok helst haft en lille pige den gang. (Det var altså Erhard, M.).

Det gik meget rask på. Jeg malkede køerne som sædvanlig og gik i seng klok 10 $\frac{1}{2}$ og fejlede ikke noget. Men jeg faldt knap i søvn, og klok 12 måtte Kristian op og skynde sig over til Anders Mikkelsen, og de kørte straks, og det var da så heldig, at madammen (jordmoderen i Tånum) var hjemme, for ellers havde jeg nok ikke ventet, til de var kommen med en fra Randers, for før klok 2 havde vi drengen lige straks, hun var kommen ind af døren. Men du kan tro, det var hårdt i den tid, det varede, det er rigtignok ikke morsomt.

Jeg har da også været nogenlunde godt tilpas siden, jeg sidder i sengen og skriver til dig. Kristian skrev til de andre i aftes, men jeg vil helst skrive til dig, kære svigerinde, for jeg skylder dig jo et brev, og en hjertelig tak for dit kære brev, som du skrev til min fødselsdag. Der var da heller ingen andre, der skrev til den. Veninderne vil så let glemme os, når vi først bliver gift. Det vil du nok erfare, når du, som nu jeg tænker, det ikke skal vare ret mange år, inden du også indtræder i den hellige ægtestand, du tænker da nok i al fald derpå. (Inger var født 9.8.1863, så hun var godt 27 år på det tidspunkt og tjente i en eller anden naboby, jeg ved ikke hvor, M.). For nu er du igen bleven forligt med din Kristen, og så bliver det vel alvor med jer. – Jeg sang altid, mens jeg var ung: Selv om alting går itu, det kan dog blive godt endnu, ja, du kan tro, jeg var en rask pige. Og jeg fik da også god lige af min skønne ungdom, det er alligevel den dejligste tid af hele vort liv her på jorden. Når blot vi holder fast ved vor ære og dyd, som jo er en ung piges skønneste pryde. Lad mig nu se, kære Inger, at du holder fast ved din, for jeg var da nær ved at have tabt min. Men alt står i Gud Faders hånd, hvad han vil, det gør hans ånd. Thi aldrig havde jeg tænkt mig, da jeg første gang lærte din broder at kende, at jeg efter otte års forløb og fraværelse skulle få ham til mand og komme til at bo i denne lille afsides by Gjandrup. Men sådan kan Vorherre styre og lede det for os. ---

Det er slemt koldt vejr i denne tid for din moder, som nu må ud, imod hun plejer at sidde ved kakkellovnen. Blot hun nu ikke skal blive syg bagefter, så kommer vi vel med Guds hjælp over det denne gang. Så på gensyn, lev vel. Til slut være du nu hilset fra din gamle moder og broder og lille Jens Viggo. Men først og sidst være du hilset fra din hengivne svigerinde.

Erhardine Marie.

Så blev vi andre fire jo født i årene derefter: Inger 9.12.92, Andreas 1.4.95, Marius 22.6.97 og Johannes 22.4.1900. Han døde 11.8. samme år.

Så findes der et brev til mor fra en niece til far. Hendes far, Morten, døde tidlig, og hun har så en tid været i huset hos bedstemoderen og mor far.

Bigum, den 26. december 1901.

Kære tante Dine.

Jeg vil nu i dag sætte mig til at skrive et par ord til dig, for det er jo helligdag, så jeg kan godt få tid. Ja, nu har vi nået den glade jul, men den er måske ikke ret glædelig for dig, der sidder med de mange faderløse små. Sådant havde du det ikke sidste jul, men tiden kan snart vende sig. Jeg kan tydelig mindes, hvor du sang for os juleaften. Da var jeg jo kuns et barn, men jeg kan godt huske, hvor glad bedstemoder var ved at høre dig synge salmer, og farbroder ville også gerne høre sang. For hun kunne jo ikke selv synge. Og jeg kan også huske, at du pyntede juletræ til mig og pyntede min dukke. Ja, når jeg kommer rigtig til at tænke mig om, så har jeg mange kære barndoms minder derfra, jeg har altid betragtet det som mit hjem. Nu vil jeg ønske for dig, at folk deromkring vil være medlidende med dig, at du kan blive ved dit hjem. Jeg skal hilse dig fra søster Stine og Kristian og ønske dig en glædelig jul. Det kan jo ikke hjælpe at sørge, du kan jo ikke få ham tilbage, hvor gerne du end ville, skønt jeg drømte den nat, at han var stået op igen. Jeg drømmer så tit om ham. ---

Kan du hilse lille Jens Viggo og ønske ham til lykke på hans fødselsdag. Mange kærlige hilsener til dig og dine børn fra min mand og mig. *Jensine.*

Dette brev viser jo også noget om forholdene i hjemmet og tegner et billede af mor og far.

Da far døde, måtte mor lukke forretningen. Det kneb også med at få ejendommen passet. Far havde vænnet køerne til at gå i sele og trække plov og harve. Men mor måtte vist være afhængig af at få hjælp hertil fra gårdmændene i byen. En tid havde hun en bestyrer, der kom fra Fyn. Han havde vist regnet med at kunne gifte sig til ejendommen, men det ville mor ikke høre tale om. Han brød sig heller ikke meget om os børn. Engang jeg gik ude hos ham ved stalden skældte han ud over mig: »Din fløjteper, du fløjter alle vegne!« I foråret 1903 købte han så ejendommen, og mor flyttede med os, der endnu var hjemme, til Overfussing. Der var tre hundrede kroner tilovers, da alt var betalt. Det var en lille nøds killing, som mor havde i sparekassen i Randers. – Huset, vi kom til at bo i, var et lille, rødt hus ved enden af dammen, meget fugtigt, hvad der vel var medvirkende til, at mor blev meget plaget af gigt. Men det var jo billigt: 40 kr. om året i husleje til ejeren, en gårdmand i Svinning.

Men vi elskede vort lille hjem, for der var mor jo. Snart blev jeg dog den eneste derhjemme, idet de andre måtte ud at tjene. Der kunne jo ikke blive føde til så mange. At vi alligevel tit havde det småt, fremgår af, at jeg f. eks. måtte vælge imellem at få margarine på rugbrødet om morgenen,

Erhardine og fem børn, omkr. 1902.

eller sukker i kaffen, der tit var sort. Jeg valgte det sidste og smuldrede så brødet i kaffen. – Mælk kunne ikke købes, og tigge det i gårdene holdt vi ikke meget af. Nogle gårdmandskoner var ellers flinke til at give slagtemad, når der slagtedes, og et par »potter« mælk engang imellem. Men kosten har nok været ret mangelfuld, hvorfor jeg i de år døjede meget med kirtler på øjnene (»bygekorn«), og blodmangel. Først da jeg kom ud at tjene og fik bedre kost, forsvandt disse lidelser.

Det var ikke let for mor at skulle sende mindreårige børn ud at tjene. Andreas var vist kun 8–9 år, da han først kom ud. Mor skriver herom i 1916:

»Jeg har aldrig gået så tung en gang, som da jeg gik tilbage fra Gjandrup og havde fulgt Inger og Andreas i plads. Han var frejdig nok, men Inger græd ustandselig og ville med mig tilbage, den stakkels tøs, hun længtes så meget. – – – Det pinte mig meget, at jeg ikke måtte beholde

mine små børn hos mig. Vi to var jo længst i hinandens nærhed og har prøvet ondt og godt sammen, men du lagde vel ikke mærke til det eller tænkte over det den gang?» — — — Jo, jeg husker godt, da den tid kom, hvor jeg også skulle ud at tjene. Det var den sommer, jeg fyldte 11 år. Mor havde gået meget i en nabogård og hjulpet til. En sommer var hun der vist hele tiden, jeg husker, at jeg fik dejlig øllebrød og en ostemad der om morgenen, før jeg gik til skole, og kom derhen fra skole. Konen, Louise (Lovise) var meget god ved mor, men manden var meget »galsindet« (han havde »ligfald«, var altså epileptiker, hvilket vel var årsag til hans uligevægtige sind). Nu ville han have mig til hyrdedreng, men det ville mor ikke gå med til. Jeg husker, hvordan hun kom grædende hjem, fordi han havde sådan skældt hende ud derfor. Jeg fik så en god plads hos Ole Østerballe, hvor jeg var i de fire somre, jeg endnu gik i skole, fra april til november, og et helt år efter konfirmationen.

Inden den tid havde mor haft en meget stor sorg. Andreas, der havde tjent hos mors gamle husbond i Gjandrup, Poul Smed, var nu kommet til Bjerregrav, hvor Viggo også tjente. Erhard tjente hos gdr. Christen Jensen i Overfussing. Vinteren kom tidlig det år. Nytårsdag var vi alle fire på søen, Andreas og Viggo ved den østre ende, og Erhard og jeg neden for Overfussing. Vi to gik hjem i mørkningen, da Erhard skulle hjem og røgte. Da vi skiltes, så jeg Viggo gå foran mig. Jeg kaldte på ham, men han blev ved at gå. Da var Andreas druknet, og Viggo skulle hjem til mor med det tunge budskab. De havde begge været på skøjter, men så var Viggo løbet længere bort langs sydsiden af søen. Imens løb Andreas over en våge med tyndt is, skøjterne stødte mod kanten, han faldt, gik igennem isen og kom ikke op. Der var nogle mindre børn i nærheden, men de kunne intet gøre. Da Viggo kom tilbage, ville han være sprunget ud i vågen, men nogle mænd, som var kommet til, holdt ham tilbage. Det var jo nok også for sent.

Mor blev syg af sorg over Andreas. Hun var jo ikke rask i forvejen, havde fået mavesår i 1900 og var ikke kommen sig deraf. Hun skriver herom i en notesbog:

»Nytårsdag 1906 døde min kære lille Andreas ved et ulykkestilfælde på søen, 10³/₄ år gammel. Han blev begravet Helligtrekongersdag på Ålum kirkegård. Her kom mange og fulgte ham til hans sidste hvilested, og jeg var genstand for megen deltagelse fra slægt og venner. Kisten kostede 14 kr. og ligtøjet 9 kr., og hvad der blev brugt til begravelsen 10 kr. De fik blot kaffe. Jeg fik ti kr. fra menighedsrådet og 20 kr. fra den fri fattigkasse, og mange fler blev jeg givet af familie og venner, så jeg kan sagtens klare mig i den retning, men jeg savner min lille Andreas. Ham kan penge ikke erstatte«. Ved begravelsen sang vi: Lyksalig, lyksalig, hver sjæl, som har fred, dog ingen kender dagen, før solen går ned! Jeg drømte tit om

Andreas i tiden derefter, og når jeg vågnede, var det ikke til at forstå, at han var død.

Men ellers havde mor og jeg det hyggeligt derhjemme i det lille hus, hvor jeg jo da var hjemme de fem mdr. om vinteren. Vi læste meget, lånte bøger i biblioteket hos pastor Jensen. Efter mørkningstimen, når petroleumlampen var tændt, læste jeg gerne højt for mor, mens hun sad og syede eller strikkede eller spandt. Når mor sad alene ved sit håndarbejde, sad hun tit og sang, både salmer og sange og viser, som jeg da hurtigt lærte udenad og husker mange af den dag i dag. Af det muntre husker jeg »Lisbeth, Lisbeth, hvor er du sød og net«, »Der kommer Mikkel, den gamle stud, han er nu rent af lave« o.m.a. Af digte »Konen med æggene«, »Hans, der havde været udenlands« o. m. a. Og mange salmer fra salmebogen. Af blade holdt vi »Ugens Nyheder« og »De tusind Hjem«, der begge bragte mange fortsatte romaner af danske forfattere, som vi drøftede og spændt ventede på fortsættelsen af fra uge til uge.

Mor syede høstkysser til piger og koner, og tøjsko til hele familien. Det sidste var meget strengt arbejde, især med at stikke sålerne og svide kanterne med et hedt strygejern. Fortjenesten var lille, men det hjalp altsammen til. Af offentlig hjælp til enker var der jo dengang så godt som intet. Mor fik vist kun et årligt legat på 20 kr. fra godset Fussingø. Den årlige julegave på 50 kr. fra onkel Martin i Kbh. var derfor en meget stor hjælp.

Omkring 1911 fik mor bygget et nyt hus på halvdelen af forældrenes toft, idet bedstemoder var død i 1909, og jorden til huset nu blev delt mellem Johanne og Dine. Huset byggedes af farbroder Christen i Vissing, og Erhard, der nu næsten var udlært tømrersvend hos ham, udførte tømrerarbejdet.

Hvilken glæde var det ikke med det forholdsvis gode, nye hus med tre gode stuer og et lille gæsteværelse. Og den gode frugt- og blomsterhave, som det var mors store fryd og glæde at holde i orden og dagligt at se på. Hvor ofte skrev hun ikke i brevene til os om sit lille paradis, hvor hun hver morgen, når solen skinnede, glædede sig ved at kigge ud. Her boede mor så til sin død med undtagelse af et årstid i 1924–25 på Kolonien Fildelfia, Dianalund, hvor da både Erhard, Inger og jeg havde ansættelse. Nu fik mor jo også efterhånden en lille aldersrente, som friede fra den værste nød, selvom den til hendes død i 1925 vist kun var på 400 kr. om året.

I sommeren 1914 kom Viggo hjem fra Lybæk, hvor han havde arbejdet et årstid. Han boede nu hjemme hos mor til hendes død og ernærede sig som arbejdsmand ved tørvegravning, skovarbejde, arbejde i grusgrave o. l. Så mor var ikke længere alene, men fik jo så også mere arbejde med madlavning og vask og syning for ham. Men landarbejdernes kår var heller ikke lette. Tit var der intet arbejde om vinteren, og hvad skulle man så

leve af? Viggo fik da dannet en landarbejderforening, hvis formand han blev og havde stort arbejde med at lede og holde i gang. Så blev der da nu nogen understøttelse til arbejdsløshedstider, men svært var det tit, især i krigsårene 1914 – 18, hvor vi jo havde rationering af mange ting. Noget hjalp det jo, at vi andre tre, som efterhånden fik faste stillinger, nu og da kunne sende en skilling til mor til hjælp i det daglige.

Desværre var mors helbred meget dårligt og kræfterne derfor små. Det gamle mavesår kom sig vist aldrig helt. Gigten kunne være slem til tider. Og i de senere år kom anden sygdom til. I sommeren 1922 måtte mor på sygehuset og opereres for en byld på det ene ribben (tuberkulose eller »ben-edder«). Det hjalp for en tid, men kom sig aldrig helt, så mor led meget i de senere år.

Det, der bar mor oppe igennem alle lidelser og savn, var hendes inderlige gudsforhold. Om denne tro skriver hun i et brev fra 1917, da en af sønnerne havde haft et kristeligt gennembrud og var lidt bekymret for, om mors tro nu også var helt rigtig!

– »Men kære, du skal ikke gøre dig bekymringer for mig, vel er jeg et meget syndigt menneske, og der var en lang tid, at jeg syntes, at jeg aldrig kunne blive god nok for Vorherre. Men jeg har alt for lang tid siden hørt og fået at vide, at jeg kunne komme til Jesus, som jeg var, med alle mine fejl. Og jeg har søgt ham og fundet ham, og jeg har bedt ham om forladelse for alle mine synder, og jeg ved, at han har bønhørt mig og antaget mig som sit barn. Og jeg er fuldelig forsikret om, at han som begyndte den gode gerning med mig, han vil fuldføre den til min sidste time. Og jeg ved, at han, som har hjulpet hidindtil, han vil og hjælpe mig herefter. Når han ikke havde været med mig i trængslerne og sorgens dage, hvordan tror du så, jeg havde overvundet dem. Men han måtte også tage hårdt på mig, der var ej lidt, som kunne gøre det, men han ville have tag i mig, og hvem Herren elsker, den revser han. Og nu, nu har jeg fundet den rette tro på ham og fundet den rette kærlighed og glæde i Jesu navn. Jeg lever nu her i et stille Nazaret, i tro og bøn.

*Jeg går med Jesus, hvor jeg går,
han har mig ved sin side.
I kamp og strid han hos mig står
og hjælper mig at stride.*

*Hvor han sit fodspor lod,
der sætter jeg min fod,
trods al den del mig ilde spår,
Jeg går med Jesus, hvor jeg går«.*

Det var mors trosbekendelse.

Derfor kunne mor glæde sig i hverdagen, som udtrykt i et brev febr. 1917:

»Jeg kommer ikke meget udenfor hulen om vinteren, og det bedste er, at jeg befinder mig så vel ved at være herinde. I dag har jeg haft det så dejligt. Nu begynder solen om morgenen at skinne lidt herind i stuen, så er jeg så glad, når jeg ser den klare sol på væggen, så kan jeg rigtig synge mig glad, som da jeg var ung. Nu skal vi også snart til at høre efter lærkesang.

*Erhardine med sine fire børn, april 1917.
Foran fra venstre: Viggo og Erhard. Bagved fra venstre: Marius og Inger.*

Jeg elsker fuglesang, solskin, blomster og grønne lunde og alt det, som er skønt i naturen og kan fryde mit hjerte. Og vi har lov til at fryde os over alt det, Vorherre har skænket os her på jorden, og det er ikke lidet, når vi rigtig vil oplade vore øjne. Derfor kan vi leve her som i et paradys, et lille Himmerig. Det findes under hyttetag, som under høje lofte, hvor kristne sig på Herrens dag, forsamles tit og ofte«.

Den 12.5.1917 skriver hun, at der igen var hul på mavesåret, måske på grund af bekymring for mig, der da var syg og kom på sanatorium. Men alligevel begynder brevet af 12.5. med:

*»Morgenstund har guld i mund,
og guld betyder glæde,*

*og glædelig er hver en dag,
som leves til Guds velbehag,
om end vi måtte græde.*

Ja, det er morgen. Tænk dig, jeg sidder her i min stol for enden af bordet og skriver til dig. Solen skinner herind, så jeg næsten ikke kan sidde for den. Dørene står åbne, og jeg sidder og hører fuglesangen herude, og spurvene skændes og slås. Ja, nu er hele gavlen grøn, og ved døren breder vildvinen sig frodig. Nu har vi sommer, skær og blid!«

Og St. Bededag 1919: »Men nu er jeg glad, o så glad, for den dejlige sommer med sit solskin, fuglesang, og alt det grønne og skønne i naturen, der fryder øjet og varmer hjertet, nu er al vinterens kulde og trængsel glemt. Nu er her skønt i Danmark, vort kære lille fædreland. Jeg er så

glad ved at vågne hver morgen og se ud i min dejlige lille have, og det er mit sidste blik om aftenen, før jeg går i seng, og så er jeg meget træt. Dagen er nu lang, 17 timer og ingen middagsøvn. Jeg har aldrig holdt af at sove dagen væk. Du ved, jeg kan aldrig få lige nok af dagen, man skal jo arbejde, mens det er dag, og hvile om natten. Så er jeg også så glad ved at lægge mig i min gode seng, hvor jeg hviler så godt og takker Gud for hver en dag, han skænker mig, og for hver en nat, jeg må vågne op af og begynde en ny dag«.

I brev af 14.7.1919 fortælles om dyrebesætningen, de har: En hundehvalp, og en lille gris, der skal fedes op til jul. »I morgen får jeg små kyllinger, så nu har vi snart en antagelig besætning efter vores hartkorn! Vi har nu da ikke mere end 4 kaniner, men skal snart have små unger igen, så slagter vi hannen, har nylig slagtet en han«. Og om blomster og frugt: »Nu i juli har vi rosernes tid, jeg har mange, men de varer så kort. Nu er også snart jordbærtiden forbi, men så kommer solbær, ribs, hindbær o. s. fr. O, kunne jeg endda få lov til, når jeg engang skal forlade jorden, at det da måtte blive i sommerens skønneste tid, at min kiste og min grav rigtig kan blive smykket med roser og blomster, som jeg ret af hjertet elsker«.

Men med efteråret melder plagerne sig igen, og med dem tanker om død og grav. 1.10.1919: »Ja, nu hælder året i sin gang, snart ødes eng og lund. Jeg er ikke blind for efterårets skønhed, og september har jo i år været usædvanlig skøn det meste af tiden. Men alligevel holder jeg ikke så meget af efteråret som foråret. Efteråret minder om livets forgængelighed og om vor skrøbelighed, så synes vi os nærmere død og grav, som jeg ikke holder af. Jeg er ikke stærk nok endnu til at forlige mig med den kolde, ubarmhjertige død, som forvolder så megen sorg. Jeg elsker endnu livet trods al min skrøbelighed, som nu rigtig melder sig med pine både nat og dag. Men jeg er glad så længe, jeg ikke er dårligere, så vil jeg ikke klage, men daglig tage mit kors op og bære det med tålmodighed og takke for al den nåde, som er mig tildelt, uden min fortjeneste. Derfor synes jeg, livet er skønt, jeg mangler jo ikke noget af jordiske ting, har rigeligt dagligt brød, bare jeg kunne spise. Men der hører jo mere til dagligt brød end det brød, vi putter i munden – –«.

Ja, vinteren var streng at komme igennem, men der var noget, som lyste forude: tanken om til foråret at foretage den længste rejse, hun endnu havde været ude på, over til Dianalund for at besøge mig på Kolonien Filadelfia. Derfor får hun noget nyt tøj, for – »Jeg må jo se ordentlig ud, når jeg til foråret, ved pinseliljetid, kommer hen og gør dig besøg, så må jeg jo være sådan, at du kan være din gamle mor bekendt. Ja, Inger kommer jo nok med (tjente i Hornbæk præstegård som kokkepige), vi bliver så i to dage. Se, hvor vi skal more os, om det nu bliver mig forundt. Jeg vil nu

hele vinteren leve i det glade håb om den rejse, og jeg tror sikkert, at den lykkes for mig – –«.

I november har hun dog »i lang tid været mere end almindelig dårlig«, kan næsten ikke holde ud at sidde og skrive. Men i et langt brev af 18.1. 1920 mindes hun de svundne tider: »Du kan vel knapt huske, at du har haft en fader, – du var endda hans øjesten. Han sagde altid: Hvor er min lille mausedreng, og så løb du ham imøde, når han kom hjem, og tog i hans hånd, eller han tog dig op til sig, du var jo nu dengang den mindste. Ellers havde han vel holdt ligeså meget af de andre, mens de var lille. De ville da alle gerne sidde ved ham, når der skulle spises. Han sad da med én på hver side og en på knæet og hjalp jer tilrette og sørgede for, at I fik noget og ikke spildte det. Han sagde også, at hvis han ikke havde hjulpet jer, så havde I forlængst sultet ihjel. Tror du dette? Jeg havde jo ikke den lykke, at jeg fik de andre drenge hjem til mig, da de først var sendt ud, og derfor var jeg jo aldrig sådan alene med dem, som jeg var med dig. Vi to lærte hinanden bedre at kende, levede os sammen, talte mere sammen, lo og spøjte. Kan du huske, når vi var færdige til at gå i seng, havde læst, sunget, fået os et æble eller en mellemmad, og en slat kaffe, – så til allersidst tog vi os en wienervals lige til alting røg omkring os. Så kunne kl. være 11. Men det var da vi var helt alene, og Inger var kommen til Tånum, ellers var hun hjemme i 3–4 vintre. Ja, jeg sang for jer mange gode sange og salmer, og jeg lærte jer ikke noget skidt, formanede jer til at være tro, lydige og ærlige i jeres tjeneste. Men, lærte jeg jer noget om den gode Hyrde, at elske ham og være ham tro og lydig. Det gjorde jeg vist ikke, i hvert fald for lidt. Men jeg kan huske, at når vi kom i seng, så lagde vi vores hænder sammen under dynen (der var jo koldt i soveværelset, *M.*), og så bad vi Fadervor sammen, og så bad jeg for jer, om han ville bevare jer for alt ondt og lede jer på den rette og gode vej. Og se, hvor jeg er bleven bønørt, han har bevaret jer rene for alle fristelser og farer og ledet jer uden om det onde, så I er bleven fromme og gode børn. For alt hvilket jeg er skyldig at sige Gud og Faderen tak i vor Herres Jesu navn. Nu kan jeg se, at jeg ikke har levet mit liv forgæves«.

Mor fik lov til at få den store glæde at foretage rejsen til Sjælland i 1920. Det samme skete i 1921, og da var hun der endda 5–6 dage imod to den første gang. Om sine indtryk skriver hun i brev fra 19.6.1921:

»Ja, det var herlige dage, jeg havde på Kolonien, hver dag nye oplevelser. Jeg syntes, at jeg der var himlen og Gud nærmere end her ved at høre alle de bønner, der opsteg, og al den dejlige sang og det spil. (På min afdeling spillede en patient på orgel til de daglige andagter, og to andre på violin og mandolin. *M.*). Hvorfor jeg altid er så rastløs og urolig, når jeg er der, det er fordi jeg skal have al den lige af den korte tid, som jeg kan få: så meget at høre og se som muligt. Du ved jo godt fra tidligere dage, at jeg aldrig

har kunnet få tiden til at slå til. Jeg skulle jo samle mig så mange indtryk som muligt, som jeg skal have godt af et helt år, ja måske for den tid, jeg har tilbage at leve her i. --- Men nu takker jeg Gud for rejsen, som gik godt, og for alt det gode, jeg nød der, hørte og så. Og så takker jeg, fordi jeg er lykkelig og vel herhjemme igen. Her har jeg pligter at udfylde og gerninger at gøre, som forkorter min ensomhed, og her har jeg så megen skønhed at se på og takker hver dag Gud for hans store nåde imod mig«.

Her på K. F. lærte mor den elskelige søster Kirsten at kende, som var husmoder på diakonhjemmet. Der opstod et varmt venskab mellem disse beslægtede ånder, og de korresponderede sammen til moders død.

I februar 1922 fik mor så den byld på ribbenet, som plagede hende meget i de sidste år. Alligevel var hun også det år en ugestid på Kolonien omkring min fødselsdag i juni. Og glædede sig som et barn igen ved at være der.

I juli måtte hun så til Randers på sygehuset og opereres. Desværre kunne jeg ikke være hos hende i den tid, da jeg den sommer var på studieophold på »Bethel« ved Bielefeld i Tyskland.

I 1923 fik Erhard også ansættelse på K. F., hvor Inger allerede var som køkkenchef på en afdeling. Så besluttede mor at flytte helt derover og bo hos Erhard og Ingeborg. Så havde vi da i et årstid mange gode stunder sammen der. Men da jeg i vinteren 1924 - 25 tog på Haslev udvidede Højskole for at forberede mig til en missionærgerning, blev antaget af Dansk Kirke-Mission i Arabien og om sommeren 1925 rejste til videre uddannelse i England, og Inger heller ikke syntes, hun skulle fortsætte på Filadelfia, så syntes mor alligevel, at hun hellere ville rejse tilbage til sit eget lille hjem i Overfussing. Jeg havde den glæde at ledsage hende på denne sidste rejse, idet jeg da var kommen hjem fra England. Sidst i oktober rejste jeg så til Cairo på sprog- og missions-skole der. Afskeden var svær for os begge, idet jeg som den mindste nok

*Erhardine i 1924
med Gunner Borch-Jensen.*

Erhardines hus i Overfussing, 1926. Viggos hustru Anna med to små.

havde været mest knyttet til mor. Mor var skrøbelig, men det havde hun jo været i mange år, så jeg havde dog håb om at gense hende igen efter 4–5 års forløb. Men sådan gik det ikke. Knap en måned senere fik jeg budskabet om, at mor var sovet stille ind, den 17.11.1925. Viggo var ellers i mellemtiden blevet gift, og hans kone Anna, vor kusine, tog kærligt imod mor, som jo altså nu ikke mere skulle have ansvaret og arbejdet med husholdningen. Men alligevel slog kræfterne ikke til. Var det sorgen over adskillelsen, der tærede den sidste livsvilje? Skulle jeg have ventet med udrejsen, som jeg vidste var svær at tænke på for mor, men som hun dog, omend med smerte, havde givet sit samtykke til. Havde jeg vidst, at tiden var så kort, ville jeg have ventet.

Erhard, som havde fået telegram om dødsfaldet, skriver herom til mig: »Viggo meddeler, at mor har været oppe hver dag til i søndags, da måtte hun gå i seng grundet på træthed. I tirsdags hentedes lægen, da mor ikke kunne sove og hvile. Hun fik så en morfinindsprøjtning og skulle tage sovepulver hver aften. Mor vågnede så ikke mere, men sov stille hen uden kamp«.

Senere, den 26.11. skriver Erhard flg. mindeord (det var dagen efter begravelsen):

»Mor begravet. Mor er ikke mere iblandt os! Dog, mor er iblandt os i mindet. Alt, hvad mor har været for os fra vi var små, årene igennem,

mens vi voksede til, det kan sproget ikke udtrykke. Hvad har mor da været for os? Har hun været mere end enhver mor er for sine børn? Der er sikkert mange mødre, der har givet deres børn meget mere af timelige goder, og åndelige, etiske værdier, end mor har givet os. Mor har været det for os, som ingen anden mor har kunnet være for os. Og så har hun da derigennem været Guds redskab til at udvirke det, som hendes medfødte evner og den naturlige moderfølelse har givet hende lov til at være for os. Har hun været mere? Jeg tror det! Mor har været tro i sit moderkald. For der skal troskab og udholdenhed til for at være en rigtig mor. Mor har været tro i småtingene, og visselig også udholdende. Mor har stoppet og lappet og holdt sammen. Hun har været utrættelig i at hjælpe os i alt dette, som ingen anden kan gøre som en mor. Hvor har hun ikke kunnet formane os, når vi skulle i plads, lavet bylten parat med stoppede strømper og rentvasket linned. Og senere, da vi fløj længere fra reden, skrevet breve, tætskrevne sider ofte med mange små tilføjelser langs papirkanten, så der skulle hel kunst til for at læse dette. – Hvem af os søskende kender ikke disse breve og holder af dem? Ja, og så har mor omfattet os med en forunderlig kærlighed, som gjorde, at vi blev bevaret for mange farer og fristelser, som ellers mange unge falder for. Mor har ikke været den pelsklædte dannede, fine mor, der, som så mange, kunne udruste sine børn med kundskaber af forskellig art, som mange sætter pris på og ikke tror at kunne undvære. Nej! Således kunne vi ikke tænke os vor mor. – Men måske netop manglen af disse jordiske evner og egenskaber har været medvirkende til, at hun kunne bruges til noget større end at give af sin overflod. Det er større at være tro i det lidet, i det, som ingen ser, men som har såre stor værdi. –

I går blev mor begravet. Et forrygende vejr var det med sne og kulde. – Lærer Korsgaard holdt en gribende tale til os i hjemmet, hvor han mindede om den ene af saligprisningerne i Bjergprædikenen! Salige er de fattige i ånden, thi de skal se Gud. Dette er kunsten (eller måske netop det ukunstlede, det naturlige) ved at være et Guds barn, at erkende sig selv som et intet. Først da kan Gud få lov til at udrette sin gerning i et fattigt menneskehjerte. Dette kendte vor mor også noget til og havde forstået en hel del af. Derfor kunne Gud bruge hende og udrette noget gennem hende. Korsgaard nævnede, hvordan det ville være et savn for os, nu vi ikke mere havde samlingspunktet, mor. Men mindet om hende skulle gøre, at vi stadig kunne føle sammenholdet, så den ånd, hun havde virket i os, den måtte leve videre mellem os, så hun derigennem stadig kunne være samlingsmærket«. – – –

Erhard havde nedfældet disse tanker, som han gennemgik på den 8 km lange spadseretur til Randers i klingrende frost dagen efter begravelsen, i

sin lommebog, da han sad i toget. Han fortsætter: »Jeg tænkte på, om vi ikke kunne samle stof til et mindeskrift for mor. Der er allerførst brevene, hvor er de ikke forunderlig rige for os. Hvis vi hver især samlede sammen, blev det sikkert til en del. (Det ville blive en hel bog, *M.*). Så er der erindringerne fra hjemmet, som vi hver især har, og dernæst de sidste år, hvor mor ligesom blev tilsidesat som et unyttigt redskab, ofte til stor smerte for hende. Så gik jeg og tænkte på, at vi trods små kår dog har haft et godt hjem og er blevet sat godt i vej herfra, hvad moral og opdragelse angår. – Kunne vi give den danske ungdom en bog om vor mor, skrevet med moderkærlighed som baggrund, så var en sådan måske et lille guldorn til velsignelse, såfremt det var efter Herrens vilje – – –«.

Dette er så, hvad her er forsøgt i nogen grad, først for vore egne børn, og så for dem af slægten, som læser disse minder om vor lille, trofaste mor.

Om begravelsen skrev Inger, at det havde været et forrygende snevejr, hvorfor der var en del, som ikke kunne komme. Der var dog en 70–80 til kaffedrikning i forsamlingshuset, og efter begravelsen var familiemedlemmerne også i »salen« til spisning. »Pastor Jensen talte om mor som den lille fattige kone, der havde gået så meget igennem både i sine barneår og mange trange år som enke, men et var hun rig på, og det var på kærlighed til sine børn, det har vi jo også mærket og erfaret gennem årene. Jeg for mit vedkommende synes, at jeg har modtaget så meget og selv givet alt for lidt. – – – Nu lider hun jo ikke mere, og er ikke i vejen for nogen, det kunne hun ellers let være bleven nu til sidst. Hun havde jo kun svigerdøtrene at være hos, og det er ikke altid så let på nogen af siderne – – –«. Et jævnt og muntert, virksomt liv var afsluttet. Godt et årstid senere flyttede Viggo til Løjstrup pr. Laurberg til et nyt statshus. Der var ikke for meget plads til hans hurtigt voksende familie. Mor kunne dårligt bo alene i sit hus, og at være, hvor der var mange småbørn ville være blevet trættende.

Inger nævner de mange kønne kranse, godt en 30 stk. Så selv om mor ikke fik sit ønske om at dø om sommeren opfyldt, så fik hun dog mange blomster på sin kiste og sin grav, det som ville have glædet hende så meget, om hun kunne set det. Og så slap hun for endnu en vinter, den tid hun med sit svage helbred altid frygtede så meget. Og kom i stedet for hjem til »landet bag hav, hvor evighedssol skinner klart allen stund, med roser i mund«.

Så skal vi nok alligevel sige med Terje Vigen i Henrik Ibsens digt: »Bedst var det kan hænde, det gik, som det gik, – og så får du ha tak da, Gud!«

Marius A. Borch-Jensen.

Frederik Borch

23. maj 1861 – 3. marts 1958

Frederik og Petrine Borch med sønnen Laurits.

Morbroder Frederik henlevede så godt som hele sit lange liv i Overfussing. Kun som dreng tjente han en tid i Tånum, men ellers havde han pladser hos gårdejerne Christen Jensen og Ole Østerballe i Overfussing.

Han giftede sig i 1888 med Petrine Christensen, født 19. juni 1867, og der var en søn i ægteskabet. Ved dette overtog han et husmandssted på Overfussing mark, men det var ikke stort nok til, at familien kunne leve af det. Så Frederik måtte gå ud på tørve- og høstarbejde om sommeren og på skov-

arbejde i Fussingø skovene om vinteren. Morbroder Frederik var desuden en meget brugt tækkemand. Dengang var jo så godt som alle bygninger på landet stråtækte, så det gav meget arbejde til tækkemanden.

Frederik og Laurits Borch længst til højre 19. juli 1937.

I 50-års alderen blev morbroder Frederik angrebet af en mavesygdom samt svimmelhedsanfald, hvilket bevirkede, at han måtte holde op med tækkearbejdet, der da blev for farligt. Sønnen Laurits, der var uddannet som karetmager, byggede da værksted ved huset og flyttede hjem med sin familie, så Frederik og Petrine kom på aftægt. Frederik blev dog i mange år ved med at passe bedriften og opnåede den høje alder af næsten 97 år, så han var i mange år sognets ældste, ligesom han var enkemand i 24 år efter at hans kone var død den 11. december 1934. Han var rask og rørig højt op i årene. Jeg husker fra et besøg hos ham engang i fyrrerne, da morbroder Frederik har været over 80, at han udfordrede to af vore børn på en 10–12 år til kapløb ned ad landevejen.

I de senere år blev synet meget dårligt, men morbroder Frederik blev i hjemmet hos Laurits og svigerdatteren Mette, som plejede og passede ham kærligt. Her i hjemmet døde han så stille i marts 1958 og fulgtes til graven af familie, naboer og venner.

Marius A. Borch-Jensen.

Christen Steenberg Borch

15. september 1862 – 22. juni 1936

Christen Borch havde i sine unge dage en tid arbejde i København, men ellers formede hans liv sig omtrent som broderen Frederiks: pladser som dreng og ung hos bønderne i sognet.

Ved ægteskabet fik morbroder Christen et fæstehus under godset Fussingø og var derefter skovarbejder, vistnok hele året rundt. Hustruen Dorthe var dygtig og sparsommelig. Hun vævede ligesom svigerinden Petrine flittigt. De havde selv en ko eller to, et fedesvin nu og da, og egentlig nød eller fattigdom har vist ingen af de to familier kendt til.

Der var meget sammenhold mellem de tre familier, der boede i Overfussing.

Ja, en tid var de endda fire, til morbroder Thorvalds flyttede til Randers, vel omkring 1905–06. Moder var meget omhyggelig med at påminde os om, at vi endelig måtte besøge familien i udflytterne eller på »Morrejån« (ukendt betydning: mosejorden?), når vi som unge kom hjem til jul eller på sommerferie.

Maren Borch.

Christen Steenberg Borch.

Morbroder Christen var godt begavet og havde gode skolekundskaaber. Engang, da skovarbejderne havde kontrakt på et jordarbejde ved anlæg af en skovvej, påviste Christen, at skovridens udregning var forkert og i arbejdersnes disfavør. Dette blev godkendt, og sidenhen sagde »Ridderen« ved lignende lejligheder: »Lad os så høre, hvad den kloge Christen Borch siger!«

Det var en stor sorg for Dorthe og Christen, at deres eneste datter, Maren, ikke var rask. Som barn og ung pige

måtte hun flere gange til Rigshospitalet i København og opereres for tuberkulose i maven. Onkel Martin og tante Marie var familien til megen hjælp og trøst i disse tider. Maren blev uddannet syerske og virkede som sådan i hjemmet, der da var flyttet til skovfogedboligen i Venning, lige i udkanten af skoven. Her døde Maren i 1928, 30 år gammel, otte år før forældrene.

De sidste år af deres liv boede Christen og Dorthe i et gammelt hus i Overfussing, der tidligere havde tilhørt en gammel mand, der hed Søren Sprag. De døde med få måneders mellemrum i 1936 og ligger, som Frederik og Petrine, begravet på Bjerregrav kirkegård.

Marius A. Borch-Jensen.

Viggo Imanuel Borch

29. april 1864 – 16. juli 1884

Om Viggo Borch vides ikke meget udover de to ovennævnte datoer. Han er vel som brødrene kommet ud at tjene hos bønderne ved konfirmationsalderen. Dog var han i tiden før sin sygdom, tuberkulose, blevet ansat som landpost, vistnok på prøve. Medens han lå på sygehuset i Randers, skrev søsteren, Erhardine, følgende brev til ham:

Kousted, den 24de juni 1884.

Kære broder!

Da jeg ikke kan tale med dig, når jeg vil, så vil jeg skrive dig et lille brev til, måske det dog kan trøste dig lidt i de lange ensomme timer. Jeg var tilfreds, at jeg kunne gå ind til dig og tale med dig hver eneste dag, men det kan jo ikke lade sig gøre, da der er så langt imellem os. Jeg var meget træt af gangen, den dag, jeg var ude hos dig, jeg måtte gå det meste af vejen hjem.

Du skal ikke være bedrøvet, min kære broder, men håbe det bedste, og stol kun på vor Gud og Fader i himmelen, han glemmer dig ikke. Herren kender sine og er altid hos dem, og han pålægger ikke et menneske større byrde, end han kan bære, men det gælder fremfor alt at bære alt, såvel modgang som medgang, med tålmodighed. Og husk så på, hvormeget vor Frelser led for os. Hans død var ikke let at gå frimodig i møde, men han gjorde dog alt, både led og døde blot for vor skyld, for at vi skulle frelses fra synden, døden og djævelens magt, og med ham blive evig salige. Når du betænker det, kære broder, så vil du heller ikke være bange for døden, vi skal jo allesammen engang enten sent eller tidlig dø, det ved vi jo, og om vi end bliver aldrig så gamle, så bliver vi dog aldrig helt færdig til at byde døden velkommen, når den kommer. Derfor vær ikke sorgfuld og fortvivlet, thi alt står i Guds Fader hånd, alt hvad han tilskikker os, må jo være til vort sande gavn. Og derfor, kære Viggo, hvis det ikke er hans faderlige vilje, at du skal gense dit jordiske hjem, så kan du være overbevist om, at han vil føre dig hjem til sig, hjem til Paradis, hvor sorg, sygdom, fattigdom og ingen som helst synd eller nød er til stede, men evig fred, herlighed og glæde, ved vor Frelseres side, er den lykke, som venter alle dem, som holder af ham og ikke glemmer ham for verdens falske, onde forførelser og lyster, som jo allesammen forgår. Men hjemme hos Gud, hvor vi jo alle samles, både forældre og børn, søster og broder, venner og bekendte, der er altid sommer og altid lyse dage med fred og glæde. Jeg skriver nu ikke dette, fordi jeg tror, at du skal dø nu, nej, det tror jeg slet ikke, men jeg skriver det kun for at trøste og opmuntre dig lidt, at du ikke sådan skal ligge og tænke med skræk på døden, eller gøre dig livet mere surt, end det er. Du kommer dig nok nu, jeg fik et godt håb om dig den dag, eftersom du spiste ikke så lidt og slet ikke kastede op. Nu tænker jeg, at du er ved at tage medicin, og så er nok det værste overstået, og du går fremad, omend langsomt, så kan du dog alligevel glæde dig til at komme hjem til Overfussing, medens det endnu er sommer.

Jeg tænker da, at der var nogen ude hos dig i søndags. Du kan vel nok få jomfru Lindstrøm til at skrive lidt til mig om, hvordan det går, om du bliver bedre eller, som jeg dog nødig vil tænke, ringere, for jeg ved ikke, når jeg kan komme ud til dig, det bliver ikke på søndag, for så skal jeg til alters.

Så vil jeg nu slutte med mange hjertelige hilsener, og en god bedring ønsker jeg dig. Lev så i fred, farvel, din hengivne søster.

Erhardine Marie Borch.

Hils hrr. Thirs og jomfru Lindstrøm.

Disse små blomster gror herinde i mit kammer, og så er her en lille gran fra vores dejlige plantage. Jeg tænker du vil glæde dig ved dem. Når du læser i salmebogen, kast da op i tillægget, til no. 811 og 812, de er så kønne, jeg var tilfreds, at jeg kunne synge dem for dig«.

Viggo kom hjem til Overfussing igen, men kun for at dø. — Søsteren Erhardine har følgende notat i sine optegnelser: Viggo kom hjem fra sygehuset den 4de juli og døde den 16de og blev begravet den 23. juli 1884.

Marius A. Borch-Jensen.

Johanne Frederikke Borch

11. marts 1866 – 9. september 1951

Johanne Borch.

Moster Johanne har nok været hjemme hos forældrene til efter konfirmationen. Derefter har hun haft pladser hos bønderne i byen og omegnen, til hun blev gift med Just Andersen, søn af vejmand Anders Jensen i Asferg. Just, der var husmand og arbejdsmand, døde allerede i året 1900, så moster Johanne var allerede som 34-årig enke med tre børn på 9 og 5 og 4 år.

Da bedstefader døde i 1906, flyttede Johanne hjem til Overfussing og boede hos moderen i det gamle hus med de to mindste børn. Den ældste, Viggo, var da ude at tjene. Marie og Anders og jeg kom således til at gå i skole sammen, ligesom vi legede meget sammen, især på isen på dammen om vinteren. Anders og jeg kælkede meget på bakkerne rundt om byen om vinteren. Ja, til tider vovede vi os ned på isen på

Fussing sø, hvor vi med to pigkæppe kunne skyde en vældig fart på den blanke isflade. Engang var det nær gået galt. Da havde vi været tværs over søen til Venningsiden. Da vi nærmede os Overfussing bredden, stod møllerens Anders ved bredden og vinkede os til at ændre kurs, idet vi styrede lige imod en våge.

Bedstemoder døde i 1909, og Johanne overtog da det gamle hus og boede her i mange år. Hun havde det tit meget småt, idet der dengang ingen hjælp var for enker. Hun gik på arbejde i roerne, i kæret for at rejse og stakke tørv o. l. Hun og moder gik i mange år om foråret i Fussing skov – med særlig tilladelse fra skovrideren – og plukkede skovmærker og liljekonvaller, som de bagefter gik til Randers med (9 km) og solgte på tor-

Johanne Borch Andersen med datteren Marie og hendes søn Egon.

vet. Der solgte hun også bærfrugt fra den store have. Da jeg efter en sygdom var hjemme og rekreere mig i efteråret 1917, gik vi sammen i skoven og gravede bregnerødder op, som vi vaskede, flækkede og tørrede på snore derhjemme. Naboerne troede vist, vi tørrede fisk på snorene. En apoteker i Randers havde averteret om, at han købte tørrede bregnerødder. Det blev nu en stor skuffelse, idet det viste sig, at de lovede priser ikke holdt, da »høsten«, som vi trak i sække på vore cykler til Randers, blev afleveret!

Det gamle hus blev efterhånden meget forfaldent. Johanne havde ikke magtet at reparere eller modernisere. Til sidst flyttede moster Johanne så til Over Hornbæk, hvor datteren, Marie, havde en ledig lejlighed. Der boede hun i de sidste tolv år og opnåede trods trange kår og ofte smalhans at blive over 85 år gammel. Moster Johanne havde til tider mørke perioder, hvor hun ikke brød sig om at se nogen. Men i det store og hele havde hun og moder megen glæde af hinanden og var til gensidig hjælp i de år, de boede som naboer på det, der tidligere var forældrenes have og toft.

Moster Johanne ligger begravet på Hornbæk kirkegård, hvor nu også datteren, Marie, blev begravet 7. december 1971.

Johanne Borch Andersen.

Marius A. Borch-Jensen.

Thorvald Borch

3. marts 1868 – 22. april 1937

Bedstefar fødtes i Vennelyst ved Ålum, ikke langt fra hovedgården Skjern, den 3. marts 1868 som sjette og sidste barn af Erhard Borch. Senere samme år flyttede familien til Over Fussing. Her i denne smukke bakkede og skovklædte egn oplevede han, som et landsbybarn kan det, dagens og årets rytme, fra morgens travle lyde til aftenens stille fred, i det lille hjem, der er så varmt forstående beskrevet i Erhard Borch's biografi. *)

Her i Over Fussing ægtede han 27 år gammel Anderssigne Andersen (f. 15.11.1874) min bedstemor og året efter (15.9.1896) fødtes min far, Marius Borch, som ældste barn af en søskendeflok på i alt 10 børn, hvoraf dog to piger, Erna og Edith, døde som ganske spæde.

Det nygifte par klarede sig under beskedne kår de følgende ca. 15 år i Over Fussing, dels ved hjælp af en mindre jordlod og dels ved sæsonbetonet arbejde på godset Fussingø, ligesom børnene tidligt måtte passe hinanden og gøre nytte. Men i årene op mod 1. verdenskrig flyttede familien til Randers, hvor mulighederne med hensyn til at skaffe den stadigt voksende familie det daglige udkomme sikkert var større og bedre. I Randers udførte bedstefar forskellige forefaldende arbejder, især for kommunen, samtidig med, at bedstemor passede et mælkeriudsalg. Dette udsalg sikrede på en gang familien et eksistensminimum og gav den en nødvendig følelse af selvstændighed og frihed.

I året 1937 døde bedstefar efter en længere og håbløs sygdom, til det sidste passet og plejet af en kærlig hustru og familie. Min bedstemor overlevede ham i 9 år og døde i 1946. De ligger begge begravet på Randers kirkegård.

Trods alle afsavn og vanskeligheder lykkedes det mine bedsteforældre at opdrage alle deres børn til gode og virksomme samfundsborgere. Denne kendsgerning kan kun karakteriseres som en bedrift, og såvel min far som mine farbrødre og fastre har derfor altid erindret deres forældre og barndomshjem med en dyb følelse af taknemmelighed.

Selv husker jeg mine bedsteforældre fra en række sommerferieophold i årene 1929 – 34. Bedstefar står for mig som en mand med et lunt blink i øjnene, der rigtigt vidnede om hans sans for en spas og en god historie;

---

*) Den jyske Slægt Borch, Skjern-Borcherne II, udgivet 1940, side 67.

*Thorvald og Anderssigne Borch i 1907
med børnene Marius, Viggo, Anders, Anna og Erna.
Senere fødtes børnene Karen, Edith, Johannes, Egon og Ellen.*

han besad en levende fortællekunst parret med et vist talent som bugtaler. Blicher var hans yndlingsforfatter. Endvidere var han en hæderlig musikamatør med en smuk sangstemme og et medfødt gehør. Hans indstilling til livet og tilværelsen i almindelighed var rationalistisk præget i modsætning til bedstemor, som var dybt religiøs med en næsten barnlig tillidsfuldhed til forsynet. Det er naturligt, at Ingemann var hendes yndlingsforfatter, iøvrigt var bedstemor en varmhjertet kvinde, hos hvem børn instinktivt følte sig trygge.

Den musik, der dengang dyrkedes i mine bedsteforældres hjem, var den

nørrejske folkemusik, således som den blev spillet på gårdene til fester og sammenkomster helt op til trediverne, hvor den efterhånden fortrængtes af den importerede folkemusik, jazz'en. De hyggelige og fornøjelige musik-aftener, hvor bedstefar trakterede harmonikaen og mine farbrødre Viggo og Egon violinen, står endnu levende for mig. Onkel Viggo kaldte altid sin violin min »Stradivarius«. Første gang, jeg hørte dette mærkelige ord, studsede jeg, og det vakte naturligvis stor munterhed, da jeg efter en grundig undersøgelse af instrumentet naivt erklærede: Det ligner altså meget en violin.

Måtte slægtens skikkelse altid besidde et Janus-hovede, hvor det ene ansigt kikker tilbage, glæder sig over lyse og varme minder, lærer og forstå, men hvor det andet ansigt altid betragter vejen frem.

Gunner Borch.

Christen Frausing Borchs børn

	<i>Side</i>
Henrik Johannes Borch	49
Ulrikke Sophie Borch	117
Johan Frederik Borch	123
Axel Borch	143
Gunnar Borch	155

Henrik Johannes Borch

7. september 1866 – 4. januar 1955

Ingen har gjort mere for at fremme forståelsen af, at Borcherne kommer hinanden ved, at vi er af samme slægt, end min farbror, direktør Johannes Borch. Det var ham, der samlede og redigerede den første slægtsbog, og det er også ham, der har tilskyndet til denne bog og ydet et vægtigt bidrag dertil ved at nedskrive sine livserindringer.

Johannes Borch.

Når han har givet os navnet »Skjern-Borcherne«, er det nok fra hans side ment som en praktisk afgrænsning, som gør det lettere at følge slægten et stykke på vej; men det er – muligvis ubevidst – tillige udtryk for den erkendelse, at en gård og en slægt hører sammen. Den svenske forfatter Hjalmar Bergman siger det så rigtigt i sin bog »Farmor og Vorherre«: »En formuende mand skaffer sig en gård. Eksisterer der en gård, som bærer navnet, så eksisterer slægten. Ellers er den bare en hoben løse mennesker; fattige eller rige, det ved man ikke så lige«.

Helt på linje hermed er den unavngivne forfatter *) til følgende, ikke nærmere daterede, sang:

SKJERN

Mel.: Jylland mellem tvende have.

*I den dal med grønne enge,
hvor sig bugter Nørreå,
er et sted, som »Borchs Dreng«
ej af tankerne kan få,
det er Skjern – det gamle hjem,
som i mindet stiger –
altid stiger frem.*

*Gemt det ligger mellem graner
huset med det røde tag –
fjernt imellem træer man aner
Karmarks hvide bindingsfag,
og en ensom bakkeknold
hæver sig på engen –
Gammel-Skjernes vold.*

*Her gik fader, moder lille
virked' travlt den dag så lang.
Her de leged' drenge vilde
til de sig fra reden svang,
og som livets lov dem bød:
Nye hjem de grundede',
– nye skud fremskød.*

*Båndet, der tilsammen binder
denne unge nye slægt,
er den skat af fælles minder,
som de mange år gi'r vægt;
for dem alle, nær og fjern
står som samlingsmærke,
fællesmærket: Skjern.*

*Du, Johannes, har forstået
denne følelses værdi,
det er derfor, du har fået
samlet Borch i dit hi,
deres tak nu her du får
– glæden over mødet
på hvert ansigt står.*

Onkel Johannes skaffede sig også en gård, da han var formuende, og denne gård blev et samlingssted for slægten, ja, for hele 3 generationer, både generationen før og efter hans egen.

Johannes blev født 7. september 1866 i Øster Velling ved Randers som søn af pastor Christen Frausing Borch og hustru Anna Cathrine, født Møller-Holst.

*) Formentlig Gunnar Borch til Borch-festen på »Landlyst« 14. juli 1914.

»Landlyst«.

Om sin opvækst og sin manddomsgerning har han selv skrevet bedre, end nogen anden kan gøre det.

Mens han endnu havde sin virksomhed i Livland, købte han i 1913 en tidligere skovridergård »Landlyst« ved Teglstrup Hegn ca. 4 km fra Helsingør. Gården var smukt beliggende lige op til skoven og med marker skrånende ned til en mose på den anden side af Gurrevejen. Til de oprindelige 20 td. ld. blev der købt et nedlagt teglværk, hvorved gården fik et jordtilliggende på i alt 100 td. ld.

Gården var tænkt som et feriested i Danmark; men da onkel Johannes i 1915 blev tvunget til at forlade sin virksomhed i Livland og vende hjem til Danmark, tog han med sin familie fast bopæl på gården, og denne blev nu rammen om et blomstrende slægtsliv.

Onkel Johannes elskede at se glade mennesker omkring sig, og han var villig til at betale for det. Sommeren igennem var der et rykind af gæster, både »liggende« og én-dags, både gamle og unge, og glade var de, for her kunne de uden en øres udgift nyde naturen og samværet og tante Karolines gode mad. Måske var hun den eneste, som ikke altid fandt det morsomt at se sit hjem omdannet til et pensionat, hvad man ikke kan fortænke hende i. Men i den henseende var onkel Johannes despot. Gæsterne fornøjede sig med diskussioner, skak og l'hombrespil eller ture i omegnen til fods eller i vogn. Arkitekt Martin Borch og hans søn Christen erhvervede sig landsteder i nærheden og kom ofte på »Landlyst«.

Onkel Johannes var en smuk og charmerende mand og absolut en mand, som indgød respekt. Han havde humoristisk sans og jydsk lune, og han kunne huske en god historie og fortælle den. Han var meget vital, og som ung holdt han på, at når man blev 40, skulle man skydes; det hørte man dog mindre og mindre til, efterhånden som han selv kom op i årene.

Han havde afgjorte meninger, som han stolede på og kæmpede for; han hørte ikke til »det store tavse flertal«. Karakteristisk for ham er en udtalelse i et lykønskingsbrev til hans broder Gunnar i anledning af dennes bryllup. Han sender en peberdåse og en saltdåse og skriver: »Du hører til de retlinede, men jeg ønsker dig dog en lille smule af det krydderi, som hedder kamp i livet. Lad de to dåser da minde dig om, at kamp og atter kamp er det, som holder både sjæl og legem frisk«.

Han talte med høj og kraftig stemme, og det fik en lille pige i hans bekendtskabskreds til at udbryde: »Han er en væmmelig mand, når han taler!«

Onkel Johannes var levende interesseret i alle tidens rørelser og navnlig i politik. Han har aldrig lagt skjul på, at han var på yderste højre fløj. Han var med til at stifte »Det nye Højre« i 1917 og Sønderjydsk Kreds af 1917, hvor han sluttede sig til Dannevirkefolkene, der ønskede afstemningen udstrakt til Slien-Dannevirkekinjen.

Også sociale spørgsmål optog ham meget, og han deltog ivrigt i den offentlige debat derom. Han nævner i sine erindringer, at et foredrag, han har holdt om det sociale spørgsmål, »senere indbragte mig den eneste Succes, jeg har haft som Journalist«. Foredraget blev i 1919 trykt i det af magister Harald Nielsen redigerede ugeblad »Ugens Tilskuer« nr. 386 og blev venligt omtalt med større eller mindre uddrag i i alt 30 blade.

Onkel Johannes kommenterer det selv således:

»Naar man som jeg Livet igennem har næret Anskuelse, der stod i skærende Modsætning til de paa Folkebjergets herskende, saa jeg almindeligvis blev betragtet som Kværlant, virker det ligefrem chokerende, men ogsaa befriende, pludselig fra alle Sider at høste Bifald og Tilslutning for offentlig udtalte Meninger«.

Han kunne nok være hård i domme og udtalelser, men inderst inde bar han på billedet af en klog og kærlig, gammel præst, som han meget nødig ville skuffe, og hvis dom han bøjede sig for. Johannes var den søn, som ved sin fars begravelse mindedes hans »lyse, lette, kærlighedsfyldte Personlighed – plukkende Blomster ved kære Gæsters Ankomst. Saaledes vil han vente os paa den store Haves Dige, utaalmodig, bevæget spejdende efter hver enkelt af sine kære« (se Skjern-Borcherne II, side 186 – 7).

Men lad nu onkel Johannes selv fortælle:

Spredte livserindringer.

Da jeg skriver til Slægtsbog III, maa jeg trøste mig med, at Lærerne har læst mine Skildringer i Slægtsbog II. Under denne Forudsætning kan jeg i det følgende regne med, at man er orienteret med Hensyn til mine Forældres Liv og Færden saavel som med alt angaaende Slægten i Almindelighed, saa jeg i paakommende Tilfælde kan spare mig derhenhørende vidtløftige oplysende Bemærkninger.

Øster Velling blev ikke mit Barndomshjem, idet jeg kun var 3½ Aar, da Fader i 1870 opnaaede Forflyttelse til Vester Hornum. Min senere ikke særlig glimrende Hukommelse fungerede i de første 3 Aar særdeles godt, saa jeg medførte en hel Række Erindringer fra Øster Velling. At disse Erindringer naar helt tilbage til Vuggen, vover jeg at anføre trods det, at mine Omgivelser anser det for Løgn, at jeg kan huske, hvorledes Spædbarnskosten smagte, og at jeg endogsaa erindrer at have været kritisk indstillet overfor samme.

Mit egentlige Barndomshjem blev altsaa Vester Hornum i Himmerland, hvor jeg levede fra mit fjerde til mit tolvte Aar.

Jeg priser min Lykke, at jeg fik Lov til at vokse op blandt primitive Bønder i en fattig, vindomsust Landsdel, hvor moderne Kultur ikke havde aflejret noget Spor, og jeg holder mere af mine fattige Sogne i Vesthimmerland end af nogen anden Egn af Danmark, ligegyldigt hvor skøn og rig denne end kan være.

Den, der til Bunds har lært en virkelig primitiv Bondebefolkning at kende, har samlet saa megen Menneskekundskab, at han aldrig senere i Livet kommer til kort paa dette saare vigtige Felt. En saadan Mand færdes med større Sikkerhed i Menneskevrimlen end selv den lærdeste Psykolog, og intet menneskeligt forbliver ham fremmed. Saasart »Kulturen«, begynder at gøre sig gældende, tilsløres det sande Menneskebillede for at give Plads for det forløjede Kulturmenneske. Derfor var det saa rigtigt set, naar Folk ofte udtalte, at de hellere kørte paa 3. Klasse end paa 2. Klasse, fordi man paa 3. Klasse havde langt den største Udsigt til en udbytterig Samtale. »Kulturen« er gaaet frem med Stormskridt, og nu kører vi alle paa Fællesklasse!

Den gamle Bondekulturs Udtryksform var først og fremmest præget af forsigtig Beherskelse. Man maatte ikke sige mere, end man kunde vedstaa, og denne Regel gjaldt ogsaa, naar det drejede sig om at udtrykke Følelser. Man skrev ikke »Kære Ven« men »Gode Ven«; ogsaa hvor det drejede sig om Brev til Kæresten. Man »elskede« ikke, men »holdt af«! Man var ikke »bedrøvet« men »ked af det«, o. s. v., o. s. v. – Mange sluttede heraf, at

Almuens Følelsesliv var afstumpet, og saadanne Udtalelser har ofte ærgret mig. Nej, Følelsernes Styrke er ikke afhængig af Flippens og Manchetternes Farve og staar ej heller i nogetsomhelst organisk Forhold til Tøjets Kvalitet – om Vadmel eller engelsk Klæde. Derimod er »Kultur mennesket« ikke bange for at *svindle* med Ord, især naar det gælder om at udtrykke ophøjede, kærlige eller deltagende Følelser.

At min Opfattelse er rigtig, finder jeg bevist derved, at de samme Mennesker, som i deres daglige Tale altid var nøgterne og beherskede, med Lidskab sang Viser, som i Bund og Grund var sentimentale. Ja, man stillede ligefrem den Fordring til Poesien (Visen), at den skulde rumme de stærkeste Udtryk for Venskab, Kærlighed og Elskov i Liv og Død. Saadanne Viser blev sandelig sunget med Andagt og Alvor, thi i Sangen havde man Lov til at bruge alle de Udtryk for Smerte og Glæde, som Sædvanen forbød i Dagliglivet.

At Følelserne var saa kraftige, at de sprængte Mennesket, naar Skuffelsen indtraadte, havde vi ret ofte Beviser for. Der behøvede aldeles ikke at være gaaet et Drama forud, kun gik man stille bort uden Ord, da han eller hun havde valgt en anden, Skuffelsen var ikke til at bære. Jo, der var sandelig Følelse nok!

Og saa de Gamles stiltfærdige Beretninger fra Krigene, hvor var de prægede af ægte Fædrelandskærlighed og Pligtfølelse, af Stolthed eller Sorg, eftersom Kampene havde artet sig. Alt fortalt i de jævne Ord, men ikke ladende nogen i Tvivl om, at det var dansk Mands Tale.

Naar jeg senere i Livet oplevede økonomiske Samfundskriser, maatte jeg Gang paa Gang tænke paa mit Barndoms Bondesamfund, thi dette Samfund var i den Grad selvforsynende og saaledes organiseret, at det uden Besvær vilde have været i Stand til gennem Aartier at modstaa Verdenskrige og Verdenskriser.

Man var gældfri, man var nøjsom, og man var selvforsynende og derfor garderet mod økonomiske Ulykker udefra. Man havde Raad til at køre med Stude og samtidig ryge en Pibe »Blaamand«, thi det hastede ikke altfor meget, da man jo ikke blev jaget af Kreditorer eller Prioritetshavere.

Den vilde Fauna maatte uvægerlig af enhver flygtig Besøgende blive betegnet som værende uanselig og fattig, medens jeg, der opvoksede i den, fandt den rig og smuk. Landskabets Karakter med den idelige Vekslen fra Bakker til Dal, fra Hede til Sandmark, fra Mose til Eng og fra Bækløb til Aaløb, maatte naturnødvendigt foranledige en stor Variation saavel i Plante- som Dyrelivet. Skov og Krat manglede aldeles, og Trævæksten var kun repræsenteret ved Hyldebuske og Piletræer, men det var ogsaa nok, thi de gav Drengen Hyldebusser og Pilefløjter.

Aaens Siv- og Rørholme gav god Erstatning for Skovens Romantik.

Rørskovens Mystik skal nok sætte en Drengs Fantasi i Bevægelse, medens han Time efter Time søger at fange de Fisk, der formenes at staa i »Skovens« Udkant. I en saadan Egn tvinges Drengen til at give Agt paa de smaa Naturens Fremtoninger. Sivene til Fletning af smaa Kurve, Revlinger, Donnivoller og Sandmarkens herlige Flora, navnlig af Stedmoderblomster, Valmuer og Kornblomster bliver alle hans Venner. Fuglene blev først og fremmest Drengens Venner. Hjejls, Maagens, Ternens, Vibens, Bekkasinens, Lærkens og Rylens Reder afmærkedes med smaa Stenhobe og blev derefter tilset. Det gjalt om paa Udrugningsdagen at faa Ungerne at se, inden de forlod Reden. Den fortravlede Ryle rugede i stort Antal paa Sandmarkerne, og det var altid morsomt at følge dens Færd, naar den pilsnart bevægede sig frem og tilbage, som om den havde mægtig travlt. Ene af alle Fuglene lod den sig aldrig overliste, og Rederne fandtes kun rent tilfældigt.

Faunaen sluttede sig smukt og harmonisk om den jævne, arbejdende Befolkning og deres beskedne Boliger. Naar Bonden langsomt bevægede sig frem i sit Studekøretøj, medens Hjejlen lod sine melodiske, tungsindige Toner høre, oplevede vi et saa fredfyldt Billede, saa det nu i 1940 forekommer os helt uvirkeligt.

Og hermed slutter jeg saa mine Indtryk fra det kære Barndomshjem i Himmerland. Mit Hjem flyttedes senere til det fede, frugtbare Hads Herred, hvor hver eneste Plet var dækket af bugnende Kornmarker, medens der ikke levnedes den vilde Flora den ringeste Plads og ej heller gaves Muligheder for mine vingede Venner. Denne i saa manges Øjne yndige Egn fik aldrig noget at sige mig.

★ ★ ★

Om gamle Mænds Memoirer hedder det meget ofte, at de værdifuldeste Afsnit er de, der handler om deres Barndom og Ynglingeaar. Trods det giver jeg Afkald paa en mere indgaaende Skildring af disse Livsafsnit og det af flere Grunde.

For det første er jeg ikke naragtig nok til at tro, at min Personlighed kan afvinde Læserne nogensomhelst Interesse, thi jeg naaede ikke det Format, som kan gøre Fordring paa at huskes, og jeg naaede ikke at gøre en Indsats, som er værd at erindre, og derfor maa min Udvikling gennem Barneaar og Ynglingeaar være Læseren ganske ligegyldig. Dertil kommer, at jeg hører til den Kategori af Mennesker, som ikke med Glæde tænker tilbage paa de unge Aar. Mit Sind var splittet, og mine Evner i høj Grad uharmonisk udviklet, saa jeg paa visse Punkter var forud for min Alder, paa andre Punkter tilbage. Først omkring de 30 naaede jeg at faa Hold paa min Personlighed og komme i Balance. Men en saadan lang Række

Kampaar tænker man ugerne tilbage paa, og endnu nødigere skriver man om dem.

Skal disse Optegnelser faa nogensomhelst Værdi for andre, maa den søges i det, jeg kan berette om Mennesker og Forhold, som jeg mødte i mit ret bevægede Liv, og det staar mig klart, at jeg skal holde min egen Person saa meget som muligt i Baggrunden, selvom min egen Livsførelse naturligtvis maa danne Rammen om hele Skildringen.

☆☆☆

I Tiden fra 1881 til 1890 blev jeg uddannet i Planteskoledrift og Frøhandel i Viborg, Korsør og Roskilde. Efter et to-aarigt Ophold paa Landbohøjskolen tog jeg i Foraaret 1887 Eksamen som Havebrugskandidat.

Af Lærerstaben mindes jeg særlig den fremragende, dygtige Professor Christen Thomsen Barfoed, som docerede i Kemi og havde forstaaet at faa dette Fag gjort til Hovedfaget, saa det spændte over mange Hundrede Sider organisk og uorganisk Stof foruden flere Timers daglige Øvelser i Laboratoriet. Han var en sjælden fin og aristokratisk Fremtoning, som nød almindelig Respekt. Hans Sønnedatter, Helga, blev gift med min Fætter, Arkitekt Christen Borch. Meget dygtige Lærere var fremdeles Professorerne Lange i Botanik og Rostrup i Plantepatologi. Det samme kan ikke siges om de to fremragende og meget begavede Mænd, som docerede Fysik, Professorerne Johannes Fjord og Christiansen. Uagtet Fjord jo blev berømt over det hele Land som Forsøgsmand, saa mislykkedes hans smaa fysiske Forsøg og Beviser paa Tavlen altid – til stor Moro for Auditoriet. Professor Christiansen kunde være lynende sarkastisk og vittig. Hans Datter, Dr. Johanne Christiansen er jo heller ikke kedelig, naar hun kæmper med Kollegerne om Ernæringsspørgsmaal.

Af det praktiske Livs Mænd, som jeg i denne Periode kom i Berøring med, maa jeg lige omtale *Frantz Wendt*, som drev en betydelig Frøhandel paa sin Gaard paa Sct. Jørgensbjerg ved Roskilde. Han havde paa forskellig Maade været en Foregangsmand i sit Fag, men han var en upraktisk Mand, som ikke havde forstaaet at fastholde eller udnytte de Muligheder, der tilbød sig, og det endte med, at han som højt bedaget maatte forlade den Virksomhed, han havde viet hele sit Liv. Det var tragisk at se den begavede, fint kultiverede Mand øde sine Kræfter paa praktiske Opgaver, som han ikke magtede, medens han kunde være blevet en fremragende Teoretiker og Videnskabsmand. *Frantz Wendt* var een af de smukkeste Mænd, jeg i mit lange Liv traf paa, hvilket skyldtes hans skarpe, pragtfulde, aristokratiske Profil, der i Sandhed røbede, at hans Slægt var af gammel (burgundisk) Adel. Det er mig en Glæde at høre

hans Sønnese, Frantz's fortrinlige Foredrag i Radioen om politiske Emner – nu, 50 Aar senere.

Paa Landbohøjskolen blev Studiekammeraten *Jens Chr. Jørgensen* min Ven. Jørgensen var Gaardmandssøn fra Gundsømagle, hvor Faderen var Sognefoged, Repræsentant i Østifternes Kreditforening, fremragende Hesteavlsmænd og i det hele en betydende Personlighed og af Ydre en typisk Storbonde. Moderen var stille og af et sart og intelligent Udseende.

Jørgensen var en udpræget Boheme-Natur, sarkastisk og skeptisk overfor alt og alle, men lynende intelligent og meget indtagende – naar han da vilde være det. Han var Gartner af Guds Naade, en dygtig Botaniker og kendte Masser af Planter, og hvad der var vigtigere, han vidste instinktivt, hvorledes de skulde behandles.

Vi tog det i det første Aarstid ikke altfor højtideligt med Læsningen, men drev meget rundt paa botaniske Udflugter, hvor Samtaler optog mere af Tiden, end Botaniseringen.

Vi mangede ikke Stof til Diskussioner, thi jeg var begejstret Estrup-Tilhænger, medens han var Brandesianer, som hver Morgen stillede med »Politiken«, der da nylig var startet, stikkende op af Frakkellommen i det fromme Haab derved at bringe mig i Affekt. Senere tog vi os sammen, d. v. s. jeg tog mig sammen og tvang Jørgensen til at læse sammen med mig. Han fik en Aften Lov til at gaa til Slagternes Maskerade, men blev imod Aftalen borte i 3 dage, idet han ogsaa besøgte Bødkernes Maskerade. Dette førte til, at han ikke fik Lov til at gaa hjem om Aftenen, men maatte sove paa mit Værelse en Maanedstid. Kammeraterne, som ikke anede, at vi var blevet flittige, lod tydeligt skinne igennem, at de betragtede os som sorte Faar, og derfor nød Jørgensen deres Forbavelse, ja Skuffelse, da Jørgensens første 4 a 5 Karakterer i Grundvidenskaberne blev blanke UG'er. –

Jørgensen var i høj Grad egocentrisk med en dybt melankolsk Grundtone, men uligevægtig, saa hans Humør ofte slog om i det fändenivoldske. Han var en poetisk Natur, som kunde fryde sig over god Litteratur og over Skønhed i Naturen, og ingen kunde som han lave Blomstersammenstillinger, hvilket han senere gennem en Aarrække dokumenterede offentligt, da han dekorerede den Kgl. Porcellainsfabriks Udstillingslokaler.

Jørgensen havde intet skrevet, men vi anede, at han var digterisk begavet. Senere skrev han mange poetiske Smaating i Dagspressen, og Knud Hee Andersen har, ved at samle disse i Bogen »Blomster ved Alfærvej«, sat Jørgensen et meget smukt Minde. Jeg sætter denne Bog meget højt og tror, den vedblivende vil høre til den levende Litteratur. Jørgensens Skildringer og Fantasier ikke blot minder om H. C. Andersen, men kommer i mange Tilfælde helt paa Højde med Mesteren.

Som allerede antydet, var Jørgensens Sind ogsaa beslægtet med H. C. An-

dersen. Han var i sin Natur ligesaa oprevet som denne med voldsomme Udslag fra dybeste Melankoli til Opstemthed og fra Muthed til Elskværdighed. Han var ikke let at omgaas, og jeg maa indrømme, at vi senere kom hinanden mere paa Afstand, fordi jeg blev trættet af den evige egocentriske Snak. Mit Kendskab til Jørgensen har øget min Beundring for de kølige, forstandsprægede Colliner, som trods alt holdt ud med det lange, ledløse Menneske – H. C. Andersen.

Et Par Eksempler paa Jørgensens store Sindssvingninger! Da jeg omgikkes ham, var han nærmest Fritænker og som sagt Brandes-Beundrer. Et Aar senere erfarede jeg, at han var gaaet i »Frelsens Hær«, allerede Officer og Leder af Møderne i en bestemt Sal. Jeg gik derhen og konstaterede, at han talte godt og lidenskabeligt. Mit Besøg havde været ham meget pinligt, sagde han mig senere.

Paa et tidligt Tidspunkt forelskede han sig i en Ekspeditrice paa Frederiksberg, og han betroede en Ven, at han og hun den følgende Søndag vilde tage ud paa Fædrengaarden, hvor han saa agtede at fri. Om Mandagen stillede Jørgensen med et fortvivlet Ansigt hos Vennen. »Naa, du fik altsaa en Kurv«, sagde Vennen. »Nej, det er jo det fortvivlende, at hun sagde Ja«, svarede Jørgensen. Han var i sin Fortvivlelse stukket af med første Tog bort fra Pige og Forældre uden at give nogen Forklaring. Det hele havde været Fantasi og Indbildning. En lignende men alvorligere Affære bibragte vort Venskab den første Rift.

Hans Splittedhed tilskrev Jørgensen selv en Begivenhed fra Drengenaarene. Liggende vaagen hørte han et Generalopgør mellem Forældrene. Det var Moderen, der havde forsyndet sig; men trods alt beholdt hun Drengens hele Sympati, og i en Snes Aar vekslede han ikke stort mere end Eenstavelsesord med Faderen.

Militærmagten fik Bugt med ham; han blev senere gift med en kvindelig Kaptajn i »Frelsens Hær«.

Efter i nogle Aar at have været Overgartner for Knuthenborg Park blev Jørgensen Overgartner i Haveselskabets Have. Her kom hans geniale Kræfter til fuld Udfoldelse, og Haven blev under hans Ledelse en af de mest straalende i sin Slags i Europa. Af Offentligheden blev han paaskønnet med Ridderkorset.

Ved et Jubilæum havde jeg Professor Ellinger til Bords. Han havde i sin Tid været Formand for Haveselskabets Bestyrelse, og vor Samtale faldt paa Jørgensen. Som Bevis paa, hvor vanskelig han kunde være, fortalte han følgende: Haveselskabet fejrede et Jubilæum, og Jørgensen, der laa for Døden paa Hospitalet, havde ventet en Udmærkelse. Da denne udeblev, sendte han som Protest sit Ridderkors ind til Ordenskapitlet. Der blev intet foretaget, og Jørgensen døde.

Min sidste Samtale med Jørgensen førtes i hans Have. Jeg spurgte til hans Fader, og han fortalte derpaa følgende:

Da Faderen laa for Døden paa Hospitalet, underskrev han endnu Aktstykker til Kreditforeningen, som Jørgensen saa besørgede viderebragt. Da den gamle Sognefoged gav sin sidste Underskrift, bad han Sønnen hilse Direktør X og sige, at han sikkert troede, det blev saaledes, som de havde talt om. Direktøren bad Jørgensen hilse Faderen og sige, at han haabede det samme. Nu var Jørgensen blevet nysgerrig og spurgte Faderen, hvad Aftalen gik ud paa. »Ja, ser du Jens, vi vil hinsides forsøge at blive noget ved Kreditforeningsvæsnet, som vi begge kender til Bunds, saa vi kan udrette noget nyttigt paa det Felt. Det vil vi meget hellere end at faa en Palmegren stukket ud for med den at danse rundt og raabe »Halleluja« – man risikerede jo paa den Maade ligefrem at blive til Grin, Jens!«

Ved en senere Lejlighed sagde Jørgensen til Faderen, at det var godt, han og hans Søsken ingen Efterkommere havde, saa Slægten uddøde, »For vi duede ikke!« Svaret lød: »Du har Ret, Jens«. – Trods alt duede han!

I 1890 begyndte jeg en Planteskole i Odder, men snart koncentrerede al min Interesse sig om Frøavl og Forædling af Landbrugets og Havebrugets Kulturplanter. Dette Felt havde indtil da ligget ret øde hen. Vi importerede praktisk talt alt vort Havefrø, Roefrø, Græs- og Kløverfrø, og vi havde ingen Forædlingsanstalter for Korn- og Kartoffelsorter.

Besøg i Tyskland og Sverige viste mig, hvor uendelig langt vi var tilbage paa disse Omraader. Jeg fik dannet *Østjydske Frøavlerforening*, hvis Medlemmer var Landmænd i Hads Herred, og vi begyndte Dyrkning af Roefrø (Runkelroer, Kaalrabi og Turnips) i lidt større Stil. Hele Avlen blev kontrolleret, og vi begyndte en Stamfrøavl til Roernes Forædling. Ved Odder Jernbanestation byggedes et større Pakhus. Arbejdet forløb, forsaaavidt normalt og gik fremad, og jeg blev ved en Udstilling i København tilkendt store Sølvmedalje for en større Udstilling af Stamroer og Frø.

Imidlertid indsaa jeg snart, at vi ikke i Virkeligheden magtede den Opgave, vi havde stillet os. De mange smaa Producenter kan udmærket samarbejde ved Produktionen af Brugsfrø, medens de derimod kommer til kort ved Fremstilling af Stamfrø. Dels er Raamaterialet ikke omfattende nok ved Udvælgelse af Eliteplanter, dels savnes de fornødne forholdsvis store Kapitaler, som en saadan Avl fordrer. Jeg fik ret Øjnene op for dette Forhold ved at besøge de store Frøavlscentre i Quedlinburg og i Erfurth. I Quedlinburg dyrkede for Eks. Firmaerne Dippe og Mette Frø og Moderplanter paa en Snes Tusinde Tønder Land og kunde af de udvalgte Type-roer lægge Hundrede Tusinder til Side til kemisk Analyse for saaledes at

finde de bedste Individder, medens vi maatte nøjes med hos en Gaardmand eller Husmand at udvælge et Par Hundrede Individder til primitiv Vægtfyldeprøve i en Saltopløsning.

Det blev mig klart, at der maatte skabes en Centralforretning med de fornødne Pengemidler til at lede Stamfrøavlens og fremstille store, ensartede Partier af Brugsfrø. Centralforretningen skulde selv lede Stamfrøavlens og saa entrere med Landmændene om Avlens af Brugsfrøet. Jeg var meget optaget af disse Tanker et Par Aar, og det endte med, at jeg lod trykke en lille Brochure om Sagen. Det viser sig i Dag, at jeg ikke ejer noget Eksempplar af denne, og at jeg daarligt nok kan huske dens Titel, men den lød dog vist: »Begrundelse for en dansk Frøexport-Forretning«. –

Saa fuldstændigt kan noget glide i Baggrunden, som dog i sin Tid fyldte een til Randen!

Frøplanerne førte mig tilsidst bort fra Odder, men forinden et Par Ord om mit 8-aarige Ophold der.

Til Afveksling i Dagliglivet skrev jeg af og til Smaaartikler i Fag- eller Dagspressen, ligesom jeg ogsaa holdt nogle Foredrag flere Steder i Jylland. Jeg arrangerede saaledes en Roedstilling i Hads Herreds Landboforening og skulde holde Foredrag om Roedyrkning. Dagen før drev en stærk Hovedpine mig til Undersøgelse hos Dr. Schrader, som konstaterede, at min Temperatur var 40°, og at jeg led af Tyfus. Jeg fik Lov til at gaa oppe, indtil Udstillingen var overstaaet mod at vise Forsigtighed. Da jeg Dagen efter havde holdt mit Foredrag, blev jeg af Foreningens Formand, Gaardejer Niels Rasmussen i Rørth opfordret til at spise med. Jeg undslog mig og bad kun om et Glas Vin, da jeg havde Tyfus og skulde direkte fra Hotellet paa Sygehuset. Jeg glemmer aldrig Formandens Forbavelse og Reserverthed efter at have faaet den Besked. Det var tydeligt, at han betragtede min Optræden som uforsvarlig overfor mine Medmennesker, men han beherskede sig, og jeg vandrede til Sygehuset med samt den medbragte Pakke Undertøj.

I 1891 sendte jeg »Nationaltidende« en polemisk Artikel mod den overdrevne Agitation til Fremme af Frilandsdyrkning af Tomater i Husmandsbrugene. Nogle Dage senere modtog jeg Brev fra Redaktør *Hjort-Lorentzen*, i hvilket han tilbød mig Stillingen som Redaktør af Nationaltidendes Havetidende med Lejlighed til andet Arbejde og yderligere Fortjeneste. Tilbudet var økonomisk set ikke daarligt, og det fristede mig meget, da en af mine Hovedinteresser var og fremdeles er *Politik*. Jeg valgte dog at sige Nej til at rejse til København, men overtog fra Odder Ledelsen af Havetidende forsøgsvis. Det gik et Aars Tid, men Arbejdet blev mig for meget, og jeg fandt saa en Afløser – Handelsgartner Schandorff – til at fortsætte.

Margarinespørgsmaalet delte i denne Periode Befolkningen paa tværs af de politiske Partier. Arbejder- og Bybefolkning forlangte den billige Margarine, Landbefolkningen ønskede den forbudt; der herskede en hel Margarinekrig. Politikere og Aviser dansede Trippevals for at klare det pinlige Margarinespørgsmaal. Saa fik jeg en Dag Anmodning fra »Nationaltidende« om, dersom det var muligt, da at skrive Bladets Leder om Sukker- og Margarineloven. Jeg forstod Situationens Alvor og skrev Lederen, som indbragte mig Redaktionens Kompliment, hvilket jeg var meget stolt af. Jeg har ofte senere i Livet overvejet, og jeg overvejer fremdeles, om det ikke havde været rigtigere af mig at gaa Journalistvejen?

Jeg har planlagt Nedskrivningen af mine Erindringer saaledes, at jeg først meddeler de ydre Rammer for min Livsførelse for derefter senere at skildre Familielivet, Vennekredse, samt Personligheder, jeg traf paa, tilligemed Begivenheder, store eller smaa, som fangede min Interesse uden at staa i direkte Forbindelse med mit Virke. Dog ser jeg, at det vil blive nødvendigt allerede i det første Afsnit at indføre enkelte Oplysninger fra Privatlivet, og derfor meddeler jeg allerede nu, at jeg i 1896 blev forlovet med Frøken Hertha Karoline Meinig*) og gift med hende den 14. April 1897, samt at min Datter, Gudrun, fødtes den 5. Marts 1898 i Randers og døde i Dorpat den 16. September 1902.

Min Brochure førte til Dannelsen af »*Dansk Frøavlskompani*« med Sæde i Randers. Jeg solgte Planteskolen i Odder og flyttede i 1898 til Randers for at overtage Stillingen som Fagdirektør, medens Grosserer *Eduard Kipp* blev merkantil Direktør.

Den nødvendige Aktiekapital, Kr. 250.000, blev det kun muligt at fremstampe derved, at Kipp tegnede noget over Halvdelen. Dermed var det fra Begyndelsen af givet, at han fik den altovervejende Indflydelse i Foretagendet, og at vort Samarbejde paa godt og ondt blev ganske afhængig af hans Loyalitet.

Der blev i vort Samarbejde ikke Tale om nogen Art af Loyalitet, ja egentlig ikke om noget Samarbejde, saa forskelligt saa vi paa de Principper, der skulde danne Grundlaget for Forretningens Drift.

Striden indenfor Direktionen blev saa skarp, at Bestyrelsen efter et Aars Forløb blev nødt til at skille de stridende, og jeg fik min Afsked; den modsatte Løsning var, som det finansielle Forhold laa, utænkelig.

Et Aar senere, Juli 1900, gennemtvang Bestyrelsen en Sammenslutning med Markfrøkontoret, saa ogsaa Kipp gled ud af Foretagendet.

Dansk Frøavlskompani (*Trifolium*) arbejder i Dag med en Aktiekapi-

---

*) Datter af proprietær Christian Heinrich Meinig og hustru Dorthea Karoline, f. Werdelin. (Hj. B.).

tal paa 2 Millioner Kroner og en Reservekapital paa 1 Million og driver en meget betydelig Frø- og Avlsforretning.

Naar jeg nu i Dag efter 40 Aars Forløb ser tilbage paa dette mit Livs store Nederlag, saa kan jeg i Modsætning til tidligere gøre det ganske uden Bitterhed. Nederlaget var en simpel Konsekvens af egne Handlinger.

Mine Ideer var rigtige og bæredygtige, det har den senere Udvikling i høj Grad ført Beviser for, – men de var nye og uprøvede, og den unge kapitalløse Mands Personlighed afgav ikke Garanti nok overfor Kapitalen, hvilket er saare naturligt, da han indtil da ikke havde haft Lejlighed til at vise nogen ekstraordinær Dygtighed. Mit Nederlag led jeg i Virkeligheden ikke den Dag, jeg forlod Kompagniet, men langt tidligere, nemlig den Dag, da jeg for at redde Situationen overgav hele Kapitalmagten i Foretagendet til en enkelt Mand, som jeg ikke kendte tilstrækkeligt.

Det blev min Erfaring, at den unge Mand, der tror paa egne Ideer og egen Dygtighed, altid maa vogte sig for at gaa saa haardt paa, at han mister Magten i Foretagendet. Den unge Mand har ikke Ret til at stille større Fordringer til Kapitalen; en saadan Ret kan han kun vinde lidt efter lidt gennem dygtigt Arbejde. Al Kapital er fremfor alt bange for ungdommelige Dispositioner og Eksperimenter. Jeg ved, at Kipp har udtalt: »Borch er en farlig Mand, han har Ideer«. Ud fra disse Synspunkter værgede han sin Kapital, saa jeg ikke fandt Raaderum til at realisere de bærende Ideer.

Det er mig endnu i Dag en Trøst, at jeg, da jeg sad i Saksen, ikke lod mig friste til at slippe Idealerne, men kæmpede for dem til Nederlaget satte Punktum.

Altsaa, jeg gled ud af Arbejdet for Dansk Frøavl. Derefter rejser sig ganske naturligt det Spørgsmaal for mig, om det udførte Arbejde har baa- ret nogen Frugt?

Vi naaede ikke i Danmark den stærke Koncentration af Stamfrøavl og Forædlingsarbejdet, som jeg tilstræbte. Vi har intet Svaløf, ingen Dippe, og ingen Wilmorin, men Stamfrøavl har dog mere og mere koncentreret sig hos de store Frøfirmaer, hvis Stammer gaar deres Sejrs- gang. Dansk Frøavlskompagni, Jens Hvidbjerg med Padbjerg Stammerne, Ohlsens Enkes Frøhandel, Dæhnfeldt og De Danske Sukkerfabrikker er Eksempler nok i saa Henseende. Muligvis har mit Forarbejde en lille Andel i denne Udvikling, i alle Tilfælde ved jeg, at Jens Hvidbjerg har følt det saaledes, idet han under Verdenskrigen tilskrev mig: »Nu er det 20 Aar siden, De startede den danske Frøavl«. – En Udtalelse, der selvfølgelig er aldeles overdreven. Danmark er nu i overvejende Grad selvforsynende i en Mængde Frøsorter og eksporterer aarligt for Millioner. Frøavl er blevet noget saa dagligdags og noget saa betydende, saa den omtales i Landbrugets Uge- og Maanedsoversigter.

Blottet for Illusioner og for Penge, men betydelig rigere paa Erfaring, gjaldt det derefter for mig om at finde et nyt Arbejdsfelt.

Det stod mig heldigvis straks klart, at jeg, efter at have slaaet en Kolbøtte af saa betydeligt Omfang, maatte søge til Udlandet.

Min Fætter, Kulturingeniør, cand. polyt. Peder Wøldike, indtog paa det Tidspunkt en meget betydende Stilling i Livland som Kulturingeniør, hvorfor jeg indledede en Korrespondance med ham. Det syntes, som om der var Muligheder for et Foretagende i Livland, hvilket Wøldike meddelte mig, efter at man derovre havde gjort sig bekendt med mine paa Tysk affattede Dispositioner.

I Maj Maaned 1899 afsejlede jeg saa med Dampskibet »Thyra« til Riga.

RUSLAND

Det første Indtryk af Rusland var ikke tillidvækkende. Der havde nogle Dage før min Ankomst til Riga været Arbejdsuroligheder, og Rester af brændte Varelagre laa spredt over hele Havnekajen. Asken fra brændte Bomuldsballer dannede et sortsmudset Tæppe over hele Havnepladsen. Med Toget kørte jeg saa de 240 Kilometer til den gamle Hansestad Dorpat, der ligger ved Embackfloden, ca. 80 Kilometer inde i Landet, ca. 40 Kilometer fra Pejpusøen. Denne By blev mit Domicil i de følgende 17 Aar.

Sommermaanederne 1899 blev en yderst magelig Tid for mig. *Jeg var til Observation!*

Af og til fik jeg Indbydelse til at besøge en Godsejer og blev overalt modtaget yderst elskværdigt, men aldrig taltes der et Ord om den eneste Sag, der laa mig paa Sinde.

Jeg fik saaledes god Tid til at orientere mig i det nye Land, og jeg vil begynde med at meddele Resultaterne af denne Orientering, saa man kan have fuld Forstaaelse af det, jeg senere faar at berette.

De tre russiske Østersøprovinser, Estland 450 Kvadrat Mil, Livland 800 Kvadrat Mil og Kurland 400 Kvadrat Mil, havde kun hørt til Rusland fra Peter den Stores Tid. Deres tidligere Historie er yderst broget.

Lettere og Estere er den oprindelige Befolkning, men 1180 erobrede de »Tyske Riddere« den sydlige Del af Landet og grundlagde Byen Riga. Lidt senere tog Valdemar den Store Estland og kristnede »de vilde, hedenske Estere«. Valdemar Atterdag solgte atter Estland til de »Tyske Riddere«, der saaledes blev Herrer i hele Landet.

Det »Tyske Ridderskab« opdelte Landet i Godser, temmelig nøjagtig et Gods for hver Kvadrat Mil, – eller alt i alt ca. 1.600 Godser, som dog var af meget forskellig Størrelse.

Estere og Lettere vedblev gennem Tiderne at danne den store, brede Befolkning saavel i By som paa Land, og der fandt praktisk talt ingen Germanisering Sted. Det »Tyske Ridderskab« bevarede gennem alle Aarhundrederne det indre administrative Herredømme, selv i de Perioder, hvor Landet stod under polsk eller svensk Herredømme.

Tyskerne dannede altsaa Overklassen paa samme Maade, som Svenskerne gjorde det i Finland, og tysk Kultur kom til at præge Landet og dets Embedsmænd og Præster.

Til Lykke for Estere og Lettere gik disse sammen med Tyskerne over til Protestantismen, ligesom Tilfældet havde været med Svenskere og Finner i Finland, hvorved store Udviklingsmuligheder blev holdt aabne for den brede Befolkning. Protestantismen dannede saaledes en Barriere mod Russerne lige fra Ishavet ned til Tyskland ved Memel.

Med utrolig Sejghed og Dygtighed forsvarede det »Tyske Ridderskab« gennem Tiderne sine Interesser overfor de vekslende Magthavere, og dette Forsvar kan ogsaa Estere og Lettere takke for, at de fik Lov at bestaa som Folk, da de jo ikke havde nogen egen selvstændig Kultur at sætte ind som Værge. En nøjagtig Parallel til dette Forhold finder vi i Finland, hvor svensk Kultur og Dygtighed gennem Aarhundreder reddede Finnerne fra at opsluges af Russerne. Begge Steder gælder det, at Folkene ingen Taknemmelighed følte mod den tidligere Overklasse – tværtimod – der sad i dem et godt, solidt Had til »Undertrykkerne«.

Naar vi som Danske erindrer os, hvilket Sprog Bondeførerne talte i Firserne og Halvfemserne – 100 Aar efter Stavnsbaandets Løsning – bliver det os let forstaaeligt, at Hadet til den tidligere Herskerklasse maatte blive stærkt der, hvor denne tillige var repræsenteret af et andet Folkeslag.

De store Bondereformer kom i Begyndelsen af sidste Aarhundrede (1819), hvorefter Bondestanden hurtigt emanciperede sig og i stedse stigende Grad blev selvejende. Omkring Aarhundredskiftet ejede ca. 90 % af Bønderne deres Gaarde, som gennemsnitlig var paa 95 Td. Land og gennemsnitlig betalt med kun 3.000 Rbl. = 6.000 Kr. Bondestanden var, da jeg kom til Landet, vel oplyst og meget velhavende. Det »Tyske Ridderskab« havde oprettet Skoler overalt, saa alle lettiske og estniske Børn undervistes i Modersmaalet, ligesom ogsaa Gudstjenesterne vekslede mellem de forskellige Sprog.

Rent formelt maa det siges, at Ridderskabet havde opfyldt sin Borgerpligt overfor Bønderne, men man viste altfor ofte Standshovmod overfor saavel Bønder som tjenende Personale, hvilket vakte megen Bitterhed. Der var og blev et Svælg imellem de to Folk, selv der, hvor man stødte paa smukke patriarkalske Tilstande.

Ridderskabet havde som sagt forstaaet gennem Aarhundreder at hævde

sin Magt i Landet, indtil Kejser Alexander den 3. kom paa Tronen, men da skete der ogsaa en brat Forandring! Russificeringen satte ind!

En russisk Guvernør med russiske Embedsmænd styrede Landet. Dommerne blev russiske og Retssproget russisk. Politi, Post og Jernbane ligeledes under russisk Ledelse og med russisk Sprog. Skolesproget russisk, dog med Lettelser i de lavere Skoler. Det store, hidtil saa berømte tyske Universitet i Dorpat fik russiske Professorer. Slaget var frygteligt for Balterne og Tyskheden!

For os Danske var det ikke behageligt, at Tysk-Balterne var af den bestemte Opfattelse, at Kejserinde Dagmar var Skyld i Katastrofen, selvom de undskyldte hende noget ved at anføre de nærmere Omstændigheder, som her skal gengives.

Da jeg kom til Dorpat, levede der en Olding paa over 80 ved navn von Oettingen. Jeg saa ham ofte i Haandværkerforeningens store Have og Sommerrestaurant, men altid alene, thi han var, som Tyskerne kalder det, »kalt gestellt«, og derfor kom han flere Gange hen til mit Bord for at faa en intetsigende Sludder.

Denne gamle Tysk-Balter havde i sine Velmagtsdage spillet en dominerende Rolle. Hans Vid og Intelligens var højt skattet ved Hoffet i Petersborg, og han opnaaede at blive Generalguvernør over alle 3 baltiske Guvernementer.

I sin Egenskab af Generalguvernør modtog han i Riga Storfyrstinde Dagmar, da hun landede der, og ved den Lejlighed begik han den første af de Forbrydelser, hans Landsmænd aldrig tilgav ham. Han blev spurgt, hvad Musikken skulde spille ved Modtagelsen, og svarede: »Schleswig Holstein Meer umschlungen«, – og saaledes skete det. Storfyrstinden blev rasende og svor Hævn over Tysk-Balterne. Hans sidste og for ham selv skæbnesvangre Dumhed fortaltes saaledes: I en Diskussion om mellemfolkelige Spørgsmaal med Kejser Alexander den 2. bemærkede Kejseren: »Man skulde ikke tro, De var Russer«. »Nej«, svarede von Oettingen, »selv om man opholder sig i en Svinestald, behøver man jo ikke at være et Svin«. Dette blev Kejseren for groft, og von Oettingen mistede alle Embeder, Ordener og Titler, og han var ogsaa senere et sort Faar blandt sine egne, fordi han havde skadet dem mere end nogen anden Mand.

Berøvet Magt og Indflydelse udfoldede de baltiske Godsejere nu et stærkt Initiativ til Landbrugets og Skovbrugets Fremme i de hjemlige Provinser. Centret, hvorfra alle saadanne Bestræbelser udgik, blev Dorpat.

Dorpat var en By med 50.000 Indbyggere, beliggende i den estniske Del af Guvernementet Livland ved Floden Embach. Det var en smuk, gammel By med store Traditioner helt tilbage til den Tid, da den havde været Hansestad. Befolkningens overvældende Flertal var selvfølgelig Estere,

men det tyske Element gjorde sig dog paa mange Maader betydeligt gældende, og endnu var Magistrat og Borgmester af tysk-baltisk Nationalitet.

Landbrugets Central var »Kaiserliche Livländische Gemeinnützige und Ökonomische Sozietät«. En Institution, der i meget mindede om »Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab«. – Societetet nød megen Anseelse, og det var faktisk saaledes, at Nydannelser indenfor Landbrugets Omraade ikke kunde finde Sted uden gennem Societetet. Landbrugets Nydannelser konstitueredes som Underafdelinger ved Societetet, saaledes at dette foretog Startanmeldelserne i Landbrugsministeriet og ogsaa senere stod med Ansaret overfor de øverste Myndigheder.

Af de mange Landboforeninger og Institutioner, der sorterede under Societetet, skal her kun nævnes »Landesculturbureau«. Dette Bureau ledede hele det store og meget omfattende Meliorationsarbejde, som udførtes i alle 3 Provinser. Præsidenten for Bureauet var Godsejeren, Landraad *V. Baron Stackelberg* til Kardis i Nordlivland, medens hele den tekniske Ledelse laa i Hænderne paa danske Ingeniører. Øverste Leder var min Fætter, cand. polyt. Peder Rosenstand Wøldike, som førte Titlen »Landesculturinspektør«. Wøldikes tre øverste Ingeniører var: Cand. polyt. Generalkonsul Johansen for Estland, Løjtnant, Konsul Joh. Hoppe for Nordlivland og H. Henriksen for Kurland. Foruden ovennævnte, fandt mange danske Kulturingeniører gennem Aarene Beskæftigelse i »Landesculturbureau«, og de danske Ingeniører nød megen Anseelse og bidrog derved overordentligt til at fæstne Danskernes Position i Landet.

☆ ☆ ☆

Mange danske Landmænd nød stor Anseelse i Landet, dels som Godsinspektører, dels som Forpagtere og Forvaltere. Først af dem alle skal nævnes *Fr. Welding*, mangeaarig Godsinspektør over Godserne Kaster og Mexhof, som ejedes af den fremragende Landmand, v. Essen, men senere Forpagter af Godset Kardis. Hos Welding blev mange unge, adelige uddannet som Landmænd. Jeg vil senere komme tilbage til denne Ven og markante Skikkelse.

Af andre prominente, danske Landmænd skal her kun nævnes Forpagter Jensen paa Gaarden »Løvenhof« og Forpagter Clausen paa Gaarden »Raiglå« ude ved Pejpusøen.

Forpagter Clausen var et af Skovrider Clausens 14 Børn fra Storskovnen i Vendsyssel, en Børneflok, som var ganske behersket af Eventyret og Udlængslen, og om hvis Livsskæbner der kunde skrives en fyldig og interessant Roman, spændende over alle Jordens Egne, fra Amerika over Yokohama og Rusland til Tyskland, hvor den ene af de smukke Døtre var stor Godsejerfrue og Grevinde.

Spredt over Landet virkede et stort Antal danske Mejerister, og i Byerne Reval, Dorpat, Riga, Windau og Libau sad der danske Købmænd, som eksporterede Landmændenes Produkter og importerede Landbrugsmaskiner, etc. –

Danskerne havde saaledes en stor Andel i det baltiske Landbrugs store Fremskridt paa saa at sige alle Omraader, og det havde været en smuk Opgave for en Fagmand at skildre dette Arbejde, hvilket nu sikkert aldrig vil ske, efter at internationale Banditter i Spidsen for russiske Horder har besat Landet og systematisk søger at ødelægge de frembragte Kulturværdier.

Paa visse Omraader stod det baltiske Godsbrug helt paa Højde med eller højere end de mest fremskredne Lande i Vesten. Dette gælder saaledes Meliorationen af Enge og Moser, men ikke mindst den regnskabsførende og konsultative Virksomhed, hvor Baltikum var et meget stort Stykke foran f. Eks. Danmark.

Til alle disse Bestræbelser, jeg ovenfor har skildret, kom saa mit Forsøg paa at faa startet en rationel Frøavl og Frøhandel.

★ ★ ★

Som allerede sagt, levede jeg hele Sommeren 1899 i fuldkommen Uvished om, hvad man mente om mig og mine Planer.

Det var med en ganske ejendommelig Følelse, jeg Gang paa Gang modtog Invitation af en eller anden Godsejer til at aflægge ham et Besøg, thi jeg følte jo, hvad man i Virkeligheden vilde, og at det bag al Elskværdigheden drejede sig om at faa konstateret, hvad jeg egentlig var for en Kavalier, og om man turde binde an med mig. Havde jeg saa endda haft mit Snakketøj til fuld Raadighed, havde jeg ikke følt det saa slemt, men mit Tysk var, for at bruge et mildt Udtryk, ret mangelfuldt.

Det gjorde ikke Sagen lettere, at de Mænd, jeg maatte besøge, hørte til Landets intelligenteste og mest vidende. Jeg har senere ofte beundret disse Mænds Samvittighedsfuldhed og Taalmodighed, at de gad spille saa megen Tid paa mig. Men hvor var det rigtigt af dem ikke at lægge Navn til noget Nyt, forinden de var grundigt orienteret.

Vi vil i det følgende mindes nogle af disse Besøg og høre lidt nærmere om de enkelte Godsejere, jeg kom i Berøring med.

Mit første Besøg gjaldt *Greve Friederich Berg* paa Slottet »Sagnitz«. Greven var en Mand paa 50 Aar, høj, slank og elegant i Optræden, og hvert Ord og hver Bevægelse var præget af naturlig Fornemhed. Han mødte den Fremmede med stor Elskværdighed, og hans udtryksfulde Øjne røbede, i hvilken Grad han var oplagt til at debattere Problemerne. Greve Berg havde paa forskellig Maade haft stor Modgang. Kun et Par og Tyve

Aar gammel blev han stokdøv, og senere mistede han sin Hustru efter faa Aars Ægteskab for derefter at leve Resten af Livet som Enkemand. Da Døvheden i sin Tid blev truende, gennemgik han med stor Energi et aarelangt Kursus i Berlin i Mundaflæsning, og han er sikkert den Mand i Verden, der har drevet det videst i denne Kunst. Jeg har set ham ved Spisebordet underholde et internationalt Selskab, hvor han afvekslende talte russisk, polsk, tysk, estnisk og engelsk med Gæsterne saa let og elegant, saa det syntes unaturligt, at Mundaflæsning kan drives til en saadan Fuldkommenhed. Mit korrumperede tysk med dansk Mundstilling tydede han glimrende.

Da Greven allerede som ung Mand paa Grund af Døvheden blev afskaaret fra en Adelsmands sædvanlige Karriere, selvom han blev russisk Kammerherre, fordybede han sig i Landbrugsproblemerne, og han blev en meget dygtig Landmand. Hans Gaard var en Mønstergaard med vidtstrakte Enge, kultiverede efter de nyeste Principper. Også Planteforædling havde hans store Interesse, og han tiltrak en Rugsort – Sagnitzer Rugen –, som vandt stor Udbredelse i Landet. Han ringede den første Sommer flere Gange efter mig til et Heldagsbesøg, og jeg skal love for, at der da ikke blev ligget paa den lade Side; jeg unge Mand var dødtræt, naar vi om Aftenen naaede hjem til Middagen.

Men Grev Berg var ikke blot Landmand, han var en all-round Mand, meget belæst, og hans Interesser vidtspændende. Men paa et Felt forblev han altid tavs; han mælede aldrig et Ord, naar Talen blev ført ind paa Politik. Var det politisk Forsigtighed der bevirkede, at den russiske Kammerherre og polske Storgodsejer ikke blandede sig i Diskussionen, naar hans baltiske Landsmænd ivrigt diskuterede Forholdet mellem Estere, Russere og Baltere? Eller var det, fordi han i disse Spørgsmaal indtog et højere filosofisk Stade? Jeg tror, noget af begge Dele har gjort sig gældende. I alle Tilfælde var Greven ganske blottet for Chauvinisme, og han talte ligesaa gerne i en estnisk Landboforening som i en tysk, og han vurderede udelukkende et Menneske efter dettes indre Værd og aldrig efter vedkommendes Nationalitet.

Han var ikke blot sin Hjemstavns første Gentleman, men overhovedet et af de Mennesker, der stod Abeslægten fjernest, og naar Johannes V. Jensen ligefrem synes at fryde sig over vor Afstamning, saa dukker stedse Grev Bergs Skikkelse op i min Erindring til Protest. Dersom der ikke er Muligheder for Menneskers helt forskellige Afstamning, saa synes Mulighederne for de enkelte Menneskers Udvikling i alle Tilfælde at være ubegrænsede.

En lille Oplevelse fra Sagnitz! Vi kom et større Selskab hjem fra Marken for at spise Middag. En Karl talte med Greven, hvorpaa denne sagde:

»Jeg beder Dem gaa til Bords uden mig. Jeg skal ned at hjælpe min gamle Røgter at dø«. – Hvorefter han forsvandt et Par Timer.

Jeg maa vist hellere foregribe Begivenhedernes Gang og allerede her fortælle om Grev Bergs Familieforhold og om hans senere Livsskæbne.

Grev Berg var Brodersøn af Vicekongen af Polen, Feltmarchal Berg, der i 1861 dæmpede den polske Opstand, og efter hvem han arvede flere store, polske Godser. Det paastodes almindeligt i Livland, at Feltmarchallen ikke var den grusomme Mand, han i Vesteuropa gjaldt for at være, men at han tværtimod skaanede mange Liv ved at foretage de nødvendige Henrettelser saa offentligt og demonstrativt, at det virkede afskrækkende – men nok om det.

Grev Berg kom som ældre og som gammel ud for meget store Oplevelser. Under den lokale Revolution 1905 blev han paa Slottet, og selvom Demonstrationerne blev nærgaaende nok, skete der ham intet. Da saa den store russiske Revolution udbrød efter Verdenskrigen, blev den lokale Pøbel ledet af internationale Banditter fra Rusland, og nu maatte han sammen med alle andre Godsejere flygte, og jeg saa ved den Lejlighed Grev Berg for sidste Gang i København.

Da den estniske Republik blev proklameret, konfiskerede Esterne alle Balternes Godser og selvfølgelig ogsaa »Sagnitz«. Men hvorledes det gik eller ikke gik, saa blev Grev Berg paa Gaarden. Jeg kan levende forestille mig den 74-aarige Mand smilende færdes mellem de nye Magthavere, rank og venlig som altid. At sætte ham ud har været for stor en Opgave, selv for begejstrede republikanske Estere. Saa kom man til et Kompromis. Greven fik Lov at bo paa Slottet, fik et Par Hundrede Tdr. Land at dyrke og Brændsel til Slottets Opvarmning, medens Esterne tog alle andre Herligheder, ogsaa de store Skove. Det skal ikke undre mig, om Grev Berg i de følgende Aar med Interesse har fulgt Nybyggernes Færd paa de fra Slottet konfiskerede Jorder og bistaet dem med Vejledning og gode Raad. At se noget vokse frem, selvom det skete paa hans egen Bekostning, har uvægerlig fastholdt hans Interesse – saa meget Filosof var han i alle Tilfælde.

For ca. 4 Aar siden læste jeg, at Grev Berg var fyldt 90 Aar, og at den estniske Stat havde bevilget ham en Aarssubvention paa 10.000 estniske Mark »som Belønning« for hans store Fortjenester af det estniske Landbrug. Forhaabentlig er Grev Berg død, forinden Bolschevikkerne i Fjor besatte Landet.

Godsejer *A. von Sivers* ejede Herregaarden »Euseküll« i Livlands frugtbarste Egn ved Byen Fellin. Han var en dygtig Landmand og en jovial, ret formløs Mand, i meget af dansk Type. Men han var ogsaa af dansk Afstamning.

Under Peter den Stores bekendte Besøg i København udtalte han Ønsket om at købe en dansk Marine-Officer til at opbygge og føre den russiske Flaade. Den danske Konge beklagede ikke at kunne sælge nogen Officer. Derefter sluttede Kejseren Kontrakt med den danske Løjtnant von Sivers, som saa fulgte med til Rusland. V. Sivers blev Storamiral og en meget mægtig Mand. Den danske Gesandt i Rusland, Jens Juel, beretter herom i sine meget interessante Memoirer. V. Sivers fik efterhaanden meget store Godser i Rusland og et mægtigt Palæ i Petersborg. Under Catarina II faldt han i Unaade, og alle hans Godser konfiskeredes tilligemed Palæet. Saaledes bar man sig ofte ad i Rusland, naar Manden var blevet saa rig, at Operationen gav stor Bonus. Man kunde imidlertid ikke undvære v. Sivers. Han blev kaldt tilbage, blev indsat i sine tidligere Værdigheder, samt fik alle Godserne igen. Palæet i Petersborg kunde man ikke tilbagegive ham, da det i hans Fraværelse var blevet indrettet til Admiralitetsbygning, en Ordning der holdt endnu i min Tid. Som Erstatning for Palæet fik Admiralen saa Godserne »Heimthal« og »Euseküll« i Livland. Denne Begivenhed skyldes det, at en Gren af den Siverske Familie blev germaniseret og kom til at tilhøre det livlandske Ridderskab. Kontrakten mellem Kejser Peter den Store og Admiral v. Sivers hang endnu i min Tid paa Gaarden »Heimthal«.

Der eksisterede ogsaa en helt russificeret og ortodoks Gren af Sivers' Efterkommere, og jeg lærte i Dorpat General v. Sivers at kende, der var Kommandør for Krasnojarsker Regiment, og af hvem jeg et Par Aar i Træk købte hans Produktion af Kløverfrø.

General v. Sivers var en meget tiltalende Mand, forholdsvis ung, smuk og elegant, med en dannet og beskeden Fremtræden. Hans Skæbne blev sørgelig! Da v. Rennenkampf havde tabt det første store Slag ved Tannenberg, blev Sivers kommanderende General for Vilnaer Militärbezirk, men tabte det andet Slag ved de Masuriske Søer, hvorefter han skød sig.

Den v. Siverske Familie havde mange ansete Medlemmer i Livland, og mit næste Besøg gjaldt Landraad *Max v. Sivers* paa Slottet »Römershof« i Sydlivland, beliggende paa en høj Skrænt lige ud til Dynafloden.

Landraaden var en Broder til v. Sivers paa »Euseküll«, men meget forskellig fra denne. Han var et udpræget Forstandsmenneske med videnskabelige Interesser. Han besad en stor forstbotanisk Have, og han hørte til de allerførste Mænd, der paaviste Provenienspørgsmalets uhyre Betydning indenfor Skovbruget og da navnlig i Relation til Skovfyren.

Det staar mig nu ganske klart, at dersom Provenienspørgsmaalet rettidigt havde været erkendt i Danmark, vilde nu ti Tusinder af Tdr. Land Sandjord have været beplantet med den langt værdifuldere Skovfyr i stedet for den ret værdiløse Bjergfyr.

Hvilken Rolle Proveniensen spiller, fik jeg ved en bestemt Lejlighed et smerteligt Eksempel paa.

For 10 Aar tilbage havde jeg leveret en Godsejer Skovfyrrø til et Areal paa ca. 8 Tdr. Land, og han havde samtidig tilsaaet et Nabostykke med Frø af egen Avl. Nu fik jeg en venlig Invitation af Godsejeren til at aflægge ham Besøg paa en bestemt Dag for sammen med Max v. Sivers at besigtige Arealerne. Fra anden Side fik jeg at vide, hvad det drejede sig om: Planterne af mit Frø var ødelagt af *Lophodermium pinastri*, Sprække-svamp, medens Planterne efter egen Avl stod glimrende. Da jeg ikke kendte Godsejeren, kneb jeg ud, men underkastede mig v. Sivers Voldgift. Det blev lige 6.000 Kr.

Under Verdenskrigen stod der haarde Kampe om Slottet »Römershof«, som blev lagt i Ruiner, og den store forstbotaniske Park ødelagt. Jeg aner intet om v. Sivers senere Skæbne.

En af de Mænd, med hvem jeg fik allermest at gøre, var *Landraad Baron Stackelberg*, som ejede Gaarden »Kardis« i Nordlivland.

Stackelberg var en Mand midt i Fyrreerne. Han tilhørte den liberale Fløj indenfor Ridderskabet, som søgte at komme paa Talefod med den opdukkende estniske Nationalisme og samtidig at faa etableret det bedst mulige Forhold til de russiske Magthavere. Hans Modpart var den ly-nende intelligente Godsejer v. Oettingen til Godset »Jensel«, som med sine reaktionære Anskuelser repræsenterede Ridderskabets Flertal og derfor indtog en absolut dominerende Stilling i mange af Ridderskabets Foretagender. V. Oettingen var saaledes Præsident for det Kaiserl. Livl. Societet, medens Baron Stackelberg var Vicepræsident for samme.

Alle Brydninger og Debatter om opdukkende Spørgsmaal foregik bag Kulisserne, og vedtagne Beslutninger fremtraadte derfor med megen Vægt i Lighed med vore Højesteretsdomme. Men Modsætningerne var der, ofte endda i bitter og skarp Form. Baron Stackelberg viste mig senere megen Fortrolighed, saa jeg fik et godt Indblik i, hvad der foregik bag den glatte Facade.

Baron Stackelberg var en Mand, der læmpede sig frem, og han naaede trods sin noget overdrevne Forsigtighed store Resultater, fordi han aldrig gav op, men fastholdt sine Planer med Taalmod og Sejghed, til Maalet var naaet. Han var en velhavende Mand og levede den største Del af Aaret i Dorpat ganske ofrende sig for offentlige Arbejder. Han var, som allerede sagt, Præsident for Landesculturbureau, en Institution, der havde de samme Opgaver som det danske Hedeselskabs kulturtekniske Afdeling, og hvis Betydning for Landbrugets Udvikling i alle 3 Provinser var eminent. Han var Danskerne en god Mand, og han havde samlet en Kreds af dygtige, danske Ingeniører i de ledende Stillinger, hvilket ofte blev kritiseret

af lokale Patrioter, som hellere saa Stillingerne besat med »Landets Børn«. Da han senere paa sin egen Gaard, »Kardis« havde kultiveret 2 a 300 Tdr. Land Mose og saaledes skabt Betingelser for et stort Mejeribrug, formaadede han Landets dygtigste Landmand, Fr. Welding, til at forpagte Gaarden.

Baron Stackelberg elskede sin uanselige Fædrengaard, »Kardis«, hvis Bygninger alle var af Træ. Stuehuset, som var opført i Syttenhundredetallet, vilde have gjort sig paa Lyngby Musæet mellem andre gamle Bondehuse, selvom det var noget større. Have og Park mindede om en dansk Præstegaardshave, der blev holdt med Omhu og Kærlighed. Gaarden passede ind i Omgivelserne, som var ret primitive. Fra Gaarden saa man ud over et vældigt Moseareal, hvoraf ca. 1 Kvadrat Mil tilhørte »Kardis«. Det var en lidt tvivlsom Fornøjelse at blive opfordret til Deltagelse i en af Baronens timelange Ture i Højmosen, thi det er noget af det mest anstrengende, man kan komme ud for. Ellers rummer en saadan Mose megen romantisk Mystik, og paa Jagterne er det ikke kedeligt at komme ud for Ryper, Urfugle og Tjur.

En Sommeraften hørtes fra Mosen Ulvehyl, hvilket var noget meget sjældent i Livland, og det var derfor Tradition, at den, der opdagede Ulve, skulde avertere alle Egnens Jægere til Jagt. Baronens var uinteresseret Jæger og bad mig derfor tie med Opdagelsen, hvilket jeg har gjort indtil nu. En meget varm Sommerdag var vi en 5-6 Herrer ude paa Mosen og fik der en pudsig lille Oplevelse. Det begyndte med, at enkelte Eksemplarer af en Kæmpebremse – »Elsdyrbremsen« – omsværmede os, men Flokken voksede under Turen, saa den tilsidst talte mange Tusinder. Kæmpende gik det hjemad i forceret Tempo, medens Sværmen fulgte os op over Markerne til Gaarden. Herunder var det paafaldende, at de Herrer, der havde mørkt Tøj paa, var besat af Bremses fra øverst til nederst, medens Herrerne i hvidt Tøj slap helt fri. Ved Hoveddøren blev nu den ene efter den anden af Herrerne viftet rene for saa hurtigt at smutte ind i Huset lukkende efter sig. Man søgte Hvile paa Verandaen paa Husets modsatte Side, men et Øjeblik efter kom Sværmen over Tagryggen og slog ned paa os, saa vi maatte flygte og lukke os inde.

I »Kardis« Have laa »Fredshuset«, et lille uanseligt Træhus med Straatag og kun eet Rum. I dette Hus, som pietetsfuldt vedligeholdtes, sluttedes i sin Tid »Kardis Freden« mellem Sverige og Rusland den 21. juni 1661.

Baronesse Stackelberg var fra Baden. Hun var Datter af en Greve Finck v. Finckenstein, hvis Hustru var Hofdame hos Storhertugens. Selv havde hun været Legesøster og derefter Veninde med den lille Prinsesse, der senere blev svensk Dronning.

»Kardis« blev den Gaard, jeg oftest besøgte, især efter at Weldings havde

slaaet sig ned der, og jeg kom til at holde meget af saavel Menneskene som af Stedet.

Under Verdenskrigen gik Baronens Formue tabt sammen med Rubler og Mark, og efter Verdenskrigen berøvede Estland ham hans Fædrenegaard uden Erstatning. Det eneste, han reddede, var 50.000 Kr., som han paa min Foranledning i Form af Frø sendte til København.

Som højt bedaget Olding lever Baron Stackelberg med sin Hustru i et lille, beskedent Bondehus i Bayern. Deres Skæbne har været særlig haard, thi de var Hjertemennesker, som elskede deres Hjem, og han elskede sin Gerning, hvis Formaal var Hjemstavnsens Opløstning, den Hjemstavns, der nu sukker under Bolschevikkernes systematiske Ødelæggelser.

Den Kredsdeputerede, Godsejer *Alfred v. Roth* var Nabo til Grev Berg og ejede sin Fædrenegaard »Rösthof«. Grev Berg fulgte mig til »Rösthof« paa mit første Besøg.

Alfred v. Roth var en meget høj, slank Mand paa kun et Par og Tredive, udpræget Aristokrat, men med et elskværdigt og vindende Væsen. Han havde under hele sin Opvækst ført en haard Kamp mod Brystsytgen, og hans Udseende var og blev sart.

V. Roth var af et meget nervøst Gemyt og hans Tale ofte forceret. Han havde som ung Student i Dorpat hørt nationaløkonomiske Forelæsninger, og hans Hovedinteresse var Politik og Historie.

Naar Grev Berg ønskede v. Roth ind i Frøforretningens Bestyrelse, var det ikke fordi denne havde nogensomhelst Interesse for Frø eller Frøavl, men sikkert kun fordi Greven ønskede, at v. Roth skulde være med til at løse offentlige Opgaver, og derved faa en Position, der kunde føre til Avancement indenfor Ridderskabet. V. Roth var som sagt Kredsdeputeret – det første Trin paa Rangstigen – det næste vilde være Landraad, som bl. a. forlænte dets Indehaver med Excellence-Titlen.

Ligeegyldigt hvordan Motiverne end var, saa kom Alfred v. Roth heldigvis ind i Frøforretningens Bestyrelse, og som dennes Formand havde han og jeg gennem 16 Aar et lykkeligt og venskabeligt Samarbejde.

I de første Aar mødtes vi oftest paa »Rösthof«, men senere blev mit Hjem Samlingsstedet, hvor ikke blot Forretningsinteresser drøftedes, men ogsaa timelange Samtaler førtes om Politik, Nationalitetsspørgsmaal og Revolution m. m. Vi var begge unge Mænd og begge levende interesserede i den Storpolitik, der snart førte til Revolution i vore egne Provinser, snart til Krige, det være sig med Japan eller senere med Tyskland. Naar jeg med Sandhed kan sige, at mine Talegaver kun var smaa i Sammenligning med v. Roths, saa vil de, der kender mig, vide, at han og jeg fik sagt meget »ved en lille Stump Lys«.

Det, der gjorde v. Roth ubetalelig som Formand, var hans absolutte

Loyalitet mod mig som Direktør. Jeg fik Lov at disponere frit, og v. Roth blandede sig aldrig i Forretningsgangen. Jeg sørgede for, at v. Roth altid var orienteret med Hensyn til mine Planer og Dispositioner, og større Udvidelser og Engagementer drøftede vi sammen. Derved blev han i Stand til overfor Standsfællerne sagligt at kunne begrunde ethvert foretaget Skridt og forhindre, at der bag Kulisserne dannede sig falske Forestillinger om Forretningens Virksomhed.

V. Roth var i høj Grad paa sin Post overfor Sladderhistorier, som cirkulerede indenfor »Selskabet« uden at naa frem til mine Øren. Mange Gange bad han mig om specificerede Oplysninger angaaende Ditten eller Datten, som han opnoterede i sin Lommebog, for derefter ved første Lejlighed at komme med sin »Zurechtstellung«, der ikke altid var lige behagelig for Synderen. I de første Aar, hvor Forretningen var ganske afhængig af de baltiske Godsejeres Tilslutning, var v. Roths faste Optræden selvfølgelig yderst betydningsfuld. Det kunde ikke undgaas, at den ualmindelig hurtige Vækst og den Succes, Frøforretningen fik, maatte vække en god, sund Misundelse hos mange, ligesom det var uundgaaeligt, at vi kom til at krydse andres økonomiske Interesser, hvorfor ogsaa en kampberedt og lysvaagen Bestyrelsesformand var en Nødvendighed.

V. Roth karakteriserede selv sin Stilling i følgende Ord: »Det er min Opgave at dække Dem mod Rygangreb«. – Et saadant Angreb fandt Sted i 1909, og da det var af en ret alvorlig Art, skal det omtales lidt udførligere.

Jeg havde gennem Aarene staaet i et korrekt, men køligt Forhold til Præsidenten for det »Kaiserl. Livl. ökonomische Sozietät«, Landraad v. Oettingen, Jensel, medens al virkelig Støtte tilflød mig fra v. Roth og Baron Stackelberg samt deres Venner.

Utvivlsomt blev Frøavlsselskabets Succes lidt for voldsom for den ærgerrige v. Oettingen, der sikkert har syntes, at vi indtog en altfor selvstændig Stilling ved siden af Societetet, der dog oprindeligt havde startet os. Vi subventionerede en Forsøgsstation for Kornsorter, og vi bidrog med betydelige Summer til den af Baron Stackelberg indenfor »Landesculturbureau« anlagte Forsøgsstation for Engkulturer, og vi udgav aarligt et trykt Hæfte med Forsøgsresultater, som gratis sendtes til alle Godsejere i de 3 Provinser.

Under 5. Maj 1909 tilskrev v. Oettingen mig et yderst ubehageligt Brev, som jeg besvarede den 6. Maj; men disse Breve har jeg ikke i Dag ved Haanden ligesaa lidt som et senere Brev fra v. Oettingen, hvori han førte det hele tilbage til en Misforstaaelse. Derimod afskriver jeg nedenfor i Oversættelse mit Indlæg til Bestyrelsen samt et Brev fra daværende Vicepræsident for Societetet, *v. Samson Himmelstjerna, Hummelshof*.

Til Forvaltningsraadet for Baltischer Samenbau-Verband.

Jeg har den Ære vedlagt at sende Bestyrelsen et Brev af 5. Maj fra Landraad E. v. Oettingen, Jensel, samt mit Svar af 6. Maj.

Efter min Mening er Brevene saa oplysende, saa jeg ikke behøver at komme ind paa Enkeltheder.

Den Omstændighed, at en førende Personlighed indenfor Landbruget, som tillige er Præsident for det Kejserslige Livl. Societet, stempler min Virksomhed som skadelig og beskylder mig »der offenbaren Tauschung der Consumenten«, samt truer med offentligt at ville forfægte sin Mening, tvinger mig til at bede Bestyrelsen om at tage Stilling til Sagen.

Det vil bero paa Bestyrelsens Beslutning, om jeg i Fremtiden kan bibeholde min Stilling som Direktør for Baltischer Samenbau Verband.

For det Tilfælde, at Bestyrelsen tager en Beslutning, der efter min Mening umuliggør et fortsat Samarbejde, beder jeg under Henvisning til min Kontrakt om at forelægge følgende to Spørgsmaal for en Voldgiftsdomstol:

1) Er den Beslutning, som Bestyrelsen for Baltischer Samenbau Verband har truffet i Sagen: Landraad v. Oettingen, Jensel, contra Johs. Borch, af en saadan Art, at det kan ventes, at sidstnævnte vil fortsætte som Direktør?

2) Under hvilke Betingelser vil Johs. Borch med Hensyntagen til de foreliggende Omstændigheder være at løse fra sin Kontrakt som Direktør for Baltischer Samenbau Verband?

Med Højtelse. *Johs. Borch.*

Dorpat, 8. Maj 1909.

Jeg fik aldrig noget at vide om, hvad der i de følgende Dage foregik bag Kulisserne, men jeg fik et meget tilfredsstillende Brev fra Herr v. Oettingen og nedenstaaende Brev fra Vicepræsidenten for Societetet.

Hummelshof, 23. Maj 1909.

Højtærede Herr Borch!

Min bedste Tak for Tilsendelsen af den videre Korrespondance med Landraad v. Oettingen. Jeg glæder mig meget over, at Episoden nu er bilagt og det i en for mig ganske selvindlysende Form.

Jeg havde tydet det første Brev ganske paa samme Maade, som De gjorde det, og glæder mig nu over, at Episoden førte til en fornyet Anerkendelse af Deres Fortjenester for vor Frøhandel.

Med Højtelse forbliver jeg

Deres hengivne *A. von Samson.*

Forholdet til von Oettingen forblev derefter det gamle korrekte, omend jeg hele Tiden betragtede det som væbnet Neutralitet. Da jeg saa i 1913 fik Opfordring af Societetet til at holde Foredrag ved Landmandsforsamlingen i Dorpat, skal jeg ærligt indrømme, at jeg mistænkte von Oettingen for at have næret det Haab, at jeg ved den Lejlighed vilde blamere mig noget. Jeg tog imidlertid mod Opfordringen, og det gik udmærket, saa jeg nok tror, v. Oettingen den Dag led sin anden store Skuffelse i Forhol-

det til mig. Mit Foredrag findes i mine Papirer som Særtryk af Balt. Wochenschrift.

Samme Dag, jeg holdt mit Foredrag, talte ogsaa Rigstyskeren, Friherre von Kapp, den samme Kapp, der senere afgav Forsidestof til alle Europas Aviser, da han ved et Kup forsøgte at omstyrte Tysklands socialistiske Regering, hvilket imidlertid mislykkedes. Mange vil sikkert endnu erindre Overskriften: Kapp-Kuppet. –

Men vi er kommet altfor langt frem i Tiden, vi skal tilbage til 1899. Jeg vil slutte min Omtale af von Roth med at sige, at jeg er ham inderlig taknemmelig for trofast Venskab gennem mange Aar, og at jeg med Vemod tænker paa hans sidste svære Aar i Tyskland som Emigrant. Ogsaa hans høje, statelige Hustru, født von Kloth, skylder jeg megen Tak for Venlighed og stor Gæstfrihed.

★ ★ ★

I Slutningen af September blev jeg tilsagt til at mødes med ovennævnte 5 Godsejere paa et Hotel i den lille By Wenden i Sydlivland for at konstituere Selskabet. Alt var i Stilhed forberedt og den foreløbige Bestyrelse udpeget. Lovene blev hurtigt vedtaget og Kontrakten med mig underskrevet. Baron Stackelberg blev Selskabets første Formand – jeg kunde begynde at arbejde.

I Slotsgade i Dorpat ejede Societetet tre Bygninger paa Rad. I den første havde Societetet og Redaktionen af Balt. Wochenschrift til Huse, i det andet Hus domicilerede Landesculturbureau med de danske Ingeniører og den kemiske Forsøgsstation, medens det tredie Hus blev udlejet til mig.

Jeg skal forskaane Læserne for den traditionelle Beskrivelse af Starten, hvor Lederen maa fungere som Altmuligmand. Vanskelighederne var selvfølgelig mange og store, men det gik.

Det store Problem var Frøforrettningens Finansiering, thi vi startede uden Kapital – som et Slags russisk Andelselskab – med russiske Normalstatutter.

I det første Forretningsaar maatte Bestyrelsen kavere i Dorpatter Bank for en Kredit paa 10.000 Rbl., og med den som eneste Aktiv maatte jeg klare en Omsætning paa 100.000 Rbl. – Følgen var, at jeg haardhændet maatte afsende alle Varer paa Efterkrav, selv til de rigeste Godsejere, hvilket i høj Grad irriterede disse og ofte virkede ligefrem skadeligt.

Baron Stackelberg var meget forsigtig i Pengesager, og han saa med Ængstelse en stærkt stigende Omsætning i Møde. Paa den første Generalforsamling gav han Udtryk for denne Ængstelse, og det førte til, at von Roth greb til og tilbød at overtage Formandsskabet, hvilket sikkert kom Baron Stackelberg meget overraskende.

Nu blev der indledet Forhandlinger med Dorpatter Bank, som resulterede i, at vi fik en Blankokredit paa 50.000, mod at der hver Maaned blev foretaget en Revision hos os af Bankens Kasserer, Herr Thimm. Aar efter Aar voksede vor Kredit i Banken, og i en Aarrække var den oppe paa 500.000 Rbl. eller noget mere. Jeg maa i denne Forbindelse mindes min udmærkede Bogholderske, Frk. Paris, med den største Taknemmelighed, thi hendes Bøger og hendes maanedlige Konto-uddrag var mønstergyldige og altid a jour.

Ordningen med Banken var lykkelig, thi den gav mig frie Hænder. Jeg havde ingen Aktiekapital at staa til Ansvar for, og ingen Privatperson hæftede med en eneste Øre, saa jeg blev befriet for de bekymrede Ansigter.

Bankens Tillid blev Aar for Aar mere rodfæstet, thi jeg formaaede næsten altid ved Regnskabsaarets Slutning (1. Juli) at have Bankkontoen dækket eller endog saa at have den gjort aktiv. –

Selvom vi senere opnaaede et Par mindre Kreditter i andre Banker (Pleskauers Commerzbank 30.000), saa var og blev Dorpatter Bank gennem alle Aarene Forretningens finansielle Hovedkilde, og jeg mindes med Tak Mændene i Bankens Ledelse, først og fremmest *Direktør Mejer*. –

Forholdene var endnu saa gammeldags i Livland, saa man hellere betrodde sine Sparepenge til ansete Købmænd end til Bankerne, og ogsaa jeg nød i de senere Aar godt af en saadan Tillid. Jeg ser af de gamle Regnskaber, at de private Penge, som betroedes Forretningen, androg mellem 3 og 400.000 Kr. – Sparerne fik $\frac{1}{2}$ % mere Rente end den, de kunde faa i Banken, og saa regnede jeg dog Pengene for billige, da jeg maatte give ca. 5 % mere i Banken. – Den store Blankokredit var meget dyr og i Sandhed ikke baseret paa blot og bar Velgørenhed. I Aarenes Løb voksede ogsaa vor Reservekapital til et anseligt Beløb og bidrog sit til at lette Pengevanskelighederne.

For at illustrere, hvorledes Omsætningen paa Frøkontoen voksede, skal jeg anføre nogle Tal:

1899/1900	.....	ca. 100.000 Rbl.
1905/1906	.....	725.000 -
1910/1911	.....	2.939.000 -
1912/1913	.....	3.732.000 -

Trods voksende Pengemidler forblev Finansieringsvanskelighederne gennem alle Aarene store i Hovedsæsonen.

Som allerede sagt, bestod vor Kundekreds i de første Aar kun af baltiske Godsejere; større Begivenheder forefaldt ikke, og mit Kontorpersonale var 2 a 3 Damer.

Først i 1903 kom jeg i Forbindelse med det indre Rusland, hvilket skyldtes Misvækst i de baltiske Provinser grundet paa ustandselig Regn i Efteraarsmaanederne 1902, saa Havre, Byg, Ærter og Vikker ikke afgang brugeligt Sædekorn.

Der blev arrangeret store Fællesindkøb af Sædekorn, hvor for en Gangs Skyld Adelige og Bønder arbejdede sammen. Man bad mig organisere Indkøbene i det indre af Rusland, og da det drejede sig om en Nødforanstaltning, forpligtede jeg mig til at gøre det uden Fortjeneste. Det drejede sig alt ialt om ca. 1000 Vognladninger.

Jeg maatte foretage en Orienteringsrejse til en Del Byer i Ruslands Korncenter, og dette mit første Besøg paa »det mørke Fastland« staar endnu meget levende i min Erindring.

I Byen Koslow i Guvernementet Tambow fandt jeg de bedst egnede Varepartier. Jeg kom i Forbindelse med en Købmand, som havde 3000 Vognladninger Havre paa Lager, og af hvem jeg købte 500 Vogne. Hans Lager var betalt og ubelaant, hvilket altsaa vil sige, at alene hans Formue i Havre androg over 3 Millioner Kroner. Købmandens Ydre røbede ikke Millionæren, og hans Klædedragt afveg i intet fra den russiske Bondes – lange Støvler og den broderede Skjorte udenpaa Bukserne. Efter Købet blev min Rejsefælle og jeg inviteret op i Lejligheden paa The. I en stor, omtrent tom Sal serveredes Theen fra en mægtig Themaskine af Manden selv. Foruden et Bord og nogle Stole rummede Værelset ellers intet udover et Klaver; der var ikke Prydelser af nogen Art, og der fandtes hverken Gardiner eller Tæpper. Klaveret var lige anskaffet, og der røbedes megen Stolthed over denne Nyerhvervelse. Det var en Prestigesag for Manden at faa os to Vesteuropæere til at spille paa Klaveret. Der var ingen Vej uden om, og saa buldrede jeg løs med Fortvivlelsens Mod med det Resultat, at Konen og Datteren kom frem i Døren og nød min Præstation. Det var første og sidste Gang, jeg rørte et Klaver. Min Rejsefælles melodiske Fremførelse af Prinsesse Toben sluttede Koncerten.

Vi spiste i Klubben, i hvilken vi blev indført af min Rejsefælle, der var gift med en Pige fra Byen. Klubben hed populært »Millionærklubben«, fordi kun meget rige Mennesker kunde blive Medlemmer. Omkring Koslow fandtes et meget stort Antal Stutterier for russiske Travere, og rige Købmænd, som trak sig tilbage, flyttede gerne til Koslow og drev den fine Stutteri-Virksomhed. De Klubmedlemmer, vi fik Lejlighed til at se, mindede mindst af alt om Millionærer og Hestesportsmænd; det var russiske Bønder og tilmed grove, noget brutale Typer. Klubmedlemmerne dannede ikke desto mindre et meget eksklusivt Selskab med højt udviklet Kammeratskabsfølelse. Min Rejsefælle fortalte saaledes, at der ofte skiftedes Koner, men at disse altid blev indenfor Medlemmernes Kreds, og at der al-

drig kom Kvinder udefra ind i Kredsen; man var paa sin Maade loyal nok. Dette minder mig om en Historie, der i sin Tid cirkulerede i Livland. Dommerne fra Guvernementet Livland holdt Kongres i den lille Kredsby Verro. Efter en animeret Middag foreslog en Spøgefugl, at man skiftede Koner for een Nat, hvilket saa gav Anledning til en meget morsom Frokost den følgende Dag.

Endnu en lille Oplevelse fra Koslow.

Ved Afrejsen sad i den store Jernbanerestaurant en yngre Kvinde alene ved et Bord. Rejsende og Tjenere stod maabende, ja helt fortabte om hende. Vi undersøgte Fænomenet og konstaterede, at Damen var behængt med Smykker, og at alle hendes Fingre lige ud til Fingerspidserne var besat med Brillantringe. Hun sad ganske apatisk og lod sig beundre, idet hun dog altid sørgede for, at Fingrene lynede over Dugen. Tjeneren takserede, fuld af Beundring, Smykkerne, den rige Landkøbmands Datter bar, til saa og saa mange Titusinder, og han havde næsten ikke Tid til at betjene os, saa betaget var han. Hun har siden da staaet for min Fantasi som Personifikationen af Barbarkvinden. Hvor er nu Barbarkvinden og Koslows Millionærer?

Det store Ekstraarbejde med Indkøb og Fordeling af Sædekornet forløb uden Gnidning af nogen Art og indbragte mig en officiel Tak fra Societetet, som ogsaa blev publiceret i Bladene (Skrivelse af 4. Juni 1903).

☆ ☆ ☆

I de første Aar var jeg nødt til i stort Omfang at gøre Brug af Mellemhandlere, naar jeg maatte købe Varer fra det Indre af Rusland. Da disse Mellemhandlere i det store og hele var meget upaalidelige, blev det en naturlig Opgave at komme bagom disse og faa direkte Forbindelse med Producenterne. Dertil kom, at der i Kurland efterhaanden udviklede sig en betydelig Avl af Rødkløver og Alsike-Kløver hos Bønder saavel som hos Godsejere, og denne Avl maatte jeg købe direkte for at kunne konkurrere. Jeg blev derfor nødt til at søge dygtige, unge Handelsmænd som Medhjælpere, og da disse ikke fandtes i Provinserne, maatte jeg gaa til Danmark. Gennem Handelshøjskolen (de Brockske Handelsskoler) fik jeg efterhaanden en hel Serie unge Mennesker, af hvilke flere blev hos mig gennem mange Aar. Jeg fik det bestemte Indtryk, at Handelsskolen i København gav de unge Mennesker en fortrinlig Uddannelse, og de dygtigste af dem var vel udrustet til at gøre Fyldest i et fremmed Land.

Jeg tror, Danskeren i fremragende Grad forstaar at orientere sig i det fremmede, og hvad det angaar at omgaas og behandle et meget forskelligartet Publikum, staar han utvivlsomt betydeligt over Tyskeren.

Tyskeren – i alle Tilfælde de daværende unge Tyskere, har en altfor skematisk Maade at tage Publikum paa, noget vist tillært, som langt fra gør sig i alle Tilfælde – noget af dette: »So muss' sein! !«

Vi havde et meget forskelligartet og ofte meget vanskeligt Klientel, men mine unge Danskere forstod udmærket at tilpasse deres Optræden efter Omstændighederne.

Danskerne er meget egnede til Pionertjeneste og til at gøre Erobringer i det fremmede, – men Talen er selvfølgelig her kun om dannede og vel uddannede Mennesker.

Til at begynde med foretoges Rejserne til Produktionsstederne altid fra Dorpat, men Afstandene var for store, saa vi blev efterhaanden nødt til at oprette Indkøbskontorer og Filialer forskellige Steder.

Selv besøgede jeg i nogle Aar Indkøbene i Kurland, hvor Produktionen af Alsike-Kløver Aar for Aar voksede kolossalt, saa vi senere i Regnskabsaaret 1912–13 som vor Andel opkøbte 100 Vognladninger.

Medens jeg fra Dorpat ledede Alsike-Opkøbene i Kurland, overnattede jeg oftere hos en Tillidsmand, der var Gaardejer i Pankelhof. Denne Gaardejer købte og modtog Frø fra Omegnens Bønder gennem et Par Aar, men hans Virksomhed blev brat afbrudt. En Gaardejer leverede ikke kontraktmæssigt, saa Prisen blev reduceret nogle Procent, hvorover han blev yderst forbitret. Min Tillidsmands Hustru stod Aftenen efter i sit Køkken med tændt Lys, da der faldt et Skud, og hun segnede død om. Alle var paa det rene med, hvem Gerningsmanden var, men han slap.

Et Indkøbskontor blev aabnet i Riga, men det fungerede ikke tilfredsstillende og laa ogsaa for langt fra Avlscentret. Saa købte vi en stor Købmandsgaard i Kurlands Hovedstad, Mitau, hvor Gottfried Hermann gennem mange Aar havde drevet Korn- og Frøforretning. Vi videreførte dette Firma, som havde Forbindelser i Tyskland og Danmark. Der blev bygget en stor Lagerbygning og indrettet et herligt, moderne Renseri, hvilket gavnede vor Eksport meget. Danskeren Harald Sigetty, der havde været hos mig i flere Aar, ledede Mitauer Filialen med stor Dygtighed.

Lad mig lige tilføje, at Kurland er et herligt Land, fladt, meget frugtbar og smilende. Det eneste utiltalende i Kurland er den lettiske Befolkning. Bønderne var rige, og deres Gaarde præsenterede sig ofte som smaa, danske Proprietærgaarde, men de var saa raa, kyniske og røde. Den Kur, de nu maa gennemgaa under Kommuniststyret, er vel fortjent, – de har selv i deres blinde Fanatisme styret mod Tilintetgørelsens Maal.

Det andet store Avlscentrum, som havde Interesse for os, grupperer sig om Byen Kiew i Guvernementet af samme Navn, og det blev nødvendigt ogsaa i denne By at oprette en Filial.

Kiew er en smuk By med en pragtfuld Beliggenhed ved Dnjepr Floden.

Den er i mangt og meget vesteuropæisk præget, men med et passende Islæt fra Østen. Forfinet polsk Kultur mødes i denne By med gigantiske Udslag af russisk Ortodoksi og Ukultur, hvis synligste Udslag er Kæmpeklostrene med deres uendelige Katakomber, hvor Mumier af afdøde, hellige Mænd slides blanke ved idelig Kyssen af betagne Pilgrimme.

Storpolens tidligere ældgamle Hovedstad – Acaciernes By – staar for mig som den smukkeste og interessanteste europæiske By.

Indkøbskontoret i Kiew med et Par Funktionærer udviklede sig hurtigt til at blive en altfor stor Filial, for hvem egen Eksistens let blev Hovedformaalet i alle Bestræbelser, medens Hensigten oprindelig kun var den at støtte Hovedforretningen. Det gik imidlertid altid uden Underskud, og ogsaa Dorpat fik megen Nytte af Filialen. Leder af Filialen blev en polsk Adelsmand, Bondarchewski, der allerede tidligere havde beskæftiget sig med Frøhandel, men ogsaa flere unge Danskere blev for længere eller kortere Tid beskæftiget i Kiew. Blandt disse skal først og fremmest nævnes Ernst Weng, som i det sidste Aarstid blev Filialens Leder, fremdeles Jakobsen, Mertz og min Fætter, Ejnar Borch.

Filialens Hovedopgave var den at organisere *Indkøbene af Rødkløver* paa Godserne og paa de Volynske Markeder, hvor Bønderne var Leverandører. Opgaven var ikke let, fordi Jøderne betragtede det som et Indgreb i deres Rettigheder, at vi købte Frø udenom dem. Vi blev chikanerede og modarbejdede paa mange Maader, og vi maatte altid være paa vor Post for ikke at blive bedraget. Et Eksempel vil vise, hvad man kunde komme ud for.

Vi sendte som sædvanlig en Mand og vor egen Rensemaskine ud paa et Gods for at rense et Par Vognladninger købt Rødkløver. Efter et Par Ugers Forløb blev det rensede Frø styrtet i vore Sække, forsynet med vore Plomber og indladet i Jernbanevogn, hvorpaa vor Mand afrejste medbringende Fragtbrevet. Ved Ankomsten viste det sig, at 50 Sække af det rene Frø var ombyttet med 50 Sække af det ganske værdiløse Affald, som vi havde ofret saa megen Energi paa at rense fra. Vi var ikke i Tvivl om, at Godsets Husjøde havde foranlediget Ombytningen og derved tjent 6000 Kroner, som vi altsaa tabte. Stationsforstanderens økonomiske Afhængighed af Godset er Forklaring nok; han kunde som alle andre Stationsforstandere og ligestillede Statsfunktionærer ikke leve uden at modtage store Gratialer af de større Kunder. Efter den Tid maatte vor Mand blive paa Afladestationen, til Vognen var rullet af. Belært af tidligere dyrekøbte Erfaringer gjorde vi ikke det ringeste Forsøg paa at faa Mysteriet med de 50 Sække opklaret, ligesom vi saa bort fra Anmeldelse. Paa et Gods, tilhørende Ruslands Trafikminister, Krevoschin, viste Husjøden os sit venlige Sindelag ved at smugle nogle Sten ned i Sækkene. Jeg blev paa

Trifoliums Kontor i København præsenteret for Stenene, som garnerede en Kaminafsats.

Men det var ikke blot Husjøden, der var upaalidelig, oftest led ogsaa Godsejeren af samme Sygdom.

Da jeg begyndte de direkte Indkøb hos Godsejerne, var det Coutume, at disse solgte hele Produktionen allerede om Efteraaret, medens Planterne endnu stod paa Marken, og Køberen maatte saa betale Godsejeren Haandpenge – i Almindelighed fra 2 til 5000 Rubler. Dette Lotterispil forlod jeg dog hurtigt, da det kun gav Nitter. Steg Priserne, saa Kontrakten blev gunstig for mig, blev Godsets Høst minimal, og steg Priserne meget, havde Godset uvægerlig Misvækst. Omvendt, dersom Priserne faldt, havde Godset altid en stor eller meget stor Høst, i hvilken Naboernes og Vennernes Produktion sikkert spillede en meget betydelig Rolle. Den upaalidelige, ja oftest ureelle Sælger var og blev den Faktor, der i Rusland voldte Købmanden de største Vanskeligheder, og forstod denne ikke at føre Kampen med altid usvækket Energi, var han fortabt.

Kiew var vel nok Ruslands største Centrum for Sukkerroeavl, og næsten ved hver større Station laa der kæmpestore Sukkerfabrikker. Grev Bobrinsky havde saaledes Fabriker ved tre paa hinanden følgende Stationer. Ikke faa Gaarde var Mønstergaarde, og det ikke blot set med russiske Øjne, men maalt med en international Alen. Der fandtes Gaarde, eller rettere Godser, hvor Organisation og teknisk Udstyr viste en Fuldkommenhed og et Raffinement, hvortil der ikke fandtes noget Sidestykke i Verden. Ogsaa paa dette Omraade var Rusland Overraskelsernes Land! Grundlaget for intensivt Landbrug var jo givet i den ovenud frugtbare, sorte Jord – Steppejorden, der kan sige Sparto til selv de bedste amerikanske af samme Kategori; kun Skade, at disse Muligheder ikke udnyttedes i endnu langt højere Grad.

Medens, som allerede sagt, et større Antal danske Landmænd fandt Beskæftigelse i Østersøprovinserne, fandtes der i det frugtbare Syden kun ganske enkelte. Det er sikkert Sprogvanskelighederne, der har hindret en større, dansk Invasion.

Den senere danske Statskonsulent for Rusland, Landbrugskandidat *Otto Nielsen*, har dog arbejdet i disse Egne, uden at jeg kan gøre Rede for hvor.

I Forsommeren 1914 foretog Statskonsulent Nielsen i Forening med Direktøren for Dansk Frøkontrol, Dorph Petersen, en officiel Orienteringsrejse gennem Rusland, begyndende i Østersøprovinserne, ved hvilken Lejlighed jeg lærte ham at kende.

Herrerne var meget grundige i deres Undersøgelser. De besøgte den af os subventionerede Forsøgsstation, Nömmiko ved Dorpat, samt Moseforsøgsstationen Thoma paa Baron Stackelbergs Gods, Kardis, hvorefter de

tog til Mitau og besaa vor derværende Filial samt gjorde Udflugter til Kløveravlsdistrikterne i Omegnen.

Da det er den eneste Gang, kompetente danske Personligheder havde Lejlighed til at kontrollere min Virksomhed i Rusland, finder jeg det naturligt og berettiget her at gengive enkelte af de Udtalelser, Herr Nielsen fremsatte i sin officielle trykte Redegørelse fra Rejsen.

Herr Nielsen skriver: »Baltischer Samenbauverband blev dannet 1899 med det Formaal at organisere den hjemlige Frøavl og hidføre en paa solide og reelle Grundsætninger hvilende Omsætning med Sædefrø. Næst-efter at forsyne de tre Provinser med Markfrø befatter Forretningen sig tillige med Eksport af al Slags Handelsfrø til Udlandet og udfolder nu forresten sin nyttige Virksomhed over hele Rusland.

Fra en beskeden Begyndelse med en Omsætning af 50.000 Rbl. har Baltischer Samenbauverband takket være sin dygtige, danske Direktør, Johannes Borch, bragt Frøomsætningen op til 3.732.000 Rbl. 1912/13.

Foruden Filialer i Østersøprovinserne har Selskabet ogsaa Afdelinger i Hovedstaden, i Kiew, Moskva og Kungur i Guvernementet Perm. Firmaet lægger Hovedvægten paa Forhandlingen af Kløverfrø, Græs- og Roefrø, medens Salget af Korn og Bælgsæd kun udgør henved 50.000 Rbl.

Hvad Baltischer Samenbauverbands Betydning i Rusland angaar, da taaler dette Selskab nok en Sidestilling med »Markfrøkontorets« historisk dokumenterede Førerstilling i den danske Markfrøhandel. Inden den baltiske Frøforsyning blev oprettet, havde man i Østersøprovinserne saa at sige intet brugbart Forsøgsgrundlag at støtte sig til ved Valget af sit Sædefrø. Det har bl. a. været Herr Borchs taknemmelige Opgave at skaffe Klarhed over det Sorts- og Stammemateriale, som under de lokale Forhold med god Samvittighed tør anbefales. Fra første Færd har Baltischer Samenbauverband bestræbt sig for at holde Offentligheden a jour med Resultaterne af sin udstrakte Forsøgsvirksomhed, som med store pekuniære Ofre for Selskabet har været anlagt dels paa private Godser, dels paa Forsøgsstationerne og i egen Forsøgshave i Dorpat.

Hvert Aar har Bestyrelsesraadet udgivet sin »Mitteilung und Publikationen des Baltischen Samenbauverbandes«, som indeholder alt af Interesse for Frøspørgsmaalet i Østersøprovinserne og mange dygtige Afhandlinger om forskellige Emner vedrørende Frøavl, Frøkontrol og Frøhandel i Rusland.

Det fortjener med Føje at fremhæves, at Selskabets konsultatoriske Ger-ning, ved Siden af Handelsvirksomheden, har været af indgribende Be-tydning for Plantekulturens Fremgang i de baltiske Provinser«.

Om Forsøgsstationen Nömiko anfører Herr Nielsen, at den faar en Statssubvention paa 1.500 Rbl. og et aarligt Tilskud af Baltischer Samen-

bauverband paa 3.000 Rbl., hvorefter der følger en lang Redegørelse for Forsøgene.

Herr Nielsen refererer udførligt Besøget i Kardis med Moseforsøgsstationen Thoma og berømmer Baron Stackelbergs store Mosekulturer. Om Forpagter Welding skriver han: »Forpagter F. Welding har som Landmand tilbragt Størstedelen af sit Liv i de baltiske Provinser og betragtes almindeligt som en af de dygtigste og mest erfarne Praktikere herovre. At have lært Landvæsen hos Herr Welding anses her som den bedste anbefaling for en Godsfunktionær, og stort er det Antal unge Mænd, undertiden af Landets højeste Aristokrati, som i Aarenes Løb er udgaaet fra Herr Weldings dygtige Skole«. –

Om Besøget i vor Mitauer Filial skriver Herr Nielsen bl. a.: »Fiallederen, Herr Harald Sigetty, var lige vendt hjem fra en Rejse til Kungur ved Uralbjergene og gav interessante Oplysninger om Kløverfrøavl en i det nordøstlige Rusland.

I Herr Sigettys gæstfrie Hus tilbragte vi fornøjelige og lærerige Timer. Baltischer Samenbauverband har i Mitau sit Hovedlager af Eksportfrø og har der ladet opføre et nyt Renseri, der er i Stand til at rense 35.000 hkg Kløverfrø. Renseriet drives ved en Naphtamotor og er forsynet med de nyeste Frørensemaskiner og Sorterværker«. –

Allerede 3 Aar senere – i 1919 – døde den unge, energiske og begavede Statskonsulent. Efterkrigstidens Uroligheder omkring Riga og Mitau førte til et Bombardement af Riga, og en Kugle traf Nielsen dødeligt, medens han opholdt sig i sin provisoriske Bolig.

Foruden Nielsen skal endnu en dansk Landmand fra Ruslands »sorte Jord« omtales. Bornholmeren Markus Munk, som var Godsforvalter over de Greve v. Heiden tilhørende Godser. Selv boede Munk paa Gaarden Goljaki pr. Rochni Station i Guvernementet Podolien.

Munk var meget anset baade som Menneske og som Landmand. Han var gift med en svensk Præstedatter fra Estland og havde 4 Børn – 2 Sønner og 2 Døtre. Af Sønnerne var den ældste dansk Landbrugskandidat og havde aftjent sin Værnepligt i Danmark, den yngre var en Dreng paa 8 a 9 Aar. Ikke langt fra Gaarden laa den store Landsby, som afgav Arbejdskraften til Bedriften. Munk klagede over de vanskelige Arbejdsforhold, som ofte bragte ham til Fortvivlelsens Rand. Bønderne var jo frie og uafhængige, men de var i høj Grad udygtige og derfor fattige. De saa med Misundelse paa Gaardens yppige Afgrøder, som stod i skærende Modsetning til egne Marker, men det faldt dem aldrig ind at efterligne Gaardens Metoder, fordi de fuldt og fast troede, at Gaardens Marker var af en hel anden og bedre Kvalitet end deres egne. De følte sig derfor forfordelte, blev sure og bitre og blev let ophidsede. Den samme Indstilling

havde alle Ruslands uvidende Bønder, hvorfor de senere blev et let Bytte for revolutionære Agitatorer.

Da jeg blev kørt til Stationen, brændte Foraarsolen hedt over de aabne, nylig tilsaaede Marker, uden at jeg dog mærkede nogen Støvplage. Ankommen til Stationen blev det mig paafaldende, at de, jeg mødte, smilede altfor venligt, hvorfor jeg skyndte mig ind til Spejlet i Ventesalen. Dette røbede, at jeg saa ud som en Neger. Steppens ganske fine, fede Støv dækkede mit Ansigt, min Flip og mit Tøj. Varmen og Sveden gjorde, at Støvet var blevet til en fedtet Smørelse, som næsten ikke var til at faa Bugt med. Næsen med nærmeste Omgivelser lykkedes det at faa rensed, men Tøjet var foreløbig ubrugeligt.

Munk modtog efter min Anmodning et Par Gange unge, friskt importerede Danske i sit Hus til foreløbig Orientering, og blandt dem var min Fætter, Sophus Møller-Holst.

Gennem mange Aar søgte jeg forgæves Oplysning om Munks Skæbne under og efter Verdenskrigen. Saa i 1940 traf jeg tilfældigt i et Selskab sammen med en ung Mand – Munk –, som viste sig at være den yngste af Landmandens Sønner. Han fortalte følgende: Faderen havde under Verdenskrigen købt Gaarden, han gennem saa mange Aar havde drevet. Da Revolutionen udbrød, blev Munk arresteret. Nogen Tid efter blev Kisten med hans Lig udleveret til Familien, som ikke aabnede den inden Begravelsen. Begivenheden bragte den 17-aarige Søn til Desperation, saa han flygtede ned til General Denekin, der kommanderede en hvid Hær paa Krim. Efter Denekins Fald lykkedes det den unge Munk at flygte ud af Landet og naa Danmark. Han er Reserveløjtnant i Søartilleriet og var som Indkaldt ude paa Middelgrunden den 9. April 1940. – For 8 Aar siden erfarede han, at Moderen og hans Søkende lever. Broderen er som Landbrugsekspert beordret til at gøre Tjeneste i Landbrugets Centralforvaltning i Moskva. Ellers er al Forbindelse med Familien afbrudt. Løjtnant Munk er for nylig blevet ansat i Berlingske Tidendes udenlandske Annonceafdeling.

Produktionen af Bøndernes Kløverfrøavl i det volhynske Distrikt var af et saa stort Omfang, at en større eller mindre Høst herfra ofte kunde blive prisbestemmende for Kløverfrøet fra hele det øvrige Rusland. Vi maatte derfor altid have et vaagent Øje med Volhynien, men jeg erindrer, at jeg i et af de sidste Aar, da det var af ganske særlig stor Betydning for mig at være grundigt orienteret, allerede i Senhøst personlig rejste til Volhynien for at overvaage Frødannelsen. Dette Arbejde var i og for sig besværligt nok, da Bilerne endnu ikke var trængt frem til disse fjerne Egne. Med Chitomir, Volhyniens Hovedstad, som Basis foretoges med Toget Udflugter til en eller anden Landstation, hvor vi lejede en Vogn for

Dagen lang at køre rundt i Landskabet. Der standsedes op ved Kløvermarkerne, og Kløverhovederne samledes og undersøgte. Jeg gjorde den værdifulde Opdagelse, at alle Kløverhovederne var angrebne af en Mide, saa jeg blev tvungen til at taksere den kommende Høst til at blive meget lille. Orienteringer i andre Egne førte til samme Resultat, Høsten af Kløverfrø maatte blive ringe i Rusland.

Da denne Sæson staar meget levende i min Erindring, faar jeg Lyst til at skildre dens Forløb og derved give Læseren et Indtryk af, hvorledes Arbejdet som Frøhandler formede sig for mig i en vanskelig Tid.

Min Eksportforretning blev i det Aar truet fra to Sider. Et lettisk Selskab med store Pengemidler vilde erobre Eksporten af Alsike-Kløver, og et stort udenlandsk Firma etablerede to i Rusland godt orienterede Frøhandlere for at gøre mig Konkurrence.

Med min Viden om den lille russiske Høst rejste jeg til en Forretningsvæn i Hamborg, der hovedsagelig handlede med fransk Frø. Det franske Marked var nemlig ligesaa vigtigt som det russiske med Hensyn til Prisdannelsen for europæisk Kløverfrø.

Hans foreløbige Orientering var ligesaa pessimistisk som min russiske, men nu rejste han til Frankrig for at blive der i Indkøbssæsonen, hvorfra han ugentlig sendte mig flere lange Telegrammer og fik nogle kortere fra mig til Gengæld. Paa Trods af den almindelige Mening i Frøhandlerkredse fastholdt vi begge vor pessimistiske Opfattelse af Høstens Størrelse, men den blev selvfølgelig holdt strengt hemmelig.

Rødkløveren begyndte at komme frem, men vi forblev apatiske og købte intet, det gjaldt om at faa saa mange Partier frem som muligt, inden Handelen begyndte, thi var den først i Gang, vilde Prisstigningen komme som en Lavine, dersom vor Orientering da var rigtig. Nu er det jo saaledes, at alle mindre Handlende ganske retter sig efter de førende Firmaers Dispositioner, og da vi var langt de største i Rusland, blev der vaaget med Argusøjne paa, hvad vi foretog os, og da vi intet foretog os, virkede det saa beroligende, at Handelen fortsat laa ganske stille.

Tiden til Handling var endelig inde, det volhynske Bondefrø var opkøbt af de jødiske Smaahandlende, og et stort Antal Godser havde sendt os Partiprøver og Pristilbud. Det unge Mandskab blev mobiliseret og sendt til Kiew, og det samme gjaldt en meget stor Pengesum.

Paa en Markedsdag mødte vi tre Danskere op i en volhynsk Stationsby, der var Centrum for Rødkløverhandelen, medbringende Sække og Penge, hvor vi saa opkøbte alle oplagrede Partier. Samme Dag blev der fra Kiew-Kontoret udsendt telegrafisk Accept til alle Godserne, hvis Partier hurtigst muligt aftoges, forinden den forventede Prisstigning kunde volde os Bryderier.

Operationen lykkedes til Fuldkommenhed!

I Løbet af kort Tid havde vi 10.000 Centner paa Lager, og selvom dette Kvantum var ringe i Sammenligning med, hvad vi normalt omsatte var Fortjenesten saa meget større, thi Eksportprisen steg fra 65/70 Kr. til 105 Kr. –

Med *Alsike Høsten* forholdt det sig i dette Aar lige omvendt; den var øjensynlig kolossal og Kvaliteten fortrinlig.

Letterne og de unge Udlændinge købte ind med god Appetit, medens jeg sørgede for at stimulere Priserne ved af og til at slutte et Parti til Toppris. Da Konkurrenterne saa endelig var forsynede med dyrt Frø til op over Hanebjælkerne, begyndte jeg Indkøbene, men solgte samtidig i England, Tyskland og Danmark til Indkøbspriser. De andre fulgte længe med, men sluttelig blev de matte og overlod mig Markedet, saa jeg til sidst kunde gøre en sund Forretning. Det blev til en mægtig Omsætning paa 100 Vognladninger, og det var næsten uoverkommeligt at faa denne Masse rettidig over Maskinerne. Fortjenesten ved dette Millionsalg var forholdsvis beskedent – kun 4 %, men Formaålet var naaet, idet Konkurrenterne blev slaaet ud. Bestyrelsesraadet for det lettiske Selskab forbød fra da af Handelen med Alsike, og det udenlandske Firma blev mat. Ved et Tilfælde erfarede jeg senere Størrelsen paa det 6-cifrede Tal, der betegnede dette Firmas Tab paa Aarets Omsætning i russisk Alsike og Rødkløver, og dette Tal var i høj Grad tilfredsstillende – for mig.

Mit sidste Besøg i Kiew 1913 skal lige omtales, fordi der hertil knytter sig Erindringen om en stor, dramatisk Begivenhed, der blev af afgørende Betydning for Ruslands Skæbne. Atmosfæren var ladet med Spænding, fordi der ventedes Kejserbesøg to Dage senere. Den første Aften gik v. Roth og jeg hen i den store Variete, men fandt den omtrent tom. Grunden var følgende: Aftenen før havde en fuld Oberst, som sad med et Selskab paa første Række, forlangt en bestemt Melodi spillet. Dirigenten lovede at spille den lidt senere, men Obersten forlangte den spillet straks, hvilket blev ham nægtet, hvorpaa han dræbte Dirigenten med et Revolverskud. Dette Revolverskud i Forbindelse med det forestaaende Kejserbesøg gjorde, at Folk hellere blev hjemme. Vort Hotel laa ved det Torv, hvor Statuen af Alexander II skulde afsløres. Der blev efterhaanden lidt uhyggeligt inden Døre, idet der overalt paa Gangene var posteret Gendarmer i fuld Udrustning. Natten før Kejserdagen blev v. Roth vækket af en Officer, som ønskede at vide, hvad vi egentlig vilde i Kiew. Da han erfarede, at vi agtede at rejse den følgende Morgen, udbrød han: »Gud ske Lov« og forsvandt venligt hilsende. Paa Hjemturen over Dünaburg saa vi russiske Vagtposter langs hele Banelinien. Alle Forsigtighedsregler var tilsyneladende truffet, og dog blev om Aftenen den russiske Ministerpræsident, Stolypin, skudt i Kiews Teater, da han stod og talte med Kejseren.

Dette Skud dræbte Ruslands dygtigste og sidste stærke Mand, og fra da af blev Nedgangen katastrofal, medens alle Europas Revolutionære frydede sig. Folketingsmand Vanggaard fortalte mig senere følgende lille demokratiske Solstraalefortælling: Da den radikale Folketingsmand, Sophus Berendsen, erfarede Mordet, udbød han: »Stolypin gjorde de Revolutionæres Gerning, saa det var nødvendigt, han blev fjernet«. Herr Vanggaard betegnede med Rette Udtalelsen som kynisk.

Gennem nogle Aar modtog vi spredte Tilbud paa Rødkløverfrø fra Ruslands nordøstlige Egne. Udsaaet, viste det sig, at det her drejede sig om en for de baltiske Provinser fortrinlig egnet Kløver. Tilbudene formerede sig og koncentrerede sig mere og mere om Guvernementsbyen Perm ved Ural. Efter nogle Orienteringsrejser besluttede jeg at aabne et Indkøbskontor i Perm, som saa fungerede et Par Aar.

Imidlertid samlede Avlen sig mere og mere om Kredsbyen Kungur, beliggende ved Kama Floden, 110 km fra Perm, hvorfor Kontoret blev flyttet til denne By. Jeg betragter denne Disposition som den lykkeligste, jeg har truffet, og vi havde gennem Aarene overmaade megen Glæde af Indkøbskontoret i Kungur. Kontoret var hele Tiden under dansk Ledelse; den sidste Leder blev min Fætter, Ejnar Borch, hvem Revolutionen dog hurtigt fordrev.

I den første Tid var der ingen Bane mellem Perm og Kungur, saa de 110 km maatte køres i »Tarantas«. De smaa Postheste saa lidet tillidvækkende ud, men løb glimrende. Naar Kusken fik en Daler i Drikkepenge, fremskyndede han Farten betydeligt og forsynede tillige den midterste Hest af Trespandet med en særlig stor Klokke, som hørtes viden om og averterede Kusken paa næste Poststation om de fordelagtige Fremmedes Ankomst, saa han kunde være færdig med det nye Hestespand ved Vognens Ankomst. Paa en af Poststationerne greb Manden selv Tøjlerne, fristet af Daleren, efterladende den grædende Karl, som gik glip af Fortjenesten.

De 110 km tilbagelagdes med Lethed paa 1 Dag.

Den første Køretur glemmer jeg aldrig. Det følte, som om man var kommet til et fremmed Land, saa smukt og helt anderledes var det. Skovene imponerede ved deres Frodighed; Træbestanden bestod hovedsagelig af sibirisk Ædelgran isprængt med Birk. Efteraarets gule Birkeløv stod pragtfuldt til de mørke, meget høje og slanke Ædelgran, medens Cembrafyrrens lette Kroner fremtryllede en herlig Skovbund der, hvor den herskede.

Markerne var ovenud frugtbare, idet den sorte Jord (Steppejorden) strakte sig herop. Det, der gav disse Marker et enestaende Præg, var den Omstændighed, at Undergrundsvandet var reguleret til Fuldkommenhed. I hele Verden findes sikkert ikke en finere Dræning. Jeg saa paa min

I Skiftestationens Gaard.

Køretur ikke en eneste Mose eller Sump, ja ikke en sid eller fugtig Lavning, og derved opnaaede Landskabet en harmonisk Skønhed og Vælde, som maatte gribe den Besøgende. Og saa havde denne ideelle Dræning ikke kostet en eneste Rubel, thi den var foranlediget af Naturen selv. Det meget dybe, frugtbare Muldrag hviler paa Kalkunderlag, og det er Kalken, der virker som Vandregulator.

Paa Steder, hvor Overfladevandet har haft særlig god Forbindelse med Undergrunden, har der dannet sig »Tragter« – cirkelrunde Huller ned gennem Kalken, igennem hvilke Vandet gennem Aartusinder hvirvlende er strømmet, stadig udvidende Hullets Omfang, saa der findes Tragter med, 50 til 100 Alens Diameter og en Dybde, som oftest ikke kan maales med det blotte Øje. Disse Tragter findes overalt, ofte lige ved alfar Vej, og de er alle uindhegnede, saa Nedstyrtinger af Mennesker og Dyr sikkert ofte finder Sted. Man talte ogsaa om Museerne paa Tragternes Bund.

Det vil erindres, at den myrdede Kejsersfamilies Rester efter Ligbrændingen blev kastet i en af Perms Tragter og der fundet af General Koltshak.

En stor Skønhedsværdi i disse Egne var de permanente Græsgange. Det vil erindres, at russiske Bønder havde Fællesdrift, og alle Landsbyens smaa Lodder laa derfor samlede og dannede een stor sammenhængende Mark, indenfor hvis Omraade hver Bonde havde sin lille Lod. I Perm Omraadet havde Græsgangene oprindelig været bevokset med Skov; men nu havde hver enkelt Bonde ryddet en større eller mindre Del af denne, som saa laa

ud i Græs, medens Resten af Skovstykket gav ham Brændsel. Landsbyens »Græsmark« præsenterede sig derfor som en pragtfuld Park med grønne Plæner mellem de større eller mindre Trægrupper, hvis Løv straaledede i den klare Efteraarssol.

Saa fantastisk det end lyder, var det i saadanne »Parker«, Kløverfrøavlens fandt Sted. Kulturen var simpel og ligetil! Man kradsede Jorden lidt op med en Harve og saae saa Kløveren, som villigt voksede til i den frugtbare Jord. Saa vidunderlig rig var Jorden, at man avlede Kløverfrø paa det samme Areal flere Aar i Træk – oftest 3 Aar. Jeg naaede ikke at blive klar over, om det var den samme Kløverplante, der fortsat gav Frø Aar efter Aar, eller om Bestanden fornyede sig selv gennem det spildte modne Frø, men Bønderne paastod, at det var de samme Planter, der gav Høst Aar for Aar. Er dette rigtigt, er det altsaa Jordens overnaturlige Rigdom, der gør, at Planten usvækket kan fortsætte Livet. For os Danske maa en saadan Kløverfrøavl synes ganske uforstaaelig.

Landskabet karakteriseres vist bedst ved at kalde det bølgeformet. Man kunde køre $\frac{1}{2}$ eller 1 Mil jævnt skraanende nedad, til man naaede Dalens Bund med Bækken og de bratte Kalkskrænter, for saa atter at stige ligesaa langt. Visse Egne af det skovklædte Thyringen kan minde om Perm Egnen, men jeg finder denne kønnere og med langt større og renere Linier. Egnen om Perm-Kungur staar for mig som det smukkeste, jeg har set, men da jeg hverken kan lide 40 Graders Varme eller 40 Graders Kulde, vil jeg kun være der Foraar og Efteraar.

Kungur er en lille By paa 10.000 Indbyggere. Jeg erindrer ikke, om enkelte Gader var brolagte, men jeg tror det ikke, og Gaderne var Foraar og Efteraar et bundløst Søle. Saa lagde hver Husejer et smalt Træfortov ud, paa hvilket Publikum med stor Kunstfærdighed balancerede, thi det var ikke godt at træde ved Siden af. Byen laa paa begge Sider af den store, mægtige Kamafloed, en Bifloed til Volga, og den befaredes som Volga af de store Floddampere, der med deres mægtige Overbygninger og store Husvinduer med Rette bar Navnet »Flydende Hoteller«. Verdens morsomste Træbro førte over Floden. Flere Rækker Kæmpegraner stilledes paa Enden og oppe i Toppen af disse, hvor ellers Skader og Krager bygger Reder, læa Plankerne. Denne meget høje Bro var sandelig ikke konstrueret for Biler. Hensynet til Floddamperne nødvendiggjorde Broens store Højde. Det morsomste var, at Broen hvert Efteraar toges ned, da Isgangen om Foraaret ellers vilde smadre den til Pindebrænde.

Kungur var en ret velhavende By med flere store Industriforetagender. Skotøjet herfra var saaledes kendt over hele Rusland. De rige og velhavende Købmænd havde Dagen lang et forspændt Køretøj staaende i Porten parat til eventuel Afbenyttelse. Hestens Forkrop naaede ud paa Ga-

den, saa alle kunde se, at her boede et Herskab. Traverens og Køretøjets Standard angav Ejerens Formuegrad. Skotøjskongens Trespand udelukkede enhver Konkurrence. Forlængst er Hestehovederne nu forsvundne fra Gadebilledet i Kungur! Det virkede befriende, at Jødeproletariatet ikke myldrede rundt paa Gaderne. I disse Egne var det forbudt Jøderne at bo.

Den lille By havde 30 Kirker, eller en Kirke for hver 300 Indbyggere. Da jeg ikke kan fordrage russisk Kirkearkitektur, syntes jeg ikke, Kirkerne pyntede paa Byen, hvilket derimod i høj Grad var Tilfældet med Moskeens høje, slanke Minaret.

Naar der fandtes saa mange Kirker, skyldtes det den Omstændighed, at det gennem Tiderne var Skik, at Folk, der blev rige, byggede en Kirke. Havde man tjent godt uden at kunne kaldes rig, nøjedes man med at bygge et lille Kapel. En af vore Opkøbere havde et Aar tjent 3.000 Rbl., og saa overbyggede han et Krucifix ved Landevejen, saa de Vejfarende kunde faa bekvem Lejlighed til at korse sig.

Kungur havde ikke et Hotel, hvor Vesteuropæere kunde bo, saa vi maatte gaa i Privat-Pension. Mine unge Mennesker spiste hos en Dame, hos hvem de saa bestilte Plads til os, – jeg havde nemlig en Rejseledsager med paa Ekspeditionen. Pensionatsværtinden, hvis Navn jeg desværre har glemt, var en forhenværende Skuespillerinde paa omkring de 40 og separeret, – skilt blev man jo ikke i Rusland. Hun sørgede godt for os, og hendes store Betænksomhed røbede hun allerede ved vor Ankomst til Perm.

Da vi i Perm skulde paabegynde den 110 km lange Køretur, troppede en lille Dame op og spurgte, om hun maatte køre med, da hun var inviteret af vor Dame i Kungur.

Den lille brunøjede Dame var gift med en Præst, fra hvem hun var gaaet, og nu glædede hun sig øjensynligt til nogle lystige Dages Samliv med os og Veninden.

Det blev desværre til en stor Skuffelse for hende.

Vi to Vesteuropæere var kolde, klodsede og uopdragne. Vel tog vi »den lille Præstekone« og Skuespillerinden med paa en Trojkatur i Byens fineste Trojka, men ogsaa den Tur ødelagde jeg ved at bremse Kuskens rasende Karriere, hvilket jo netop var det spændende og det, der skulde imponere Rakket.

Efter 3 Dages Forløb kørte den lille Præstekone ene tilbage til Perm. Jeg ærgrede mig bagefter over, at vi ikke havde fulgt hende til Poststationen, givet hende en Afskedsbuket og betalt Tilbagerejsen. Hun havde dog været saa velmenende.

Medens Ernst Weng ledede Kungur Filialen, var jeg der en Maanedes Tid

for sammen med ham at organisere Indkøbene. Det var en smuk Høstmaaned med uafbrudt fint Vejr og Solskin. Vi gjorde mange Udflugter til Landsbyerne for at træffe Aftaler med vore Agenter, men ogsaa for at jage i den herlige Natur.

Vi kører ud en Søndag Morgen og kommer gennem en stor Landsby. Skiltet ved Vejen fortæller, hvad Landsbyen hedder, samt hvor mange Sjæle den rummer – nemlig 3.000. Alt ånder Idyl. I Glasverandaerne sidder Mødrene og afluser Børnene. Til dette Arbejde bruges ikke en Kam men en Kniv, hvormed Haarene lægges til Side, medens Fingrene besørger Mordet.

I den følgende Landsby taler vi med Bonden, som er vor Indkøber der, og han faar vor Pris for Rødkløver opgivet samt Penge til at uddele som Haandpenge.

Endelig kommer vi til den Landsby, hvor vor stedlige Agent har lovet os en fornøjelig Jagtdag. Han er meget stolt af at kunne præsentere os for hele Egnens Mesterskytte, og det vil sige noget i denne Egn, hvor mange Mennesker lever af at skyde Graaegern i Skovene, en Jagt, der ligefrem fordrer Kunstskydning, da Egernet kun maa skydes gennem Hovedet. En ikke helt lille Morgenbitter sætter Stemningen op, og glad pludrende gaar Jægere og Klappere ud i den nærliggende Skov. Saaterne er latterlig smaa, da der overalt er Harer nok. Vi gør den Opdagelse, at Harerne ikke er synderlig bange for Mennesker, hvorfor de er meget uvillige til at løbe i et Tempo, der giver Berettigelse til at skyde. Det er pinligt, naar Morten kommer luntende og sætter sig foran en, saa man ligefrem maa gøre en Kraftanstrengelse for at faa Fart paa den. Naar Harerne ikke var bange, er Grunden den, at Russerne ikke spiste Harer, og disse derfor kun jagedes for Skindets Skyld og kun i ringe Grad. Harerne saa forøvrigt latterlige ud. Vinterpelsen var allerede langt fremme, saa de kom til at ligne Angora Kaniner, og naar de havde Fart paa, saa de ud som rullende Uldklumper. Ved en senere Jagt skød Weng og jeg i Løbet af et Par Timer 30 Harer, men inden vi forlod Stedet, saa vi alle de flaaede Kroppe ligge paa Bondens Mødding; derefter var vi færdige med at gaa paa Harejagt.

Hjerper findes i Mængder i Skovene, men da de jages meget, er de meget sky, og de holdt sig i tilbørlig Afstand af vore glade Klappere.

Vor Mesterskytte gik med en Halsring af Blytraad, og naar han skulde lade Bøssen, bed han en Ende af. Hans Bøsse var hjemmelavet, og han havde selv en Vinter igennem udboret Hullet i Staalrøret. Bøssen mindede ganske om en Salonbøsse, men i stort og groft Format, og tung og klodset var den, Hullet en Ubetydelighed større end Salonriflens, og den lille afbidte Blyende fungerede altsaa som Kugle. Det var med dette Vaaben ikke nok at ramme Dyret, men det var absolut nødvendigt at ramme dettes

ædlere Dele. Uden Forbiere skød vor Mesterskytte 3 løbende Harer og i Flugten 1 Ugle og 1 Hjerpe, saa vi kunde med Rette fejre ham.

Paa Hjemturen kom vi i Mørkningen atter gennem den Landsby, hvor vi om Formiddagen havde besøgt vor Opkøber. Vor Vogn blev her standset af en Flok raabende og gestikulerende Bønder, hvilket virkede helt uhyggeligt, – hvad vilde de os? Jo, de vilde vide, hvilken Pris vi om Morgen havde opgivet Ivan Ivanowitsj. Med bange Anelser svarede vi 8 Rbl., thi vi frygtede, at Bøndernes Mistanke var berettiget, og at Ivan havde forsøgt at gøre sig personlig Fordel ved at byde Bønderne en lavere Pris, i hvilket Tilfælde det meget anløbne Selskab sikkert havde maltrakteret ham frygteligt. Heldigvis havde Ivan været en Hædersmand, og Stemningen slog da saa pludseligt om, som det kun er muligt blandt russiske Bønder. Ivan blev Helten i Dramaet, og under Vinken og glade Tilraab drog vi videre. I den næste Landsby var der intet tilbage af Morgendidyllen. 5 a 6 drukne Mænd sloges paa Gaden og brugte de tomme Brændevinsflasker som Vaaben, medens Konerne halede dem i Frakkeskøderne for at redde dem ud af den farlige Leg.

Kredsdyrlægen var en ivrig Jæger, men han holdt mest af at skyde Bjørne. Han havde været saa heldig at skyde en af Urals største Bjørne, hvis mægtige Skind dækkede Gulvet i hans Dagligstue.

Nu inviterede han til Jagt, og hans Hustru medbringende en mægtig Madkurv fulgte os.

Jagtselskabet.

Jagten foregik i et lavt Terrain langs en Aa, hvor Vegetationen gav Vildtet god Dækning. Det blev en mærkelig Jagt, næsten ganske uden Motion.

Vi dannede Kæde og gik saaledes gennem Terrainet, men vi kom kun smaat fremad. Der blev skudt til Harer, Agerhøns og Vadefugle, mest til Harer. Herr Weng og jeg undrede os over, at ikke en eneste Hare faldt i Knaldet, men løb op paa Marken, hvor de kastede sig. Hele Selskabet stod saa stille for nøjagtigt at konstatere, hvor Haren lagde sig. Naar det formentes, at Haren havde forblødt sig, blev den lille Bondevogn sendt af Sted med en Jæger for at hente Dyret. Ogsaa denne Operation skulde iagttages. Forklaringen er den, at et Hareskind kostede 5 Cop (10 Øre), saa det var en Selvfølge, at der skulde spares paa den kostbare Ammunition. Patronerne indeholdt kun halve Skud, og Skuddet var næppe hørligt fra den ene Fløj til den anden, pyt med om Haren maatte lide nogle Minutter længere, den undgik ikke sin Skæbne, thi Skuddene sad alle rigtigt. Jagtherren havde laant os Bøsser og givet os Ammunition, saa vi var underkastet samme Vilkaar som de andre. Senere ladede vi selv vore Patroner. Vi naaede ikke den hele Dag 2.000 Alen frem i Terrainet.

Et Par Ord om Organiseringen af Indkøbene. De russiske Bønder i Ural Distrikterne hørte sikkert til de bedste i hele Landet. Oprindelig var Landet tyndt befolket af Tatarer, men saa blev disse Egne en Tid lang benyttet som Forvisningssted for Sekterere, som den ortodokse Kirke ønskede at blive af med.

Jeg tror, at det navnlig var i Syttenhundredetallet, at denne Kolonisering foregik, og det var da navnlig »De Gammeltroende«, der flyttedes derud.

Det var altsaa Individualister, som ikke vilde opgive deres Trosmeninger, der oprindelig befolkede Landet – og ikke Forbrydere, og der fandtes endnu mere Rankhed i denne Befolkning end paa noget andet Sted i Rusland, hvor jeg har været. Der fandtes mange forholdsvis pæne Hjem og gode Bedrifter.

Man ønskede levende at faa Udstykningen i Gang ogsaa der paa Egnen, og der købtes ikke faa Landbrugsmaskiner – Slaamaskiner, Rensemaskiner o. s. v.

Der forekom ingen Herregaarde, saa Befolkningen havde gennem Generationer ført en fri Tilværelse.

Moralen i Handel og Vandel var gennemgaaende meget god.

Da det var umuligt for os at komme i Forbindelse med hver enkelt Bonde i det uhyre Distrikt, var det nødvendigt at finde Tillidsmænd til at formidle Opkøbene.

Paa hvert Sted søgte vi at finde den paalideligste og bedst egnede Bonde, som saa fik et bestemt Distrikt tildelt. Det blev nødvendigt at

betro disse Tillidsmænd ret store Summer til Uddeling af Haandpenge. Disse Haandpenge kunde naa betydelige Højder, og det var med en vis Følelse af Ubehag, jeg tænkte paa de 150.000 Kr., som laa fordelt mellem mange Hundrede af Urals Bønder. En enkelt Bonde blev i et enkelt Aar betroet 50.000 Kr. til Uddeling af Haandpenge.

Det skal siges til disse Bønders Hæder, at vi aldrig blev narret for en Rubel, og dette gælder saavel Tillidsmændene som den enkelte lille Modtager af Haandpenge.

Det var stolte Dage for Tillidsmændene, naar de om Vinteren førte en lang Række Slæder ladet med Kløverfrø til Kungur, ledsaget af et vist Antal Producenter, og saa de eventyrlig store Summer, tildels i Guld, gled over i deres Faareskindspelse.

Jeg har i det foregaaende fortalt Solstraalefortællinger om lykkelige Dispositioner i Kiewer og Mitauer Filialerne, og nu skal jeg berette om det store Aar i Kungur.

Aaret 1912 var meget regnfuldt, og alt tydede paa en komplet Misvækst i alle Europas Kløverdistrikter, thi Solen var ganske forsvunden. Endelig fandt vi den! Kontoret i Kungur berettede, at Solen i Maaneder havde skinnet over Ural, og at Kløverfrøhøsten tegnede glimrende. Solen vedblev at skinne, og den tidlige Kløverhøst stod for Døren. Nu var det saaledes, at Bønderne derude ikke havde Tærskemaskiner, men tærskede Frøet med Haandkraft, hvilket ikke lod sig gøre, forinden 20–30 Graders Frost havde tørret Hø og Avner til Fuldkommenhed. Vi maatte altsaa normalt vente flere Maaneder efter Indhøstningen, inden Frøet kom frem, da Efteraarsmaanederne i Almindelighed var altfor fugtige til, at man kunde foretage sig noget. Den ekstraordinære Situation i 1912 gav i høj Grad Anledning til Eftertanke, thi dersom der var nogen Mulighed for at faa Frøet frem allerede i Sensommeren, forinden Konkurrenterne indfandt sig, var uhyre meget vundet, da man, som Situationen laa, senere maatte vente meget høje Priser. Her skal indskydes, at vi var de eneste fremmede Opkøbere, som havde Helaarskontor i Kungur, medens Konkurrenterne først indfandt sig ved Juletid. Vi var derfor ogsaa de eneste, der paa det meget tidlige Tidspunkt var fuldt orienterede.

Det stod mig klart, at 20–30 Graders Varme var ligesaa tjenlig for Tærskningen som 20–30 Graders Frost, men vilde Varmen holde sig, og vilde det være muligt at faa de traditionsbundne Bønder til at gaa over til Sommertærskning?

Der stod imidlertid saa meget paa Spil, at Eksperimentet maatte gøres, og jeg gav derfor Kungur Ordre til at begynde Indkøbene til en fastsat Pris med een Rubel ekstra pr. Pund for Sommerlevering. Solen stod os bi; den skinnede og vedblev at skinne til langt ud paa Efteraaret, og ikke en

eneste Regndag traadte forstyrrende imellem. Bønderne fandt det rart at faa Penge mellem Hænderne paa et saa tidligt Tidspunkt og tærskede derfor løs.

Vagon efter Vagon ankom til Dorpat med en saa fin og ensartet Kvalitet Frø, som jeg hverken før eller senere har oplevet. 60 Vagoner modtog vi, forinden den første Konkurrent indfandt sig i Kungur, og til Priser saa lave i Sammenligning med Vesteuropas, saa der var Grund til at knibe sig i Armen og spørge, om dette her var Virkelighed eller Drøm.

Nu har jeg fortalt flere Solskinsfortællinger, men da Livet ikke er lutter Lagkage, slutter jeg med en lille Tilføjelse om, hvad de mange rare Penge blev brugt til. De blev – brutalt sagt – brugt til at dække det foregaaende Aars Underskud!

Et Underskud var ganske vist ikke synligt paa dette Aars Regnskab, men synlig var et Frølager optaget til 200.000 Rbl. (400.000 Kr.), og heri laa Hunden begravet. Et mægtigt Prisfald havde gjort en Hovedartikel usælgelig, og trods det, at jeg havde afskrevet hele Aarets øvrige Fortjeneste paa Frølageret, saa maatte dette dog optages $\frac{1}{4}$ Mill. Kroner for højt i Forhold til Dagsprisen, naar jeg da vilde slutte Regnskabet uden Tab, og det vilde jeg, fordi et aabent indrømmet Tab af en saa betydelig Størrelse involverede en meget stor Fare for hele Forretningens Fremtid. Det er utallige Gange blevet diskuteret, om en Handling som min kan forsvares, eller om den er umoralsk. Jeg mener, at det dog vist i nogen Grad er berettiget at indsætte en stor Forretnings Indtjeningssevne som skjult Aktiv i et daarligt Regnskab. Det var det, jeg gjorde, og to Maaneder senere blev det tilsyneladende bekræftet, at jeg havde handlet rigtigt, thi nu var det store Underskud dækket. Men – dersom Udviklingen var gaaet den modsatte Vej, hvad saa? I saa Fald kunde det let være endt med, at jeg var bleven stemplet som Svindler!

Endnu et Par Smaanotitser, forinden vi forlader Ural.

Paa vore Udflugter medbragte vi selv Mad, – Daasemad, Smør og Brød, som vi saa spiste i en Bondes Stue, hvor man gav os varmt Vand. Manden spiste med, medens Konen, som forøvrigt altid førte sig med husmoderlig Værdighed, stod i Baggrunden parat til Opvartning.

Inden Spisningen satte Konen en Kop paa Bordet indeholdende et Par Bolsjer samt Solsikkefrø og Cembra Fyrrens spiselige Frø. Det var »Salt og Brød«, som vi maatte smage paa; jeg for min Part tog altid Cembra Frøet, som smagte godt. Manden var livlig og underholdende, medens Konen ikke sagde et Ord, de var altid venlige, tjenstvillige og smilende, saa jeg tænker gerne tilbage paa disse Besøg.

Et Besøg hos den tatariske Bonde forløb nøjagtigt som hos Russerne, og Mørkelægningen af Kvindernes Ansigter var meget lidt effektiv. Der var

mere renligt hos Muhamedanerne end hos Russerne, og ogsaa Klædedragten var mere soigneret, og jeg tænker mig, det var derfor, at Hestepoststationerne ofte var i Hænderne paa Tatarerne. Man fik Indtryk af, at de to Folk levede fredeligt sammen, ligesom Minareter og Kirker nok saa idyllisk laa Side om Side i det smilende Landskab.

Vejen mellem Perm og Kungur var anlagt af Kejserinde Catarina II og løb mange Hundrede Kilometer ind i Sibirien. Den var bred som en københavnsk Boulevard og paa begge Sider flankeret af beplantede Diger, paa hvis brede Ryg de gaaende kunde færdes. Denne Foranstaltning var nødvendig, thi Vejen laa i tidligt Foraar og sildigt Efteraar i et ufremkommeligt Ælte. Paa hver Side af Vejen blev et Bælte paa omtrent 100 Alen holdt fri for Træer og Buske, hvilket var en Sikkerhedsforanstaltning mod Røvere. Vejarealet skød sig saaledes frem i Landskabet i en Bredde af ca. 300 Alen, – man har Jord nok i Rusland!

Vejen var ganske uden Belægning og derfor opkørt, og den dygtige Kusk maatte stadig se at finde det mindst faretruende Spor, af hvilke der jo var 10 a 20 at vælge imellem. Denne Vej var den eneste eksisterende, alle andre »Veje« var kun Spor, som det var den lokale Stifinder forbeholdt at kunne finde. Tømmerflaader tjente som Færger over større Vandløb, medens de mindre simpelthen forceredes ved at køre ud i dem. Det saa ofte faretruende ud for Pilekurvens Halmindhold. At ligge i vaadt Halm var jo ikke nogen absolut Nydelse.

Paa Landevejen mellem Kungur og Perm kunde man møde den ene lange Karavane efter den anden – 30–40–50 Køretøjer i hver Karavane, slæbende Korn til Stationen og medtagende Varer af forskellig Art tilbage. Alle disse mange Køretøjer tilhørte de store Landkøbmænd, som ofte havde flere Hundrede Heste paa Stald.

Saadant lyder jo meget imponerende, men naar man saa faar at vide, at de smaa Arbejdsheste derude kun kostede 30 a 35 Rbl., finder man Foretagendet overkommeligt. Jeg standsede op ved en saadan stor Købmandsforretning for at se nærmere paa den. Den var kolossal i sine Dimensioner og i Virkeligheden et Stormagasin bygget i de mest primitive Former. Den eviglange 1-etages Bygning var opført af Træ uden mindste Udsmykning af nogen Art. Man gik fra den ene Afdeling ind i den anden – Kolonial – Isenkram – Manufaktur – Læder – Redskaber og Maskiner o. s. v., o. s. v. – Det flød overalt med Varer, uden at det var muligt at se nogen systematisk Anordning; man fik Indtryk af et Overflødighedshorn, hvis Indhold flød ned for Fødderne af de Besøgende. Men der maa jo have været en vis Orden, thi Indehaveren var Millionær som saa mange af Ruslands andre Landkøbmænd. Udenfor Huset laa en hel By af Træbarakker, der tjente som Kornmagasiner.

Smedje ved den sibiriske Landevej.

Der fortæltes mange morsomme Historier om disse primitive Stormænd, men her skal kun berettes om deres aarlige Besøg i Moskva ved Nytaarstid.

Med utrolig store Summer rejste Købmændene ved Nytaarstid til Moskva for at betale deres store Aarsregninger hos Grossisterne. Det var store Dage for dem, den eneste Tid hvor de havde Lejlighed til at vise et højtæret Publikum, hvad de var for store Karle.

Under deres Ophold i Moskva holdt de til i en stor bestemt Restauration, hvis Navn jeg desværre har glemt, uagtet jeg en enkelt Gang har besøgt den af Nysgerrighed. Denne Restauration var i et og alt indrettet paa at imødekomme Parvenuernes Trang til at prale med Pengene.

Den gode Gæsts Ankomst blev hurtigt meldt op til 1. Sal, og naar han naaede derop, paraderede 10 a 20 hvidklædte Tjenere bukkende for ham. Gæsten forstod, at her vidste man at vurdere ham som Kunde, saa det nu gjaldt at holde Fanen højt og bevare Renommeet som Penge-Aristokrat. Det var bedst straks at gaa over til Daad. Han blev præsenteret for et fint dækket Aftensbord – Krystalskaale og -glas, kostbart Porcelæn, fine Retter og fine Spirituosa og Vine. Han mønstrede det hele med en kritisk Mine, men tog saa et Tag i Dugen og rev det hele paa Gulvet. Alle Gæster saa beundrende op, medens Tjenerne bukkende styrtede til lavende en ny og meget finere Opdækning. Han og Vennerne tømte imens nogle Flasker, og selvfølgelig blev der kun drukket een Gang af Glasset, som saa med en let Haandbevægelse kastedes over Skulderen ned paa Gulvet. Denne Manøvre skal helst udføres saa fikst, saa enhver kan se, at det er noget

helt dagligdags, thi det at lade Glasset glide bagud over Skulderen hver Gang, det tømmes, er noget ganske almindeligt i »dannede Kredse« og vækker derfor ikke synderlig Opsigt. At Blomsterpiggen sælger ham en Knaphulsblomst for 5 Rbl. og faar 5 Rbl. i Drikkepenge er ogsaa langt fra opsigtsvækkende nok. Der drikkes Champagne, som jævne Russere foragter, og da der falder en Ytring om, at Champagne er noget slemt Vandpladder, faar vor Gæst en lys Ide. Med hævet Stemme forlanger han 12 Flasker Champagne og en Bowle. I højtideligt Optog bringer flere Tjenere det forlangte, hvorpaa Champagnen hældes op i Bowlen. Spændt staar flere Tjenere og venter paa næste Ordre, den lød: »Bring Bowlen ned paa Gaden og giv min Hest at drikke«. Dette var virkelig Sensation, og Tjenerne sørgede for, at alle Gæster underrettedes, hvilket foranledigede megen bifaldende Munterhed. Nu følte vor Ven, at han var Situationens Herre, – nu maatte det ske, og saa slyngede han den første Vinflaske i et af de mange store Spejle, som naaede fra Gulv til Loft, og som netop var der til samme Brug. Værten kom omgaaende og komplimenterede den gode Kunde. Det blev ialt til 3 Spejle, og det gode var, at alle Gæsterne kendte Spejlenes meget høje Pris og derfor var fulde af Beundring. Regningen var nu blevet saa stor, saa man godt kunde være bekendt at betale den, og saa drog vor Ven atter ud til sin Landsby i Ural og sin slidsomme Gerning i den graa Hverdag glædende sig til næste Nytaar og til atter for nogle Dage at skulle optræde som Gentleman.

Forlængst afdøde Direktør Brandt, »Det forenede Dampskibsselskab«, havde som bekendt i mange Aar levet i Rusland. Følgende Historie cirkulerede i sin Tid om ham: I glad Stemning kommer han en Aften ind til Wivel, hvor han havde bestilt Aften til et Herreselskab. Bordet var dækket færdigt, men i Stedet for at sætte sig rev Brandt paa Russermaner det hele paa Gulvet. Wivel kom til og stod himmelfalden over det skete. Brandt sagde: »Lad os faa en ny Opdækning, jeg betaler det hele«. »Nej«, svarede Wivel, »jeg skal nok betale, men De maa gaa«. – En saadan Mangel paa Forstaaelse og Taknemmelighed havde Brandt aldrig før mødt, i Rusland var Menneskene ikke saa sure.

I Kungur holdt min Fætter, Ejnar Borch, Fanen højt til efter Bolschevikbesættelsen, men saa var det ogsaa snart forbi. Først blev Frølageret konfiskeret – mod Kvittering. Denne blev lagt i en Sardindaase og nedgravet ved Kontorbygningen ventende paa bedre Tider. Saa hentede man Hest og Vogn og derefter lidt efter lidt Bohavet, men da saa ogsaa Sengetøjet blev rekvireret, var Tiden inde til at forsvinde.

Der skal ikke siges mange Ord om det daglige Arbejde i Forretningen, som forøvrigt tit kunde være enerverende nok. Næppe nogen anden Artikel har saa svingende, ja springende Konjunkturer at opvise som Frø.

Hvert Aar havde sin nye Prisdannelse rettende sig efter Høstens Størrelse, og saa kunde Priserne indenfor samme Sæson tilmed svinge vanvittigt op og ned. Den russiske, urensede Raavare, som vi handlede i saa store Kvantiteter, blev altid holdt i en saa høj Pris, saa den laa over Verdensmarkedets, og saaledes maatte der altid i Forsæsonen handles udfra Meningsdannelse og ikke udfra simpel Prisberegning. Man kan kalde en saadan Handel for usund og farlig eller paahæfte den det ækle Navn Spekulation; det forandrer intet ved den Kendsgerning, at saaledes var Vilkaarene for Frøhandel i Rusland, og dem maatte man bøje sig for, dersom man ønskede at lege med. Var man saa heldig og greb det Rette paa afgørende Punkter, blev Foraarssæsonen skøn og lys, og den megen Ekspeditionstravlhed forløb som en Leg. For Lederen var Forsæsonen, hvor alt var uafklaret og usikkert, men hvor der daglig maatte træffes vigtige Dispositioner, derfor den besværligste og mest nervenedbrydende Tid.

Hvert Efteraar maatte jeg dels skrive dels redigere en Brochure paa Tysk, der gratis blev sendt rundt til alle Godsejere og andre interesserede i de tre baltiske Provinser. Dette lille litterære Arbejde tyngede mig meget, da jeg i Virkeligheden ingen Tid havde tilovers. Imidlertid var Brochuren »Mitteilungen und Publikationen des Baltischen Samenbauverbandes« til uvurderlig Nytte, idet den bidrog meget til at holde Forbindelsen ved lige mellem Forretningen og Landmændene, saa Arbejdet maatte gøres. Der berettedes om sidste Aars Begivenheder og om Forsøgsresultater fra Mark og Enge, og der bragtes Artikler af Godsejere og Teknikere om forskellige Planteavlsspørgsmaal. Selvfølgelig skrev jeg ogsaa selv Artikler til Brochuren. En saadan: »Wie weit sind wir gekommen« i Aargangen 1904 var virkelig god og fuldt paa Højde med Tiden. En Rigstysker, Dr. Albert Boerger, var glad for den og citerede mig en Mængde Gange i sin Doktorafhandling.

Fra anden Side blev jeg ogsaa komplimenteret, nemlig af en gammel Præst i Randlev, som indsaa, at »Artiklen havde Perspektiv og pegede ud i Fremtiden«, hvilket var godt set paa saa stor Afstand. I Aargangen 1911 findes aftrykt en Afhandling, jeg efter Opfordring af det russiske Landbrugsministerium havde maattet skrive til Brug ved en Landbrugskongres i Sct. Petersborg.

Brochuren i 1905 var fyldigere end sædvanlig og specialiseret om Emnet Engkultur. Den var skrevet af Provinsernes dygtigste Godsejere og Kulturteknikere og blev meget paaskønnet. Godsejer von Hippus skriver om denne Brochure: »Den opvejer et helt Bibliotek Landbrugslitteratur«.

Et enkelt Aar udsendte vi en Brochure paa Russisk i 50.000 Eksemplarer, men det var ikke noget særlig vellykket Eksperiment, – Udstyrelsen var for sløj og Sproget ikke godt nok.

Da Kontoret i Schlosstrasse blev for lille for os, blev der lejet en meget stor Lejlighed i Küterstrasse Nr. 2. Facaden laa ud til Universitetspladsen parallel med Universitetets store smukke Hovedbygning, og det var hyggelige, store og solrige Lokaler. Jeg tillægger det den største Betydning, at Forretningsmanden har gode og hyggelige Arbejdsrum, og han maa under ingen Omstændigheder undvære Solen. Uden Sol kan han ikke bevare Lyssynet og ikke finde de rette Kombinationer.

Jeg glædede mig Morgen efter Morgen til at indtage min Plads i Kontoret, og jeg tænker endnu med Glæde tilbage paa de mange, mange Timer, jeg tilbragte der.

Men skal en Forretningsleder forblive i Vigør, maa han fremfor alt staa i det rette Forhold til sit Personale, saa hver enkelt Mand bliver hans interesserede Medarbejder. Det første fundamentale Krav, der stilles til ham for at faa dette Ønske opfyldt, er da, at han lønner godt. Det gjorde jeg, og det blev ogsaa paaskønnet. Falder det ham derefter naturligt at omgaaes hver enkelt som Medarbejder og ikke som Underordnet, er Betingelserne skaffet til Veje for Tilstedeværelsen af den rette Forretningsaand. Passer saa een og anden ikke ind i Ensemblet, maa han glide ud, thi der maa ikke øves Attentat paa den Forretningsaand, der forener Kræfterne.

Jeg beskæftigede, som allerede sagt, en Del Danske i Firmaet, men i Hovedkontoret støttede jeg mig navnlig til lokale Kræfter.

Min første Kontordame var en Frk. Braun, som var hos mig i en Aarrække, men traadte ud, da Forretningen voksede hende over Hovedet. Hun stod i alle Aarene i venskabeligt Forhold til min Hustru. Hun har nu som gammel maattet forlade sin Fødeby og sit smukke to-Etages Hus i Dorpat for at ende sine Dage i Tyskland.

Forretningens Hovedhjørnesten var Dorpatenserinden, Frk. Paris. Hun var Hovedbogholderske og tillige Kassererske. Det er vel nok Skæbnens Ironi, at jeg, som er Verdens mest umulige Bogholder og glemsomste Kassesemester, var i Besiddelse af de smukkeste og mest nøjagtigt førte Bøger. Tolv Gange aarligt maatte hun opstille en Balance og præstere Konto-Uddrag til Brug for Bankrevisionen. Den lidt mutte Bankkasserer udbrød en Gang: »Gud give, jeg en Gang kunde finde en Fejl eller blot lidt at kritisere«, men det naaede han ikke. For Forretningsmanden er det af uvurderlig Betydning at vide sig sikret mod Overraskelser fra Bøgenes Side, og jeg mindes derfor Frk. Paris med den største Taknemmelighed; ogsaa tillige fordi hun var et elskværdigt Menneske.

Hendes mangeaarige Medhjælper var Frk. Dagmar Mertz, en dansk Dame, men født i Rusland. Frk. Paris gled allerede for flere Aar siden ud af vor Synskreds, saa vi, der har kendt hende, formoder, hun er død. Frk. Dagmar Mertz lever her i København sammen med sin Søster og Moder,

født Clausen, af den før omtalte Søskendeflok, og vi mindes af og til sammen de gode, gamle Dage i Dorpat.

Min første mandlige Korrespondent var Danskeren Bent Holten, som jeg fik fra Købmandsskolen. Han var en meget dygtig Kontormand, som efter et Par Aars Forløb overtog Kontoret i Riga, hvorefter jeg fik Tysk-Balteren Karl Sponholz, der holdt ud til det sidste, og som blev den, der nogle Aar efter Krigen likviderede de sidste sørgelige Rester af Baltischer Samenbauverband. – Karl Sponholz var Student og hørte saaledes med til det gode Selskab, saa han var velegnet til at omgaas vore Kunder indenfor Godsejerstanden. Sponholz er død for flere Aar siden, medens hans Hustru og Børn vel nu sidder et Sted i Polen.

Til det faste Personale i Dorpat hørte Formanden paa Lageret, »Gamle Kenk«, som var hos mig fra den første til den sidste Dag. I Danmark vilde han vel have heddet Lagerforvalter, da et Lager til mange Hundrede Tusinder var ham betroet.

Han var Este, en ganske jævn Mand, men mageløs ærlig og nøjagtig, saa vi alle kom til at holde af ham. Efter at jeg havde forladt Dorpat, fik jeg en Hilsen gennem en Bekendt: »Sagen Sie Herr Borch, ich liebe ihm«. Denne Hilsen har rørt mig mere end nogen anden, thi som for alle jævne Menneker faldt det Kenk svært at blotte sine Følelser.

Jeg erindrer saaledes, at da min Datter var død, trykkede Kenk min Haand, medens han leende og med et af Smil straalende Ansigt udbrodt: »Nichts zu machen«, – naa, jeg misforstod ham ikke, han kondolerede mig.

Det har tit gjort mig ondt at tænke paa denne rare, men noget svagelige Mands sikkert svære Skæbne, efter at Baltischer Samenbauverband var opløst.

Naar en Dansker blev antaget, maatte han i Almindelighed gøre Tjeneste nogle Maaneder paa Hovedkontoret »Til gensidig Berigelse«, som Sigetty vittigt bemærkede, for derefter at blive sendt til en af Filialerne. Af Danskerne skal i første Række nævnes Harald Sigetty, Ernst Weng og Bent Holten, som alle kom fra Handelsskolen. Desuden Volmar Hansen, Jakobsen, Gaston Mertz, Hiort-Lorenzen, Sigurd Rafn, Ejnar Borch og Wischmann.

Harald Sigetty var den dygtigste af de unge Mænd og den, som personlig kom til at staa mig nærmest. Ladet med Energi levede og aandede han kun for Forretningen, og han var altid i Vigør. Med sin lette ironiske Form og sine drastiske Udtalelser blev han en fornøjelig Omgangsfælle saavel i det daglige som paa Rejser. Men bag den lette Form skjulte der sig megen tung Alvor og altfor ofte Bekymringer og Overvejelser om, hvorvidt de trufne Dispositioner nu ogsaa var de rette.

Sigetty havde arbejdet i alle Afdelinger og kendte saaledes Forretningen

til Bunds. I de senere Aar flyttede han som gift Mand ind i vor store Købmandsgaard i Mitau, som Leder af den derværende Filial, der i hans Tid blomstrede vældigt op. Hans meget elskværdige Hustru døde desværre altfor tidligt, forladende Manden og tre smaa Sønner.

I en lang Aarrække har Sigetty nu udfyldt en betydende Plads i General Motors, hvor han har været Salgsorganisator i Letland, Estland og Polen. I dette Arbejde er det kommet ham til Gode, at han i sin Tid med stor Energi lærte sig Russisk, saa han virkelig beherskede dette vanskelige Sprog. Skal det ende med, at den nye Krig atter slaar ham ud?

Ernst Weng var af en meget tungere Natur, men en solid og dygtig Arbejder, der ligesom Sigetty var rundt i alle Afdelinger for saa det sidste Par Aar at lede Filialen i Kiew.

Paa et vist Tidspunkt aabnede vi et Kontor i Moskva med Weng som Leder, men vi indsaa hurtigt, at der var intet for os at gøre. Weng havde et meget fint Øre og en glimrende Hukommelse, saa det kostede ham ikke noget Arbejde at tilegne sig det russiske Sprog, som han talte bedre end nogen anden Dansker. Naar han i Teatret eller i Koncertsalen havde hørt et Musikstykke for første Gang, kunde han gaa hjem og efter Hukommelsen spille det hele paa Klaveret. Med sit stilfærdige Lune kunde han mere et Selskab en Aften igennem, selv den ubetydeligste Historie kunde i hans Mund blive uimodstaaelig morsom. Naar han sagde det, troede man virkelig paa, at Loppen paa følelig Maade havde sparket Elefanten.

Efter Verdenskrigen levede Weng nogle Aar med sin russisk fødte Hustru som Frøhandler i Riga, men han er allerede død for flere Aar siden.

Holten ledede nogle Aar vort Kontor i Riga, men udtraadte saa og begyndte egen Forretning i Riga. Han driver nu en Købmandsforretning i eller ved Hammel.

Verdenskrigen og Revolutionen splittede jo ogsaa hele den øvrige Kreds af Danskere.

Min Fætter Ejnar har fundet en Eksistens paa Frederikshavns Skibsværfts Kontor. Jakobsen fortsatte efter Verdenskrigen sin Tilværelse som Frøhandler i Polen. Hans dramatiske Oplevelser under Revolutionen havde gjort ham lydhør, saa han rettidig, inden den nye Krig udbrød, fortrak til Danmark, efter sigende medbringende sin Formue. Af alle Danskerne var Mertz vel nok den, der havde de frygteligste Oplevelser under Revolutionen. Han levede derefter som Frøhandler i Riga, men er nu i 1940 atter fordrevet af Bolschevikkerne og opholder sig for Tiden i København.

Volmar Hansen var en dygtig ung Mand, som jeg gerne havde beholdt, men han rejste allerede efter et Aars Forløb, da Faderen gav ham en større Frøavlsgaard i Sydsjælland, som senere indbragte ham gode Penge. Han er nu Afdelingsleder i Frøfirmaet Ohlsens Enke.

Bronislaw Bondarschefski var en ubemidlet polsk Adelsmand, som, da jeg lærte ham at kende, søgte sin Eksistens ved at formidle Salget af Frø fra Venner og Bekendte paa Landet. Han ledede gennem en Aarrække vor Kiewer Filial, og han svigtede aldrig den Tillid, der vistest ham. Han var absolut en meget begavet Mand, men hans højt flyvende Planer løftede ham altfor ofte bort fra Realiteternes Verden. Den tunge Weng skulde tjene til at afbalancere ham, men Bondarschefskis Smidighed sejrede altfor ofte. Bondarschefskis Nerver og Bentøj var i en saa sørgelig Forfatning, saa han maatte betegnes som Krøbling. Rimeligvis har et »polsk« Ungdomsliv sin store Andel heri. Bondarschefski traadte ud i 1912 for sammen med Holten at danne eget Firma. Han er forlængst død, men hans livlige, levende Personlighed og hans Skadehop glemmes ikke af den Kreds, der arbejdede i Baltischer Samenbauverband. –

Stedet er ikke til i Enkeltheder at følge Baltischer Samenbauverband gennem Aarene, og jeg har vist allerede fortalt nok til at give Læserne en Forstaaelse af Arbejdsvilkaarene. Endnu staar tilbage at berette om de tragiske Dage i Verdenskrigens første Krigsaar og om Baltischer Samenbauverband's Ligbegængelse, men forinden maa jeg dog endnu gøre en lille Tilføjelse.

Langt vor vigtigste udenlandske Forbindelse gennem Aarene var Firmaet *Stallknecht & Meyer* i København. Firmaet var startet samme Aar, jeg grundlagde Baltischer Samenbauverband, og blev i meget høj Grad revolutionerende for dansk Frøhandel. D'Herrer skaffede sig direkte Forbindelser i Alverdens Lande og gjorde dansk Frøhandel uafhængig af de store Landes, navnlig Tysklands, Formynderskab. Begge Indehaverne, Kaj Stallknecht og Ivan Meyer, var meget dygtige og vidtskuende Mænd og drev Firmaet op til at blive førende i Danmark.

De viste mig fra første Begyndelse megen Tillid, noget jeg havde let ved i fuldeste Maal at gengælde, thi jeg har aldrig fundet finere Forretningsmænd end disse. Forretningsforbindelsen med Stallknecht & Meyer blev af meget venskabelig, ja intim Art, og vor aarlige Omsætning kom til at andrage meget store Summer. Det var saaledes Ivan Meyers Stoltthed at have ordnet det største Salg af Frø, der nogensinde er foretaget paa en enkelt Dag i København, idet han for os solgte 6.000 Sække Rødkløver.

Jeg kunde fylde Side op og Side ned med Oplevelser i Forbindelse med Stallknecht & Meyer, men jeg vil nøjes med her at anføre en enkelt.

Stallknecht & Meyer havde om Efteraaret som sædvanlig solgt store Partier Rødkløver for os. Senere viste det sig, at min Orientering havde været bundforkert; der var intet Frø i Rusland, og jeg vilde absolut være ude af Stand til at opfylde mine Kontrakter. Der maatte handles hurtigt, og jeg rejste omgaaende til København.

Da jeg paa Stallknecht & Meyers Kontor havde fremført mit Ærinde, udbrød Meyer: »Har nogen set Dem her i København?« »Nej« – »Saa er De her ikke«. – I en Droske med nedrullede Gardiner drog jeg tilbage til Hotellet, hvor jeg saa havde Stuearrest, indtil Meyer Dagen efter havde gjort det Kunststykke at regulere alle Kontrakterne tilbage mod en latterlig ringe Godtgørelse. Havde nogen set mig, var Mistanken om Stillingens Alvor sikkert blevet vakt hos Kunderne og Tilbagereguleringen derved meget vanskeliggjort. Nu havde Herr Meyers geniale Dygtighed reddet mig fra uberegnelige Tab.

Naar jeg en Gang naar frem til en Skildring af mit Privatliv, vil Navnene Stallknecht og Meyer atter dukke op, thi vi blev forenede i et intimt Venskab, og jeg føler mig i stor Taknemmelighedsgæld til dem begge.

Paa en Lynrejse til Hamborg i Marts 1914 blev min Mistanke om, at der forestod noget meget alvorligt for første Gang vakt. Paa alle de østpreussiske Jernbanestationer stod Togstamme ved Togstamme opmarcherede i uendelige Rækker med Plakater: »Reserveret Militæret«. Saadant havde jeg aldrig set før.

Hjemkommen til Dorpat bestilte jeg telefonisk en Vagon hos Stationsforstanderen, men fik til Svar, at Krigsministeriet havde rekvireret alle Vagoner og forbudt ham at afgive Vogne til civilt Brug. En Time efter stillede Manden paa mit Kontor bedende mig endelig fortie, hvad han havde sagt, da det ellers kunde koste ham hans Stilling.

Alarmmeldingerne indløb i de følgende Uger daglig fra Venner og Bekendte, som kom fra det indre Rusland. Militærtogene væltede ind til Militærdistrikterne Vilna, Warschau og Kiew. Det stod os ganske klart, at der i al Stilhed mobiliseredes i Vestrusland.

Jeg tænkte en Overgang paa at tage til Riga for om Bord paa Københavnerdamperen at skrive en Beretning til den danske Generalstab, men jeg undlod det heldigvis, idet jeg forudsaa, at det eneste Resultat af et saadant Skridt vilde være, at jeg blev til Latter. En dansk Officer, som i Juli Maaned foretog en Orienteringsrejse i Tyskland, blev jo ikke engang troet af den danske Regering, da han kom hjem og profeterede Krigen. Den partibundne Regering havde svoret til evig Fred, og saa skulde Uvedkommende ikke i Utide komme og forstyrre Idyllen, selv ikke naar det kun drejede sig om de sidste 8 Dage før Verdenskrigens Udbrud.

Sammen med min Familie oplevede jeg Krigens Udbrud under et Ferieophold i Danmark.

De varme Augustdage med de mange Krigserklæringer er ofte nok blevne skildret, saa det ser jeg bort fra her. Fra det Øjeblik jeg i Juni havde læst det østrigske Ultimatum til Serbien, var jeg paa det rene med, at Krigen var uundgaaelig. Jeg kendte nok til Stemningen i Rusland til at vide,

at selv den mest fredselskende Keiser nu ikke formaaede at stemme op mod Folkets Raseri. Jeg naaede lige at faa Resultatet af Marneslaget med, forinden jeg ved Torneaa atter gled ind over den russiske Grænse, hvor man, som i alle krigsførende Lande, maatte nøjes med de ensidige Nyheder, Regeringen fandt for godt at meddele.

Jeg fandt Stemningen i Østersøprovinserne meget trykket. Erfaringerne fra den Russisk-Japanske Krig og dens sørgelige Eftervirkninger i Baltikum stod levende for alles Erindring og levnede ikke Rum for Optimisme.

Da der kun var meget lidt for mig at gøre i Dorpat, opholdt jeg mig mest hos Sigetty i Mitau, hvor Indkøbene af Alsike og Rødkløver i Kurland og Litauen efterhaanden kom i Gang. Vi arbejdede saa at sige med Kniven paa Struben, idet Tyskerne stadig angreb vor Front og undertiden gjorde lange Strejftog ind i Landet, en enkelt Gang omtrent til Mitau.

Naar de lettiske Bønder saa havde hørt Kanonerne buldre kraftigt, blev de meget ivrige Sælgere, saa Priserne holdt sig lave, og vi fik meget Frø.

Vi satte vort nye Renseri i Gang, men Politiet indfandt sig omgaaende og forbød os at bruge Motoren som Drivkraft, saa længe Krigen varede. Forbudet var ganske latterligt og havde kun sin Aarsag i Krigsnervøsitet. Det minder mig om en Oplevelse, som von Sivers, Euseküll, havde i de samme Dage. Han havde i sin Hovedbygning ladet indlægge W.C., men en Nat blev Gaarden omringet af ridende Militær, der skulde eftersøge den Signalstation, der ifølge Anmeldelse var anlagt i Hovedbygningen. Efter nogle vanskelige Forhandlinger fik han dog Lov til ogsaa fremtidig at trække i Snoren.

Det blev os efterhaanden klart, at Mitau var et meget udsat Sted, hvorfor vi besluttede at sende alle vore kostbare Maskiner op til Lageret i Dorpat. Det opkøbte Frø blev, efterhaanden som vi fik samlet en Vagon, sendt til Lageret i Riga. Stationsforstanderen maatte ganske vist ingen Vogn overlade os, men 100 Rbl. pr. Vagon klarede ogsaa denne Krigsvanskelighed.

Vort Frølager i Riga havde naaet en anselig Størrelse, og dermed begyndte Overvejelserne angaaende Eksporten til København. I de første Krigsmaaneder havde man været ret large med Hensyn til Eksport af Varer til København, men i den senere Tid var Vanskelighederne blevet større og større. Endnu var det dog saaledes, at hver Lørdag fik danske Skibe Lov til at forlade Havnen i Riga ladet med Varer til København. Jeg chartrede derfor tre smaa danske Skuder, som laa i Riga, til at bringe vort Frø over Østersøen.

Samme Dag, Indladningen skulde begynde, kom der imidlertid en Forordning, som forbød Skibe at løbe ud fra Riga. Heldigvis havde jeg forudset en saadan Eventualitet, saa jeg slap med at bløde 3.000 Rbl., og Skibene laa ikke senere for min Regning.

I Reval var der endnu en Mulighed for Eksport, og Frøet og en Mand rullede dertil. Vi kom atter for sent, lukket!

Det rygtedes, at Havnen Mantyluota i Finland var den eneste aabne Havn, Rusland nu havde mod Østersøen. Atter blev Frøet indladet og en Mand sendt af Sted. Imidlertid var der kommet nye Forordninger, og Frø kunde nu ikke eksporteres uden mod Licens. Jeg maatte flere Gange til Petersborg for i den danske Legation at foretage de fornødne Skridt og søge Hjælp hos den danske Minister, Harald Scavenius, der jo var en dygtig Mands meget dygtige Søn. Det danske Gesandtskab var installeret i en Stueetage i »Milliongaden« under de allerbeskedneste Former, ja saa beskedne, saa selv en hyperdemokratisk Stat daarligt kunde være det bekendt. Dette Forhold ændrede sig til det bedre i det første Revolutionsaar, idet man da flyttede ind i Nabohuset, det Baron Stackelbergske Palæ.

Om denne Baron Stackelbergs Livsførelse havde hans Fætter i Dorpat fortalt mig. Han var Officer og fik som Oberst et Regiment tildelt. Hver Maaned skulde han, som alle andre Regimentschefer aflægge Regnskab for de Pengemidler, han fik til Soldaternes Kost og Klæder m. m. – Disse Pengemidler var meget rigelige og muliggjorde en rigelig og god Forplejning af Mandskabet. Baron Stackelberg sørgede paa det bedste for sit Mandskab, men havde ved Maanedens Udgang nogle Tusinde Rubler tilovers, som han saa ifølge Instrukserne indsendte til Krigsministeriets Kasse. Man blev i Krigsministeriet forfærdet over at modtage disse Penge, thi ingen anden Regimentschef havde hidtil præsteret noget lignende, og en saadan Undtagelse kunde umuligt tolereres. Det blev henstillet til Baron Stackelberg at sørge bedre for Soldaterne og bruge alle Pengene, men Baronen forblev døv overfor alle Forestillinger, og saa afskedigede man ham, fordi han ikke forplejede sit Mandskab godt nok. Saa indkredset blev Baron Stackelberg, saa det varede 3 Aar, forinden det lykkedes ham at faa Audiens hos Alexander III. Denne udnævnte ham til Guvernør i Sibirien, hvor han saa indrettede sig hyggeligt med en stor Husstand udelukkende bestaaende af Mordere, men af »udsøgte« Mordere, hvis Papirer han jo som Guvernør havde Lejlighed til at granske.

Medens Samlivet med de sibiriske Mordere forløb gnidningsløst, blev han et af de første Ofre for revolutionære Mordere, som trængte ind i hans Hus, dræbte ham og kastede hans Lig gennem Vinduet ud paa Gaden, hvor den danske Legation tog sig af det. Jeg formoder, at den danske Legation fremdeles holder til i dette Hus.

Jeg var flere Gange sammen med den danske Handelsattache Langberg i Ministeriet, og endelig lykkedes det ham at udvirke en Udførselstilladelse for mit Frø.

En lille Oplevelse fra et af mine Besøg i Petersborg!

I en Aftentime, hvor Banken havde aaben, gik Sponholz og jeg hen for at hæve en Anvisning paa 30.000 Rbl., og jeg har Indtrykket af, at vi var de eneste Kunder i Lokalet. Man behandlede os meget uelskværdigt og overlegent, da man jo straks havde hørt, at vi var Tyskere – altsaa Fjender. Man lod os staa i det uendelige og svarede knapt paa vore Henvendelser, endelig kunde vi faa Pengene. Man havde benyttet Tiden til fra Dybet at hente 10.000 gamle, smudsige 3 Rbl. Sedler, som aabenbart havde været bestemte til Ødelæggelse, men nu blev befunden gode nok til Germanerne. Man frydede sig bag Disken, medens vi stoppede de mange Sedler i Lommerne men til sidst blot ind under Pelsen, for som uformelig Kulakker at forlade Lokalet og ile til vore Kufferter paa Hotellet. Dagen efter blev det Direktør Mejers Tur til at gøre store Øjne, da jeg stillede med min Kuffert i Dorpatter Bank.

Licensen naaede endelig frem til Mantyluota, og det lykkedes vor derværende Udsending at finde Dampskibsrum til Stockholm.

Jeg telegraferede angaaende Krigsforsikringen til København, men fik ingen Stadfæstelse; jeg telegraferede atter og atter, men resultatløst. Derpaa telegraferede jeg en Forespørgsel til Hovedtelegrafforvaltningen i Petersborg, der lakonisk meddelte mig, at mine Telegrammer var tilbageholdt af Pressecensuren. Partiet var altsaa afgaaet uforsikret.

Jeg vidste, at Skibet skulde afgaa Søndag Morgen fra Mantyluota, saa man kan forestille sig min Rædsel, da jeg om Mandagen læser i Bladene, at 3 Skibe Søndag Morgen var gaaet ned udenfor Mantyluotas Havn, hvor Tyskerne om Natten havde nedlagt Miner. Sigetty rejste omgaaende til København for at søge Oplysning om Frøets og vor Skæbne, og det blev slemme 8 Dage, jeg maatte tilbringe i Uvished. Skibet havde heldigvis forladt Finland allerede Lørdag Aften og var kommet godt over.

Vi havde sparet skal vi sige ca. 50.000 Kr. i Forsikringspræmie, men det varede længe, inden vi kunde glæde os herover, saa dybt havde Frygten sat sig fast i os.

Omsætningen i Baltikum stagnerede. I Mitau og Riga var der intet at gøre og kun lidt i Dorpat. I det indre arbejdede Weng paa at faa 3.000 Sække Rødkløver frem til Petersborg til Eksport. Den entredede Eksport var nu det eneste, der havde Interesse, og henimod Februar 1915 rejste jeg til Danmark.

Stallknecht & Meyer rensede og realiserede de modtagne Frøpartier i de følgende Maaneder. Da vi havde mistet største Delen af vore Bankkreditter ved Krigens Udbrud, indskød Stallknecht & Meyer store Summer i vor Eksportforretning, saaledes at vi delte Risiko og Fortjeneste.

I Begyndelsen af Juni 1915 var Lageret realiseret, saa jeg med en meget stor Anvisning til Dorpatter Bank kunde tiltræde Tilbagejensen til Rus-

land udstyret med udenrigsministerielt Kurerpas. Jeg havde været borte fra Dorpat i omtrent 5 Maaneder, og jeg følte paa forskellig Maade, at min Fraværelse havde givet Anledning til mange Gisninger.

En lille Oplevelse, jeg havde i den første Time efter Hjemkomsten, skal her berettes.

En gammel, meget velhavende, forhenværende Købmand, Drögemüller, hørte til den Kreds, der brugte mig som Bank, mod at han fik $\frac{1}{2}$ % mere i Rente end den, hans Ven og Landsmand, Direktør Mejer, (de var begge Lübækkere) betalte. Det var gaaet godt i mange Aar, men Krigen og min lange Fraværelse havde aabenbart været en meget haard Prøvelse for ham, da jeg dog rejste rundt med 40.000 af hans gode Rbl., der forøvrigt allerede da var ved at blive mindre gode. Han havde utvivlsomt Dag efter Dag passet paa fra sit Hjørnevindue, naar Vognene kom fra Toget, for at se, om jeg dog ikke var med. Nu var jeg der, og 10 Minutter efter min Ankomst til Kontoret stillede Hr. Drögemüller. Hans Velkomst var force-ret støjende, og ganske umotiveret paastod han, at han altid havde sagt, at jeg var en Hædersmand, hvilket jeg naturligvis bad ham fortsætte med.

Den følgende Times Forhandling med ham hører til mine lyse Minder. Han blev holdt paa Pinebænken, da jeg ikke kunde betale ham som Rigs-tysker Penge uden at risikere Tugthus. Jeg vilde saa inderlig gerne, men o. s. v. –

Jeg undte ogsaa Direktør Mejer lidt Fornøjelse, saa Drögemüller og jeg gik op i Banken, hvor Martringen fortsattes. Det endte selvfølgelig med, at han fik Pengene udbetalt paa en Søns Konto, da denne var russisk Undersaat. Da saa det hele var overstaaet, forfærdede jeg Drögemüller med at foreslaa ham at sende Pengene med mig til København, saa han kunde have en Nødskilling paa sine gamle Dage, naar alle hans Rubler var blevet værdiløse.

Nogle Maaneder senere blev saavel Drögemüller som Direktør Mejer med samt deres Familier i laasede Vogne med blændede Vinduer sendt til Tyskland, hvor de saa levede i stor Fattigdom. Jeg var da glad ved at kunne hjælpe min gamle Bankmand, hvem jeg skylder saa meget, med nogle Tusinde Mark.

Meget havde forandret sig i Dorpat i min Fraværelse; Nervøsiteten var steget, og man fik en levende Følelse af, at man som Udlænding burde forsvinde hurtigst muligt. Mit Ophold i Dorpat kom da ogsaa kun til at strække sig over 8 Dage.

Aarsregnskabet blev opstillet, revideret og akcepteret af Bestyrelsen.

Til Bestyrelsesmødet havde jeg udarbejdet en Betænkning, der pas-sende kan betegnes som min Ligtale over Baltischer Samenbauverband. – Jeg er glad over i mine Papirer at have fundet en Kopi af Betænkningen,

thi den røber, at jeg har bedømt Stillingen nøgternt og klart indset, at vi sandsynligvis stod ved Begyndelsen til Enden.

Efter indledningsvis at have meddelt, at vore Kreditter i Banker og hos Speditionsfirmaer var blevet opsagt efter Krigsudbrudet til en samlet Højde af 700.000 Rbl., medens vi samtidig havde udbetalt Sparerne, der havde deponeret Penge hos os, et Beløb af 170.000 Rbl., foreslaar jeg Forretningen indskrænket til en lille Detailomsætning i Dorpat, afventende Begivenhedernes Gang. Jeg skriver: »Det er nødvendigt netop nu at træffe afgørende Beslutninger angaaende Forretningens fremtidige Organisation, thi vi staar i dette Øjeblik frit, vi har ingen Kreditorer, et billigt optaget Lager og alle Udgifter betalt til 1. Juli. Vor Likviditet tillader os, dersom det maatte anses for ønskeligt, at gaa til det yderste og likvidere Forretningen. Situationen er saa alvorlig, saa jeg ikke kan bære Ansvar for de fremtidige Dispositioner, men maa bede Bestyrelsesraadet overtage samme«. –

Mere behøver jeg vist ikke at citere af den 4 Foliosider lange Betænkning.

Under disse Dages vigtige Forhandlinger var Herrerne Sigetty og Weng til Stede. Jeg besøgte v. Roth i Rösthof, og sammen besøgte vi tre Danske Welding i Kardis. Saa rejste Weng atter ind i Centralrusland for at afslutte Købet af de 3.000 Sække Rødkløver, som finansieredes af Stallknecht & Meyer uden Risiko for Baltischer Samenbauverband. – Sigetty rejste paa Ferie til Danmark. Baltischer Samenbauverband var blevet en lille Detailforretning med Korrespondenten, Herr Sponholz, som Leder.

Selvom det var med tungt Hjerte, jeg forlod Dorpat, saa var det mig dog en meget stor Tilfredsstillelse, at min Eksport var lykkedes saa godt, saa Forretningen, da jeg afleverede den, ikke havde en eneste Kreditor. Inden Aarsregnskabet sluttede, blev alle blot mindre fine Debitorer overført paa Dubio, hvorefter der endnu blev et Overskud paa 50.000 Kroner for Regnskabsaaret 1914–15. –

Under Krigen var Rejsen København–Dorpat besværlig nok. Vi maatte op gennem Sverige, over Haparanda, Torneaa, ned gennem Finland og over Helsingfors og Petersborg. Det grundige Toldeftersyn paa alle Landegrænser, ofte ledsaget af en Kropsvisitation, kunde være besværlig nok, men langt pinligere var det at være omgivet af de forskellige krigsførende Landes Detektiver, udsendt for at udspionere de Rejsende og disses indbyrdes Samtaler.

Kort efter min Hjemkomst kom Weng til København. De 3.000 Sække Rødkløver laa nu i Petersborg. Vanskelighederne for en Udførsel taarnede sig op, og nu paastod man, Kløverfrø kunde bruges i Krigsindustrien. Efter en søvnløs Nat paa min Gaard »Landlyst« bad jeg Stallknecht &

Meyer realisere Partiet med Overtagelse i Petersborg, hvilket skete, og dermed havde jeg foretaget min sidste Aktion som Frøhandler. De 3.000 Sække kom aldrig ud, Køberne tabte alle Pengene.

Sigetty rejste til Dorpat, han forefandt der en Arrestationsordre, men protesterede saa energisk, saa den blev forandret til Opholdstilladelse i Sibirien. Med denne »Tilladelse« rejste han til Petersborg, hvor Scavenius gav ham et Kurerpas. Paa Grænsestationen sagde Gendarmofficeren med et ironisk Smil: »Det maa være meget behageligt for Dem at rejse paa Diplomatas«, hvilket Sigetty var enig med ham i.

☆ ☆ ☆

Tretten Aar var forløbet siden da.

Fra Helsingfors og Reval kørte jeg en Sensommeraften ned gennem de gammelkendte Egne, hele Tiden staaende ved Vinduet og i en mere end vemodig Stemning. Jeg vidste, at alt var forandret i dette Land, selvom de ydre Konturer var forblevet de gamle. Med dyb Bevægelse saa jeg Byens saa kendte Silhuet træde frem i det klare Maaneskin, og saa standsede vi i Dorpat.

De smaa Drosker var der ikke mere, men i Stedet en Samling Automobiler fra Alverdens Lossepladser. Jeg forlangte at blive kørt til Haandværkerforeningen, i hvis Sommerlokaler der altid en Søndag Aften havde været mange glade Mennesker. En ung Pige ved en Natlampe smilede vemodigt – »Ja, den Gang«. Der var ikke et Menneske. Saa kørte vi til Hotellet, den tidligere store Manteuffelske Klinik, hvor jeg 22 Aar tidligere var blevet opereret.

Der lugtede endnu af Karbol, Lugten havde ikke været til at udrydde. Tilfældigt blev mit gamle Sygeværelse mig anvist som Gæsteværelse. Kl. 10 en Søndag Aften sad jeg der ene og forladt. En desperat Følelse af, at jeg var et Genfærd dukkede op i mig, jeg maatte ud at tale med Mennesker, Ensomheden var ikke til at udholde. Ja, der var een Restauration i Byen, – Danskeren Segerlins. Jeg gik derhen. Hvem skildrer min Overraskelse, da jeg der traf Sigetty sammen med Sponholz og Frue, som var inviterede af Sigetty, der paa Gennemrejse havde denne ene Aften fri. Vi drak meget, men Humøret var og forblev kunstigt. Følelsen af at være et Genfærd holdt sig i de to følgende Dage, ja forstærkedes.

Af min store Vennekreds var kun 3 tilbage; nu er de ogsaa døde, og Bolschevikkerne vogter deres og alle mine andre Venners Grave i Livland.

1. Marts 1941.

Johannes Borch.

KLOVERFRØ

LYSTSPIL I 4 AKTER AF OLE OLSEN
MED SANGE AF ANNA BLAAVAND

PERSONERNE:

Ole Olsen, Ejer af Hestepæregaarden
Niels Nielsen, » - Kokassegaarden
Direktør Blok, » - Strandlyst
Fru » »
Frøken » »
Onkel Johan, Direktørens Broder
Frøken Spring
Miss Petersen
Forvalter Strohm
En Tjener i Tikjøb Kro

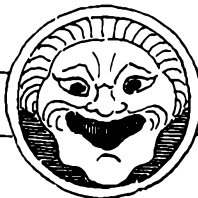
1. Akt foregaar i Tikjøb Kro
2., 3. og 4. Akt paa Strandlyst

I Mellemakterne serveres Forfriskninger i Foyeren

M

LANDLYST

10-2-1918

B

Chr. Esh. Ebbes

TILBAGE TIL LANDLYST

Vi har nu hørt om det initiativ og den dygtighed, som gjorde det muligt at købe gården. I de første år derefter var der endnu håb om, at virksomheden kunne fortsætte; men efter revolutionen i Rusland gjaldt det kun om, at redde så meget som muligt af stumperne, og nogle gange lykkedes det jo at få større partier frø ud. Det skulle naturligvis fejres på behørig vis. En sådan fest blev afholdt på Landlyst den 10. februar 1918, hvor der opførtes et af Frederik Borch forfattet lystspil »Kløverfrø« med optræden af den nærmeste familie.

Onkel Martin havde tegnet programmet, som er gengivet på forrige side. Den i programmet nævnte »Anna Blaavand« dækker over navnet *Anna Kring*, som må nærmere omtales, fordi hun efterhånden blev betragtet som en af slægten. Hun blev født den 6. oktober 1889 som datter af sognepræst K. Kring (senere Havdrup-Solrød). Muligvis i 1912 kom hun som »selskabsdame« i huset hos onkel Johannes i Dorpat, og hun fulgte med til Landlyst, hvor hun indtog alle med sin livlighed og charme. Hendes øjne lyste af godt humør og underfundig humor, og det satte sig spor i hendes ikke så få, gode lejlighedssange. Da Landlyst blev solgt, var hun en tid i Bergen, og senere startede hun en efterhånden blomstrende pensionatsvirksomhed i København. Hun døde den 8. maj 1964.

Onkel Johannes havde som tidligere nævnt også interesse i det hinsidige, og det gav sig udslag i en meget positiv indsats ved opførelsen af *Gurre kirke*. Han var medlem af byggeudvalget og gav større bidrag i penge og kørsler. Til grundstensnedlæggelsen den 30. maj 1917 havde hans broder Frederik skrevet en sang, som er aftrykt under dennes biografi.

Efterhånden som ressourcerne blev opbrugt – og de forskellige politiske engagementer havde kostet mange penge – blev det nødvendigt at se sig om efter nye indtægtskilder. Landlyst kunne ikke svare sig som landbrugsejendom, i hvert fald ikke under krisen i 20'erne, og i 1923 blev den solgt.

Onkel Johannes drev derefter i nogle år med skiftende kompagnoner Zeiner Lassens planteskole ved Helsingør og boede dengang i Sofiegade i Helsingør.

Anna Kring 1918.

Om denne periode skriver han:

»Denne Planteskole havde et betydeligt Omfang; men det viste sig umuligt at frembringe rentabel Drift. Ihukommende det gamle Ord, at hvad en Mand tjener, inden han er fyldt 50 Aar, sætter han til, inden han naar de 70, er Forklaring paa den triste Udvikling egentlig overflødig, men jeg skal dog anføre følgende Fakta som en Slags Undskyldning: Da vi købte Planteskolen, stod Kronen i ca. 60 Øre, som gav store Muligheder for Eksport til Sverige, Finland og Norge, Planteskolens gamle Afsætningsomraader; men 2 Aar senere dreves Kronen op i Pari, og det vanskeliggjorde i nogen Grad Eksporten. Saa kom Katastrofen, idet alle 3 nordiske Lande omtrent samtidig hævdede deres Toldsatser for Planter til det femdobbelte og umuliggjorde al Eksport. Vore store Beholdninger af Frugtrær i specielt nordiske Sorter var dermed værdiløse og Firmaets Likvidering ikke til at undgaa«.

Da planteskolen var afviklet, flyttede han og tante Karoline i 1929 til Hellerup og senere til Assensgade i København, og nu kom der en tid, hvor den før så virksomme mand var henvist til at være passiv tilskuer til livet, og kun engang imellem skrev han en kronik for at konstatere, at han ikke var senil.

Johannes og broderen Frederik samt fætrene Elenius og Martin dyrkede flittigt det ædle l'hombrespil skiftevis i hjemmene, og jeg uværdige blev optaget i »fætterskabet«, skønt jeg kun var henholdsvis brodersøn og fættersøn til de andre. Det var meget fornøjeligt; spillet og samværet var det afgørende, traktementet underordnet, men altid velsmagende, da husmødrene var meget dygtige. Der hørte gerne øl og snaps til; men vi havde tante Karoline mistænkt for at fortynde snapsen, og da hun engang ville spare øllet, og onkel Johannes gjorde ophævelser, svarede hun: »Du kan hente dit øl selv!« Onkel så helt betuttet ud, det var nye toner; dog han bøjede sig for overmagten. Det faldt ham ikke let at spare, selv om det vitterligt var påkrævet. En anden gang samme sted, da vi ud på aftenen talte om at bryde op, for at Karoline kunne komme i seng, udbrod han: »Karoline kan gå i seng, når hun vil!« Sentimental var han ikke! Vi har senere tit brugt denne sigelse.

Omkring 1940 begyndte onkel Johannes at samle stoffet til en slægtsbog, og det blev til »Skjern-Borcherne II«, som udkom i 1942. Året efter ville han tage endnu et skridt til at samle slægten ved at danne en slægtsforening; men under de daværende omstændigheder blev han selv et splitelsens tegn, og det skyldtes, at det på grund af hans egne oplevelser i Rusland var hans inderste overbevisning, at kommunismen var menneskehedens fjende nr. 1. Det hildede hans sunde dømmekraft overfor Nazismen, – og dette førte igen til, at han blev isoleret fra mange af slægten.

Tante Karoline var død den 11. maj 1940, og onkel Johannes var flyttet i pension hos Elenius' enke Agnete i Jul. Thomsensgade 22, hvor han blev kærligt plejet.

Da han følte, at døden nærmede sig, blev billedet af den gamle præst og tanken om et gensyn med ham mere nærværende, og han sendte bud efter en præst. Til ham fortalte han, at han hver dag havde bedt fadervor og altså også bønner: »Forlad os vor skyld, som også vi forlade vore skyldnere«, men at det først nu i hans 89'ende år var gået op for ham, hvad den betyder. Han havde lige læst en bog af den indiske Sadhu Sundar Sing om livet efter døden; den havde gjort stærkt indtryk på ham og kastet nyt lys over hans eget liv. – Han blev taget til alters og bekræftet i troen på syndernes forladelse. Få dage efter døde han den 4. januar 1955.

- *Hjalmar Borch.*

Ulrikke Sophie Borch

10. august 1868 – 27. oktober 1957

»Den 10. August 1868 blev jeg født i Øster-Velling Kapellanbolig, som Datter af Pastor Christen Frausing Borch og Hustru – hans Kusine – Anna Cathrine Borch. Den 23. September samme Aar blev jeg døbt. Da jeg kun var 2 Aar, da Far blev Sognepræst i Vester Hornum i Himmerland, knytter der sig for mig ingen Erindringer til mit Fødested, men desto flere til Vester Hornum, hvor vi tilbragte 8 Aar. Jeg fulgte i tykt og tyndt min 2 Aar ældre Broder Johannes, om Vinteren ude i Sneen og om Sommeren i Mark og Have. Da Far selv drev Avlingen og vi havde flinke Folk, var vi ivrigt interesserede i Aarstidernes forskellige Arbejder saavel som i Husdyrene, hvoraf der jo ikke var flere, end at vi kendte dem alle og endnu husker enkelte af dem baade af Udseende og Navn. Jeg fik tre yngre Brødre, og det var lykkelige Aar vi tilbragte i Vester Hornum. Mor havde en nogle Aar ældre Søster, Christiane Møller-Holst, der kom til at spille en stor Rolle for os Børn, idet hun forstod at vinde vor Kærlighed og fortalte og læste Eventyr for os. I Vester Hornum var hun hele Sommeren hos os, men i den koldeste Tid tog hun ind til en Broder i København, da hun ikke var stærk; men da Far i 1878 blev Præst i Randlev-Bjergager, blev hun vor faste Husfælle til sin Død i 1893. 10 Minutters Gang fra Præstegaarden laa Hornumbro Mølle – en Vandmølle – ved en, som det forekommer mig, hel lille Sø med en hyggelig Have og en Plantage, som Ejeren Godsejer Wetche havde plantet. Der var en Søn og tre Døtre, hvoraf den yngste, Helene, der var to Aar ældre end jeg, blev min stadige Legekammerat og min trofaste Ven til sin Død for et Par Aar siden. Om Søndagen skiftedes vi til at besøge hinanden. Hendes Forældre viste mig altid stor Venlighed.

Tæt ved Hjemmet laa Skolen, der beboedes af en ugift Lærer Breum og hans gamle Mor, som jeg holdt umaadelig meget af, og der var vist ikke mange Dage i Aaret, hvor jeg ikke var oppe hos »Madam Breum«; men

Ulrikke Borch.

*I Randlev præstegårdshave:
 Stående fra venstre: Ulrikke, Axel, Janse, Fredrik (fotograf) og Christen Borch.
 Siddende fra højre: Anna, Johannes og Frederikke (Fikke) Borch.*

til min Sorg forlod de Hornum et Par Aar, før vi drog til Randlev. Rejsen til Randlev var en stor Oplevelse for os Børn. Vi overnattede i Hobro og tog med Toget til Aarhus. Det var første Gang vi saa et Tog. En Skov havde vi heller aldrig set, og nu kom vi til en frugtbar østjysk Egn. Far udvidede Haven, hvori der fandtes gamle Æble- og Pæretræer, og vi fik den dejligste Have med Masser af al Slags Frugt. Om Livet i Randlev er der allerede skrevet saa meget, saa jeg ikke vil gaa i Enkeltheder.

Vi var der i 30 Aar og oplevede jo meget baade glædeligt og sørgeligt. Mor døde 12. August 1906, 70 Aar gammel, og efter hendes Død blev der saa tomt i den store Præstegaard, saa da Far to Aar senere tog sin Afsked, var vi begge glade for at faa et mindre og hyggeligt Hjem i Odder, hvor vi boede til Fars Død 23. marts 1912.

I Odder havde vi gode og trofaste Venner«. –

☆☆☆

Sådan lyder første afsnit af fasters egen levnedbeskrivelse, som er dateret januar 1946.

Som eneste datter i Randlevpræstens børneflokk var fasters skæbne næsten forud bestemt. Det var jo i de tider endnu sådan, at en af præstens døtre som en selvfølge blev i hjemmet og passede sine forældre, til de døde.

Hvis forældrene har haft noget ønske om, at deres eneste datter ikke skulle blive gift, så har de bestemt ikke gjort noget for at isolere hende fra omverdenen.

I præstegården kom der mange unge, sønnernes venner og kammerater, unge slægtninge både på fædrene og mødrene side foruden lokale omgangsfæller. Faster deltog også i større familiefester i København og andre steder, og i Skibby præstegård hos familien Ostenfeld mødte hun mange unge. Sammen med en veninde var hun en sommer på ferieophold i Skagen.

Faster var ikke uinteresseret i det andet køn, og når hun alligevel ikke blev gift, kan det naturligvis have flere årsager.

En samling prospektkort sendt fra en ungdomsven på dennes udenlandsrejser, fundet i fasters efterladenskaber, kunne lede tanken hen på en ungdomsforelskelse, der af en eller anden grund ikke er blevet til mere, men som følelsesmæssigt kan have stået i vejen for en senere ægteskabelig forbindelse.

Det er da også muligt, at atmosfæren omkring præstegården ikke har været så let at trænge igennem, hverken udefra eller indefra. Forældrenes kærlighed og varme omsluttede hende, og det var et hjem, hvori der foregik

*Christen Borchs 70 års fødselsdag.
Fra højre: Gunnar, Alfred, Sophus, Christen og Martin (i gardinet)
samt Anna, Ulrikke og Ellen Borch.*

noget, et åndeligt levende hjem. Der var derfor ingen større trang til at søge andetsteds hen.

Men jeg kan også tænke mig, at mulige interesserede kan være blevet bange for hende, for hun kunne have en skarp tunge og sige tingene så direkte, at hendes ord virkede anderledes, end de var ment.

Nok er det, hun blev hjemme til den sidste af forældrene var død. Hun blev forskånet for den lidelse, det kan være at se sine forældre gennem årelang alderdomssvækkelse dø langsomt både fysisk og psykisk. Om deres sidste tid henviser jeg til »Skjern-Borcherne II«, side 183–86. Nu stod hun, 44 år gammel, tilbage uden anden uddannelse end den huslige.

★ ★ ★

»I de følgende Aar var jeg dels i mine gifte Brødres Hjem og dels i Hjem, hvor midlertidig huslig Hjælp tiltrængtes. Saaledes var jeg baade i Læge Rasmussens og i Godsforvalter Saugmanns Hjem i Tranekær paa Langeland, hvor jeg begge Steder havde det udmærket og kom til at holde meget af Byen – ret en Rosernes By. –

Jeg var hos Godsforvalteren, da jeg fik den sørgelige Meddelelse fra Gunnar, at Ellen den 5. Januar 1919 var død af Spansk Syge. Næste Morgen rejste jeg til Rørby, hvor Gunnar den Gang var Præst, og blev der Begravelsen over, og 1. Marts samme Aar fik jeg Lov til at forlade Tranekær for at hjælpe Gunnar og prøve paa at være noget for hans 6 Børn. Jeg var der i godt 3 Aar, til han giftede sig med vor Kusine Signe Borch.

Vinteren 1922–23 tilbragte jeg hos Johannes og Karoline paa Landlyst, og 1. Marts 1923 blev jeg Husbestyrerinde hos Postmester Schwarz i Kalundborg, hvor jeg var, til Postmesteren faldt for Aldersgrænsen i Foraaet 1929. Det var i alle Henseender 6 gode Aar, og til Efteraaet 1925 havde jeg jo Gunnars i Rørby (ca. 6 Km fra Kalundborg), hvor jeg naturligvis var en hyppig Gæst. Jeg kom til at elske den storslaaede Natur omkring Kalundborg. Derefter aabnede Gunnar og Signe deres gode Hjem for mig, og jeg var deres Husfælle til Oktober 1931. Jeg holdt lidt Skole for deres to Børn Karen og Frederik.

Gunnar var jo den Gang Præst i Vejerslev, hvor der blev vist ham og hans Familie og ogsaa mig megen Venlighed af den elskværdige Befolkning. Vejerslev ligger meget smukt mellem Silkeborg og Randers tæt ved Gudena.

I Efteraaet 1931 rykkede jeg atter Teltpælene op og drog til København for at faa et Hjem sammen med min to Aar yngre Broder Frederik. De første 3 Aar boede Poul – Gunnars Søn – hos os, saa flyttede han ind paa Studentergaarden, og siden har vi været alene.

De første 3 Aar boede vi paa Roskildevej 42. Siden har vi boet paa Maribovej 13 ude i Valby, og i de 5 Aar, Tyskerne var i Landet, var det rart at bo saa langt fra Byens Centrum. Vi er i alle disse Aar blevet vist megen Venlighed af Slægt og Venner, i hvis Selskab vi har tilbragt mange hyggelige og fornøjelige Timer«.

Min broder Poul har givet følgende karakteristik af faster:

»Faster var et ejegodt menneske. Hun var familieinteresseret og holdt især meget af sine brødre, som hun altid holdt nær kontakt med enten personligt eller gennem korrespondance. Hun var en personlighed og havde i høj grad sine meningers mod, en egenskab, der gjorde hende respekteret hos alle, der kendte hende – og en lille smule frygtet hos nogle.

Hun havde megen humor og morede sig dejligt over sine brødre Johannes og Frederik, der begge holdt af at drille hende, hvad hun aldrig tog dem ilde op eller lod sig gå på af.

Hun var en meget dygtig husmoder, pertentlig og sparsommelig og med en sjælden evne til – med små midler – at skabe hygge og stemning i sit hjem.

Hun var levende kristen, hvad hendes regelmæssige kirkegang var et ydre tegn på, og hun var interesseret i den tid, hun levede i, men meget konservativ i sine betragtninger over den«.

Til denne karakteristik, som jeg ganske kan tiltræde, vil jeg føje nogle små træk, som bidrager til at holde mindet om faster levende:

Faster var visselig meget økonomisk, men hun mødte alligevel sin overmand. Mens hun et par år boede i Vejerslev præstegård, hvor der var nok af husrum og også mad på bordet, men altid mangel på kontanter, beklagede hun sig engang til min moster over, at det kneb hende at få de 10 kr. i lommepege om måneden til at slå til, hvortil moster med virkelig indignation bemærkede: »Ja, så har du meget at lære!« – Men moster var nu også så nøjsom, at hun næsten kunne lave brød af sten.

Da faster hos en veninde blev budt endnu et stykke sandkage, svarede hun rapt: »Nej tak, den er klæg!«

Engang blev faster i hjemmet på Maribovej opsøgt af en overlærerinde, som bar navnet Borch og som – efter fasters udsagn – gerne ville være i familie med os. Da vi spurgte faster, om hun så var det, lød svaret: »Nej, hun er et ganske almindeligt menneske!«

Da en af sognets præster, fhv. missionær Carl Rasmussen, aflagde besøg hos faster, bød hun ham en cigar – nej tak, han røg ikke! Derefter bød hun ham et glas vin – nej tak, han drak ikke! Så konkluderede faster lynhurtigt: »De ryger ikke, og De drikker ikke – uh, hvor er De kedelig!«

Faster var meget sirlig med sin person, f. eks. gik hun altid om sommeren med tynde trådhandsker, og det indbragte hende en kompliment fra cigarhandleren, som betroede onkel Frederik: »Man kan se på Deres søster, at hun har været en dame!« Det morede ham meget.

Faster var en ivrig l'hombrespiller, om ikke af de bedste; vi talte undertiden lidt nedsættende om »en Faster-l'hombre«; hun er dog den eneste af dem, jeg har spillet med, som har opnået at få 9 matadorer.

Faster havde vist egentlig et godt helbred, men virkede nok lidt pylrevorn; jeg mener at vide, at hun engang som voksen havde fået fjernet sine mandler, og det er muligvis grunden til, at hun var meget følsom over for kulde og træk; hun talte meget om sine dårlige slimhinder. I koldt vejr gik hun altid med et lommeværklæde for næsen, og indendørs havde hun ofte et tørklæde som en turban om hovedet.

Efter onkel Frederiks død i 1951 levede faster endnu 6 år i lejligheden på Maribovej, hvor hun lejede et værelse ud til en dame.

Engang i 1957 blev faster syg og blev på Bispebjerg hospital opereret for en svulst på tyktarmen. Operationen lykkedes (tarmen blev ført tilbage), men faster var svag og kunne ikke klare sig alene. Mine søstre skiftedes en tid til at sove hos hende om natten. Da de havde deres arbejde at passe, og det var uvist, hvor længe faster kunne leve, fik vi faster ind på et privat plejehjem på Bjerregårdsvej i Valby, og her døde hun kort tid efter, den 27. oktober 1957.

Hendes urne blev nedsat i forældrenes gravsted på Randlev kirkegård.

Hjalmar Borch.

Johan Frederik Borch

16. juli 1870 – 15. september 1951

Jeg er født paa min Bedstemors Gaard Skjern, Middelsom Herred, Randers Amt den 16. juli 1870. – Min første Barndom tilbragte jeg i Vesterhornum i Himmerland, hvor Far var Præst fra 1870 – 78.

Mine udmærkede Forældre og Hjemmet er udførlig omtalt i Slægtsbogen. – Den første større Begivenhed, jeg mindes, var Bror Gunnars Ankomst til denne syndige Verden i 1874. – Fra Vesterhornum har jeg kun gode Minder: Fra den store smukke Have, der den Gang var en Seværdighed paa Egnen, fra Lyngbakkerne, som vi susede nedad paa Slæde om Vinteren, og hvor vi legede om Sommeren, fra Engene, hvor vi samlede Vibe- og Hjejleæg og fra Trenaa, hvorhen jeg fulgte Bror Johannes paa Fiskeri. – Min nærmeste Legeskammerat var Bror Axel. Legetøjet var Sten og Kæppe, der skulde forestille Køer og Heste. – Omegnen kendte jeg ikke meget til og har kun én Gang været i Hyllebjerg, én Gang i Farsø og én Gang i Skivum hos Provst Wøldike, der var gift med Moster Thomelly.

Der var hvert Aar et større Marked i Løgstør. Folkene havde da fri og kørte til Staden. Selv var jeg aldrig med, men det var dog en stor Begivenhed for Axel og mig. Hele Eftermiddagen sad vi paa Toppen af en Halmstak og ventede paa Folkenes Tilbagekomst, thi de havde altid Markedshjærter med til os med paaklistrede Vers, og vi syntes, disse Hjærter var noget af det smukkeste, der var til.

Til Lærerinde havde vi en ganske ung Frøken Gjellerup, en Søster til Digteren Karl Gjellerup, køn og sød at se paa. Hun blev dog aldrig gift. I høj Alder blev hun paakørt af en Bil i Gyldenløvesgade, hvilket forarsagede hendes Død.

Da Far blev forflyttet i 1878 til Randlev i Hads Herred blev Rejsen

Johan Frederik Borch.

hertil en meget stor Begivenhed. Jeg havde aldrig set et Jernbanetog, og oplevede nu at køre i et saadant fra Hobro til Aarhus. –

Fra Præstegaardsmarken i Randlev er der en prægtig Udsigt over Ning Herred, Kattegat med Tunø og over store Skove. Til Marken hørte en større Grusgrav og 12 Td. Land Mose, saa der var Tumbleplads nok for raske Dreng. Vore nærmeste Legekammerater var Lærer Niensens Børneflok. –

I 1884 kom Gunnar, Axel og jeg i Odder Realskole, der lededes af den kendte Astronom Torvald Køhl. – Forinden jeg blev konfirmeret i 1884 havde jeg haft Lungehindebetændelse, hvilket bevirkede, at jeg har været forholdsvis svag hele mit Liv. –

Efter at have taget Præliminærexamen 1886, blev det drøftet, hvad jeg skulde være, og da jeg ikke havde Lyst til noget specielt Fag, blev jeg mærkeligt nok – trods mine svage Lunger – anbragt i Tømrerlære hos en Tømrermester Thommesen i Levring pr. Kjellerup, en meget dygtig Haandværker, der havde Arbejder rundt i Landet. Om Vinteren gik jeg paa teknisk Skole i København, hvor jeg boede hos Moster Elise (Wøldike). Her boede ogsaa Bror Gunnar, der gik i Latinskole paa Nørrebro og Fætter Erhard Wøldike, der var stud. teol. Han var en udmærket Fætter, altid oplagt til Spøg; Studierne tog ham nemlig ikke saa lang Tid, da han var meget begavet. – Moster E. boede i Kvistetagen i Villa Nr. 24 paa Bülowssvej. I Stuen boede Ejeren, en gammel General Thomsen. Det var en stor Forestilling, naar han skulde ud at ride. Først kom Oppasseren med Hesten, derefter Tjenestepigen med en Stol. Generalen kravlede op paa Stolen og derfra op paa Hesten, hvorefter han, stolt som en Spanier, red ud paa Bülowssvej. – En Gang hørte jeg Generalinden forklare Moster, at hun betragtede alle Mandfolk som Dreng: »Der er store Dreng og smaa Dreng og gamle Dreng; Generalen er en gammel Dreng«. Den lille Villa ligger der endnu ganske uforandret. Tante Else (Møller-Holst) paa Harsdorffsvej var meget gæstfri og inviterede os næsten hver Søndag til Middag. Men da der tillige kom mange ensomme og triste gamle Damer, var det jo ikke saa morsomt for unge Mennesker med godt Humør. Vi var derfor henviste til de smaa Fornøjelser, vi selv kunde skaffe os. –

I 1890 havde Thommesen Tømrerarbejdet til den ny Banegaard i Helsingør, og her aflagde jeg i Efteraaret Svendeproeve.

I 1891 arbejdede jeg som Tømrersvend i Tyskland i Byerne Berlin, Stuttgart, Frankfurt am Main og Dresden; det sidste Sted i Bryggeriet »Felsenkeller«. Lagerrummet er hugget ind i en Klippe, deraf Navnet. Paa Mesterens Kontor var anbragt en Plade med følgende Indskrift: »Juden ist der Eintritt verboten«. – Det var de store Dragerværker i Kornmagasinerne, der skulde fornyes. Mester havde Arbejdet paa Dagløn, og Formanden forklarede os, at vi derfor skulde arbejde saa lidt som muligt, hvilket

vi ogsaa gjorde med stor Samvittighedsfuldhed. En stor Del af Dagen laa vi paa Ryggen i Byggen. En af os maatte dog staa paa Vagt, og naar en overordnet Funktionær viste sig, lavede vi et farligt Spektakel ved at slaa med Øxerne paa de store Træbjælker. Naar Funktionæren fjernede sig, smed vi os atter i Byggen. – Om Aftenen var det morsomt at sidde paa den smukke »Brühlske Terrasse«, der ligger lige ud til Elben. Der var altid fin Koncert og et internationalt fornemt Publikum fra alle Lande. – Jeg besøgte ogsaa det berømte Museum og var en Gang paa Udflugt i sachsisk Schweiz. Omegnen af Dresden er meget smuk. – Jeg boede hos en gammel Bagermester Eckhardt, der af og til inviterede mig med ud i berømte Bierhaller, hvor man drak ægte Kulmbacher Bier o. s. v. –

I 1892 arbejdede jeg som Tømrersvend i Danmark, men da jeg var for svag til at kunne taale dette Arbejde, der kræver en særlig god Fysik, slog jeg ind paa at arbejde som Tekniker. – I nogle Aar var jeg derpaa Tegner hos de dygtige Arkitekter Estrup i Horsens og Hack Kampmann i Aarhus, hvorefter jeg blev Assistent hos Tømrermester C. A. Tesch i København. Hos denne dygtige og meget energiske Mand maatte jeg regne Overslag fra Morgen til Aften, tit ogsaa det meste af Søndagen. Tesch, der senere en Overgang var Oldermænd for Tømrerlauget, opkøbte Skove i Sverige og exporterede derfra Tømmer til Danmark. Han blev en hovedrig Mand og efterlod ved sin Død 800.000 Kr. til Legater for ugifte, ubemidlede Kvinder.

Da jeg ikke kunde taale Arbejdet hos Tesch, tog jeg en Plads som Bygningskonduktør hos Ingeniør A. Hermansen (der var gift med Lægen Baronesse Zytphen-Adeler). Han havde faaet overdraget Opførelsen af Obels Tobaksfabrik i Aalborg, hvilken jeg ledede. Jeg var først en Tid paa Hermansens Kontor, hvor jeg gjorde Bekendtskab med Ingeniør C. A. Andreasen, – et Bekendtskab som senere, da han blev gift, ogsaa udstraktes til hans elskværdige Familie, i hvilken jeg har nydt megen Gæstfrihed. Fru Andreasen er Datter af en Skovrider Poulsen, en Broder til de store Skuespillere Olaf og Emil Poulsen. –

Efter at have fuldført det omtalte Arbejde i Aalborg, havde Ing. Hermansen ingen større Arbejder, hvorfor jeg tog Plads som Konduktør hos Ingeniørfirmaet Blom & Hvidt, der byggede Kallehavebanen, og hvor jeg ledede Opførelsen af samtlige Stationsbygninger. Blom, der var Etatsraad, blev kaldt »Stilladsraaden«. Jeg ved ikke hvorfor, men hans Fader havde været en meget stor Tømrermester i København og muligvis har han selv en Tid været Indehaver af Forretningen. Hvidt var en meget elskværdig og gæstfri Mand; men kom ulykkelig af Dage dernede, da han fik det ene Ben kørt over af et Grustog og døde som Følge af Blodtabet. –

Omkring Aarhundredskiftet blev jeg angreben af Tuberkulose i den

ene Lunge. Dette medførte et længere Ophold paa Odder Sygehus og derefter et Aars Rekreation i Randlev Præstegaard. – Nu kom jeg igen til København og arbejdede en Tid lang for Ingeniørfirmaet Hein & Møller-Holst, hvoraf sidstnævnte var min Fætter.

I 1907 besluttede jeg at opgive mit omflakkende Liv herhjemme og forsøge Lykken i Argentina, hvor Klimaet mange Steder er langt bedre end herhjemme. Den 7. Februar 1908 tog jeg Afsked med Far og min Søster i Randlev og sejlede den 8. Februar fra Bremen med Damperen »Darmstadt«. Den første Nat havde vi en forfærdelig Storm i Kanalen, som jeg ikke senere har oplevet Magen til, uagtet jeg har sejlet 4 Gange over Atlanten. Den næste Dag var det blikstille Vejr, og Skibsorkestret spillede paa Dækket: »Nun danket alle Gott«. – Over Biscayabugten gaar Bølgerne altid højt, men vi havde Vinden agterind, saa Skibet duvede. Det er meget smukt at se paa, naar man staar paa Agterdækket. Man hæves da op til en stor Højde, medens Bougsprydet og Forstavnen forsvinder i Bølgerne.

I Vigos Havn laa vi en Dag, og vi fik Lov at gaa i Land nogle Timer. Vejret var saa godt, at en stor Mængde af Indbyggerne sad paa »Casinos« Kæmpeterrasse uden Overtøj paa og drak Vin.

Vi havde det herligste Vejr paa næsten hele Rejsen. Omsider naaede vi Tenerifa med dets Hovedstad Vera Cruz. Da vi sejlede ind i Havnen, omringedes Skibet af Baade med Negerdrengene. De havde intet andet Tøj paa end en Sæk omkring Lænderne. De raabte op til os: »I'll go in the water for six pence«. Naar Mønten blev kastet ned, sprang én af Drengene paa Hovedet i Vandet og kom altid op med Mønten.

Paa Tenerifa var jeg ogsaa i Land og gik en lang Tur op i Bjergene, hvor Hegnene allerede var udsprungne, og hvor der saas store blaa Clemtis. Vilde Canariefugle var der ogsaa. – De canariske Øer er et Paradis paa Jorden. –

Ombord gjorde jeg Bekendtskab med en Freulein v. Toll, der lærte mig en Del Spansk. Hendes Fader var Vinfabrikant i Mendoza. I Vigo kom en spansk Advokat med Frue og et Pattebarn om Bord. De talte begge tysk, da han var født i Spanien af tyske Forældre. En dag sad dette Ægtepar paa Dækket og talte med nogle Tyskere. – Talen faldt paa »Kinderernährung« og en Herre kom med en lang teoretisk Udvikling om Emnet, der maa have kedet den spanske Dame meget, thi pludselig sagde hun: »Jeg tror, dette er det bedste!« Og dermed trak hun det ene Bryst ud af en Slidse i Blusen, trykkede paa samme og sendte en Mælkestraale hen ad Dækket. »Ach Gott« sagde Herren, og dermed var Emnet uddebatteret. Den Slags Scener virker oplivende. –

Turen ned langs Brasiliens Kyst er trykkende varm, men der manglede

dog ikke de sædvanlige Løjer, da vi passerede Ækvator. – Omsider naaede vi La plata Flodens Munding og den 3. Marts Buenos Aires efter 25 Dages Sejlads.

Den 16. Marts begyndte jeg at arbejde i det tyske Elektriciteitskompagni: C.A.T.E. (Compañia Alemana Transatlantica de Electricidad). Der blev opført et Kæmpeelektricitetsværk i Sydhavnen. Tegningerne til Bygningerne udførtes, og Arbejdet lededes af en ung tysk Arkitekt Dohme. Paa Compagniets Kontor i Calle Cuyo var vi vel nok ca. 30 Mand, Ingeniører, Arkitekter og Tegnere. Der var baade Tyskere, Argentinere, Schweizere, Hollændere, en Græker og en engelsk Arkitekt Whitelaw fra Durban i Sydafrika, en dansk Ingeniør Rüder, der havde arbejdet i Kaukasus og Ingeniør Biering fra København.

Det var i den varme Aarstid, men Varmen virker ikke saa generende paa et Kontor, hvor Loftet er fuldt af Ventilatorer; naar man derimod kommer ned paa Gaden, er den overvældende. – Af min Sidemand lærte jeg at tale engelsk. Spansk lærer man ved at tale med Værtinden og Tjenestepigen, naar de laver Middagsmad. Man sætter sig paa en Stol ved Køkkendøren og snakker løs, saa godt man kan; saaledes har mange lært sig spansk. – Jeg var saa heldig at bo et Sted, hvor der var et Par halvvoxne Pigeboern. Bedre Lærere kan man ikke have. De har den aabne Udtale af Sproget og er i Besiddelse af engleagtig Taalmodighed m. H. t. at rette én, naar man ikke udtaler Ordene korrekt. Men man maa ikke være smaalig m. H. t. at stoppe dem med Konditorkager og Konfekt. Mangen Søndag Formiddag tog jeg Pigerne med i Zoo i Belgrano i Droske; det er en lang Tur, som de var meget henrykte for. Ofte havde de en Veninde med. Det kostede en Del Penge, men det betaler sig. Man lærer hurtigt spansk paa den Maade. –

Livet paa et stort Kontor er temmelig ensformigt, men der kan af og til forefalde pudsige Scener. Der kom f. Ex. en Dag en ung Tysker og fik Plads som Tegner. Han fik sin Opgave, men tegnede ikke en Streg. Da der var gaaet nogle Dage, kom Arkitekt Dohme hen til hans Tegnebrædt og udbrød: »Aber Donnerwetter Mensch. Sie haben ja gar nichts gemacht! Können Sie denn nicht zeichnen?« Svaret lød til almindelig Munterhed: »Nein, das kann ich nicht, aber einen guten Kümmel kann ich machen, ich bin Branntweinsbrenner«. Han fik en Maanedes Løn for sin Frækhed og blev smidt ud. –

Af større Seværdigheder i B. A. kan nævnes de mægtige Dokker i Havnen. Det er meget interessant at se de store Luxusdampere til Genua og Frankrig og Postbaadene fra London, der løber hele Jorden rundt.

Paa Strøggaden Florida hersker der et ejendommeligt Liv. Der kan man se alle mulige Typer fra forskellige Lande og høre al Verdens Sprog. –

Der var den Pudsighed ved Calle Florida, at man ved at gaa gennem et Par Gaarde pludseligt kunde befinde sig i en mægtig Tyrestald, udstyret med Luxus, Fliser paa alle Vægge og paa den brede Midtergang. Det var Importører af Shorthorns Tyre, der ejede denne Stald. Adgangen var gratis.

Navnlig om Vinteren, naar det var køligt, kunde man med Fornøjelse promenere her i længere Tid og betragte disse prægtige Dyr, store firkan- tede Kødkolosser, hvis Betydning ligger i, at deres Afkom faar en større Vægt og saaledes en højere Pris paa Slagterierne. – Argentina udfører jo en Mængde »chilled meat« til Europa. Priserne paa disse Tyre kunde ligge højere end paa de berømteste danske Præmiehingste. –

En Ven af mig var ansat paa et stort Slagteris Kontor. – Han viste mig en Gang Slagteriet, der var af enorme Dimensioner. Særligt mindes jeg en Afdeling for Indvolde, hvor Kvinder med bare Ben vadede rundt med opkiltede Skørter i Blod til midt paa Læggene. Jeg syntes, det var et uhyg- geligt Arbejde for Kvinder, og jeg maa tilstaa, at de ogsaa saa temmelig raa ud.

Det første man lægger Mærke til i B. A. er nogle Skilte paa Gadehjør- nerne med Indskrift: Det er forbudt at spytte paa Fortougene. Endvidere Sporvognene, der allerede i 1908 var fuldt moderne med Drejesæder o. s. v. – Betingelsen for at blive Sporvognskonduktør dernede var at være en lille, men rask Mand, herhjemme, at man er saa stor og bred som muligt, saa man kan spærre Midtergangen helt for Passagerer, der vil ind i Vognen. – Argentinske Damer gaar ikke ind i en Sporvogn, naar Konduk- tøren siger, at der ikke er Siddeplads. De er for fornemme til at lade sig klemme flade paa Bagperronen. – Et ejendommeligt Liv i Sporvognene af- giver Avisdrene, der springer paa, hvor det passer dem, for at sælge de sidst udkomne Aviser. –

Den 25. Maj fejres for Løsrivelsen fra Spanien som en stor Højtidsdag, og 1910 fejredes 100-Aarsdagen en hel Uge med Pomp og Pragt, Militær- parader og Musik i Gaderne. En stor Procession af Emigranter med de respektive Nationalflag i Spidsen gik gennem Avenida de Mayo til Rege- ringsbygningen paa Plaza de Mayo, hvor Præsidenten, Figueroa Alcorta, stod paa en Balkon med sine Ministre. Vi Skandinaver gik i Flok med de 3 Korsbannere i Spidsen, og vi var ikke nogen lille Skare.

Der var en temmelig stor Skandinavisk Forening i B. A., der af og til holdt Fester. Der blev sunget af Sangforeningen og danset, spillet Kome- die o. s. v. – Der var et godt Sammenhold mellem Skandinaverne dernede, og der var megen gensidig Hjælpsomhed. Der blev ogsaa startet en skandi- navisk Roklub med smukke Baade, Bygninger o. s. v. i Tigre, der ligger længere oppe ved Floden. Jeg blev livsvarigt passivt Medlem af den mod

at betale 100 Pesos én Gang for alle. – Det var den rige norske Forretningsmand Christoffersen, der skabte Muligheden for denne Klubs Opstaaen, men han havde ogsaa en Gang vundet 1 Mill. Pesos i Lotteriet og faaet 1 Mill. Pesos med sin Kone, en argentinsk Dame af Familien Alvarez. Til Tigre, der ligger i et Floddelta, kørte man allerede den Gang i elektrisk Jernbane. Der er meget smukt derude mellem Øerne, og man kan der spise Frokost i hyggelige italienske Restauranter. –

Der findes en stor Mængde smukke Kvinder i B. A. – Man ser dem navnlig i »la semana santa« (Paaskeugen) myldre frem fra alle Kanter for at gaa til Kirkerne. De bærer alle den klædelige Mantilla, der falder ned over Hovedet indtil Øjnene og bagpaa ned paa Skuldrene fra den høje Nakkekam. Rige Fruer har foruden Mantilla'en en Manta (et Overstykke) udført udelukkende i Kniplingsværk, hvid eller sort. Disse er ofte meget værdifulde Arvestykker, der har været baarne af flere Generationer.

Hvis man ønsker at se lidt nærmere paa dette Opbud af smukke Kvinder, skal man gaa ind i Cathedralen paa Plaza de Mayo og promenerer rundt i Sideskibene udenom Midterskibet, hvor en Præst holder Messe, den sædvanlige Tilbedelse af Jomfru Maria, som man hører i alle katolske Kirker: »Santa Maria, madre de Dios, rogad por nuestros pegadores« (Hellige Maria, Guds Moder, bed for os Syndere), hvorpaa Menigheden svarer i Kor: »Bendita sea la fruta de tu vientre, Jesus, amen!« (velsignet være Dit Livs Frugt, Jesus, Amen!) Hist og her sidder en Nonne med et Broncefad paa Skødet; man lægger nogle Mønter i Fadet og gaar videre.

I Sideskibene er der en Mængde Altere for de forskellige Helgener. San Antonio's var særlig velbesøgt. Ham kan man trygt henvende sig til i Kærlighedssager, f. Ex. med Bøn om at faa den, man elsker, ligesom barnløse Ægtepar beder ham om Børn o. s. v., o. s. v., men han skal have gode Gaver, hvis det skal hjælpe noget.

I Efteraaret 1910 fik jeg daarlige Efterretninger om Fars Helbredstilstand, og da jeg gerne vilde se ham endnu en Gang, søgte jeg Kompagniet om 3 Maaneders Orlov. Dette blev mig tilstaaet og tilmed fuld Gage og Returbillet med Dampskib til Europa. Jeg rejste denne Gang over London med en Damper af Highland Linjen, der medfører »chilled meat« til England. Der er ingen Etikette om Bord. 1. Klasse har dog gode Kahytter over Dækket. Kaptajnen fortalte en Dag ved Lunch'en, at en Kvinde paa 2. Klasse havde klaget til ham over sine Medrejsende: »Captain, they have pinched my trousers!« Derpaa havde han svaret: »Were you inside?« »No, they snatched them«. – Dette anfører jeg som et Exempel paa engelsk Lune. –

Fra London tog jeg med én af Smørbaadene til Esbjerg. Der var stor Sorg om Bord, thi Skibskatten var ikke kommet med. Han plejede altid

ved Ankomsten til Harwich at gaa over i Pakhusene, hvor der var godt med Mus og Misser, men stillede ellers altid rettidig, naar Damperen afgik. Paa Tilbagereisen fortalte man mig, at Katten var gaaet om Bord i den følgende Smørbaad og i Esbjerg lykkeligt var kommet om Bord i sit eget Skib. –

Jeg ankom til Odder den 7. December. Far var ikke syg, men mat og træt af Alderdom. Han levede til 23. Marts det følgende Aar. – Bror Axel kom hjem fra Rusland, og vi boede sammen en Tid hos Far. – Fra Odder besøgte jeg Onkel Peter i Skanderborg, der nu var fuldstændig legemlig nedbrudt, endvidere Familien Voigt's i Skanderborg og Bror Gunnar i Grødstrup. – En Ugestid var jeg i København for at besøge Slægt og gamle Venner. – Den 28. Januar tog jeg Afsked med Familien og rejste igen tilbage over London. –

I Sommeren 1911 var jeg paa flere Udflugter. Saaledes besøgte jeg min Ven Aage Lindegaard, der den Gang arbejdede som Ingeniør for Staten ved forskellige Arbejder ved Floden Paraguay. Han boede i Rosario, og en Søster styrede Hus for ham. Paa Vejen derop var det en forfærdelig Hede. Det endte med et Uvejr, med Hagelbyger, og da jeg ankom til Huset, hvor Lindegaard boede, var Haglene fejet sammen i et Hjørne i Gaarden, og heri stod Whiskyflasken. – Endvidere besøgte jeg et Par Dage Badestedet Mar del Plata ved Atlanterhavet, hvor det velhavende Borgerskab fra B. A. søger hen i den varmeste Tid. Vandet og Luften var herligt her, hvor der ingen Forureningskilder findes. –

En Ingeniør Mørch – ansat ved Jernbaneselskabet »Centralargentina« – inviterede mig til at besøge sig paa Landet. Han boede i en Jernbanevogn, hvori var indrettet forskellige Rum: Sovekammer, Stue, Køkken og et Rum til Kokken. Han førte Tegningerne over Stationerne a jour m. H. t. nye Vigespor o. s. v. Naar han var færdig paa en Station, blev Vognen koblet ind i Toget og ført til en anden. Paa denne Maade havde han kørt rundt i et Par Aar. Kokken var en dansk Sømand, der lavede fortrinlig Mad. – En Søndag var vi paa Jagt, men maatte opgive det, da vi stadigvæk skulde gennem Folde, og de unge Tyre var temmelig aggressive. – Mørch nedsatte sig senere som Landmaaler i Asuncion, Hovedstaden i Paraguay. Han er dansk Konsul og gift med en indfødt velhavende Dame. – Jeg besøgte ogsaa en Ungdomsbekendt Langkilde, der var Tilsynsførende ved et Jernbaneanlæg nær Rosario. Her gik jeg paa Jagt og skød et Par Harer. – Langkilde blev senere myrdet af en Sicilianer, der paa en fejl Maade skød ham ned bagfra, da han sad i sin Stue og læste i en Avis. –

I 1911 forlod jeg det tyske Kompagni med en fin Anbefaling og løste Borgerskab som Arkitekt, idet jeg i Forbindelse med en dansk Arkitekt, Morten Rønnow, havde faaet overdraget Arkitektarbejdet ved en Forret-

ningsejendom paa Hjørnet af Calle Peru og Calle Belgrano. Paa Grunden laa der et gammelt forfaldent Palais, der havde været Bolig for de spanske Vicekonger indtil Revolutionen i 1810, da den sidste Vicekonge Cisneros blev forjaget. Grunden havde ikke noget stort Areal, men den ny Bygning var efter den Tids Forhold temmelig høj, nemlig 8 Etager. Bygningen blev opført i Jernbeton, der blev ca. 15 % billigere end en Jernkonstruktion. Alle Omkostninger beløb sig til ca. 600.000 Pesos. Ejeren var en tysk Jøde, Otto Wulff, der var udvandret fra Hamburg og var bleven Millionær ved at handle med »haardt Træ«, hvoraf der i Argentina findes mange, meget smukke Sorter. Han ejede Skove og Savværker i det nordlige Argentina. – Wulff interesserede sig for Skandinaver og havde opholdt sig i København. Han havde ogsaa en Compagnon, der hed Borch, som jeg dog aldrig har set, da han paa den Tid opholdt sig i Italien for sit Helbreds Skyld. Denne Borch's Fader skal have ejet et stort Garveri paa Østerbro og været en meget rig Mand. Han er ikke af vor Slægt.

Da Rønnow og jeg arbejdede meget daarligt sammen paa Grund af Karakterernes Uoverensstemmelse, tog jeg i 1912 en Stilling som Arkitekt ved Bryggeriet »Quilmes«, der er det største i sin Slags i hele Sydamerika. Paa dettes tekniske Kontor var der foruden mig kun en schweizisk Ingeniør ved Navn Hagen. – Direktøren var en Schweizer, ved Navn Hofer, der oprindelig havde været Bogholder, da Bryggeriet startede under beskedne Forhold, men som senere – paa Grund af sit gode Hoved – var avanceret til Direktør.

Selve Bryggeriet ligger nogle Mil fra B. A. i Byen Quilmes, hvor Vandet er særlig godt egnet for Virksomheden. Der gik en elektrisk Sporvej derud, som ejedes af Bryggeriet, der var beregnet baade for Passagerer og Transporten af Øl ind til Byen. I 1914 skulde der bygges en ny Sporvejsstation, og jeg tog da hver Dag derud for at udarbejde Tegningerne til samme. Driftslederen var en italiensk Ingeniør ved Navn Elordi. – Da jeg udarbejdede Beskrivelsen over Bygningerne, complimenterede han mig, fordi jeg skrev saa godt spansk og fortalte mig, at han havde lagt Mærke til, at Skandinaverne hurtigere end f. Ex. Tyskerne tilegnede sig Færdighed i spansk, og hvad Grunden kunde være hertil. Jeg svarede, at det var fordi vi var bedre begavede, hvorefter han lo hjerteligt.

Da Sporvejsstationen var færdig til almindelig Tilfredshed, kom jeg igen ind i Hovedkontoret i B. A., og nu fik Hofer den forrykte Idé, at jeg skulde beregne Værdien af hele Bryggeriet med alle Installationer o. s. v. – Man tænke sig blot, at sende en stakkels Arkitekt ud paa Gl. Carlsberg og foretage en saadan Vurdering! Nu traf det sig saa heldigt, at en af de Herre, der førte Hovedbøgerne, undertiden kom ind og slog en Passiar af med mig. Det var en Schweizer ved Navn Simon. Med ham talte jeg om

Sagen, og han lovede at hjælpe mig. – Alt hvad der var betalt for hver enkelt Bygning inclusive Omforandringer, Installationer o. s. v. var nemlig omhyggeligt indført i Hovedbøgerne. – Paa Bryggeriet i Quilmes var der et Arkiv med alle Tegninger til samme. Her lod jeg som om jeg regnede Overslag, medens jeg i Virkeligheden kun udførte en fix lille Situationsplan. Efter en 14 Dages Tid dukkede jeg igen op i Kontoret i Byen og lavede en lang Liste over samtlige Bygninger med tilsvarende Priser, som Simon skaffede mig. – Den samlede Sum løb op til ca. 5 Mill. Guldpesos (Gulddollars). – Nu henvendte jeg mig til Direktør Hofer og afleverede mit Arbejde. Han syntes tilfreds hermed og mente ikke, at det kunde være meget galt.

I 1915 fik jeg min Afsked fra Bryggeriet med én Maanedes Opsigelse. Jeg gik strax ned og talte med Hofer og mente, det var meget uretfærdigt, da han selv havde sagt, at jeg kunde regne med fast Ansættelse. Dette indrømmede han, men sagde, at han ikke havde nogen Skyld i Verdenskrigen, og netop paa Grund af denne havde han fra Aktieselskabet »Quilmes« Hovedkontor i Paris faaet Ordre til at afskedige enhver, som ikke var nødvendig for Driften. Dermed maatte jeg lade mig nøje, men Hofer gav mig 3 Maaneders Løn og Tilladelse til at gaa med det samme. –

Det var en trist Tid at blive afskediget paa. Overalt hørte man om Afskedigelser, og de midaldrende Mænd kom aldrig mere ind i deres Stillinger. Det var kun de ganske unge Mænd, der endnu havde en Chance. En Mængde »extranjeros« (Fremmede) maatte forlade Landet og rejse hjem til Europa. – Jeg gjorde dog et sidste Forsøg paa at faa Arbejde. I et Pensionat i Belgrano havde jeg boet sammen med 2 argentinske Studenter, Brødrene Outes fra Byen Salta. Jeg opsøgte nu disse og bad dem om at anbefale mig til deres ældre Broder, der var Direktør for »Irrigacion« (Ovverrislingsanlæg) under Ministeriet for offentlige Arbejder. – Det lykkedes mig paa denne Maade at komme med en Comision, der skulde bygge Kanaler i Provinsen Rioja ved Foden af Andes. Chefen for denne Comision var en Ingeniør Zola, af samme Slægt som Emile Zola. – Jernbanerejsen derop er den varmeste, jeg har oplevet. Andes er en sammenhængende Vold, og ikke et frisk Vindpust fra Stillehavet naar gennem den. Omsider naaede vi en Station, hvor der stod en Del opsadlede Heste og Muler for at afhente os og Tøjet. Efter 2 Timers Ridt naaede vi Landsbyen Aminga, hvor vi skulde have Hovedkvarter.

Rioja er nærmest en Ørken; kun hvor der er Vand, er der en mægtig Vegetation; aldrig har jeg set saa store Dru eklaser som dér, og Rødvinen fra Rioja er fortrinlig. – Vandløbene er meget smaa Bække. Det kan hændes ved Jordskælv, at en saadan Bæk forsvinder i Jorden, og alle Landsbyens Beboere maa da fortrække til andre Egne. – Paa de Steder, hvor Bækkene

løber gennem blød Jord, siver en hel Del Vand bort, og for at forhindre dette, byggede vi smaa Kanaler ved Siden af, udførte af Granit, hugget ud af Bjergene og satte i Cement. Derefter ledtes Vandet ind i disse Kanaler. Fra Bækken er der Sluser til alle Jordlodderne, der har Overrislingsanlæg. En lille Jordejer kan f. Ex. faa Vand i 5 Minutter; en stor Jordejer 1 Time i Døgnet. Der er yderst strænge Love for Fordelingen af Vandet, og ve den, der stjæler Vand ud over den Tid, han har Ret til. –

Mit Arbejde bestod i at ride rundt og tilse disse Arbejder. Paa Grund af Varmen red jeg altid ud Kl. 4 om Morgenen og kom hjem hen paa Eftermiddagen. Stigbøjlerne er en Slags Træsko uden Hæle, ellers brænder man Fødderne. – Der var engageret en hel Del Stenhuggere fra Bosnien, alle unge Mænd, der var udvandrede for at undgaa den forhadte østrigske Militærtjeneste. –

Jeg mindes med Glæde disse Rideture op i Slugterne i Andes, hvor der hersker en højtidelig Stilhed i Naturen. Dersom man afbryder denne – naar man er et godt Stykke inde i en Bjergslugt – ved at affyre sin Browning, fremkommer et Ekko som en rullende Torden. – Naar Sneen smelter oppe i Bjergene er det farligt at opholde sig i disse Slugter, der kommer da en Vandflod («creciente») ned igennem dem, som medfører Masser af store Rullesten af Granit, Træer, Grus o. s. v. – Jeg har maalt Sten paa indtil 80 cm Højde. Naar disse Sten ramler mod hverandre, fremkommer et Bulder, som man ikke kan gøre sig nogen Forestilling om, naar man ikke selv har hørt det. – Om Morgenen mærker man en stærk Duft af Gyvel. De Træer, jeg saa, var næsten alle en Slags Acacia. Bælgene indsamles og bruges til Føde for Heste, Muler og Æsler. – Der var mange Steder Grupper af Søjlekaktus, flere Meter høje, fra øverst til nederst besatte med meget store, hvide Blomster og i Midten heraf en Roset af gyldne Støvdragere. Et smukkere Syn end saadanne blomstrende Kaktus kan man overhovedet ikke tænke sig. Ofte holdt jeg stille i Skyggen af en Acacia for at betragte Colibrierne, der kan holde sig fuldstændig stille i Luften for derpaa at jage de lange Næb ind i Blomsterne. – Gribbe saa jeg mange af, én Gang en hel Forsamling. Jeg red derhen for at se, hvad det drejede sig om. Det var en død Hund. – Af andre Dyr saa jeg Slinger af flere Arter. Zola var meget bange for disse Dyr. Han havde en lang Kniv med for Tilfældet, hvis der skulde hænge én i en Busk, som han strejfede, og endvidere en lille Flaske i Vestelommen med Modgift. En Gang vi var ude sammen i Gig, laa der en sammenrullet Klapperslange i Vejen. Jeg var Kusk og foreslog, at vi skulde køre hen over den i fuld Fart, men det fik jeg ikke Lov til. Vi steg nu ud af Gig'en og skød løs paa Slangen, der blev haardt saaret, hvorefter vi kørte udenom den. – En Dag, da jeg red gennem en Landsby saa jeg en lille Ræv, der løb efter en Flok Pattegrise, der hylede

af Angst. For at hjælpe dem, galoperede jeg ind paa Ræven, der forsvandt til en Side af Vejen, medens Grisene salverede sig til den anden Side under en Tjørnehæk og ind i en Have. –

Jeg havde kun en lille Løn, men klarede mig dog godt, da der ikke var nogen Lejlighed til at give Penge ud. Jeg boede hos en spansk Købmand fra Segovia i Kastilien og fik en god Kost med udmærket Vin til, som han selv lavede. En Bageovn havde han selv muret i sin Have og bagte Brød til hele Landsbyen. Han var ogsaa Byens Slagter, idet han af og til købte et Kreatur. Qvædebrød lavede han i store Baljer, som Saften blev hældt i sammen med en Spand Sukker. Derefter rørttes der rundt i Massen med et Kasteskaft. Saavel han som hans Kone var ganske lyse. Da jeg udtalte min Forundring herover, sagde han, at de var Godos, d. v. s. Efterkommere af Vestgoterne. – Om Søndagen, naar han kørte ud i Gig paa Opkøb, tog han mig ofte med, og vi havde da altid Øl med i Magasinet. Flaskerne var indhyllede i vaadt Avispapir, og selv i den værste Hede var Øllet altid koldt. –

Comisionen havde cirka 24 Muler og Æsler, der hentede Materiale (Cement o. s. v.) ved Stationen og bragte det op i Slugterne til de Steder, hvor det skulde anvendes. Det var morsomt at iagttage disse Dyr i Folden om Søndagen, naar de havde fri. De fodres med Majs. Græsgange findes ikke. Ethvert Dyr har sin særlige Ven, som hjælper det mod Fluerne. De stiller sig op parallelt, saaledes at det ene har sit Hoved ved det andets Hale. Idet de nu begge svinger rundt med Halerne, kan ingen Fluere genere dem i Hovedet. –

Arbejderne er meget fattige og bor i usle Hytter af Træ og Fletværk af Kviste. Kommer man ind i en saadan Hytte, løber Smaagriser og Høns frit omkring. Føden bestaar hovedsagelig af en Majsgrød, der er meget nærende. – Alle Kvinder, der har naaet en vis Alder, ryger Cigaretter, som de ruller i Fingrene. Som Omblad bruges Svøbet af Majskolber; de unge Piger ryger aldrig Tobak. Sengestederne sættes om Dagen ud i den brændende Sol, der dræber Væggetøjet. Bunden af Sengene er et Fletværk af Strimler af Oxehud.

I Januar 1916 var jeg færdig med Rioja og vendte tilbage til B. A. – Her mødte jeg en Dag paa Gaden en Ven, Th. Frølund, der var Forpagter i den sydlige Del af Provinsen B. A. Han inviterede mig til at besøge sig, og hos ham opholdt jeg mig hele Høstens Tid og saa, hvorledes Arbejdet blev udført af de saakaldte »Golondrinas« (Svaler), som Immigranterne kaldes, fordi de rejser tilbage hvert Efteraar. I dette Tilfælde var det Arabere fra Syrien, og der var en halv Snes Mand. Kornet tærskedes i Marken fra et Damptærskværk. Af Halmen bruger man kun den Del, der er nødvendig til at fyre med under Kedlen. Resten brænder man paa Marken. –

Kornet transporteres i Sække paa 65 Kg til nærmeste Station, hvor der er bygget Pakhuse. Herfra sælges det af Ejeren, naar han finder Tidspunktet fordelagtigt. – Jeg gjorde Bekendtskab med flere danske Bønder, der havde arbejdet sig op til Velstand. En af dem inviterede mig til at bo paa hans Gaard et Aarstid, saa mente han nok, at Krigen vilde være forbi, men jeg havde nu en Gang faaet Lyst til at rejse hjem. – For Frølund udarbejdede jeg forinden Tegninger til en ny Gaard, som senere blev bygget.

I Konsulatet i B. A. fik jeg at vide, at der laa en dansk Damper og lastede Varer i Rosario. Jeg telegraferede til Kaptajnen og bad ham tage mig med, men fik afslaaende Svar. Senere fik jeg at vide, at Grunden var denne, at han troede, jeg var Tysker, og derfor kunde faa Vrøvl med Engländerne. – Jeg tog derfor Billet til London med Damperen »Highland Pride«. Det var imidlertid en farlig Rejse paa Grund af de tyske U-Baade, saa Skibet tog en hel anden Rute midt ude i Atlanterhavet. – En Nat saas Skroget af et stort Krigsskib dukke op, og der blev almindelig Bestyrtelse om Bord. Men til al Lykke var det et engelsk Krigsskib, med hvilket vi kom i traadløs Forbindelse. – Det var ellers kun meget faa traadløse Meddelelser, vi fik. Den interessanteste var følgende: »Crippen was hanged this morning at 9 o'clock«. Crippen var en Tandlæge i London, der tillige var Lystmorder og havde taget Livet af en hel Del Kvinder. – Kanalen var næsten spærret af en lang Række smaa Krigsskibe. Der var kun en smal Rende, vi maatte sejle igennem. Vi naaede lykkeligt Tilbury ved Themsen, hvor »Aliens Officer« kom om Bord og eftersaa Passene. Derefter sejlede vi til London. Den 21. Marts fik jeg Tilladelse til at rejse til Danmark over Hull. Den 24. Marts blev mit Pas paategnet af »Aliens Officer« i Hull og den 25. afsejlede jeg med en dansk Smørbaad til København, da Ruten over Esbjerg var inddraget paa Grund af Minefaren. Uden Uheld naaede vi København, og jeg tog derfra til Helsingør for at besøge Bror Johannes, der paa Grund af Krigen havde maattet forlade Rusland og den store Frøforretning, han havde oparbejdet derovre.

I 1914 havde han købt den nedlagte Skovridergaard »Landlyst« ved Gurrevej i Teglstrup Hegn. Det første Menneske, jeg traf, var en Frøken Anna Kring, der havde været nogle Aar i min Bror's Hus og været med hans Familie i Rusland som Lærerinde. Der havde været en »Borch-Fest« paa Landlyst i 1914, saa hun var kendt af hele Familien og meget afholdt paa Grund af sit livlige og elskværdige Væsen. – Jeg blev saa venligt modtaget paa »Landlyst«, at jeg tilbragte over et Aar der. »Landlyst« er ualmindeligt kønt beliggende, og da Sommeren 1916 tilmed var meget smuk efter danske Forhold, har jeg de bedste Minder om Opholdet der.

Paa Sørejsen hjem havde jeg skrevet en Artikel om Livet paa Landet i Argentina under Titlen »Don Teodoro's Chacra«. Denne blev nu optaget

i »Illustreret Tidende« tilligemed nogle Fotografier dernædefra. Kort efter ophørte »Illustreret Tidende« at udkomme, men om det var min Artikel, der var Aarsag hertil, skal jeg lade være usagt.

Samme Aar blev min yngre Fætter, Elenius Borch, Forvalter paa »Landlyst« og flyttede ind i Sidefløjen med sin unge Kone. – Den gamle Oberst Pontoppidan, der var livlig og aandsfrisk, boede paa Villaen »Brobyhus« i Nærheden, og med ham fik vi mangan fornøjelig L'hombre, ligesom han ogsaa kom der hyppigt til Middagsselskab, hvor han rigtigt var i sit Es, Selskabsmand som han var. Han døde i en Alder af 90 Aar.

Paa den Tid blev der bygget en Kirke i Gurre, hvortil min Broder, der sad i Byggeudvalget, gav større Bidrag i Penge og Kørsler. Til Grundstensnedlæggelsen opfordrede han mig til at skrive en Sang, og det var meget svært for mig, da jeg er ganske umusikalsk. Jeg havde tænkt paa Melodien til »Fred hviler over Land og By«, men det var galt med »Fødderne«, hvorfor jeg sendte den over til Bror Gunnar, der rettede lidt paa enkelte Vers, saa Sangen kunde gaa paa denne Melodi.

Mel.: Fred hviler over Land og By.

*Den rejse sig paa Bakkens Top,
Ombrust af Skovens Sus,
At pege højt mod Himlen op!
Vor Gud et værdigt Hus.*

*Højt hæve sig dens hvide Mur,
Med Grund af Markens Sten!
En Pryd udi Guds fri Natur,
Dens Stil er skøn og ren.*

*At snart fra Taarnets høje Valm
Den løfte klart sin Røst!
En Klokke af saa ren en Malm
Forkynde evig Trøst!*

*Den tone over Gurre Egn
Langt bort til fjerne Vang!
Mens Horserød og Teglstrup Hegn
Gi'r Ekko af dens Klang.*

*Den ringe og en Lovsang ud
For Danmarks dybe Fred,
Mens udenfor Kanoners Skud
Al Verden river ned.*

*Den kalde os til Herrens Hus
Til Takke-Bøn og -Sang,
At vi, mens Riger sank i Grus,
Blev frelst fra Undergang.*

Beboerne var glade for Sangen, men selv var jeg ikke med ved Festen, da jeg paa det Tidspunkt laa syg af en temmelig ondartet Lungebetændelse. Frøken Kring plejede mig saa godt under min Sygdom, at jeg siden har staaet i Taknemlighedsgæld til hende. Senere oparbejdede hun ved sin Dygtighed og Flid en stor Forretning, der tager al hendes Tid, saa hun har trukket sig tilbage fra al selskabelig Omgang.

I 1917 kom Axel som Flygtning hjem fra Rusland. Samme Aar fik jeg Arbejde i København, men uagtet jeg tjente 400 Kr. om Maaneden, var alting saa dyrt, saa jeg maatte leve meget tarveligt for at klare mig. Naar

jeg skulde have rigtig Mad, tog jeg ud til »Landlyst« om Søndagen. – Det var ogsaa i dette Aar, at Gurre Kirke blev indviet, og Menigheden forlangte da, at min Sang skulde synges igen, hvilket jeg anser som en Compliment til Bror Gunnar!

Den 5. Januar 1919 døde Gunnars Ellen af »den spanske Syge« til stor Sorg for Familien. Jeg var med til Begravelsen i Rørby. –

Først i Februar 1919 rejste jeg til Spanien, hvor jeg havde faaet Stilling i Ingeniør Axel Hermansens Filial for Konstruktion af Ovne til forskellige Industrier. Det var den samme Hermansen, for hvem jeg tidligere havde ledet Opførelsen af Obels Tobaksfabrik i Aalborg. Han boede nu paa Gaarden »Ingolstad« i Smaaland, som hans Frue ejede. Fra denne Gaard ledede han saavel Virksomheden i Sverige, som Filialerne i flere Lande. Under første Verdenskrig havde han tjent en stor Formue og bygget Ovne baade for den tyske, franske og engelske Krigsindustri. – I Ukrajne havde han købt et Gods, som Bolschevikkerne dog røvede fra ham, og senere tabte han mange Penge paa forskellig Vis.

Det var nu ikke saa lige en Sag at komme til Spanien, da man paa det Tidspunkt ikke maatte rejse gennem Tyskland. Jeg maatte derfor rejse over Norge med en Klipfisk-Baad fra Bergen. I Oslo opholdt jeg mig nogle Dage, fordi Baaden var forsinket. Jeg benyttede da Tiden til Udflugter til Frognersæteren o. s. v. Der var 12° Frost paa den Tid, men det mærkedes ikke saa meget, da Solen skinnede hver Dag, og det var blikstille. Der var en meget storslaaet og køn Natur deroppe. Grantræernes Grene var dækkede af et tykt Lag Sne, og Luften var dejlig ren at indaande. – Oslo havde for mig ikke nogen Tiltrækning. Jernbanerejsen derimod fra Oslo til Bergen højt oppe i de snedækte Fjælde var meget interessant. – Bergen ligger i et Hul, men der gaar en elektrisk Tougbane op i Fjældene, hvorfra man har en smuk Udsigt over Byen. – Omsider kom jeg om Bord i den lille Dampbaad »Cecilia«, der skulde føre mig til Havnen Pasajes inde i Hjørnet af den biscayiske Bugt. – Det var en meget kold Tur over Nordsøen, og Bølgerne gik højt. Vi anløb en Havn i England for at indtage Kul. – Foruden mig var der kun een Passager om Bord, en spansk Kokkepige fra Barcelona. Hun havde tjent i en norsk Familie i Barcelona og var med denne taget til Norge, men skulde nu ikke nyde mere af det norske Klima. Hun var søsyg paa næsten hele Rejsen og kom aldrig til Maaltiderne. – Disse indtog jeg alene sammen med Kaptajnen, Johanson, der var en flink og elskværdig Mand. Af og til gav han en Whisky. – I Bilbao hørte jeg senere af Nordmænd, at han blev kaldt »Nordsjøens Skræk« paa Grund af sin Uforfærdethed. – Endelig naaede vi Pasajes. Indsejlingen til Havnen er et meget smalt Farvand mellem høje Klipper. Nogle gamle, høje Huse omgiver Havnen; man viste mig et af

disse, i hvilket Victor Hugo har boet i flere Aar og skrevet paa sine Romaner. – Efter en meget smuk Rejse med Jernbanen naaede jeg Bilbao. – Kontoret lededes af en Ingeniør Th. Seedorff, der ogsaa havde arbejdet i Argentina i flere Aar og bl. a. haft Entrepriser for Jernbanerne. – Bilbao ligger et Stykke inde i Landet ved Floden Nervion. Havnen ligger ved Flodens Munding. – Byen har en Mængde store Industrier, Højovne og Fabriker af alle Slags, og der udskibes derfra Jernerts til England. Paa Grund af de mange Kul- og Jernminer og Storindustrien er Banco de Bilbao en af de rigeste Byer i Spanien. Den er tildels omgivet af Bjerge og en elektrisk Tougbane fører én op i Højderne, hvorfra man ser Byen som gennem et Slør af Røgen fra de mange Fabriksskorstene.

Paa Kontoret fik jeg udleveret Tegninger til en mægtig Ovn, hvori der skulde brændes Mursten ved Generatorgas. Da jeg havde sat mig ind i disse, blev jeg sendt til Lugones i Asturien, hvor Ovnen skulde opføres. Jernbanerejsen dertil gaar mod Vest, ikke langt fra Biscayabugten. Jeg havde en Gang i Buenos Aires set én af disse gamle Jernbanefilm, hvor man først kører imod dette Landskab og senere bort fra det og været ganske imponeret af dets Skønhed. Nu oplevede jeg selv at se det og fandt det endnu mere storslaaet end Filmen. Undertiden kører man gennem udstrakte Sletter med mange gamle fritstaaende Ege, undertiden ind mellem Bjergene, hvor man kører forbi Covadonga, hvor Jomfru Maria en Gang viste sig, hvilket gav Anledning til, at Opstanden mod Araberne begyndte her under den berømte Pelayo. Efter at have passeret Hovedstaden i Asturia, Oviedo, kommer man til Lugones. Her ligger en Metalvarefabrik og en Dynamitpatronfabrik. Det var ved den første af disse, Ovnen skulde bygges, og her henvendte jeg mig til Direktøren. Han anbefalede mig at bo paa en Fonda (Gæstgiveri) der i Nærheden og sendte en ung Mand med mig derhen. Denne var »practicante«, d. v. s. havde gennemgaaet et Samariterkursus og var fast ansat paa Fabriken. Da han havde præsenteret mig for Gæstgiveren bukkede han og sagde med spansk Artighed: »He cumplido con nu mision« (jeg har opfyldt min Mission) og gik sin Vej.

3 Maaneder tilbragte jeg i det skønne Asturien, men jeg har været der flere Gange senere for at besøge Kanonfabriken i Trubia, Valseværket Duro-Felguera o. s. v. – Den portugisiske Regering havde bestilt et meget stort Parti Geværpatroner i Lugones, og saaledes gjorde jeg Bekendtskab med en portugisisk ugift Kaptajn, der havde været med i Verdenskrigen, d'Albuquerque, som var en fint dannet Mand. Han var Tilsynsmand for den portugisiske Stat ved Forarbejdelsen af disse Patroner. Han boede i Oviedo, men var næsten hver Dag ude paa Fabrikken. Om Søndagen besøgte jeg ham i Oviedo. Skønt han ikke var køn, havde han en stor Tiltrækningskraft paa Damer, og ofte gjorde vi Udflugter i de store Kastanie-

skove i Omegnen i Dameselskab, hvilket var meget fornøjeligt. – D'Albuquerque talte ofte om sit Folks fornødrede Tilstand, og havde store Drømme om at hæve dette op til en højere Kultur og Velstand. Men Drømme er ikke nok, der skal Handling til, og det blev ikke ham, der realiserede disse Planer. –

I 1920 spurgte Seedorff mig, om jeg kendte Lindegaards Adresse, da han godt kunde give ham Arbejde. Jeg kendte den og skrev til ham. Uden at svare paa Brevet stillede L. da i Bilbao med sin unge Kone og blev strax sat i Gang med at studere de forskellige Ovntyper. I 1921 var Hermansen i Bilbao med sin Frue og dennes Selskabsdame og foretog derfra en Rejse i Firmaets Bil rundt i hele Spanien, hvilket gik stærkt ud over vor Konto i Banco de Bilbao. Personalet bestod paa denne Tid af Ingeniør Seedorff, 3 Montører, én Kontorist og én Tegner foruden Lindegaard og mig. –

I 1922 om Sommeren blev jeg kaldt op til Hermansens Hovedkontor paa Ingolstad i Smaaland for at gennemgaa et teoretisk Kursus i Varmelære. Det var en Ingeniør Fox-Maule, der stammede fra Herregaarden Vinderslev i Jylland, og som paa Ingolstad gjorde mange Forsøg med Ovne til forskellig Brug, der skulde give mig dette Kursus, i hvilket ogsaa deltog Hermansens eneste Søn med Baronessen (Zyphen-Adeler) Otto H.

Paa Rejsen op til Sverige kunde jeg nu rejse gennem Tyskland, og ankommen til Köln Station løb jeg ned ad Trapperne til Restauranten for at faa lidt at spise. Da saa jeg under en Trappe et skønt Syn. Paa en Divan laa en engelsk Underofficer paa Ryggen med en Shagpibe i Munden og læste »Times«. Han var Befalingsmand der paa Stationen. Jeg glemmer ikke dette Syn.

Der var meget smukt i Smaaland, store Skove og Søer. De fleste Danske, der rejser en Tur til Udlandet, skal altid til Tyskland. Hvorfor rejser de ikke til Sverige, hvor Naturen er ligesaa storslaaet og Folket saa venligsindet overfor os Danske? – I en Skov i Nærheden af en Landsby var der bygget en Danseestrade, hvor jeg saa den svenske Bond ungdom danse af Hjertens Lyst. Det slog mig da, den Alvor og Stilhed, hvormed der blev danset, ingen Raaben og Halløj, som herhjemme. Det var ligesom den store Natur og Skovenes Stilhed satte sit Præg paa denne Ungdom. – Med Ingeniør Hermansen var jeg en Gang paa Biltur helt ovre ved Karlskrona i Blekinge. Paa Vejen besøgte vi et Par Glasværker, hvor Hermansen havde bygget Ovne. Der lavedes her meget smukke Glasvarer, en hel Kunstindustri. Disse Glasværker laa gemte inde i de store Skove, og Ovnene fyredes med Træ fra disse. – I Blekinge er Naturen ogsaa meget smuk, og gamle Bøgeskove gaar helt ned til Østersøen. –

I 1923 traadte Seedorff ud af Firmaet og begyndte en Forretning for

sig selv i samme Branche, først i Bilbao, senere i Sevilla. Nu fik Lindegaard og jeg Fuldmagt til at drive Forretningen videre, idet Lindegaard arbejdede i Barcelona og jeg i Bilbao. Vi foretog derfor talrige Rejser for at skaffe Arbejde. Selv har jeg flere Gange været i Madrid, Sevilla og Cordoba, Victoria, Zaragoza, Santander og Coruña. – I Madrid har jeg gentagne Gange besøgt det berømte Museum »El Prado«, i Sevilla den arabiske Kongeborg (Alcazar) og i Cordoba »La mesquita«.

Den spanske Natur har for mit Vedkommende udøvet en meget stor Tiltrækning. Den kan opvise en Mængde forskellige Slags Landskaber af stor Skønhed, ligesom Spanierne er høflige og elskværdige at omgaas. Jeg foretrækker Spanien – det gamle Kulturland – langt for Argentina. – Det spanske Køkken er fortrinligt og Grøntsagerne langt mere nærende og velsmagende end herhjemme paa Grund af Solvarmen, og de kan høstes 2–3 Gange om Aaret. Til Middag faar man 3–4 Retter Mad, Kaffe og Vin. I rige Hjem indtages Middagen meget sent, ofte Kl. 10. – Retter man kommer til at holde meget af er Glasaal stegt i Olie og Blæksprutter i deres Blæk. Spanien er tilmed et »Vinland det gode«.

I mange af de ovenfor nævnte Byer har vi bygget Hermansens Ovn med Gasgenerator, men det kneb paa den Tid med at faa nye Ordre, og Penge havde vi meget lidt af i Banken. Det er en trist Forestilling, naar man sidder paa sit Kontor og der lige overfor sidder en dannet og høflig Mand, der har leveret ildfast Materiale til Ovnene og beder om at faa sine Penge, og man end ikke kan opgive et Tidspunkt for Betalingen. Der hører en god Fysik til, og det havde jeg ikke. – Lindegaard, derimod, var en stærk Mand, og da jeg i Februar 1924 rejste hjem, gik han i Kompagni med en tysk Ingeniør, der var Specialist i Ovnbygning. De overtog Forretningen mod at betale Hermansen en vis Sum aarligt. Undertiden har de tjent mange Penge og undertiden været meget langt nede som under den spanske Borgerkrig, da »de Røde« en lang Tid havde Magten i Bilbao, og Lindegaard maatte flygte hjem, skønt han allerede den Gang var dansk Konsul.

I 1924 havde Bror Johannes i Kompagni med Ingeniør Eigil Neergaard købt Zeiner-Lassen's Planteskole i Helsingør, og her fik jeg et Job ved Correspondancen, hvor jeg forblev, indtil Planteskolen blev solgt. I hele denne Tid og senere nød jeg megen Gæstfrihed hos Familien Neergaard.

Fra 1930 til Oktober 1931, paa hvilket Tidspunkt jeg flyttede sammen med min Søster Ulrikke Sophie, opholdt jeg mig forskellige Steder, deriblandt næsten et Aar hos Fætter Elenius, der var Bestyrer paa Gaarden »Christianshus« ved Kokkedal.

Som man ser af denne Autobiografi, har jeg ført en omflakkende Tilværelse største Delen af mit Liv uden at opnaa en eneste Fjer i Hatten, og

jeg kommer derved til at tænke paa et Svar, man ofte faar af den jævne Spanier, naar man spørger ham: »Hvordan gaar det?« Det lyder: »Gracias! comemos«. Det betyder »Tak, vi spiser« eller med andre Ord »Vi faar da Føden«.

Hermed slutter jeg denne Skizze af mit Levnedsløb.

Januar 1946.

J. F. Borch.

Til foranstående udførlige levnedsskildring har jeg ikke meget at tilføje.

Jeg kunne godt lide onkel Frederik. Han havde stille lune og en godmodig humor; men han var vel noget af en »enspænder« og måske ikke så let at leve sammen med til daglig. Han var ikke så lidt af en filosof; han havde hele livet igennem været meget henvist til sit eget selskab, og han tænkte over tingene. Han nød, når han lejlighedsvis skulle være alene nogle dage (uden faster), så skulle han »samle sine tanker«, sagde han.

Hans svage helbred var vel medvirkende til, at han ikke i vores hjemlige klima havde formået at skabe sig en sikker levevej.

Hvis han som ung havde truffet den her og andetsteds omtalte Anna Kring, kunne der måske være blevet et par af de to. Nu måtte han nøjes med at »sværme« for hende; de var begge blevet inkarnerede »ungkarle«.

Onkel Frederik kunne lide børn og de ham. Det er rigtigt, hvad hans far skriver til ham i et brev af 16. oktober 1909, mens han opholdt sig i Argentina: »... at du ikke interesserer dig for børn, er kun en brevblomst. Du har netop altid haft et godt øje til børn og greb på at omgås dem hensynsfuldt og roligt, hvad de altid skønner så meget på«.

Onkel Frederik var meget interesseret i historie, som han studerede efter ældre værker. På grundlag heraf udarbejdede han med sirlig skrift oversigtstabeller spændende over tidsrummet 476 – 1900 – hvert århundrede for sig. Det er et virkelig stort arbejde, og jeg tror, at han måske har tænkt sig, at de kunne trykkes til brug i skolerne; men de er aldrig nået længere end til min reol.

Han havde en god iagttagelsesevne og havde navnlig et skarpt blik for andre menneskers små særheder, men han var heller ikke uden selvironi. Derimod var han behageligt fri for selvmedlidenhed, skønt han hele livet igennem var stærkt hæmmet af sine svage lunger.

Han mødte livets tilskikkelser med stoisk ro, også den sidste prøvelse, da han efter en hjerneblødning blev delvis blind. Ikke længe efter sov han stille ind i døden den 15. september 1951.

Hans urne blev ført til Randlev og nedsat i forældrenes gravsted.

Hjalmar Borch.

Axel Borch

13. april 1872 – 28. maj 1957

Min far Axel Borch er født i Vester Hornum præstegård den 13. april 1872, som pastor Christen Borch og hustru Anna Cathrines fjerde barn. I 1874 kom endnu en søn, og de fem søskende i præstegården Johannes, Ulrikke, Frederik, Axel og Gunnar Borch var så nær i alder, at de i barneårene – især i Randlev præstegård – levede i et søskendeforhold, der i venskab og troskab varede livet igennem.

I 1878 flyttede familien til Randlev, og det blev til denne præstegård med den store have, alle fars barndoms- og ungdomsminder var knyttede. Han havde i barneårene ikke just lyst til det boglige, men færdedes mere i naturen. En af de kvindelige medhjælpere i præstegården udtalte sig således: »Axel er nok den mest begavede, for han behøver aldrig at læse på lektierne«. Men en præliminæreksamen fik han og begyndte derefter som landvæsenselev hos forpagter Jensen på Rodstenseje. – Tiden var hårdere dengang. Der var ingen blødsødenhed med de unge, men de lærte at tage fat uden at kny, og alene dette at komme hjemmefra og være overladt til sig selv i en ung alder kan præge karakteren på en afgørende måde.

Efter breve at dømme har far længtes meget. De kære derhjemme var altid i hans tanker, og han havde ikke let ved at slutte sig til nogen, men forpagterens to sønner, som senere tog navnet Wern, blev han ven med, og dette venskab varede resten af livet.

Da uddannelsen som landmand var til ende, forpagtede far Astrup præstegård, men opgav dette efter få år, da han ikke fandt muligheder for en rentabel drift i de svære landbrugsår. Han kom senere ind som postkontra-hent og kørte postvognen mellem Odder og Horsens.

Mine forældre var i mellemtiden blevet forlovede og blev gift den 27. april 1900. Moder var født Johanne Dohn, datter af postmester Dohn, Odder, som senere blev postmester i Ribe.

Axel Borch som ung.

Børn, svigerbørn og børnebørn hos præsteparret i Randlev.

Johannes Borch, fars ældste broder, havde i Randstaterne skabt sig en stor virksomhed. Han havde formået at samle de rige godsejere til en fælles afsætning af deres frøavl, og som den dynamiske direktør i foretagendet havde han gjort sig respekteret. Ved århundredskiftet oprettede han også et svineeksportslagteri efter dansk mønster. Far fik tilbudt stillingen som teknisk leder, og han uddannede sig derefter på et slagteri i Danmark.

I 1902 rejste far alene til Rusland. Slagteriet lå et par kilometer fra Dorpat i Estland og var indrettet i en kæmpebygning, som tidligere havde været kro, men var ombygget og havde fået moderne inventar. Nu manglede kun svinene, men der kom desværre kun få, da man havde forsømt at tegne kontrakter med leverandørerne. Driften var så stort anlagt, at foretagendet ikke kunne gøres rentabelt og måtte opgives i 1904.

Min mor og jeg var blevet i Odder og afventede en lille søster, som kom den 20. november 1902, hvorefter vi alle tre kom til Dorpat og boede i nærheden af slagteriet. Men da dette måtte opgives, vendte mor med sine børn tilbage til Danmark, mens far ville søge sig en stilling som landmand.

En ingeniør von Boerner tilbød far at være bestyrer på et mindre gods, Kreutzberg pr. Wainoden. Så kunne familien samles igen, og far havde fundet en interessant men vanskelig opgave, idet bønderne kun forstod lettisk. Forkarlen kunne dog noget tysk, så han var i begyndelsen tolk. Vi børn lærte

det let og var mor til hjælp i den første tid.

Men allerede i 1905 begyndte den russiske revolution med strejker flere steder. I Østersøprovinserne var uviljen rettet mod de tyske godsejere, hvis hovmod og egennytte var udpræget. Bønderne boede dårligt og havde en ringe løn samt naturalier, brødkorn, mel, gryn etc. Sommeren 1905 blev der holdt møder, hvor de slet oplærte og misbrugte landarbejdere blev hidset op til selvtægt. Da forholdene blev for anspændte, rejste mor igen til Danmark med sine børn. De tyske godsejere var alle flygtede til byerne. Bønderne drog rundt i store skarer og plyndrede og afbrændte herregårdene. Godsejerne søgte staten om militær hjælp, men fik afslag. Soldaterne var optagne af den russisk-japanske krig.

På grund af en lang poststrejke havde far været uden forbindelse med ejeren af Kreutzberg, og han besluttede da at opsøge ham. Ingen havde i længere tid villet arbejde på gården, og alt var gået i stå. Turen gik først med hestevogn til stationsbyen, så med tog til Libau og derefter med tog til daværende St. Petersborg, nuværende Leningrad. Det var en besværlig tur. Ved ankomsten til Libau var jernbanen standset. Overalt i skovene og på vejene var spor efter kampe mellem bønder og gendarmere. Det frøs 15°, og der lå mange lig i skovkanten, men til trods for flere gange at være standset og undersøgt nåede far frem til sin godsejer v. Boerner, hvor hele familien med interesse hørte om tilstandene i Kurland.

Far ønskede at rejse hjem til Danmark, men v. Boerner foreslog, at han foreløbig slog sig ned i hans hus i Libau og så tiden an. Utroligt at komme fra det pæne, skikkelige Danmark til forhold, hvor afstanden mellem ejerne og arbejderne var så urimelig, at en konflikt med mord og brand kunne opstå.

Men da uroen nærmede sig Tysklands grænser, sendte kejser Wilhelm d. 2. en note til St. Petersborg, at såfremt russerne ikke kunne bringe orden i sagerne, ville tyskerne komme de tyske godsejere til hjælp. Så kom russerne i gang, og urostifterne og mange medløbere fik en hård straf. Brandstifterne blev hængt, mange blev skudt, og pisket blev de næsten alle.

En dag kom forkarlen og hentede far tilbage til Kreutzberg. Der blev

Johanne Borch med sønnen Ove.

holdt stort forhør, men far reddede sine folk ved at sige, at det, der var sket, var uden betydning, og at det var fremmede, som havde brændt hovedbygningen af. Bøndernes taknemmelighed var stor, og nu kom arbejdet i gang igen. Far mente, at dersom regeringen straks havde taget fat på de første urostiftere, kunne megen blodsudgydelse være sparet.

De dragoner, som foretog henrettelserne, havde lov til at tage de henrettedes tøj og fodtøj, og far havde set flere hænge i alleens træer berøvet støvlerne.

En slem oplevelse var det, da de nyindkaldte rekrutter skulle overnatte på godset på vej til session. De blev indkvarteret på kroen, da der ikke var plads til dem andetsteds; der var ca. 50. De kom så op til godset, meget berusede og lavede spektakler. Far narrede dem, gik ind i huset, låsede døren og sprang ud af et vindue til den anden side, hvorefter han løb over i skoven og skjulte sig. De forsøgte at brænde huset af, men uden held, og da morgenen kom, og rusen var forsvundet, drog de videre; men her fik far grund til at glæde sig over, at hans kære var i Danmark.

Den tyske præst, som mine forældre kendte godt, havde oplevet, at et par mænd puttede ham i en sæk og ville drukne ham i floden. De besindede sig dog og slap ham ud.

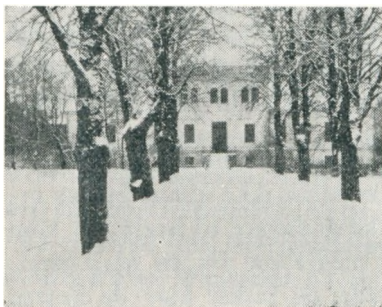
Efter udrensningen og afstraffelsen gik arbejdet igen normalt, og mor med børn kom tilbage til Kreutzberg i 1906, skønt mors familie var betænkelig og vel ikke uden grund. Dog var det dejligt at være sammen igen. Jeg var da 5 år, og min søster Anna 4 år. Vi legede med arbejdernes børn og lærte hurtigt det lettiske sprog igen.

Et par år efter var far på besøg hos familien i Danmark. Her erhvervedes pelse til mor og ham, hvilket var en nødvendig beklædning i den russiske vinter. De kostede hver 100 kr., i Rusland ville de hver have kostet 160 kr.

I foråret 1908 fik far så en bedre stilling som forvalter på en 1000 tdr.

land stor gård, der hed Gross-Dselden og ejedes af en baron Fircks, som havde store godser. Vi boede i den ene halvdel af den store hovedbygning, medens en pensioneret skovrider havde nogle værelser i den anden, og vi stod på en god fod med hinanden. I Kreutzberg havde vi fået en ny lille søster, Thora.

Men 1908 blev et svært år for familien, især for mor. Baronnen havde importeret en del arbejderfamilier fra tyske kolonier i det indre af Rusland. De

*Gross-Dselden – fra alleen –
1/4 mil lang.*

medførte en ondartet dysenteri, kaldet Ruhr, almindelig i deres hjemegn. De syntes selv at være uimodtagelige, men flere letter, min far, min søster Anna og jeg blev alvorligt angrebet. I løbet af en uge døde både Anna og Thora, som havde fået lungebetændelse. Mor var hos sine børn dag og nat, men der var intet at gøre. Kun jeg overlevede og kom snart herefter til Danmark til min mors forældre i Ribe, for at jeg kunne komme i dansk skole.

I 1910 solgte baron Fircks Gross-Dselden, og far fik en opsigelse med et års gage. Familien havde i 1910 fået en datter, Karin Margrethe, som en kærkommen erstatning for de mistede børn.

Det lykkedes hurtigt far at finde en ny plads som forvalter på en gård Franck-Sessau, som lå ca. 12 km fra Mitau. Gården ejedes af en baron Franck, men var forpagtet ud til en baron Hahn, som netop havde købt et større gods, Schloss Amboten, og nu havde han brug for en mand til at tage sig af Franck-Sessau, som ikke var en særlig stor herregård, men som havde den frugtbarste jord. Her var gode muligheder for en rentabel drift, en stor tilfredsstillelse for den, der har ansvaret.

Dog allerede det første år berøvede baron Hahn sig livet. Hans enke, som ikke rigtigt vidste, om hun ville blive på gården, tilrådede nu far at blive forvalter hos hendes broder, grev Hoshult, som ejede et stort gods beliggende ved Windaubanen. Dette var 1912, men samarbejdet med greven var ikke godt, og efter to år ønskede far at ophøre med at virke der.

Baronesse Hahn, som imidlertid havde bestemt sig til at beholde Franck-Sessau, tilbød nu far at vende tilbage i foråret 1914. Mor havde i foråret 1913 været i Danmark og født en søn, Christen, så nu var der igen to børn i hjemmet.

Sommeren 1914 var lykkelig for familien. Jeg var der i min skoleferie, og mine forældre havde venskabelig omgang med flere danske familier. At have landsmænd at omgås betød især meget for mor, som var livsglad og kunne tage mange til sit hjerte. –

I Rusland mærkede man intet til krigen før i foråret 1915, da tyskerne kom ind i Litauen og Kurland, hvor de hurtigt rykkede frem, da russerne altid gik tilbage. De kunne intet stille op mod den tyske hær.

Igennem gårdens marker var der i længere tid gravet skyttegrave. Gården og hele egnen var fyldt med russisk militær. Far fulgte derfor mor, der var gravid, samt Karin og Christen til Dorpat, hvor onkel Johannes' lejlighed stod tom, idet familien for længe siden var rejst til Danmark. Her boede mor med sine børn og havde en pålidelig kone til hjælp. Der kom søster Ulla til verden, og far opnåede at overvære barnedåben, inden han begav sig tilbage til Franck-Sessau.

Nogle dage efter at far var kommet tilbage, stod tyskerne kun ca. 20 km borte. Alle folkene, som var gift, havde hver taget en hest og vogn og

var flygtet til Riga, idet de medtog deres vigtigste ejendele samt levnedsmidler for den nærmeste tid. De lettiske aviser havde bragt rædselsfulde historier om de tyske soldaters misgerninger, og derfor var landevejene overfyldte af lange karavaner med tungt læssede vogne og kreaturer. Det havde været bedre, om de stakkels mennesker var blevet hjemme; thi snart stod fronterne mellem Riga og Mitau, og det varede et par år, så der var ingen mulighed for flygtningene til at komme hjem.

Da tyskerne nærmede sig Franck-Sessau var egnen spækket med russisk militær, men en nat forsvandt de efter at have antændt hovedbygningen. Med huset brændte alt indbo, så nu ejede far kun lidt sengetøj, som var bragt ind til Mitau, og det tøj han gik og stod i. Russerne trak sig tilbage til Riga efter at have sprængt broen over Aa-floden samt nogle fabrikker og huse. Alle russere var dog ikke borte. Næste dag gik berusede soldater i gaderne og brugte bajonetterne til at bryde butiksdøre op; men tyskerne fik hurtigt bragt orden.

Far ansøgte nu den tyske overkommando om tilladelse til at rejse hjem til Danmark. Den kom tre år efter.

Mor var i sensommeren 1915 rejst til Danmark via St. Petersborg, Finland og Sverige, ikke nogen let tur med tre små børn; men mor var så heldig at blive ledsaget af en af onkel Johannes' betroede danskere, Siggerty. Heldigvis blev de godt modtaget i Ribe hos mors forældre. De fik en lejlighed og afventede så, at far skulle komme tilbage fra det krigsramte Rusland.

Far boede en tid i Mitau, for på gården var alt gået i stå. Der var ingen arbejdskraft, kun tysk militær. En dag på kommandanturen oplevede far, at der kom en bonde, som ville have betaling for et svin, som var taget fra ham. Han havde modtaget en kvittering, som han overrakte officeren. Denne læste den og brast i latter, gav den videre til de øvrige, som også lo. Bonden forstod ikke morskaben, men fik så oversættelsen. Der stod: »Du hast den Schein, ich hab' das Schwein, froh steht und treu die Wacht am Rhein«. Bonden fik ingen penge. –

I tre år ventede far på at rejse hjem til Danmark. Mor og far måtte ikke skrive til hinanden, kun et par gange kom der en kort meddelelse, som gendarmerne læste op for far. Dette at være uden forbindelse med hjemlandet gjorde tilværelsen trist.

Så i foråret 1917 blev far opfordret til at blive forvalter på to godser, Nigranden og Meldsern, som lå på grænsen mellem Kurland og Litauen, og han tog mod dette tilbud med det forbehold, at han kunne rejse hjem, hvis lejlighed gaves. Transporten til det ny arbejdssted var et problem. Far købte en hest, vogn havde han, og med en dansk vens hjælp fik han en arbejdsvogn med kusk til at bringe de nødvendige ting med. Det blev en

lang og mærkelig tur. Landet var fladt og meget frugtbart, og der var mange store velbyggede bøndergårde, men der var ikke et menneske at se, ikke en hund, der gøede, og ikke en skorsten, der røg, de første 40–50 km. Alle var flygtet for tyskerne, og der var en uhyggelig stilhed overalt. Om aftenen kørte de ind i en forladt bondegård, overnattede i laden og spiste den medbragte mad samt fodrede hestene. Næste morgen gik det videre, og nu sås mennesker, hvilket naturligvis var opmuntrende. Endnu et døgn undervejs med overnatning i det fri, og herefter nåede man Nigranden. Det var smukt vejr, og en Zeppelin fløj over dem, den første far så under krigen.

På Nigranden var tysk gendarmeri. Gårdens folk var blevet hjemme, så der var arbejdskraft nok. På Meldern var en dygtig arbejdsleder, så far havde ikke vanskeligheder med at bestyre de to herregårde. Han fik også lejlighed til at besøge den gamle præst fra Amboten samt godsejeren fra Kreutzberg, von Boerner, der nu boede alene og syg i vor gamle lejlighed, da hovedbygningen var brændt.

Høsten var god, og nu skulle den give penge. Tyskerne havde »Wirtschaftsstellen«, hvor en landbrugskyndig tysker var for at påse, at der blev arbejdet godt på gårdene, for tyskerne havde brug for levnedsmidler. Wirtschaftsstellen var det eneste sted, hvor gårdens produkter kunne afsættes, og hvor man til gengæld kunne købe nødvendige ting.

Når kornet var tærsket, blev der leveret sække, idet alle produkter måtte afleveres til »centralen«, som for Nigranden var Wainoden station, hvor en tysk godsejer fra Sachsen med ritmester-titel regerede temmelig hårdhændet. Da far henvendte sig angående sække til levering af gårdens produkter, blev han groft afvist. Baronet talte senere med ritmesteren, som undskyldte sig med, at han på grund af fars accent troede, han var lette.

Men far ønskede ikke at blive der længere, og han rejste derefter til Mitau for at vente på udrejsevisum til hjemrejsen. Det kom i januar 1918, men far måtte først rejse til Berlin og blive der en måned i karantæne for ikke at kunne bringe friske nyheder fra krigsskuepladsen. På rejsen til Berlin havde far medbragt 2 rugbrød og en god pakke smør. Han skulle hver dag melde sig efter ordre på politistationen i Storkow, en forstad til Berlin, men var ellers en fri mand.

Far fordrev tiden med spadsereture i omegnen og så kun gamle mænd og kvinder, som samlede kvas til komfuret. Alle yngre mænd var enten ved fronten eller arbejdede i fabrikkerne. Hotellet lededes af værtens kone og to store pigebørn; værten selv var ved fronten; men værtinden og børnene var flinke og venlige. Den ene af børnene bad far skrive i poesibogen, og han skrev følgende:

*Wir hören et täglich von Russe und Britte,
von Osten und Westen, sowie von der*

Mitte:

*»Die andern sind Teufel, nur Menschen
sind Wir,
es gibt keine Menschen ausser mir und dir«.*

*Ich ging auf die Suche um Menschen
zu finden,*

*besuchte die Fronten und »Unter den
Linden«,*

*traf viele gut dressierte Geschöpfe
und tadellos ausgebildete Köpfe.*

*Traf auch ein Paar Kinder, wie Kinder schon sind,
sie jubelten laut und tanzten geschwind.*

»Wir spielen mit allen und spielen immer«.

Die Menschen, die fand ich im Kinderzimmer.

Der var ikke meget at spise i Tyskland, men fruene kogte suppe på mange ting, og med det medbragte brød og smør kom far helskindet gennem den tid. Han måtte hver dag møde hos politiet, som efterhånden var venligt. Han fik lov at skrive hjem og selv modtage breve, hvilket naturligvis var en stor opmuntring.

Vor gesandt i Berlin, grev Moltke, var elskværdig og lovede at skaffe de nødvendige rejsepapirer. Fars garderobe var efterhånden blevet mindre fin, men i Tyskland var lidt og dårligt at købe, så det måtte man se stort på.

Endelig kom dagen, da far kunne rejse til Danmark. Han tog afsked med hotellets frue og overlod hende resten af smørret, som hun var henrykt for.

Da far kom til Friedrichstrasse banegård viste det sig, at han skulle rejse fra Stettiner banegård, og med besvær kom han dertil med sine ting. I Stettin boede far om natten på et hotel ved havnen og gik så næste dag ombord i damperen. Der var en masse passagerer, som blev råbt op efter de afleverede papirer. Far kom sidst og fik den nedslående besked, at han ikke kunne rejse den dag. Af en soldat blev han bragt til hotellet, som han ikke måtte forlade.

Det var en slem skuffelse. Mor ventede i København; men dagen derpå kom tilladelsen, og mine forældre kunne mødes igen efter tre års adskillelse uden forbindelse med hinanden.

Efter nogle rolige dage på »Landlyst« rejste far og mor til Ribe, hvor far genså sine børn. Der skulle nogle dage til, inden man blev fortrolig med hinanden.

Men nu var det vigtigt atter at komme i gang med noget og tjene til livets ophold. Far håbede naturligvis stadig på at fortsætte som landmand, og det lykkedes da også ret hurtigt med onkel Johannes' hjælp at få købt en gård i Nordsjælland, »Katholmgård« ved Skævinge. Der sled og slæbte så far og mor et par år; men jorden var dårlig, og det kunne ikke løbe rundt. Her fødtes den yngste af børneflokkens, Gunnar.

Axel og Johanne med børnene Karin, Ulla, Christen og Ove.

Så udskiftedes gården med et husmandssted på Helsingør Overdrev nær onkel Johannes' gård »Landlyst«; men heller ikke dette var tilfredsstillende.

I 1922 prøvede far igen at komme til Østersøprovinserne og var en tur i Letland for at se på forholdene. I mellemtiden var familien i Ribe med undtagelse af Christen og Ulla, der kom til Augustenborg hos mors søster Camilla, hvis mand Georg Abel var postkontrollør der.

Far fik dog ikke noget ud af sit ophold i Letland. De store godser var efter revolutionen blevet udstykket, og hvis der var mulighed for erhvervelse af en mindre gård, skulle han i alle tilfælde blive lettisk statsborger. Det gik altså ikke, og far måtte vende hjemad igen.

Under opholdet i Ribe havde mor lært at lave hjemmelavet chokolade i en konfekturforretning. Familien rejste så i 1923 til Augustenborg og åbnede en forretning med hjemmelavet chokolade. Karin, som var kommet i skole i Ribe under mors ophold der, blev dog hos morfar og fuldendte skolegangen. Mormor var død i 1922.

I 1924 fik mor en forretning i Tønder, og endelig den 1. april 1926 lykkedes det at leje en butik ved havnen i Sønderborg. Heller ikke her kunne man til at begynde med få nogen lejlighed, og mine forældre måtte derfor bo i Ulkebøl, en 4–5 km uden for Sønderborg. Det har under de forhold ikke været let at passe en butik fra 9 morgen til henad 10 om aftenen og samtidig lave den chokolade, der skulle sælges. Far cyklede frem og tilbage, medens mor rejste med toget. Da Karin kom hjem fra Ribe efter endt realksamen i 1926, hjalp hun til både i huset og i butikken. Hun cyklede med ind om morgenen og gjorde butikken ren, derefter tilbage til

Ulkebøl og lave mad og gøre rent, medens Christen og Ulla var i skole. Så igen ind til butikken om eftermiddagen, hvor hun blev til halvti om aftenen, medens far og mor tog hjem klokken seks.

Børnene var altså henvist til at klare sig selv en stor del af dagen; men det hjalp noget, at en venlig naboerske tog sig af dem.

I 1928 lykkedes det endelig at få en lejlighed i Sønderborg i huset ved siden af butikken, kun med en gård imellem, og det var naturligvis en uhyre lettelse for hele familien. Senere flyttede de endnu to gange, til sidst til en villa på Kongevejen, hvor de på anden sal fik en stor og rummelig lejlighed.

I mellemtiden var forretningen blevet godt indarbejdet. Der var en kundekreds, som satte pris på et godt stykke chokolade, og omsætningen steg efterhånden så meget, at familien kunne leve nogenlunde ubekymret med beskedne, men dog ret stabile indtægter.

Far var ikke meget for at være i selve butikken, og efterhånden blev det også kun undtagelsesvis, at han måtte derud. Derimod blev han meget dygtig til at lave chokolade, og han førte desuden regnskab til toldvæsenet og over forretningens drift. Det var naturligvis noget anderledes end at arbejde med landbruget, og humøret var derfor ikke altid det bedste.

Mor derimod befandt sig som en fisk i vandet. Hun elskede sin butik og havde talegaver, en god replik og en smittende latter. Snart var hun på talefod med alle kunderne og kendte deres problemer, som måtte lettes med et godt stykke chokolade. Efterhånden kom også Ulla i forretningen, og det holdt nogle år; men så giftede Karin sig, og Ulla tog til København for at uddanne sig til diakonisse. Derefter klarede mor sig med fremmed hjælp, delvis med damer, som ville uddanne sig i »hjemmelavet chokolade«. Var det for besværligt, og var far lidt sur, tog mor en tur til Ribe eller til en af søstrene, hvor hun altid var hjertelig velkommen. Med roligt sind kunne hun overlade hele menagen til mine søstre.

I det daglige var det altså mor, som sørgede for, at alt gik, som det skulle. Hun var den klippe, som bar hjemmet, og det centrum, hvorom familien flokkedes.

Forholdet mellem mine forældre var livet igennem smukt. Deres kærlighed hjalp over alle skuffelser og sorger, og mors lyse sind og gode humør har i svære tider været med til at klare alle vanskeligheder.

Mor havde et dårligt helbred, få har været gennem så mange operationer af forskellig art, men hun tog det hele meget roligt og var som regel i gang med strikkepindene en eller to dage efter en operation.

I 1942 fik mor den frygteligste af alle sygdomme – kræft. Den viste sig i sin mest ondartede skikkelse, og mor tilbragte mere end et halvt år på sygehuset, indtil hun døde den 1. december 1942.

Begravelsen foregik den 5. december på Sønderborg kirkegård i overværelse af en stor forsamling. Mindetalen blev holdt af biskop Høgsbro, som i henhold til tidligere løfte til mor var kommet fra København. I Flensborg Avis fik mor en meget smuk omtale med overskriften: »En tjenerinde er gået bort«.

Allerede inden mors død havde Karin, der var blevet enke samme år, overtaget forretningen, og far fortsatte med at lave chokolade. Hans helbred var udmærket, og han sagde engang, at indtil de 75 år syntes han ikke, han havde mærket noget til alderen. Far var på sine ældre dage indsluttet og ret tilbageholdende over for fremmede, så der kom ikke mange mennesker derhjemme.

Der er ingen tvivl om, at far var meget glad for den tid, han tilbragte i Rusland. Han har selv udtalt, at disse år så ubetinget var de lykkeligste i hans liv. Det var måske de større forhold på landet, tilfredsstillelsen ved daglig at færdes blandt mennesker, der stod naturen nær, og så at have et arbejde, som han var glad for. Far har også sagt, at når han efter et enkelt feriebesej i Danmark igen satte kursen mod øst, var det med stor glæde, han rejste »hjem« for at fortsætte den tilværelse, som passede ham bedst, og hvis krigen ikke var kommet, var mine forældre sikkert blevet mange år i udlandet.

I efteråret 1953 søgte Karin sig en ny og mindre lejlighed, da den på Kongevejen var alt for stor og upraktisk til to mennesker. Far var holdt op med at hjælpe til i butikken. Ulla, som var blevet medlem af et religiøst kvindesamfund stammende fra Sverige, foreslog, at far flyttede til Kollund, hvor Nordisk Sambo nu havde en stor afdeling, og her blev far så pensionær. Her levede han sine sidste år og var særdeles tilfreds og befandt sig godt i det miljø, samt glædede sig over det sønderjyske landskab. Han havde endvidere den store oplevelse at gense sønnen Christen, der 1955 vendte hjem efter et 17 årigt ophold i Argentina. Det umilde klima her var imidlertid ugunstigt for Christen, som havde svage lunger, og han døde allerede i efteråret 1956.

Den 28. maj 1957 døde far og blev begravet ved siden af mor på Sønderborg kirkegård.

Et langt og omskifteligt liv var endt.

Ove Borch.

Gunnar Borch

24. august 1874 – 3. maj 1938

Far blev født den 24. august 1874 i Vester Hornum præstegård i Himmerland. Hans brødre skriver om ham, at han som yngste barn i en søskendeflok på 5 blev grundigt forkælet, men de tilføjer loyalt, at »denne kendsgerning ikke i mindste måde formåede at indvirke på hans karakter, thi af naturen havde han et ualmindelig godt sindelag«. At han følte sig stærkt knyttet til sit hjem og vel navnlig til sin far, derom vidner en omfattende korrespondance, som er bevaret og som giver en meget indgående skildring af større og mindre tildragelser i præstens liv og gerning.

Da far var 4 år gammel, og hans far var blevet præst i Randlev og Bjerager, begyndte far allerede at gå i skole af egen fri vilje hos huslæreren, cand. teol. Brummer, og i løbet af forbavsende kort tid kunne han både læse, skrive og regne.

I 1884 kom han tillige med brødrene Frederik og Axel i Odder Realskole, hvor han var meget afholdt for sin flid og dygtighed. Af skolebestyreren, astronomen Thorvald Køhl fik han følgende vidnesbyrd: »Gunnar Borch er i enhver henseende et mønster på en discipel«.

I 1887 blev far sat i Nørrebros Latinskole, hvis ene rektor, Bredsdorff, var en studenterkammerat af hans far. Han kom til at bo hos sin moster Elise Wøldike, der var enke og boede i villaen Bülowvej 24. Samme år ankom fætteren *Erhard Wøldike* som student til København for at studere teologi, og også han blev indkvarteret hos mosteren. Fem års samliv her bevirkede et varmt venskab mellem de to fætre.

Far dyrkede iøvrigt familielivet både hos onkel Martin Borch og dennes broder Peter Borch, som var godsinspektør og skovrider på Jægerspris. Også brødrene Frederik og Johannes samt fætre og kusiner omgikkes han venskabeligt, når de opholdt sig i byen.

I 1892 blev far student og begyndte derefter at studere teologi. I årene 1895–98 boede han på Regensen og deltog ivrigt

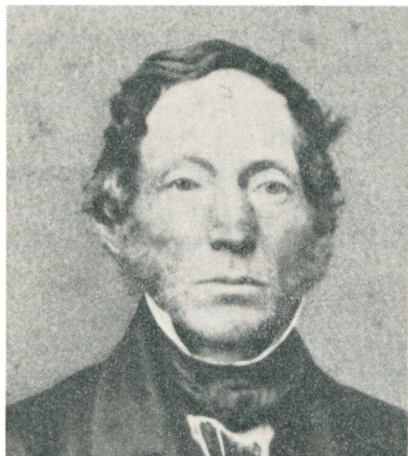
Gunnar Borch som student.

i studenterlivet. – I 1898 blev far teologisk kandidat med 1. karakter, og samme sommer blev han forlovet med *Ellen Katharina Jakobine Voigt*, hvis forældre havde haft en proprietærgård, »Svejgård« i Bjerager, men nu boede i Aarhus. De unge havde således kendt hinanden fra de var børn.

Her må jeg indskyde nogle oplysninger om min mors slægt:

Begge mors forældre var født syd for Slien og tysktalende. Min morfar har gjort nogle slægtshistoriske optegnelser, som ligger til grund for det, jeg her anfører. Hans navn var *Ludvig Emil Voigt*, og han blev født 17. juli 1837 på Marienhoff, en adelig gård i Sieseby sogn.

Christian Theodor Voigt,
1803 – 1869.

Sofie Frederikke Voigt, f. Ebling,
1804 – 1877.

Her på »dette Sted, hvis særegne Ynde så dybt har præget sig i min Hukommelse«, tilbragte han »skønne, uforglemmelige« barne- og ungdomsår. »At mine Barndomserindringer er saa lyse og dejlige skyldes nærmest min skønne, livlige Moder, der yndede at se glade Ansigter omkring sig, uden at hun derfor forkælede sine Børn. Hun var tværtimod til sine Tider streng, mangen velfortjent, kraftig Lussing har vi faaet af hendes Haand, men derfor var hun dog altid den, som vi betroede vore Sorger, og som gik i Forbøn for os hos vor Fader. Denne var meget alvorlig, men egentlig ikke streng. Naar han revsede, skete det til Gavns, men det gik sjældent paa. Hans Taalmodighed var stor. Han saa i Arbejdet og Erhverv det egentlige Formaal for Menneskets Tilværelse. Jeg har ikke kendt nogen, der udnyttede sin Tid bedre end han«.

Et andet sted skriver han om sine forældre, som blev viede i Gravensten Slotskirke d. 21. november 1823, følgende:

»Min Fader var i mange Retninger en ejendommelig Mand, hans Retsind og Hæderlighed var blevet til et Mundheld i Egnen. Man kaldte ham »Ehrenvoigt«. Hans indadvendte alvorlige Væsen, som vel for en Del skyldtes hans glædesløse Barndom, afholdt de fleste fra at nærme sig ham. Han havde kun ganske faa fortrolige Venner, hvorimod alle uden Undtagelse agtede ham. Jeg selv er i den modnere Alder, ved rigtig

*Friederich Ludvig Ulrich Emilius
Ebling, 1761 – 1830.*

*Anna Christina Ebling,
f. Hoeck.*

at tænke over min Faders Karakter, kommen til det Resultat, at han ofte i Livet har følt sin Ensomhed og savnet Kærlighed, thi af Hjertet var han kærlig. Selv meget fordringsløs og beskeden var han overbærende mod andre, men streng imod sig selv. Han var overhovedet en Mand saa ren i Tanker og Sæder, som man sjældent finder. For kun at nævne eet Eksempel, jeg har *aldrig* hørt et tvetydigt eller frivolt Ord gaa ud af hans Mund. Han staaer for mig som Idealet af en retskaffen og pligtopfyldende Mand, der aldrig gik paa Akkord med sin Overbevisning. Jeg beklager nu, at jeg ikke, mens han levede, forsøgte at vinde hans Fortrolighed, men Respekten var for stor. Og her, som saa ofte i Livet, lyder Ordet »for sent«, og Hjertet hvisker Digterens Ord: O, elsk, imens du elske kan! O, elsk imens du elske maa! Den Tid vil komme, da du skal, alene mellem Grave staa! . . .«

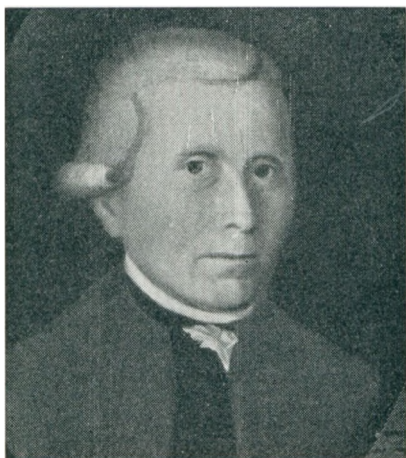
»Min Moder Sofie Frederikke Ebling var høj og slank og i sin Ungdom meget køn. Hun bevarede sin ranke Holdning og indtagende Ansigtstræk endnu som gammel Dame. Hun døde i sin Villa i Borby ved Eckernførde den 28. oktober 1877. Hendes Kærlighed og Elskværdighed er med uudslettelige Træk skrevet ind i mit Hjerte. Hun var et livligt og solrigt Gemyt, let modtagelig for alt skønt og godt, heftigt af Sindet men tillige meget godmodig. Forholdet mellem mine Forældre var nærmest det, som kaldes korrekt. Man hørte aldrig et uvenligt eller heftigt Ord imellem dem. De to var i deres Tankemåde og Livsanskuelse alt for forskellige til, at de kunde forstaa hinanden tilbunds; men jeg har fået det Indtryk, at de holdt meget af hinanden paa deres Vis«. –

Om sine bedsteforældre meddeler morfar følgende oplysninger:

1) »Min Bedstefar (Farfar) var Tømrer og skal efter Traditionen have været en due-
lig Møllebygger, der en Dag kom til Hovedgaarden Staun for at lave et Kjærneværk. Under hans Ophold der, som formodentlig har varet i længere Tid, forelskede efter sigende Godsejerens eneste Datter sig i ham; hendes Navn var Lammers. Saaledes kom det sig, at min Farfar fra en fattig Tømrersvend blev Godsejer. Men efter alt, hvad man ved, lader det til, at hans Lykke har været af tvivlsom Beskaffenhed. Hans Kone skildres som en lunefuld, herskesyg Kvinde, der var vanskelig at leve sammen med. Hun holdt Ridehest, mange Hunde og Katte, og maa, efter hvad der er bleven fortalt

mig, have været en meget forskruet Person. Hun kunde ikke lide sine egne Børn, navnlig ikke saa længe de var smaa. Derfor blev de efter fransk Skik straks efter Fødselen overgivet til en Daglejerkone paa Godset, der ammede og plejede dem til de var 3 Aar gamle, hvorefter de atter kom til Gaarden. – Min Fader omtalte sjældent sin Barndom og aldrig sin Moder, hvoraf jeg slutter, at han ikke ejede lyse Minder fra sin Barndomstid. Min Fader var den yngste af tre Søskende. Hans Forældre døde begge to paa Staun med faa Dages Mellemrum og er paa samme Dag formodentlig i Aaret 1818 bleven bisatte i en Hvælving under Alteret i Sieseby Kirke, hvis Indgang min Fader senere har ladet tilmure«.

2) »Min Moder var yngste Datter af Husfoged paa Gravensten Friederich Ludvig Ulrich Emilium Ebling og Hustru Anna Christina Hoeck, Datter af Provst Peter Petersen Hoeck i Ulkebøl«.

*Christian Rudolph Ebling,
1730 – 1809.*

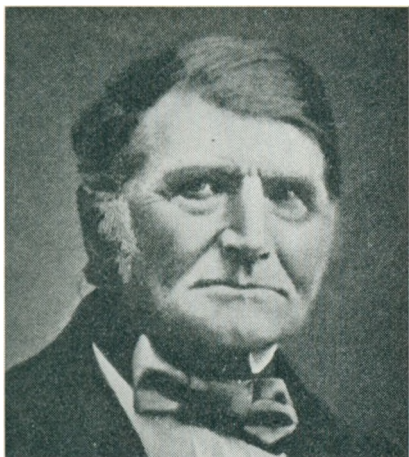

*Frederikke Louise Sophie Ebling,
f. Hartvig, født 1731.*

Vi ved også, at morfars oldefar hed Christian Rudolph Ebling og var født i grevska-bet Oldenburg den 26. august 1730. Han giftede sig i 1760 med Frederikke Louise Sophie Hartvig, født 15. december 1731.

Christian Rudolph var uddannet organist; han blev lakaj hos hertug Frederik Christian af Augustenborg, og den 22. december 1784 blev han af hertugen udnævnt til organist og degn i Ulkebøl. Han var meget håndsnilde, forfærdigede musikinstrumenter, lavede stole og i horn forarbejdede han skeer, gafler, krudthorn o. s. v. Desuden gav han sig af med biavl og indgav en afhandling om biavl til Landhusholdningsselskabet, for hvilken han modtog dettes sølvmedalje. Han var elsket af alle, som kendte ham, thi han havde et blidt og sagtmodigt sind og var tillige en særdeles gudfrygtig mand. Han døde den 2. maj 1809 i Augustenborg. –

Morfar blev uddannet som landmand dels hos sin far på Marienhoff og dels hos sin broder Vilhelm på Schlaugård i Sommersted ved Haderslev, men også i fire år som forvalter på større gårde. I november 1863 købte han gården Svejgård i Bjerager sogn, Hads herred i Jylland. Det var en proprietærgård på 160 tdr. ld. og ca. 20 tdr. hartkorn. Den 29. marts 1864 giftede han sig i Borby kirke med *Laura Charlotte Dorothea Torkuhl*,

*Johan Diederich Torkuhl,
død 1869.*

*Cathrine Torkuhl, f. Schultz, død 1891.
(Hun havde 17 søskende,
deraf 3 sæt tvillinger).*

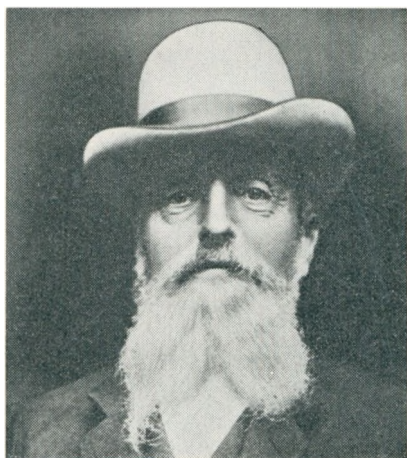
født 5. april 1839 som datter af proprietær Johan Diederich Torkuhl og hustru Cathrine Schultz på gården Wilhelmsthal ved Eckernførde.

Bryllupsrejsen gik nu nordpå, – men der var krig i landet:

»Det var en uhyggelig Nat, den imellem den 8. og 9. April i Aaret 1864, da min Hustru og jeg forlod vort Hjem for bestandig. Med min Faders Kusk og Heste kørte vi ved Midnatstid fra Marienhoff til Kappeln, hvor Færgeen gik over Slien og videre gennem Angeln til Flensborg. Natten var mild og stille, men Drønet af det svære Skyts ved Dybbel fulgte os uafsladeligt. Ved Morgengry naaede vi, trætte og forvaagede, Flensborg, hvor jeg, efter i Dagens Løb flere Gange at have været i Hovedkvarteret, endelig fik en skriftlig Tilladelse af den Højstkommanderende til at passere de tyske Forposter ved Vejle. Fra Flensborg benyttede jeg Vognmandsheste for min egen Vogn for at komme til min Broders Ejendom Slaugaard ved Haderslev. Vi kørte nu den anden Nat. Atter lød Kanonerne fra Dybbel og ofte blev vi tiltalede af Poster og Patrouiller, før vi endelig kom til Haderslev. Efter at have udhvilet os nogle Dage paa Slaugaard, som jeg benyttede til at købe to gode, røde Heste, fortsatte vi omsider vor Rejse. Imellem Vejle og Horsens passerede vi begge de fjendtlige Armeers Forpostkæde og kom endelig efter mangfoldige Besværigheder til Horsens, hvorfra vi den næste Dags Morgen drog videre til Gaarden Lundhof ved Odder, hvor en Slægtning, Forpagter Thomsen og hans Kone (min Cousine) ydede os Gæstfrihed, indtil vi den første Maj kunde tage vort fremtidige Hjem i Besiddelse paa det yndige og meget frugtbare Sveigaard«. – –

På Svejgård blev alle deres børn født. Det første barn, en dreng, blev født 13. november 1865, men døde 3 uger senere. Så kom datteren Elisabeth 13. december 1867; hun døde som ugift den 1. januar 1901. Det tredje barn var en dødfødt dreng. Datteren Constanze blev født 20. oktober 1871 og døde af Skarlagensfeber 6. december 1876. De tre sidste børn var: Emil Ludwig, født 24. juli 1873, Ellen født 23. marts 1875 og Johanne født 20. november 1877.

I 1889 blev gården solgt, og mors forældre flyttede til Aarhus, hvor de boede til 1898, derefter købte morfar en villa »Søvang« i Skanderborg lige over for Slotskirken.

*Ludvig Emil Voigt,
1837 – 1916.*

*Laura Charlotte Dorothea Voigt,
f. Torkuhl, 1839 – 1925.*

Morfar døde den 19. oktober 1916. Mormor flyttede til sin datter Johanne Samer i Aalborg og døde her den 25. september 1925. –

Datteren (Johanne) siger om sine forældre:

»Min Far var en smuk Mand, men udpræget Alvorsmand. Efter at vi var kommet fra Svejgaard, skrev han mange Artikler til »Jyllandsposten«. Han var optaget af religiøse

Spørgsmaal, grundede Dag og Nat uden at komme til Troen; men under min sidste Samtale med ham, da han var syg, sagde han til mig: »Nu har jeg hele Livet spekuleret over det, men det kan man ikke. Jeg er kommet til det Resultat, at vi maa tage imod det som Børn uden at ville forstaa«. – Mor var et elskeligt, troende Menneske. Hun lærte os sand Kristendom, stor i de tunge Timer. Hun vidste, hos hvem hun kunde hente Kraften. – Det var et meget lykkeligt Ægteskab.

Johanne Samer døde den 24. november 1973 – 96 år gammel.

Far aftjente sin værnepligt ved 28. bataljon i Aarhus, men slap for at blive underofficer og kunne fra okt. 1899 overtage en stilling som huslærer for greve Frederik Brockenhuus-Schack på Giesegaard.

*Johanne Samer, f. Voigt,
på hendes 80 års fødselsdag.*

Om far følte »kald« til præstegerningen er vel svært at svare på. Han havde i hvert fald kvalifikationer, som ikke enhver præst er i besiddelse

af: Hjertets renhed og ydmyghed overfor tjenesten. Det sidste kom frem, da den kendte pastor Otto Møller i Gylling tilbød far stillingen som sin kapellan. Otto Møller ønskede, at far skulle binde sig for mindst 3 år og havde spurgt, om far havde »Mod og Lyst« til denne gerning. Far ønskede ikke at binde sig for så lang tid og havde ærligt svaret, »at Modet ikke var overdrevent stort, da jeg følte mig meget ung, navnlig til Sjælesørgergerningen, og at derfor Lysten heller ikke var det«.

Da farfar og Otto Møller var venner, måtte dette afslag naturligvis føre til en lille meningsudveksling mellem far og søn og i et brev af 2. juli 1900 skriver far: »Det glædede mig, hvad du skrev, at det væsentlige af det, der hører til den personlige Beredelse, er at vide sig at være et troende Menneske, for det kan jeg af Hjertet sige ja til; men naar Spørgsmaalet bliver, om den (Troen) har vundet Skikkelse i ens Liv og Tanker, da er det, man vakler og føler sig svag og kraftesløs, og ogsaa i den Henseende vilde man dog gerne vinde fremad, inden man skulde staa som Præst i en Menighed, selvom Gud vel ofte maa bruge skrøbelige Mennesker i sin Tjeneste; Han holdt jo dog mere af dem, der *følte sig* som Toldere og Syndere, end af Farisæerne«.

I foråret 1901 var far lærer på Testrup højskole hos forstander Jens Nørregaard, hvis datter Nanna var gift med Ellen Voigts broder Emil.

Derefter må far have overvundet sine fleste betænkeligheder, for i efteråret 1901 finder vi ham som uordineret medhjælper hos sognepræsten i Ormslev og Kolt, provst de Hemmer Gudme. Et halvt år senere blev far udnævnt til personel kapellan for Ormslev og Kolt menigheder og ordineret den 14. marts 1902 i Viborg af biskop Poulsen. Lønnen var 950 kr. for et år, så nu kunne far gifte sig, og det gjorde han den 27. maj 1902. Vielsen fandt sted i Skanderborg Slotskirke, og middagen holdtes i pavillonen Skanderborg Dyrehave. Efter samstemmende udtalelser var det en meget smuk fest med gode taler og sange. Brudgommens far bidrog med følgende smukke sang:

Mel.: Hvor Bølgen larmer højt fra Sø.

*Der var en Ungersvend, som gik
og sværmed' for hveranden;
det blev dog kun ved Suk og Blik,
til Knøsen veg for Manden;
da bøjed' han sin Sjæl og Hu
til liden Ellen Voigt, og nu
:/: han vidste, hvad han vilde. :/:*

*Men hun – hun stod dog vel paa Vagt?
Ak nej, den stakkels Kvindel
Hun følte Kærlighedens Magt
til evig fast at binde;
og tyed' hun til Naal og Traad,
hvad blev det til? – en aaben Baad
:/: med en Student og hendel' :/:*

*I den vi paa »den blanke Sø«
har længe set dem flakke
og paa den lille Æbles
med Løvsal ta' til Takke.
Men nu de vil ha' Tag og Fag
og Disk og Dug og Dueslag
:/: og Ild paa egen Arne. :/:*

*Nu skal der pløjes større Sø
med mere stride Vande,
og Farten styres under Ø
mod Evighedens Strande,
dog gennem mangt et Belt og Sund,
hvor Fuglesang fra grønne Lund
:/: paa Rejsen sødt dem fryder. :/:*

*Ja, syng for dem, Guds Fugle smaa,
den bedste Sang, I kende,
om Lykke, gemt i liden Vraa,
men størst ved Vejens Ende,
om Livet i Guds Kærlighed,
som Præstefolk og Menighed
:/: til eet skal sammen binde. :/:*

*Med Morgendis om Skibets Stavn
dets Vej for os sig dølger;
men far nu vel i Jesu Navnl
Da kløves alle Bølger,
og hver en Taage klares op,
til Korsets Flag fra Mastetop
:/: i Aftensolen gløder. :/:*

Brudgommens sang aftrykkes også, ikke alene fordi den er god, men tillige fordi den indeholder en hel stamtavle og flere gange er blevet optrykt med de fornødne ændringer til lignende lejligheder. Den er dekoreret af Martin Borch.

Den 27. Mæj
MCMII

Ole Worms Drøm.

Mel.: Der er et Land, dets Sted er højt mod Norden.

*Min Tip, Tip, Tip, Tip, Tip, den gamle Ole,
Fra hvem saa mange skønne Skud fremskød,
Hvis Navn vil gennem alle Tider straae,
Hvis Kniv har pløjet fjerde Kristians Kød,
– Da han engang laa trygt i Søvnens Arme,
Paa Kniv og Bøger havde givet Slip,
Saa drømte han, og Oles Drøm maa varme
Hvert Hjærte, som ham nævner Tip, Tip, Tip.*

*Ham bares for, som saa han i det fjærne
En Sønneson, hvis Datterdatter skøn
Tipoldemo'er – her kommer Sagens Kærne –
Blev til en Sønnedatters Sønneson;
Naar Ole selv var gaa't til sine Fædre
og hisset saa sin Tip, Tip, Tip, Tip, Tip,
Han skulde ved sin Gerning Ahner hædre
Og frem for alt sin Tip, Tip, Tip, Tip, Tip.*

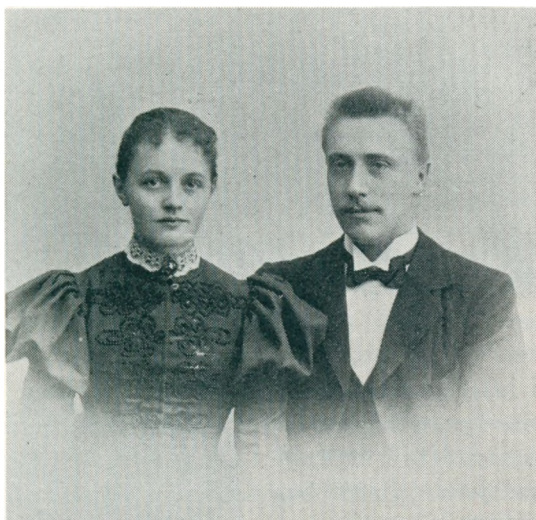
*Og Ole saa – og skued ved hans Side
En Pige med et mildt og muntert Blik,
En kruset Mund, som Ole kunde lide,
– I Søve Oles Hjærte slog Dik, Dik;
Thi Ole kendte og til Elskovs Flamme,
Tændt af to Øine om en Næsetip,
Derom kan vidne end den store Stamme,
Hvis Rod er han, min Tip, Tip, Tip, Tip, Tip.*

*Og Ole saa ham hende Haanden række,
I Øjet funkled' Lykkens klare Gnist,
Mens Myrthekransen hendes Haar mon dække,
– Og ydermere Ole saa for vist:
Den Svend af fjærne Slægter skulde mindes
Som deres store faderlige Tip,
Og Oles gamle Tip med ny forbindes:
Tip, Tip, Tip, Tip, Tip, Tip, Tip, Tip, Tip, Tip.*

De nygifte flyttede ind i et lille hus i landsbyen Aabo ikke langt fra Ormslev. Her fødtes datteren Ellen Agnete Borch den 7. marts 1903.

GRÆDSTRUP 1904 – 1913

Da Grædstrup blev oprettet som et selvstændigt sogn fra 1. januar 1904, søgte og fik far embedet, hvortil han udnævntes den 18. januar 1904.

Gunnar og Ellen som nygifte.

Grædstrup ligger og balancerer på kanten af den jyske højderyg. Mod vest er der flad mark og hede, og mod øst falder terrænet ret stejlt over lyngbakker ned til en dalsænkning med enge og en bæk og skovklædte skrånninger. Man får et lille indtryk af den landskabelige skønhed, når man betragter den her aftrykte fotografiske gengivelse af en akvarel malet af arkitekt Martin Borch.

Lyngbakkerne var en herlig tumleplads for børn. Her blev der brændt bål Valborg-aften, og lige ved lå et gammelt flinteværksted, hvor vi fandt pilespidser.

Præsteboligen var ny, men naturligvis uden det, vi i dag forstår ved »moderne bekvemmeligheder« – ingen elektricitet, ingen centralvarme og intet badeværelse. Børnenes lørdagsbadning foregik i en zinkbalje; de voksne »badede« i vaskehuset.

Det var den fredelige tid før 1. verdenskrig. Nyheder fra udlandet nåede ikke, eller i hvert fald kun i meget sammentrængt form, ud på

Grødstrup 1911.

landet; sindene kom i oprør, hvis der en sjælden gang blev begået et mord herhjemme, og jeg husker endnu mine forældres bedrøvelse over Bramminge togkatastrofen i 1913.

I vejkannten sad Jens Vejmand bag sin skærm og så de første biler køre forbi. Den første der på egnen, som fik bil, var vist dr. Lundgaard i Brødstrup. Min gamle farfar turde ikke betro sig til sådan et uhyre, selv om far forklarede ham, at det næsten var farligere at køre med rigtige heste, fordi de var bange for bilerne.

Far havde kun een kirke, men måtte til gengæld ofte vikariere for nabopræster, og det var ret så besværligt. Det kunne ske, at han måtte køre 5–6 mil med hestevogn på en søndag. Da far i 1911 skulle foretage en rejse til Hasselager i nærheden af Kolt (vel 40–50 km i luftlinje) for at deltage i provst Gudmes begravelse, måtte han hjemmefra kl. 5¹/₂ morgen og var hjemme igen kl. 10 aften efter 8 timers raslen i »bumletog« og ca. 3 mils spadseretur!

Mange gode venner vandt mine forældre sig i sognet, men store sammenkomster var der ikke i præstegården, dertil var midlerne for små. Under beskedne former fandt der selskabeligt samkvem sted med enkelte nabofamilier, med *dr. Lundgaards* og realskolebestyrer *Clausens* fra Brødstrup og med nabopræster, af hvilke sidste jeg særlig husker sognepræsten i Klovborg, senere provst og biskop *John Ammundsen* og præsterne *Gad* og senere *Hansen* i Ring. Een må jeg dog ikke glemme, vores nærmeste

nabo *Niels Otto Petersen* (altid kaldet Niels Otto). Han var en sindig og lun jyde, og når jeg tænker med kærlighed på jyder, er det altid ham, der dukker op i mine tanker. Der lyste en indre ro ud af hans øjne, som der kun gør det hos en mand, der har »fred med sin Gud og fred med sin næste«. Det blev sagt om ham ved hans begravelse (den 8. maj 1929), at hans godhed var blevet »brugt og misbrugt af alle fra præsten og nedefter«, og jeg kan kun bekræfte det for præstens (og mit eget) vedkommende; men jeg er sikker på, at han ikke selv følte det sådan, for han havde det tjener-sind, som finder sin glæde i at kunne være noget for andre mennesker. Far talte ved hans begravelse ud fra Herrens ord om Lazarus i Betania: »Vor ven er sovnet ind . . .« og udtalte en sidste tak for hans trofaste ven-

Niels Otto.

*Barnepigen Kathrine Hansen (•Dek•)
med Agnete og Hjalmar.*

skab imod ham og hans familie. –

Apropos familie – den forøgedes hurtigt! Far har engang i en sang spøgefuldt skrevet: »Gunnar han har trange kår, får et barn hvert andet år«. Og sådan var det! I årene 1904, 1906, 1909, 1911 og 1913 fødtes børnene Hjalmar, Anna, Aage, Inger og Poul.

Som trofaste fødselshjælpere indfandt sig hver gang mors søster *Johanne*, senere gift *Samer*, og dr. *Lundgaard*, og hjælp kunne nok behøves, for det var vægtige børn, *Anna* vejede således 10 pund!

En sådan frugtbarhed sprængte alle rammer, og far måtte hurtigt begynde at søge andet embede. Han måtte dog gang på gang erfare, at hans ansøgning ikke af ministeriet var blevet udsendt til menighedsrådene. Dengang krævedes der nem-

Grødstrup kirke (efter et senere fotografi).

lig en vis anciennitet for at blive godkendt som ansøger til de bedre af-lagte embeder; men dels blev det ikke i opslaget bekendtgjort, *hvilken* anciennitet der krævedes i det enkelte tilfælde, og dels blev der klaget over en temmelig vilkårlig praksis fra ministeriets side.

Sommeren 1911 var begivenhedsrig, ikke blot for præstefamilien, men for hele den lille landsby. Onkel Johannes var temmelig velbeslået hjemme på ferie fra Rusland og havde fået den ide at sætte den nære familie stævne i Grødstrup i hele juli måned. Der blev lejet værelser i de nærmeste gårde og så begyndte gæsterne at indfinde sig. Onkel Johannes med

Grødstrup præstebolig (efter et samtidigt prospektkort) med 3 »overskærne« præstebørn.

kone, svigerinde og 2 børn, farfar og faster Ulrikke samt onkel Martin (arkitekten) med kone, søn og svigerdatter. Mor blev sat fra husholdningen, som blev overtaget af en af onkel Johannes medbragt husbestyrerinde. Der blev spillet ring og skak og l'hombre, gjort udflugter i hestevogn og gravet kæmpehøje ud. For os børn var det naturligvis en kæmpeoplevelse; det flød med russisk marmelade og bon-bons, og russiske cigaretter var alt for let tilgængelige! (Jeg var 7 år dengang!).

Samme år tog fars morbror William Møller-Holst sin afsked fra embedet som sognepræst for Kippinge og Brarup menigheder på Falster. Far søgte embedet og fik det den 6. september 1912. Han og mor rejste ned for at tage lokaliteterne i øjesyn, men vendte nedslåede hjem. Det var i bogstaveligste forstand en gammel »rotterede«, og da mor var hundeanst for en mus og naturligvis skrækslagen for rotter i pluralis, var far tvunget til at rejse til København og bede sig fritaget for embedet. Da dette var sket, regnede han ikke med at have store chancer for forflyttelse i de nærmeste år.

RØRBY 1913 – 1925

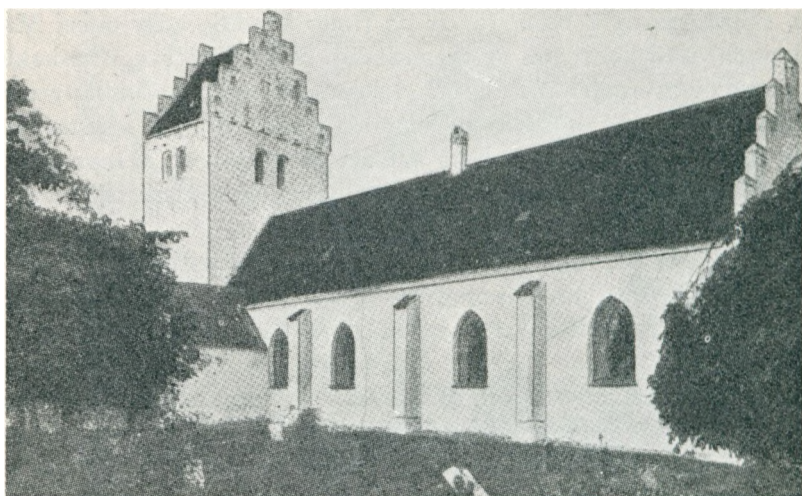
Der gik dog kun en vinter, så skete der noget! En råkold søndag i april 1913, da gudstjenestetiden nærmede sig, kom der spadserende op ad den lange Grædstrup bakke to mænd, som var fremmede der på egnen. Den ene en høj, lidt duknakket gårdejer, den anden en mindre og ældre lærer. De skulle jo lige forbi præstegårdens vinduer, så det er muligt, at de er blevet iagttaget; men præsten skulle nu helst ikke vide, at de kom, for så kunne han gå hen og blive nervøs og unaturlig eller forstille sig, så man slet ikke kunne vide, hvordan han i virkeligheden var. Og nu skulle han til eksamen, for han var igen ansøger. – De to mænd var fra menighedsrådet i Rørby ved Kalundborg. De var tilfredse med, hvad de hørte og så, ja, ikke alene med præsten, men også med læreren og kirkesangeren *Georg Lond*, og læreren fra Rørby, Ernstsens skulle netop gå af på grund af alder. – Resultatet blev, at både præst og lærer blev indstillet til forflyttelse.

Far blev indstillet med 3 af menighedsrådets 4 stemmer, og en af menigheden valgt komite på 3 medlemmer blev sendt til København for at forebringe menighedens ønske for kultusminister og biskop. Modtagelsen var ikke imødekommende, tværtimod, og man ventede intet godt udfald af sendelsen. Da henvendte komiteen sig til konseilspræsident, forsvarsminister Klaus Berntsen. Han gav et forønsket svar, og far blev kaldet den 10. maj 1913 og blev indsat i embedet den 6. juli.*

Det var måske lidt mærkeligt, at en forsvarsminister blev fars skæbne,

*) Se H. P. Ernstsens: Historiske optegnelser fra Rørby sogn.

Rørby kirke.

men ufortjent var det ikke. Far var – ligesom sin far – meget patriotisk og forsvarsvenlig og havde holdt flere foredrag om forsvarssagen i omegnen af Grædstrup, uden at jeg dog tror, at denne indsats på nogen måde har været kendt i forsvarrets allerhøjeste top.

På samme tid som far opnåede denne forflyttelse, lagde han allerede grunden til den næste, og det gik sådan til: Der var på den tid en bestemmelse om, at en præst ved sin afgang fra embedet – eller enken til en præst, der var død i embede – havde ret til det såkaldte »nådensår«, d. v. s. både en boligret og ret til en vis andel af embedets indtægter i et helt år. Disse ydelser gik fra i den nye præsts løn; men han eller hans enke havde ret til tilsvarende ydelser, når han selv gik af eller døde i embedet. Det blev nu som en ny bestemmelse indført, at »nådensåret« kunne afløses og udbetales ved *forflyttelse*, og den tid kom, da det blev af afgørende betydning for fars økonomi at få disse penge udbetalt, så han allerede af denne grund måtte søge bort, og da hørte vi megen tale om »nådensåret«.

Men nu flyttede vi altså til Rørby, far først i nogle måneder alene, indtil han fik en ordning med formanden, så han flyttede ud og gav plads for mor og os børn; flokken blev samme år forøget til 6. – Jeg havde hørt, at der var noget, der hed »Kalundborg-Jyder«; men jeg konstaterede hurtigt, at de i hvert fald ikke talte jydsk, for jeg forstod ikke et ord af, hvad de sagde – og omvendt! Nå, det blev der jo i løbet af kort tid rådet bod på.

Rørby præstegård var rummelig, men upraktisk og dårligt indrettet med de fleste opholdsværelser mod nord. Der var ikke centralvarme eller

Rørby præstebolig set fra haven 1920.

bad, og elektrisk lys blev først indlagt nogle år efter, at krigen var begyndt. Jeg husker, at vi søskende måtte sidde og læse lektier samlet omkring en såkaldt »sparelampe«, der mest af alt mindede om den spritflamme, hvormed man undertiden holder mad og drikke varm. Mulighederne for personlig hygiejne var ikke meget forbedrede. Far og mor gik eller cyklede et par km til et mejeri i nabosognet og badede der. Der var en stor og ret forsømt have til præstegården med dejlige, gamle frugttræer, navnlig et stort gammelt morbærtræ, hvis grene strakte sig ud over en hel plæne, og som om sommeren var fuld af saftige bær til lige fryd for solsorterne og os andre.

Til hjælp i huset havde mor 2 voksne piger; de fik hver en månedlig løn af 12 kr. Til at undervise os børn var der antaget en ung præstedatter, Dagny Bak, fra fars nabosogn i Jylland; hun fik den fyrstelige betaling af 25 kr. månedlig + kost og logi.

Det var under den første verdenskrig, og vi kunne ofte høre kanonerne tordne fra Storebælt (øvelse). Mine forældre led under krigens gru, og det nedarvede had til tyskerne fik kraftig næring og forplantede sig til os børn. Ellers var det jo kun vareknapheden, vi mærkede. Vores middagsmad var væsentlig baseret på grød af mange slags og kartofler. Når mor i sin nød prøvede at få den omkørende slagter til at skære uden om benene, fik hun det svar: »Nej, lille frue, det går ikke. Benene må følge med kødet!«

Far stillede os i udsigt, at den dag, krigen sluttede, ville han give en ordentlig omgang, og vi har mange gange senere moret os over, at alt,

hvad det blev til, var en plade »Succes« chokolade – til deling! Der var sikkert ikke råd til mere.

Løn efter kapitelstakst var vel en nogenlunde god regulator, men flot var det ikke, og der var jo 11 munde at mætte hver dag!

Så var der også »højtidsofferet« ved de tre store kirkehøjtider. Ifølge Matzen og Timms kirkeret er det »at anse som ydet til Præsten for hans almindelige Tjeneste med Ordets Forkyndelse og den hellige Nadveres Uddeling, uden at dog den virkelige Nydelse af disse Goder er en Betingelse for Offerpligten« og med hensyn til offerets størrelse »mærkes som almindelig Regel, at den Offerpligtige skal ansætte sig selv til et med hans Stilling og Evne samt Egnens Skik og Brug passende Offer«. – Forud for de tre højtider blev der gennem skolebørnene omdelt 2 sæt »offersedler«, et hvidt til præsten og et lyseblåt til degnen, firkantede papirstykker, hvorpå navnet på den offerpligtige var skrevet med blæk. Papiret var bestemt til at sammenfolde og lukke ligesom et pulverhylster med enderne bukket ind i hinanden. Sedlerne blev brugt mange gange. – Ved offergangen i

kirken blev de små pulverpakker lagt henholdsvis på alterbordet (til præsten) og i degnestolen.

Det var et stort øjeblik for os børn, når sedlerne skulle åbnes. Hele familien samledes i fars kontor, og de største af os fik lov til at hjælpe med. Det var en stående regel, at mor skulle have kobbermønterne og vi børn fik en i forhold til udbyttet passende møntstørrelse. Som almindelig regel kan man vist sige, at sognets beboere ikke havde store tanker om deres »evne« til at ofre! Somme tider kunne man af beløbets størrelse aflæse en større eller mindre sympati eller en konkret tildragelse. Som eksempel herpå kan jeg nævne, at far engang på præstegårdens mark havde skudt en hare, som fik slæbt sig ind på naboens mark, hvor den faldt død om. Far bar pligtskyldigst haren hen og afleverede den til naboen, som betal-

Lærer Georg Lond og fru Margrethe
(»Ditten«), sommeren 1957.

te den ved i de følgende år at sætte sin offerydelse i vejret. – I nogle år gjorde vi i sommerens løb en familieudflugt med hest og vogn til Lerchenborg, og videre til »Sortensten« på Asnæs, hvor vi spiste den medbragte mad.

Af nabopræsterne var der i de første år vist mest omgang med sognepræsten i Aarby *P. Ivertsen*, som var fars gamle klassekammerat fra Nørrebros Latinskole; men da han lagde sig ud med sin menighed, og far gik ind på at betjene den, kølnedes forholdet. Jeg husker ikke, om der var et fast konvent for egnens præster; men vi så da lejlighedsvis pastor *Rønild* fra Tømmerup (hvis kone altid var kusk på »jumben«), *Madsen* fra Værsløv samt *Fischer-Jørgensen* og senere *Gudmund Bruun* fra Svallerup.

Lærer Lond og hans familie var alle årene vore gode, trofaste venner.

I 1915 fik vi en lille søster Gerda, som døde den 19. februar 1916 af mæslinger, kighoste og lungebetændelse. Vi var allesammen meget bedrøvede over det, for vi holdt så meget af hende. Da vi sad meget stille sammen den morgen, hun lige var død, begyndte stueuret pludselig at slå. Det havde det ikke gjort i flere år; slagværket blev nemlig ikke trukket op, fordi det altid var ude af slag.

Den 5. januar 1919 døde mor af »spansk syge«, og da vi om natten var forsamlede i spisestuen, begyndte uret igen at slå – vi blev lidt underlige ved det! Mor blev begravet den 11. januar fra Rørby kirke under stor deltagelse. I præstegården var vi alle mere eller mindre medtaget af sygdommen, og de af familien, som kom rejsende til begravelsen, turde ikke gå ind i huset af frygt for smitte, men rejste straks igen. Far sagde i sin tale bl. a.: »Hun var ikke af dem, der altid skal more sig, hun var så nøjsom i den henseende, som i alle andre, og dog ville hun med sit livsglade og kærlige sind så inderlig gerne dele noget med andre, også udenfor sit hjem, i slægtnings og venners kred, ja, var i grunden så taknemlig for selv den mindste venlighed, der blev vist hende, når hun følte, at den var ærlig ment. Men enten det nu var lidt eller meget af den slags, der faldt i hendes lod, altid var hun den samme i sit hjem, altid flittig og utrættelig i sit store daglige arbejde, altid mild og overbærende overfor os andre, altid med sit lyse smil og sit glade sind en solstråle i vort hjem, – ja, det vidnesbyrd skal hun have, for det er sandhed, sådan har hun været fra den første dag og til den sidste . . .«

Ellen Borch, f. Voigt.

Ja, det var en stor plads, hun fyldte, og tomt blev der efter hende. De mange børnefødsler og hele den store børneflokk i forbindelse med trange økonomiske kår havde slidt på hende. – Hun var en god pianist og havde i nogle år elever i klaverspil; hun var også til sin død kirkens organist. – Efter mors død kom faster Ulrikke og styrede huset for far.

Da der var gået 3½ år giftede far sig den 14. juni 1922 med sin kusine, sygeplejerske ved Rigshospitalet *Signe Borch*. Det var lidt af et chock for de ældste af os børn; vi kendte hende ikke, havde kun set hende en enkelt gang. Det greb forstyrrende ind i vore »cirkler«, for vi var ikke indstillet på at dele far med nogen, og så var vi mere eller mindre dagdrømmere, mens hun var meget »jordnær«, – og det var lige, hvad der var brug for! Tante Signe, som vi altid kaldte hende, (og det var hun jo) var et utroligt arbejdsmenneske og var meget velbegavet. Hun kunne f. eks. på ingen tid skrive et langt, fornøjeligt og indholdsrigt brev og med samme lethed digte en vellykket lejlighedssang. Hun var desuden helt selvopofrende, så da vi mærkede, at hun slet ikke ville tage far fra os, kunne vi ikke andet end respektere hende og holde af hende. Hendes biografi findes under F. 7.

I 1923 og 1924 fødtes børnene Karen og Frederik. –

VEJERSLEV – AIDT – THORSØ 1925 – 1938.

»Er pastor Borch indremissionsk?« – »Nej!«

»Er han grundtvigsk?« – »Nej!«

»Er han da højkirkelig?« – »Nej!«

»Jamen, hvad i al verden er han da?«

»Han er en god præst!«

Signe Borch, f. Borch.

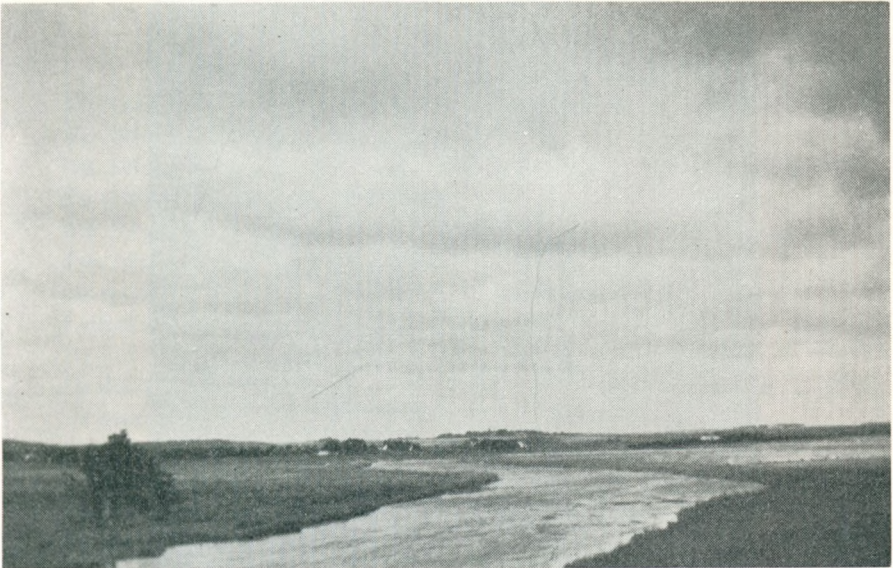
Sådan faldt spørgsmål og svar, da udsendinge fra *Vejerslev – Aidt og Thorsø* menighedsråd søgte oplysninger om far, som i 1925 var ansøger til embedet som sognepræst for det pågældende pastorat.

Det lød tillokkende, har man nok ment, for far blev kaldet til embedet den 8. oktober 1925.

Afskeden med Rørby blev fejret ved en festlig sammenkomst i skolens gymnastiksal, hvor mange fra menigheden takkede far for hans gerning i sognet, og hvor han som synligt udtryk for deres taknemmelighed fik overrakt en adresse og et dobbeltkapslet guldur med inskription. Til tante Signe var der tak og sølvfrugtknive.

Vejerslev præstegård set fra haven, 1929.

Gudenåen set fra Kongensbro – i baggrunden midt for Vejerslev.

Dermed vendte far tilbage til hovedlandet og til en bolig, der var lige så umoderne som de to foregående, uden centralvarme, badeværelse og »træk og slip« og uden telefon. Disse goder opnåede far aldrig, – men »nådens-året« var hjemme!

Vejerslev ligger mellem Silkeborg og Langå, og det, som særligt karakteriserer dette landskab, er Gudenåens løb med tilløb af forskellige mindre åer og bække. Når man står en aften ved solnedgangstid ved Borre ås udløb i Gudenå og lader blikket følge *med* strømmen, som her er indkranset af skov og uberørte græsarealer, føler man sig hensat til et russisk flodlandskab. Mange timer har mine brødre og jeg tilbragt ved Borre å, hvortil præstegårdens jorder gik ned, og selv om det fangstmæssige udbytte var ringe (få og små ørreder), var det sundhedsmæssige sikkert så meget større. Sognets jorder går lige ned til Kongensbro med den kendte kro. I et nabosogn ligger de meget smukke Gern bakker.

I 1934 blev familien forøget, denne gang dog uden barsel. Børnenes kusine *Kirsten*, datter af skuespiller Svend Borch, kom i pension i præste-

Parti fra Borre å.

gården 13 år gammel og blev sat i Hammel realskole, hvorfra hun i 1937 tog realeksamen. Hun blev siden betragtet som barn af huset.

Omtrent samtidig kom en halvkusine *Lexa*, datter af Ejnar Borch, til præstegården som lærerinde for Karen og Frederik. Hun var sød og stilfærdig og faldt godt til i familiekredsen.

Samme år fejrede far sin 60 års fødselsdag den 24. august med en større familiesammenkomst, hvor bl. a. de 5 Randlev-børn var samlede foruden mors to søskende Johanne Samer, født Voigt og Emil Voigt. Dagen begyndte med en biludflugt til Skjern Hovedgård og sluttede med en festlig middag, hvor far blev hyldet i taler og sange.

På 100 års dagen for farfars fødsel den 8. februar 1936 samledes de 5 søskende med andre af slægten i vores hjem i København, og farbror Johannes holdt en smuk mindetale over sin far. Til denne lejlighed havde far skrevet følgende sang:

Sognepræst Gunnar Borch.

Mel.: Menuetten af Elverhøj.

*De svandt, de svandt, de mange Aar,
Kun Mindet er tilbage
Om Barndomstidens lyse Vaar
Og glade Ungdomsdage,
Om Hjemmet under grønne Lind,
Som bandt saa fast os sammen,
Og om de to, – med samme Sind
I Alvor som i Gammen.*

*De skærmed os, da vi var smaa,
De hjalp os troligt fremad,
Frit Venner kunde med os gaa,
Naar vores Vej gik hjemad.
Med Raad og Daad de stod os bi,
Vor Byrde at afvælte,
I Sorg og Glæde vidste vi,
De alting med os delte.*

*Med milde Ord og Glæde stor
HUN tog mod sine Dreng
Og skulde snart faa dækket Bord
Og redt de bedste Senge.
HAN spurgte, talte, lo og sprang
Snart op og snart i Sæde,
Indtil med ét en munter Sang
Gav Luft for Hjærtets Glæde.*

*Det var et lyst, livsaligt Hjem,
Hvor der var godt at være
For Børnene, for alle fem,
For Slægt og Venner kære;
Dér mange unge skifted Ord
Og kasted Ring paa Pæle, –
Men Hjemmet, det var Far og Mor,
De to, som bar det hele.*

*De svandt, de lyse Aar, saa brat, –
Hvem kender ej den Smerte?
Men Minders dyrebare Skat
Vi gemmer i vort Hjerte
Med Tak for alt, hvad Gud os gav
Med Far og Mor hernede,
Med Haab til Gud – trods Død og Grav –
Om evig Gensynsglæde.*

Søndag den 3. april 1938 blev far syg. Det begyndte med, at han næsten mistede stemmen ved gudstjenesten i Aidt, senere fik han stærke nyresmerter og måtte holde sengen. En blodprop passerede, og derefter måtte far igennem årebetændelse, mundbetændelse og til slut en generel blodforgiftning. Uden frygt og uden klage bar han sine lidelser og var næsten fra begyndelsen klar over, at han ikke kunne leve. Da far lå syg til døden, fik han lov til i gerning at bekræfte for sine nærmeste sandheden af sit livs forkyndelse, at »har vi tro, da skal med fred vi indgå til Guds herlighed«. Den sidste dag sagde far: »Kl. 8 siger vi farvel!« – Og da kirkeklokken ringede solen ned, tog han med smil og kærlige blikke afsked med hver enkelt af os. Det var den 3. maj 1938.

Far blev den 9. maj bisat fra Vejerslev kirke, hvor sognepræst W. Balslev, provst C. P. Clausen, Katstrup (tidligere realskolebestyrer i Brædstrup) og jeg talte. I den efterfølgende middag deltog mange af slægten og sognets beboere. Fars provst sagde da til mig, at far var et decideret provsteemne. Han (provsten) havde aldrig behøvet at sende en sag tilbage til far, fordi den ikke var tilstrækkelig oplyst. Vi børn syntes, at han lige så godt kunne have sagt bispeemne, for vi var ikke i tvivl om, at far kunne klare også det; men vi vidste godt, at far aldrig havde sådanne tanker om sig selv og ikke ønskede nogen jordisk ophøjelse. Far var uhyre samvittighedsfuld som præst; han udarbejdede sine

Efter gudstjenesten.

prædikener med stor grundighed og lærte dem, så han kun brugte en ganske kort disposition i kirken. Med sirlig håndskrift blev de ført ind i en dertil anskaffet bog, og at han ikke lod sig friste til at bruge den samme prædiken flere gange, kan jeg se af den lange række prædiknebøger, der står i min reol.

Den 10. maj blev far begravet fra Rørby kirke, som var fyldt af hans gamle menighed. Sognepræst Worm-Leonhardt, Rørby, og sognepræst Erck, Aarby, talte i kirken og lærer Lond ved graven.

Menighederne i Vejerslev, Aidt og Thorsø satte en mindesten på fars grav.

For os søskende var hjemmet i præstegården det faste punkt i tilværelsen. Her var tryghed og kærlighed og åndelig frihed. Vi blev aldrig »tvangsindlagt« til den daglige morgenandagt eller søndagens gudstjeneste; men når vi ikke deltog (og jeg var i hvert fald et udpræget B-menneske), havde vi en dårlig samvittighed, for vi vidste jo godt, at det naturligvis måtte skuffe far.

Da vi var børn hjemme, var et højdepunkt i vores kulturelle liv fars oplæsninger søndag aften, hvor vi morede os over Hostrups vaudeviller, græd over »Onkel Toms Hytte« og bevægedes af Ibsens »Brand«. Mor satte med sit klaverspil et festligt punktum for en sådan aften.

Senere, når vi som voksne mødtes i hjemmet, blev vi som børn igen og havde mange gange svært ved at sige farvel.

Som 15 årig kom jeg på Sorø Akademi, og jeg glemmer aldrig den følelse af glæde og befrielse, når ved translocationen sangen »Concinamus o sodales« lød med det jublende omkvæd: »Domum, domum, dulce domum« (Hjemad, hjemad! Lifligt hjemad!). Heller ikke glemmer jeg, hvordan det var umuligt for mig at holde min gaben tilbage, når far efter ferien kørte mig i jumben til Jerslev station.

Hjalmar Borch.

Niels Glud Borchs børn

	<i>Side</i>
Johanne Frederikke Malthe Borch	183
Anna Borch	189
Frederik Malthe Borch	195
Christian Malthe Borch	201
Martin Borch	207
Agnete Borch	217

Johanne Frederikke Malthe Borch Fribert

»Janse«

26. september 1877 – 9. september 1969

Det unge ægtepar på Visborg Møllegård, Niels Glud Borch og Maren Borch, havde haft den sorg at miste deres første datter, Magdalene, (»Mene«), da hun endnu kun var fem år gammel, og man kan tænke sig deres fortvivlelse ved tanken om, at det efter alt at dømme ville gå ligesådan med den næste lille pige, Johanne, kaldet Janse, der var kommet til verden 26. september 1877. Hendes sarte helbred gav ikke håb om noget langt liv. Hun led af en meget alvorlig blodmangel – det var vel i virkeligheden tuberkulose – og i et brev til sin gode veninde, fru Kjeldsen på Havnø, skriver Maren Borch om sin lille piges sygdom: »... De kan nok tænke, kære fru Kjeldsen, hvor bedrøvede vi var over at høre doktoren tage det så alvorligt, jeg synes ikke, det var til at udholde også at miste hende. Gud ske lov at vi idag atter tør håbe; vi må nu overlade alt til ham...«

Den fire-årige Janse.

Heldigvis lykkedes det snart at få den lille syge Janse bragt på benene, sikkert i første række på grund af sin mors enestående og kærlige pleje, og hvem ville dengang have troet, at Janse ikke alene det meste af sit liv ville kunne glæde sig over et særdeles robust helbred, men at hun også skulle opnå en alder af næsten 92 år, vel det højeste antal leveår, som noget medlem af familien Borch hidtil har opnået. Kæle-navnet Janse beholdt hun, så længe hun levede, og det var ikke kun hendes forældre og søskende, der kaldte hende det. Hun blev kaldt det af hele familien, af venner og bekendte – og i de seneste år endog af hendes egen søn!

Hun var jo den ældste af søskendeflokken i Visborg og derfor sikkert den eneste, der virkelig har haft nogen erindring om sin rigtige mor, Maren Borch. Hun har fortalt så mange småtræk om hende, der viser, hvor henrivende og morsom hun må have været, at jeg forstår, hvor meget min mor må have lignet hende, og det er forståeligt, at hendes død kun 38 år gammel var en dyb

hjertesorg for min mor. Hun har fortalt mig, at det eneste »lyspunkt« i sorgen var, at nu var det *værste* sket, der overhovedet kunne ske. Hvad der fra nu af kunne ramme hende, ville aldrig blive så slemt som dette. Det er muligt, at denne meget dybe tilknytning, Janse og forøvrigt også hendes to år yngre søster, Anna, følte til deres mor, blev årsag til, at de to små piger havde så svært ved at vænne sig til den nye tingenes tilstand i Visborg, da deres far giftede sig med børnenes lærerinde, Marie Fabricius. Det blev sværest for Janse, der må have haft noget oprørsk i sig af naturen, der vist er alt andet end »Borchsk«! Hun var uartig, næsvis og provokerende overfor sin nye mor, og dette spændte forhold, der vedvarede, til hun var en voksen ung pige, var den direkte årsag til, at Janse kom hjemmefra. Måske var netop dette hendes held. Hun blev revet ud af det lille stillestående landsbysamfund og kom til Århus for at blive uddannet i musik, sprog og undervisning. Hun boede i huset hos den i hele Jylland kendte læge, professor Tage-Hansen, hvis kone var fra Visborggård og af hele Borch-familien i Visborg kendt som »tante Christine«, og hendes ophold i dette kultiverede Århus-hjem, hvor der fandtes intelligente unge på samme alder som Janse, kom til at danne lige-som en portal til det rige, lykkelige ungdomsliv, hun nu skulle træde ind i.

Min mor kom til Frederiksdal i eftersommeren 1900 som lærerinde for skovrider Schrøders tre børn, to piger på 12 og 10 år og en dreng på 8 år, og lønnen var 250 kr. – om året! Hun forpligtede sig til at blive i pladsen i to år, og hvordan hun befandt sig, får man en tydelig forestilling om ud fra hendes eget udsagn, at hun græd, da hun havde været der en måned, fordi nu var der kun et år og elleve måneder tilbage! Under et billede af den store, smukt beliggende skovridergård har Janse skrevet kort og godt: »*Paradiset på jorden*«. Så var der ikke noget at misforstå! Jeg tror aldrig Janse på noget tidspunkt af sit liv har været lykkeligere end her. Der lå over hele Janses liv et varmt, gyldent skær fra disse lykkelige ungdomsår, der ligesom tog brodden af, hvad der senere måtte komme af modgang og slid. Det var hende en fryd at tage del i det festlige samvær med de mange unge af begge køn, der til stadighed opholdt sig på skovridergården. Hun stiftede en lang række værdifulde venskaber, hvoraf de fleste skulle komme til at vare livet igennem. Især knyttede hun et muntert og hjerteligt venskab med den unge arkitekt Poul Rasmussen, et venskab, som ikke kun kom til at gælde ham selv, men som også, da han senere blev gift, kom til at omfatte hele hans familie og gensidigt også omfattede en stor del af Janses familie.

Min mor var lærerinde endnu to steder, først hos familien Katstrup på Rissinge (Fyn) og tilsidst på Vang ved Sulsted i Vendsyssel hos familien Hoff. Og så var tiden pludselig inde for Janse til at gifte sig med den mand, hun på et meget tidligt tidspunkt havde tabt sit hjerte til, nemlig William Friberg, fru Kjeldsens unge nevø, som hun havde truffet på Havnø, og som af alle

blev kaldt »Via«. Brylluppet fandt sted 6. februar 1910, og parret udvandrede samme år til Amerika. De slog sig ned i Tampa i Florida, hvor de havde fast bopæl, mens de med mellemrum tog ud til »farmen«, en rydning i et øde vildnis, der ikke udelukkede mødet med klapperslanger. Her åbnede der sig virkelig muligheder for en spændende, eventyrlig tilværelse for folk med den rette indstilling og en ubekymret fanden-i-voldsk natur, som min far åbenbart må have haft. Hvad min mor mente om tingene fremgår med al ønskelig tydelighed af en række breve til sine forældre i Hadsund, hvor det bl. a. hedder, at det hun var *mest* bange for under sit ophold i Amerika, var at dø af glæde den dag, hun fik at vide, at hun skulle tilbage til Danmark!

Den dag skulle komme, før hun anede det. Og det var ikke af glæde, min mor var lige ved at dø, men af malaria, underernæring og hjemvé. Min opdukken på skuepladsen i forsommeren 1911 gjorde ikke situationen nemmere. Min mor kunne i sin deprimerede, kraftesløse tilstand ikke give den nyfødte mælk, og da der efterhånden blev alvorlig fare for både mors og barns liv, har Via vel ikke set anden udvej end at hjemsende familien som uegnet for den tilværelse, der var hans. Fra det øjeblik, den hårdt svækkede, men ikke knækkede Janse, med sin skrigende, dødssyge baby på armen stod på dækket af »Hellig Olav« og passerede frihedsgudinden for hjemgående, ophørte min mors ægteskab – ikke juridisk, men faktisk. Via viste sig først i Danmark igen 14 år senere i sommeren 1925, og under dette besøg blev det klart for de to ægtefæller, hvor fjernt de i det lange, mellemliggende tidsrum var kommet hinanden. For sin nu halvvoxne søn, der overhovedet ingen erindring havde om ham, var og blev han en fremmed. Han døde et år senere i Tampa og blev begravet i det fjerne lige så langt borte fra sine »nærmeste«, som han havde levet.

Jeg tror egentlig ikke, at min mor ved sin tilbagekomst til Danmark opfattede sin situation som noget nederlag. Hertil var hun alt for lettet over, at det ubehagelige Amerika-eventyr nu var overstået. Hun var udelukkende optaget

*Tre venner på Frederiksdal.
Nede fra: Agnes Møller-Holst,
Henrik Schrøder og Janse.*

af den altopslugende opgave, der nu ventede hende, at ernære sig selv og sin lille søn og bygge en lykkelig og tryk tilværelse op for os begge. Og lykkeligvis var hun veludrustet til at tage denne opgave op. Hun havde allerede i

Sven Borch Fribert som 12 årig.

1909 før sit ægteskab og sin afrejse til U.S.A. bestået examen som massøse (nu hedder det vist fysioterapeut!) på dr. Clod Hansens institut for massage og svensk sygegymnastik med karakteren »udmærket godt« i både teori og praksis, og som så ofte før, når det gjaldt dygtiggørelse og uddannelse af de unge i slægten, var det hendes farbror, arkitekt Martin Borch, der var trådt hjælpende til og havde muliggjort min mors forehavende.

Massagen blev fra nu af hele min mors liv. Efter et par års ophold i Thisted, hvor hun havde kunnet overtage en lille massageklinik, flyttede vi til København, hvor min mor fik ansættelse på dr. Helwegs klinik på Christians-

havn, hvor hun virkede i mangfoldige år, og ved siden af dette havde hun en udstrakt privatpraksis, der førte hende hele byen, ja hele omegnen rundt. På intet tidspunkt af sit lange virke fra 1916 til højt op i 50'erne manglede hun patienter, og til adskillige af dem fik hun et så fortroligt forhold, at hun – typisk for Janse – næsten blev betragtet som hørende til familien. Janse havde i sit væsen et overskud af venlighed og humor og en enestående evne til spontan medleven i sine medmenneskers daglige sorger og glæder, der gjorde, at så mange af dem, hun kom i berøring med, holdt af hende. Hendes patienter var alle slags mennesker fra alle lag i samfundet, og det ville være fristende at nævne en lang række af dem, hvad pladsen jo slet ikke tillader. Hun havde et muntert venskab med globetrotter-parret, hr. og fru Krarup-Nielsen, og hun var gennem en lang årrække en kær og skattet gæst på professionens vegne i huset hos stabslæge Gordon Norrie, der med årene følte et ansvar for min mor, der næsten måtte kaldes faderligt.

Men den mest indtagende patient min mor nogensinde har haft, var dog uden tvivl Bodil Ipsen! Naturligvis var min mor fuldkommen bjergtaget af vor store skuespillerindes fortryllende væsen, og jeg har grund til at tro, at

sympatien var gensidig. Jeg kan ikke modstå fristelsen til at citere et ganske kort brev, der kom som svar på en hilsen, min mor havde sendt hende ved en rund mærkedag:

»Tak, kære, kære fru Fribert for Deres søde hilsen til d. 10. okt. Bare jeg snart igen så Dem og »føjte« Dem, De dejlige menneske! – Hilsen og på snarligt gensyn. Deres heng. Bodil Ipsen«.

Er det noget under, at min mor elskede sin gerning hele sit lange liv igennem trods sliddet og den evige travlhed? Jeg tror, at hun følte sig i den grad på sin rette hylde, at hun ikke ville have byttet sin tilværelse for nogetsomhelst andet. Hun kunne jo indrette sit liv, som hun selv ønskede. Hun kunne dyrke sine interesser, og efterhånden som jeg blev større, kunne vi sammen gå til koncerter, i teatret eller i biografen, for det hele var jo trods alt ikke kun slid og slæb. Janse var usædvanlig musikalsk. Talløse gange har hun glædet både sig selv og sine omgivelser, når hun sad ved sit klaver, og det var ved en sådan lejlighed, min mors barndomsveninde, Birgitte Busch (senere gift Thomsen) spontant fremkom med et pudsigt udbrud: »Men Janse, hvorfor er du i grunden aldrig blevet til noget?«

Men Janse havde ingen anden ambition end at kunne få lov til at blive ved at »rejse hjem« i sine ferier! Og når Janse sagde *hjem*, så var det »Villa Visborg« i Hadsund, hun mente. Hun var i ganske usædvanlig grad knyttet til sit barndomshjem, og det var simpelt hen utænkeligt, at jul eller sommerferie kunne tilbringes noget andet sted. Disse rejser fortsatte helt op til 1961, året før min moster døde, og da min mor selv ramtes af alvorlig sygdom.

De sidste syv år af min mors liv blev de tungeste og sværeste, hun nogensinde kom til at opleve. Foruden en hoftelidelse, der med årene voldte hende stadig flere smerter og gangbesvær, blev hun under et besøg i Aalborg hos sin bror Christian ramt af et apoplektisk tilfælde og måtte i hast overføres gennem Falck til kommunehospital i København, hvor hun lå syg i flere måneder i sommeren og efteråret 1962. Hun blev vel udskrevet som »helbredt« – i alt fald for de lammelser, apopleksien havde medført og sendt hjem, men hun var fra nu af nærmest hjælpeløs. Vi fik både sygeplejerske og hjemmehjælp, og dog blev hendes helbred i de følgende år stadig ringere, og da tilsidst en tiltagende hjerneforkalkning yderligere ændrede hele hendes mentale tilstand, så hun f. eks. troede, at indbildte mennesker ville gøre hende fortræd, var det ikke længere muligt at tage ansvaret for at beholde hende hjemme. Hun blev den 1. november 1968 indlagt på hospitalets afdelingen i De gamles By, og her skulle hun

Janse.

leve endnu næsten et helt år, indtil døden endelig udfriede hende den 9. september 1969 lige ved 92 år gammel.

Nu hviler min mor på den samme lille kirkegård i Visborg, hvor alle hendes kære i forvejen hviler, og hvor de samme kirkeklokker med den ærværdige, lidt rustne klang har lydt ved hendes dåb, hendes konfirmation og hendes bryllup. Janse er for alvor kommet hjem.

Sven Borch Fribert.

Anna Borch

9. marts 1879 – 4. april 1962

I det brev, der blev omtalt i begyndelsen af afsnittet om Janse, og hvori Maren Borch skrev til fru Kjeldsen på Havnø om den lille Janses sygdom, findes yderligere disse linjer: »Anna er for resten utrættelig i at more Janse og er i det hele det oplivende element«. Disse opmuntrende ord er, såvidt jeg ved, den tidligst kendte karakteristik af Anna Borch, Janses to år yngre søster, der er født 9. marts 1879. Mange, der først har truffet min moster som ældre, vil antagelig forbløffes herover, fordi de først og fremmest husker en noget fåmælt dame med et dystert, tillukket ansigtsudtryk og med et væsen, der var til det yderste tilbageholdende. Men jeg, hendes nevø, har heldigvis haft den lykke at kende »moster Anna« i hele hendes festlige udfoldelse og nydt hendes strålende humør og grinet mig fordærvet over hendes efterligninger af stemmer og parodier på forlængst afdøde menneskers måde at tale på. Hun havde et helt repertoire, som hun beredvilligt gav til bedste, så snart jeg bad om det, og det strakte sig fra en sindssvag monolog af en mystisk gammel dame, der hed »fru Dahl« med en høj, pibende stemme til en ligeså vanvittig parodi på Aases sang om humleranken i »Drot og Marsk«!

Mit første møde med moster Anna foregik ved, at jeg seks måneder gammel lige ankommet fra Amerika simpelt hen blev lagt i hendes arme ved »Hellig Olavs« landgangsbro, mens min mor gik gennem paskontrollen. Og i de arme må jeg åbenbart have befundet mig så godt, at jeg hele min barndom igennem havde den opfattelse, at jeg havde *to* mødre. Det blev kærlighed ved første blik og første knus. Naturligvis gjorde hun alt for at forkæle og ødelægge mig i bund og grund, og onde tunger påstår, at det er lykkedes til fuldkommenhed.

Anna var hele sit liv knyttet meget stærkt til sin storesøster Janse. For os, der kendte dem, lignede de overhovedet ikke hinanden, og alligevel lå deres væsen, stemme og hele fremtræden så nær op ad hinanden, at fremmede kunne tage fejl af dem. Når Anna besøgte os i København og aflastede min mor ved at gå på indkøb, troede de handlende i kvarteret meget ofte, at det var min mor og tiltalte hende »fru Fribert«. Gennem deres barndom og første ungdom i Visborg var de uadskillelige. Senere søgte de sammen så ofte det overhovedet var muligt. Johannes Borch morede sig undertiden herover og sagde ved en lejlighed, da han var sammen med dem, og da de forøvrigt forlængst var blevet til et par ældre damer: »Ja, det ved vi! I to! I har aldrig kunnet undvære hinanden ret længe ad gangen!«

Annas og Janses »bedsteveninder« i Visborg var så uden tvivl Martha og Margrethe Kjeldsen fra Havnø, og de har sikkert »arvet« dette venskab fra deres mødre, idet fru Maren Borch og fru Nanny Kjeldsen (født Friber!) har

De to »uadskillelige« søstre Anna og Janse.

været nære veninder fra deres tidligste ungdom, endnu før de blev gift. Også med de unge på Visborggård havde Anna og Janse livligt samkvem, og det var især Cæcilie Meister og dennes veninde, Johanne Pedersen (gift Kastor Hansen), der senere blev en kendt oversætterinde af engelsk litteratur, som de sluttede venskab med. Når hertil føjes en lang række unge hos naboeer og venner af familien Borch rundt om på egnen, kan man tænke sig, at der stadig var rigelig anledning til muntert samvær, kroballer, høstgilder, juleselskaber o. s. v. Trods datidens langt større streng-

hed i omgangen mellem unge har man nu ikke indtrykket af nogen hæmmet eller kedelig ungdom. Tværtimod! Har man lyttet til Annas og Janses livlige beretninger om deres meriter i »ungdommens vår«, synes man nærmest, at de må have haft det betydeligt morsommere end de senere, langt friere generationer og da frem for alt end de aller sidste, helt frigiorte unge, der med sammenbidte, skæggede ansigter forarger sig på det dybeste over deres letsindige forældres kapitalistiske udskejelser!

Det var mere end noget andet det huslige, der var Annas felt. Her kom hendes naturlige dygtighed og praktiske håndelag til sin fulde ret. Allerede i skoletimerne, der jo blev holdt på selve gården ved en privat lærerinde, blev hun nu og da kaldt ud af sin mor for at bistå ved et eller andet uopsætteligt gøremål i køkkenet, hvad

*Tre veninder.
Fra venstre: Janse, Martha Kjeldsen
og Anna Borch, 1909.*

der jo ikke ligefrem bidrog til en stabil og grundig skolegang. Men ikke desto mindre var hun dog helt op i sin høje alder i stand til udenad at foredrage hele Danmarks kongerække fra Gorm den gamle til Chr. X, og det er der vist ikke et eneste skolebarn i dag, der ville kunne gøre hende efter.

Meget tidligt blev hun sat ind i alle en landhusholdnings mysterier. En ældre hjælperske, der havde været på gården i mange år, fik betroet at indvi Anna i begyndelsesgrundene for behandling af al slags slagtemad, sortpølser, skinker o. s. v. Den lille novice var synlig nervøs, ikke mindst fordi det øjensynlig skulle foregå under hendes fars skarpe, kritiske overvågen. Men den gamle havde hurtigt opfattet situationen. Med et hvast blik til sin husbond sagde hun bramfrit: »Så ku' vi ellers godt undvær' Dem!« Hvorpå min bedstefar hastigt trak sig tilbage i fuld forståelse af, at dette var et kvinde-domæne.

For at udvide sin viden og udvikle sig yderligere kom Anna en tid til Elstedgård, hvor hendes veninde, Martha Kjeldsen, nu residerede efter sit giftermål med Kjeld Kjeldsen, og her tilbragte hun en lykkelig og lærerig tid, den eneste hun forøvrigt nogensinde tilbragte udenfor sit hjem.

Efter flytningen fra den gamle gård i Visborg til »Villa Visborg« i Hadsund i sommeren 1908 skulle Annas lange liv praktisk taget forløbe uden ydre begivenheder. Hun blev hjemme og holdt hus for sine forældre, og efter sin fars død 1920 fortsatte hun med at holde hus for sin mor til hun døde 1942, og derefter boede hun de sidste tyve år alene på »Villa Visborg«, hvor hun bestyrede en lotterikollektion. Det er givet, at hun som andre unge piger har haft sine drømme om at finde sin »udkârne«, med hvem hun kunne have delt sit liv og bygget en tilværelse op. Og lige så givet er det, at hun i sine yngre år har lidt meget dybe skuffelser. Det kom uundgåeligt til at sætte sit præg hos hende, og det har naturligt nok været årsag til den dysterhed, som ingen, der kendte hende i hendes senere år, har kunnet undgå at bemærke.

Anna Borch ved sit skrivebord på Villa Visborg, 1932.

Men i det lille Hadsunds hverdag blev hun gennem et halvt århundrede en højt værdsat og særdeles afholdt skikkelse, ja, man kan ligefrem sige, at »frk. Borch« blev en hel institution i den lille by, hvor hendes venlighed, ligefrem-

*Anna Borch foran døren
til sin mors gamle skole – 1940.*

hed og travle gang, som ingen formåede at holde trit med, var velkendt af alle. Min mosters ufravigelige retlinethed var ikke mindst årsagen til den almindelige respekt, hun nød. Den gav sig udtryk på mangfoldige måder, og hun veg ikke tilbage for at benytte et overordentlig skarpt tonefald, hvis der var noget, hun fandt forkert, og det uden persons anseelse. Det gjaldt også sammenholdet med de øvrige søskende. Hvis en gæst under en samtale om familieforholdene kom til at fremsætte denne uforsigtige bemærkning: »Det er sandt, De har jo også en halvsøster og en halvbror«, faldt svaret omgående som med en kødhammer: »Vi regner ikke med brøker i vores familie!«

Søskendeflokken fra Visborg var altid en enhed trods min bedstefars to ægteskaber, og hvis nøjeregnende personer i min mosters nærværelse brugte andre betegnelser, blev det værst for dem.

Det mærkelige ved Annas tilsyneladende så ensformige tilværelse var, at hun, der ikke selv oplevede en eneste større begivenhed i sit eget liv, bestandig fremkaldte lykkelige og uforglemmelige begivenheder i andres. Jeg tænker her især på, at hun jo var sjælen i alle de festlige juleforberedelser på Villa Visborg gennem de mange år, da familien rejste »hjem til jul« – årets livsallige højdepunkt, hvortil jeg som skoledreng allerede begyndte at tælle dagene flere måneder i forvejen. Denne meget stærke tilknytning til hjemmet (som også er berørt i afsnittet om Janse) er vel i første række en slægtsarv, og jeg erkender gerne, at jeg i den hense-

*Villa »Visborg«,
hvor Anna Borch boede i 54 år.*

ende er »arveligt belastet«, måske endog i dobbelt forstand, idet det jo ikke var mit, men min mors hjem, jeg havde dette forhold til. I bogen om »Skjern-Borcherne« har jeg altid følt den hjerteligste samklang med Christen Borchs udtryk, da han som skoledreng foretog sine ferierejser fra Århus til Skjern, at det at rejse til Skjern var »at rejse midt ind i Himlen«. Det var jo netop sådan, det følte for min mor, for Nete, for mig, ja sikkert for alle af denne gren af Borch-familien, som på et eller andet tidspunkt har været med! At rejse til Hadsund var i sandhed at rejse midt ind i Himlen, og mindet herom og taknemmeligheden for, at det overhovedet lod sig gøre at blive ved at »rejse hjem« i så stort et antal år, er jo uløseligt knyttet til min gamle moster Anna, hvis begivenhedsløse tilværelse på denne måde blev meningsfyldt i en grad, hun måske slet ikke selv havde tænkt på.

Hvor meget alt dette betød, blev først rigtig klart, da vi en aprildag i 1962 stod ved hendes grav på Visborg kirkegård og forstod, at det ikke kun var moster Anna, vi tog afsked med. Det var selve det hjem, der på sin facade bar navnet »VISBORG«, der nu gik i graven sammen med hende.

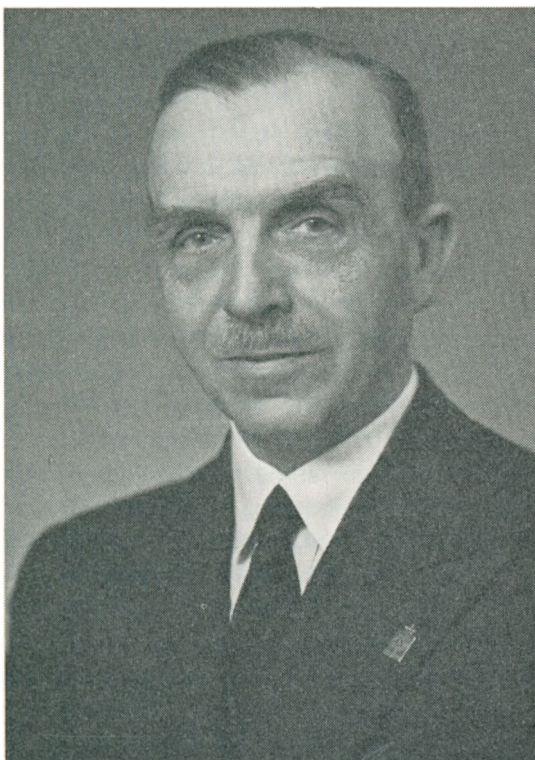
Da min mor døde i 1969, blev hendes urne efter eget ønske nedsat i den samme grav som Annas. For det var jo, som Johannes Borch havde sagt om de to uadskillelige Visborg-søstre: I to . . . I har aldrig kunnet undvære hinanden ret længe. De måtte undvære hinanden i syv år. Nu behøver de det aldrig mere.

Sven Borch Fribert.

Frederik Malthe Borch

»Fik«

11. oktober 1882 – 1. januar 1958

Kaptajn Frederik Malthe Borch.

Frederik Borch, »Fik«, som han kaldtes af familie og venner, fødtes 11. oktober 1882, og han var den første af de seks søskende fra Visborg, der fik en regulær skolegang i en rigtig skole. Han tog en meget fin præliminæreksamen fra Hadsund Realskole, men det første år foregik dog på gammeldags manér med skoleundervisning i hjemmet, og her var Janse på et vist tidspunkt lærerinde for sine mindreårige søskende. Og netop på baggrund af den fine afgangseksamen for ikke at tale om hans senere karriere som officer er det forbløffende, at min mor kunne fortælle pudsige træk om Fik som en meget

modvillig og treven elev. Men det er en kendsgerning, at indførelsen i stavningens mysterier ikke gik af uden svære kvaler!

»E«, stavede han højt og sammenbidt i skolestuen. »S«, kom det lige så sammenbidt efter en lang, indædt pause. Og så kom den overraskende konklusion: »siger *pump!*«

Dette ord syntes at have spillet en vis rolle for den lille dreng, for netop da havde hans far foruden den store pumpe i gården fået indrettet en anden og mindre pumpe tættere ved huset, og dette arbejde var Fik stærkt optaget af. Så stærkt, at han en aften, da han var kommet i seng, længe lå med et saligt smil om munden, og på spørgsmålet om grunden hertil, svarede han glædestrålende:

»Jeg ligger og tænker på den bette pump!«

Disse småtræk, der tilsyneladende kunne tyde på en vis naivitet, er vel i virkeligheden det første udtryk for en tidligt vågnet sans for tekniske indretninger og mekanik. Og dog syntes Fik at have haft overordentlig svært ved at bestemme sig for, hvilken kurs han ville sætte sig i livet. Det er forøvrigt ikke usædvanligt i slægten, når man tænker på de besværligheder, arkitekt Martin Borch havde som ungt menneske, da *han* skulle bestemme sig, således som det er skildret af hans søn, Christen Borch, i bogen om Skjern-Borcherne. Allerhelst ville Fik være blevet ved landbruget. Det daglige liv hjemme på gården havde hans levende interesse, men hans far kunne bestemt ikke opmuntre ham i den retning. Han var selv skuffet over livet som landmand og endte da også med at afhænde gården og gå helt over i et andet erhverv. Begge forældrene opfordrede ham naturligvis indtrængende til at udtale sig om sine ønsker, men Fik var fåmælt og vel i virkeligheden i dyb vildrede med sig selv. Tiden gik, og det skyldtes vist nærmest et tilfælde, at beslutningen endelig blev truffet. Det, der gjorde udslaget, var et besøg af familien Borchs gode ven, kaptajn Hother Stürmer, der under en samtale med Marie Borch om problemet, pludselig spurgte:

»Har De nogensinde foreslået Fik at blive officer?«

Dette fingerpeg greb min bedstemor med iver. Spørgsmålet blev diskuteret med Fik, og det varede ikke længe, før han havde truffet den beslutning, der skulle give hele hans liv mening og indhold. Fik blev officer med liv og sjæl, og han glemte aldrig den impuls og inspiration, der var udgået fra hans ældre ven og rådgiver. Kaptajn Stürmer bliver iøvrigt nævnt med megen sympati i Louise Wedell Wedellsborgs herlige bog, »I Paris under Sejren«. Hendes mand var i 1918 dansk militærattaché i Paris, og hos denne familie indfandt kaptajn Stürmer og et par andre danske officerer sig som gæster, og han bliver i bogen citeret for et muntert mundheld, han allerede var kendt for hos familien Borch i Visborg: »Det er her, det foregår!«

Fiks militære løbebane udfoldede sig i ingeniørtropperne, og hans største

indsats var utvivlsomt hans arbejde ved telegrafbataljonen, hvor han fik lejlighed til at udfolde hele sin praktiske sans og tekniske dygtighed. Fik var nu i sandhed kommet på sin rette hylde. 6. marts 1910 giftede han sig med Anna Nielsen, der var præstedatter fra Mesinge på Fyn, og en søn, Niels fødtes i 1911. Men ægteskabet opløstes i 1923, hvorefter Fik samme år giftede sig med Edith Andersen, der var sygeplejerske, og med hvem han skulle dele hele resten af sit liv. Ingen der gennem årene kom til at stå Fik og Edith nær, kunne være i tvivl om, at dette ægteskab trods megen forskellighed mellem de to ægtefæller var særdeles lykkeligt. Ediths festlige humør og man fristes næsten til at sige forrygende livlighed satte sit præg på deres hjem og på den udstrakte gæstfrihed, som et væld af venner og familie både fra Fiks og Ediths side i tidens løb nød godt af. I centrum blandt disse venner stod arkitekt Povl Rasmussen, som Fik havde lært at kende som ganske ung, da han besøgte Janse, mens hun var lærerinde på Frederiksdal, og der udviklede sig straks fra første færd mellem de to mænd et varmt venskab, der kom til at vare livet igennem.

Trofasthed var i det hele et af de mest fremtrædende træk i Fiks karakter. Som sine søskende følte også han sig stærkt knyttet til sit barndomshjem i Visborg og ikke mindst til de mange gamle mennesker, som han dér havde kendt fra barn. Han havde i drengearene haft et ganske specielt venskabsforhold til hjulmanden i Visborg, »Hjul-Frederik«, og da der engang i tyverne i Visborg blev afholdt en stor familiefest, hvortil hele det gamle Visborg var indbudt og blandt gæsterne også Fik, Anna og Janse, var den gamle hjulmand og hans kone, der naturligvis også var med, meget spændt på, om Fik ville genkende ham efter de mange års forløb eller overhovedet tage notits af ham. For *selv* at gøre opmærksom på deres eksistens faldt selvfølgelig ikke de to gamle mennesker ind! Men der var ikke noget at være bange for. Så snart Fik i vrimlen af gæster fik øje på sin gamle ven, der beskedent holdt sig tilbage i den modsatte ende af lokalet, arbejdede han sig målbevidst frem imod ham, og ved synet heraf udbød Hjul-Frederiks kone spontant og lettet:

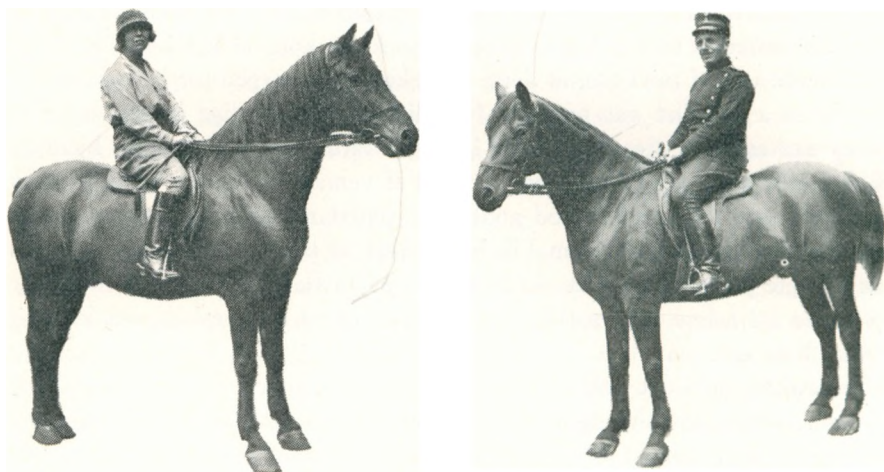
»Nu haa' han siet ham!«

Og denne vending blev i mange år flittigt anvendt som et både muntert og rørende citat i familien.

Som det er naturligt for en officer var ridning hurtigt blevet Fiks store interesse, og Edith fulgte ham ivrigt heri. Den blev især dyrket i Ryvangen, hvor ingeniørtropperne i årene mellem de to krige havde et stort øvelsesteræn, der var fortrinligt egnet til alle former for udendørsliv. Her har min mor og jeg utallige gange været Fiks og Ediths gæster på sommersøndage, hvor vi kunne nyde dette vældige, frie areal i fulde drag, og hvor jeg i min drengetid altid fik lov til at tage kammerater med, når jeg havde lyst, hvad jeg navnlig benyttede mig af på mine fødselsdage. Ak, lidet kunne man den-

gang ane, hvilken dyster klang, navnet på dette herlige sted senere skulle få i Danmarks besættelsehistorie.

Personaleindskrænkninger i hæren i 1930'erne var vel medvirkende til, at Fik blev afskediget som kaptajn og blev overført til reserven. Den skæbne

Edith og Fik.

har adskillige kaptajner i hæren før ham været ude for, men man forstår, hvilke problemer det må skabe for en mand, der har nået sit livs zenith, pludselig at skulle se sig om efter andet arbejde. Edith var ham i denne periode til overordentlig værdifuld støtte og opmuntring, og det varede heller ikke længe, før Fik fik overdraget en stilling ved ejendomsadministrationen i Københavns Grundejerforening, hvor han påny drog fordel af sin praktiske sans og tekniske indsigt. Det er givet, at Fik var glad for dette arbejde i den årrække, han bestred det, både af økonomiske grunde og fordi det bragte ham i forbindelse med mange forskellige mennesker og skaffede ham en række gode venner. Han havde også et udmærket forhold til direktør Snog-Christensen, der dengang var formand for grundejerforeningen, og som til almindelig bestyrelse blev offer for et brutalt clearing-mord under krigen.

Men den helt store og helt uventede glæde for Fik indtraf, da han på sine ældre dage skulle opleve, at der endnu engang blev brug for ham som officer. Der var mangel på erfarne, trænede officerer til at bygge landets nye forsvar op efter krigen, og Fik modtog en opfordring til påny at gøre aktiv tjeneste som officer i hæren. Det var, som om dette forgyldte hans seneste leveår. Han var lykkelig over igen at komme til at beskæftige sig med det arbejde, han havde viet de bedste år af sit liv, og som bestandig var hans stolthed, ja selve meningen i hans tilværelse.

Tragisk var det, at denne nye lykke skulle blive alt for kort. Fik, der vist aldrig i sine dage havde røget en cigaret, fik lungekræft, der viste sig at være uhelbredelig, og han døde den 1. januar 1958, 75 år gammel.

Når jeg nu som hans nevø ved afslutningen af denne skildring, som jeg på ingen måde tør kalde udtømmende, tænker tilbage på »onkel Fik« og vil forsøge en ganske kort karakteristik af ham, falder det mig ind, at det, der frem for noget andet gjorde indtryk på mig, var hans djærve, ægte maskulinitet. I hver eneste fiber af hans tætte, kraftige skikkelse og i hvert af hans stærke, regelmæssige træk, der var dybt præget af hans slægt, var onkel Fik et mandfolk med alle de bedste egenskaber, dette ord indebærer. Uden tvivl var det netop det, der indtog så mange mennesker for ham på hans vej gennem livet og sikkert det – tror jeg – der helt vil dominere de mange andre værdifulde træk, der sammen vil udgøre onkel Fiks eftermæle: hans ranke, mandige, ubestikkelige personlighed.

Sven Borch Friberg.

Fik var vel opkaldt efter sin bedstefar på Skjern og lignede ham nok både af ydre og indre. Hans lidt tunge skikkelse og sindige væsen var som groet ud af jydsk natur og jydsk folkekarakter, og det følte næsten naturstridigt, at han som voksen skulle leve hele sit liv i København. Men sådan er det jo gået så mange jyder! –

Selv havde han som foran nævnt mest lyst til landbruget, og det står ikke helt klart, hvorfor han som 15-årig blev sendt til København for at komme i smedelære på Holmen. Det må have været en barsk forandring for drengen fra landet, og forældrenes beslutning fyldte ham med bitre følelser, som han aldrig helt overvandt.

Men så begyndte soldatertiden:

Fik var rekrut ved ingeniørregimentet fra 15. maj til 7. oktober 1903, hvorfra han kom på befalingsmandsskole indtil 15. maj 1904. Han udnævntes derefter til underkorporal og den 8. oktober 1904 til sekondløjtnant. Officersskolen gennemgik han i årene 1907 – 09 og 1911 – 13 og afsluttede med en fin eksamen, hvorfor han modtog Kongens æressabel. Han udnævntes til premierløjtnant fra 1. oktober 1909, til kaptajn den 24. september 1920 og til R. af Dbg. 6. juli 1927. Han blev afskediget fra hæren med udgangen af 1937.

Hele hans militære løbebane faldt inden for Ingeniørregimentet. Som officer var han umådelig pligtopfyldende og stillede også store krav til sine undergivne; men da han tillige var meget retlinet og ligevægtig, var han afholdt både af sine foresatte og af de menige, som altid vidste, hvor de havde ham.

Efter at Fiks første ægteskab var blevet opløst, giftede han sig med sygeplejerske Edith Anna Henrikka Andersen, født 9. december 1890 i København (Sct. Stefans sogn). Vielsen fandt sted den 9. december 1923 i Garnisons kirke.

At det var modsætningerne, der mødtes, fremgår bedst af, at Edith, da jeg for nogle måneder siden talte med hende om Fik, sagde, at han var genert. Nu ved jeg af erfaring fra mig selv og andre nærtstående slægtninge, at generthed er et fællestræk hos mange Borchere, og at Fik nok også har lidt deraf. Men genert var Edith mindst af alt; hun havde et spruttende temperament og var impulsiv og udadvendt med fransk blod i årerne. De supplerede hinanden og var uden tvivl lykkelige sammen.

At Edith kunne chokere Fik ved sin usnobbede optræden har hun selv fortalt et eksempel på: De var inviteret til middag hos general With, og Edith havde, mens de sad til bords, listet den ene sko af sig for at lufte foden lidt, og så kunne hun ikke finde skoen igen, hvad hun betroede sine bordherrer, som begge dukkede ned for at hjælpe hende. Pludselig forsvandt også generalen, som sad skråt overfor ved den anden side af bordet, og da han kom op igen, havde han skoen i hånden og stillede den midt på bordet. – Efter middagen hviskede Fik til hende: »Her bliver vi ikke inviteret igen!« – Men da Edith dansede med generalen og fortalte ham om Fiks reaktion, udbrød With: »Vi skal have nogle gæster om 8 dage, og der skal De med!« – Og det var de.

Fik fornægtede ikke sin jydsk herkomst. Blicher var hans yndlingsforfatter, og han glædede sig over jydsk natur og jydsk sindelag. I mange af deres ferier kørte han og Edith i bil rundt i Jylland.

Henimod slutningen af 1957 følte Fik sig lidt sløj og gik til læge. Røntgenbilledet viste en plet på lungen – det var kræft – men der var ingen hoste, og han havde det nogenlunde. Den 1. januar 1958 stod han også op; han spøjte med Edith, og da radioen spillede »An der schönen, blauen Donau«, valsede han rundt med hende (han elskede at danse). Op ad dagen blev han dog mere træt, og han gik i seng, efter at den var flyttet ind i stuen. Da han havde hørt kongens nytårstale, vendte han sig til Edith og sagde: »Nu tror jeg snart, det er slut!« Han takkede hende for de mange gode år, de havde haft sammen, og så faldt hovedet slapt ned i hendes arm. Han var død.

Som fjernere slægtning (fætterson) kom jeg ikke Fik så nær ind på livet; men mit indtryk af hans personlighed svarer ganske til den karakteristisk, Sven Friberg foran har givet af ham. – Han gjorde sin slægt og sin stand ære!

Hjalmar Borch.

Christian Malthe Borch

10. maj 1888 – 1. marts 1964

Christian Malthe Borch blev født i Visborg den 10. maj 1888. Hans forældre var Niels Glud Borch og Maren Borch, f. Andersen Malthe.

Barndomshjemmet, såvel det i Visborg som senere det i Hadsund, er udførligt beskrevet i slægtsbogen fra 1940 af fars yngre bror, civilingeniør Martin Borch.

Min farfars meget omhyggeligt førte regnskabsbog for årene 1884 til 1891 er i min besiddelse. Den kunne nok ved et nærmere studium fortælle en masse om et jævnt middelstandshjems forhold på den tid, men det ville vist føre for vidt på dette sted; dog kan man se, at en fødsel i huset ikke har belastet budgettet med mere end 3,- kr. i »offer« til præsten.

Som 6-årig mistede far sit ene øje under leg. Det var ikke noget, han talte om senere hen i livet, men én gang er han kommet ind på at fortælle om, hvordan det efter uheldet følte at skrumples afsted i åben hestevogn til Terndrup for at komme til læge og blive behandlet. Små børn havde også ved århundredskiftet deres oplevelser, som prægede dem for livet.

Dette handicap – kun at have ét øje – medvirkede formentlig ved valget af fars uddannelse og senere arbejde. Han må efter alt at dømme have været et fingersnildt og ganske kvikt barn, som utvivlsomt kunne være blevet en kreativ og dygtig håndværker eller tekniker, og han kunne vel også have klarer en videregående teoretisk uddannelse.

Nu blev det altså landbruget, som blev anvist ham som hans livsbane. Man kunne jo nok holde en plovfure med ét øje; man bruger jo også kun ét, når man sigter med et gevær!

Efter endt skolegang kom far ud at tjene og var også en overgang på landbrugsskole og var herefter i årene 1909 til 1914 ansat på forskellige større gårde.

Han må en periode have været på Lolland og der haft med fremmedarbejdere at gøre, for endnu langt op i årene duperede han sine omgivelser med at kunne tælle på polsk, noget han havde lært sig gennem samarbejde med polske landarbejdere.

Far har også om den tid fortalt, at det var skik og pligt for forvalteren hver aften at kontrollere, om der var overnattende vandringsmænd i laden, hvad slet ingen havde noget imod, og at der ikke blev »smøget« tobak samt at ingen havde tændstikker på sig.

Det er nok fra den tid, at far havde den meget venlige og menneskelige indstilling til dårligere stillede medmennesker. Jeg tror aldrig, at nogen vandringsmand er gået vores køkkendør forbi uden at have fået et måltid mad eller en madpakke, og enkelte har da også overnattet, men det satte mor dog tilsidst en stopper for.

*Christian Borch med sønnesønnen Søren,
1955.*

På den sidste gård, »Thorsminde«, hvor far var ansat, traf han privatlærerinden, den 23-årige præstedatter Karen Margrethe Dahlsen Jensen fra Kirketerp ved Nibe. Hun så vist ganske godt ud, havde en kvik replik og drømte vel om at få sit eget.

Det blev altså far, der blev den udvalgte, og de blev gift i Kirketerp præstegård den 16. oktober 1914 og flyttede så ind på »Bundgård« ved Hobro, hvor det næste afsnit af fars liv – som selvstændig landmand – begynder.

Meget om disse år ved jeg ikke, men jeg ved dog, at de ikke har været lette. Det var krigens år.

Far var en slider, men måske ikke smart nok til at »presse citronen«, måske heller ikke af sind og skind landmand, og måske var de gårde, han fik, heller ikke lette gårde at få noget ud af.

»Bundgård« havde han fra 1914 til 1917, og herefter havde han 2 små steder i løbet af 1918. Samme år blev han bestyrer på »Enggården« lige syd for Aalborg.

Det gik vist heller ikke for godt. Min moster fortæller, at en gang, hun og min onkel kom på besøg, skulle de have smørrebød. Pålægget bestod af syltede rødbeder på alle stykker, smukt arrangeret, men måske nok lidt ensformigt!

Som nabo til »Enggården« havde far ejendommen »Lindely«, som ejedes af Chr. V. Lind. Familien Lind var ældre end mine forældre, men de lærte da hinanden at kende, og bekendtskabet udviklede sig i årene til venskab.

Som en start på bekendtskabet købte far »Lindely« af Lind og flyttede ind den 15. november 1918.

Årene 1918 til 1956 på »Lindely« blev fars bedste år. Ikke økonomisk, langtfra, men det blev de år og den arbejdsperiode, hvor hans specielle egenskaber og viden kom til fuld udfoldelse.

»Lindely« var, da far købte den, udlagt og tilplantet som frugtplantage. Det har formentlig været en uheldig disposition. Terrænet er lavtliggende og

»Lindely« 1955.

jorden nok det, man kalder kold. Desuden krævede den stride jyske blæst, at der var anlagt mange brede læbælter, som optog et uforholdsmæssigt stort brugsareal.

Hvorfor far købte »Lindely«, har jeg aldrig fundet ud af. Han kan jo ikke have vidst meget om frugttræer, og om det har været en fordelagtig handel, ved jeg heller ikke, men det var som om, der nu så småt begyndte at komme gled i fars liv.

Han var heldig at få ansat en dygtig førstemand, S. P. Nielsen, og sammen, tror jeg, fandt de ud af, at der skulle ændres i planerne. Meget hurtigt forsvandt de fleste frugttræer, og tilbage blev arealerne med bærbuske og nye arealer, der blev tilplantet med jordbær. Herudover dyrkedes de gængse grov-grøntsager: Kål, selleri, porrer, kartofler, men også asparges og andre »luksus-varer«.

Afsætningen af varerne foregik ved, at far hver morgen startede den noget trølse køretur med hestevogn rundt til alle Aalborgs grønthandlere, hvor han så pænt måtte vente, til der var en pause i kundesalget. Så blev der pranget ude ved vognen, og med lidt held kunne far være færdig ved middagstid og køre hjem for at begynde at gøre klar til næste dags køretur. Om lørdagen stod han på torvet, som alle andre. Handelen var til en vis grad byttehandel, bl. a. ved jeg, at min barndoms legekammerat, hunden »Skot«, er købt for 10 kg blommer.

Far og mor fik en vennekreds inden for faget, og herigennem, tror jeg, far blev inspireret til meget af det, der prægede årene på »Lindely«.

Ret tidligt begyndte far at bygge drivhuse. Som den første i landsdelen byggede han samtidigt fire huse, som faktisk var ét stort drivhus. Herved kunne

visse varmeproblemer forenkles, men krævede jo også en ensartethed i dyrkningsmetoder. Det blev til specialisering inden for ganske få kulturer, som man så kunne koncentrere sig om og skaffe sig den nødvendige, specielle viden om. Alle drivhuse var om sommeren fyldt med tomater og om vinteren med chrysantemer. Ind imellem blev der stadig på bare pletter puttet små kulturer, for det meste persille og tagetes. Pasning og bundtning af dem udførte far selv; så skulle der jo ikke ofres dyr arbejds løn på det, og så kunne det laves om aftenen.

Jeg mindes stadig vore vinteraftener med far ved spisestuebordet foran dynger af persille og tagetes, som lidt efter lidt blev til små fine buketter. I perioder var det det eneste, vi fik likvide midler for. Endnu i dag har disse to vækster en speciel, attraktiv duft for mig. Som far sagde: »De dufter af penge«.

Far var initiativtager ved oprettelsen af Gartnernes Salgsauktion i Aalborg og var gennem mange år formand for foreningen. Det begyndte med, at gartnerne lidt efter lidt blev trætte af at køre fra forretning til forretning. Det må jo også have taget uforholdsmæssigt megen tid. Man fandt sammen og lejede kvægstaldene nede ved havnen, hvor man så samledes hver morgen med alle dagens tilbud. Det fungerede faktisk som en slags torv, men ikke for detailhandel. Nu kunne de enkelte grønthandlere komme og på ét sted se alt, hvad der var til salg den dag. Jeg tror nok, der var lidt utilfredshed blandt dem til at begynde med, men tanken slog an, og snart gik man i gang med at etablere en egentlig fælles salgsorganisation – Gartnernes Salgsauktion – efter hollandsk mønster. Nu slap man helt for det direkte salg; alt blev afleveret i auktionshallen og kørt frem under auktionsuret, en metode der nu er almindelig i de fleste større byer.

Familielivet de første år på »Lindely« var præget af, at vi havde vore gartnermedhjælper boende og på kost. Det må have været ret primitivt set med vore dages øjne. Der var i hvert fald ingen varme på værelserne, endside vand. Vi havde dem alle inde i vores stue om aftenen og til måltiderne. Jeg har jo aldrig manglet underholdning på den måde og havde jo også mange til at opdrage (!) på mig. Senere erfarede jeg, at far og mor så hen til den dag, hvor de kunne være sig selv, måske oven i købet have gæster, som man kunne snakke med uden at alt for mange nysgerrige øren lyttede med.

Chancen kom med den ændrede måde, varerne blev solgt på, og vel også fordi der kan være kommet lidt flere penge i kassen. Far fik i hvert fald mere tid tilovers, så han kunne begynde at bygge til. Som jeg sagde tidligere, var far meget flittig. Jeg tror aldrig, at han har ødslet et minut bort. Han lavede næsten alt håndværksarbejde selv. Dels selvfølgelig de daglige gøremål i gartneriet, såsom maling af drivhuse, ilægning af glas på alle drivhuse, men også yderligere nye drivhuse byggede han. Hans hænder var iøvrigt altid i

sving. Han indrammede billeder, lavede møbler, reparerede værktøj etc. Han havde en særlig nydelse ved at slibe knive, som ikke blot skulle være skarpe, men også uden ridser efter slibningen. »Æggen skulle synge«, hvad han nu mente med det!

Men som sagt, han byggede til »Lindely«. Det første var en folkestue med indlagt varme. Han var stolt som en pave, da vi indviede dette enkle rum. Det blev møbleret ret gammeldags. Et bord med krydsben og to bænke ned langs siderne, men med stol for hver bordende: Til husbond og madmor.

Så kom turen til privaten. En væg blev revet ned og et vist personligt præg kom over det hele.

Senere blev der bygget veranda og indlagt centralvarme. En vareelevatør fra kælder til køkken blev lavet, og som kronen på værket et badeværelse.

Hver gang, far var færdig med et byggeri, var det tydeligt at mærke, at han var stolt og glad ved at se, hvad hans hænder havde skabt.

Denne indstilling til at skabe noget med sine egne hænder var nok grundlaget for, at jeg fik så gode legemuligheder. Jeg byggede bl. a. mange hytter. Et hjørne af gartneriet lå hen ubrugt med træer og buskads. Det var mit domæne, og far lod mig tumle her med at bygge, grave, tænde bål og alt muligt andet, som en drengs fantasi kunne udpønse. Fars indsats var ikke den at lege med, det havde han alt for travlt til, men han så altid gennem fingre med, at de mærkeligste ting forsvandt fra gartneriet. Værktøj, søm, brædder og måtter sivede ganske langsomt ud til hytterne. Jeg mener aldrig at have hørt et bebrejdende ord fra ham. Nå, jeg har vel heller ikke taget mere, end han ville af med.

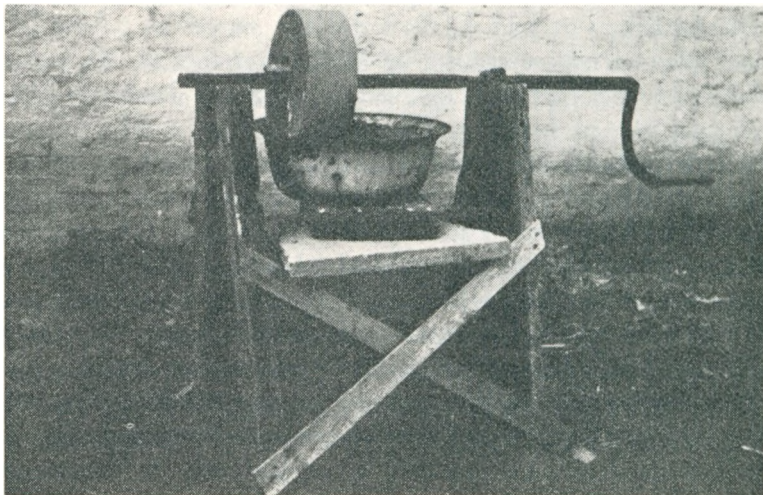
Et andet træk ved min far, jeg vil omtale, var hans kærlighed til dyr. På »Lindely« havde vi hele min barndom igennem 2 heste som nødvendig trækraft for vognen i de år, far kørte fra kunde til kunde, men også som trækraft for plov og harve ved behandling af jorden. Efterhånden blev de vel overflødige, men far nænnede ikke at skille sig af med dem, før de faktisk døde af alderdom. Ingen dag blev endt, uden at han var et sving om ad stalden, for lige at give dem den sidste tot hø og give dem et klap over rumpen.

Hunde havde vi altid. De elskede far. De blev ikke holdt som kæledyr og kom aldrig i stuerne. Den ene var en stor lænkehund, den anden den tidligere omtalte »Skot«, som tjente sit brød som en evig og meget stædig rottejæger. Mange er de forgnaskede rotter, den har lagt for fars fødder. Far hadede rotter, men altid skulle han gennem dette ritual, når Skot havde gjort en fangst. Alle de hunde, far har haft, har elsket ham. De kunne, selv om de var langt fra ham, pludselig komme springende bare for at få et klap – og så afsted igen.

Far var meget musikalsk og gik altid og smånynede eller sang. Han fløjtede også virkelig godt, endog så det lød som tostømmigt. – Han mestrede

ikke noget instrument, men opdraget som han var i et musikalsk hjem, hvor man også må have dyrket sangen og visen, kunne han et utal af gamle viser, et repertoire, der i høj grad syntes hentet i den årlige »Blæksprutte«, men også fra tidens revyviser – og salmebøger.

Gennem venskabet med Lind's fik han interesse for den klassiske musik. Jeg husker endnu aftener i ærbødig stilhed omkring vores første radio med løse spoler og lamper, men med god musik fra kammersangerens studier. Så kunne far ligefrem virke højtidelig – til min store undren den gang!

Livet er en slibesten.

Årene 1930 – 40 på »Lindely« var præget af, at far forsøgte sig med udstykning af noget af jorden. Det blev ingen succes. Tidspunktet var dårligt valgt, og omkostningerne ved modning overskred vist, hvad han havde regnet med. I 1956 holdt han op som aktiv gartner og solgte resten af gartneriet. Det er senere nedlagt, og der er bygget boligblokke på det meste af arealet.

Far og mor flyttede til Skalborg syd for Aalborg, hvor mor døde 12. december 1959. I 1961 giftede far sig igen med en veninde fra barne- og ungdomsårene i Hadsund, Sophie Margrethe Einfeldt Welling, født 18. april 1889. Med hende levede han hyggeligt og fredeligt, til han døde 1. marts 1964.

Det er først med årene gået op for mig, hvor god og opofrende en far jeg har haft. Han har måske ikke præget min egentlige opdragelse så meget, det var der vel ikke megen tid til, og det lå nok også bedre for min mor.

Uden for al tvivl har far gjort en stor personlig indsats for at klare dagen og vejen for sig og sine, og jeg ved, at det lå ham meget på sinde, at jeg skulle få en mere harmonisk start på tilværelsen, end han fik.

O. M. Borch.

Martin Borch

29. oktober 1890 – 8. februar 1956

Som den næst yngste i en børneflokk på 6 voksede far op på Visborg Møllegaard, hvor han blev født den 29. oktober 1890 som søn af Niels Glud Borch i dennes ægteskab med Marie Borch, f. Fabricius. Hans 4 ældre søskende – Johanne, Anna, Frederik og Christian – var børn af bedstefaders ægteskab med Maren Borch, f. Malthe, der døde ved sin yngste søns fødsel. I bedstefars og bedstemors ægteskab fødtes desuden 2 år efter far datteren Agnete, som er den eneste endnu levende af hele søskendeflokken.

Far har selv beskrevet sin barndom og tidligste ungdom i Visborg som en meget lykkelig tid, selvom levevilkårene var særdeles beskedne. Han holdt af at fortælle os børn om den tid, og vi kunne ikke være i tvivl om, at han nærede den største kærlighed til sit hjem og sine forældre, og at han livet igennem følte sig nært knyttet til sine søskende, måske især til sin broder Christian, der kun var 2 år ældre end han og derfor blev hans barndoms bedste legekammerat.

Far gik først i skole i Visborg og senere i Hadsund, fra hvis realskole han i 1907 tog præliminæreksamen med udmærkelse. Samme år drog han – knap 17 år gammel – til København, hvor han påbegyndte studiet til bygningsingeniør. Da han ikke var student, måtte han dog først tage adgangseksamen til Polyteknisk Lærestanstalt. Dette klarede han på ét år, og efter yderligere 4½ års studier blev han i en alder af 22 år cand. polyt., idet han afsluttede sin eksamen den 31. januar 1913. Samme dag blev han medlem af »Dansk Ingeniørforening«.

Hvor morsomme fars studieår har været, ved jeg ikke, han klarede sig i økonomisk henseende ved hjælp af lån hjemmefra og boede i et beskedent pensionat i nærheden af Lærestalten. Det gjaldt om at være flittig, så studietiden kunne blive kortest mulig. Det var også dengang svært for nyuddannede ingeniører at få arbejde, men tidligt på foråret 1913 lykkedes det far at få ansættelse ved Hedeselskabet i Viborg, hvor han var i godt 2 år.

Her i Viborg mødte far og mor hinanden. Sanginteresseret og musikglad som far var, havde han meldt sig ind i den stedlige korforening, hvor han lærte mors svoger, kommunelærer Jørgen Madsen, at kende. Denne formidlede en invitation til bal i korforeningen fra far til sin unge svigerinde, Emma Riegels, som far ved en tidligere lejlighed havde mødt og var blevet meget interesseret i. Bekendtskabet mellem de to unge udviklede sig til forlovelse den 4.

Martin 1915.

maj 1915 og giftermål 5 år senere. Mors forældre var proprietær Frederik Vilhelm Riegels, der allerede døde år 1902 på sin gård »Charlottenlund« mellem Kjellerup og Silkeborg, og Johanne Louise, f. Christensen, der siden sin mands død havde boet i Viborg med sine 5 børn.

Fars tid i Viborg efter forlovelsen blev kun kort, allerede 1. juli 1915 rejste han til København for at tiltræde en stilling som undervisningsassistent i vandbygning og kulturteknik ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Mor tog også til København, hvor hun i ca. ½ år var i huset som »selskabsdame« sammen med fars søster Agnete hos en direktør Bruhn på Frederiksberg. Desværre måtte mor afbryde opholdet i Køben-

havn, da der var brug for hende hjemme i Viborg. Mormor var alvorligt syg, og da mors søster, der var gift med fornævnte Jørgen Madsen, døde efter sit første barns fødsel i foråret 1917, måtte mor blive hjemme for at passe den lille pige og hele sin moders hus, indtil hun og far giftede sig den 31. marts 1920. Brylluppet stod hos mors onkel, amtslæge Kaj Bøggild. De nygifte flyttede ind i en 3½ værelses lejlighed på 3. sal i et nyt hus, Borupsallé 10, i København.

Far fortsatte sit arbejde på Landbohøjskolen, hvor han underviste de landinspektørstuderende og deltog i udarbejdelsen af lærebøger i »Vejbygning og Kloakering«, om »Fremstilling af Beton« og i »Teknisk Mekanik«, forfattet af fars nærmeste overordnede, professor C. L. Feilberg, med hvem han havde et udmærket samarbejde. Det var fars uheld, at hans chef kun var nogle få år ældre end han selv, således at der ingen mulighed var for yderligere advancement, efter at han en del år efter sin ansættelse var blevet udnævnt til amanuensis. Når han alligevel blev på Landbohøjskolen, skyldtes det, at han holdt af sit arbejde der. Han havde glimrende pædagogiske evner og forstod de unge, der da også satte stor pris på ham. Der var ikke den landinspektør i hele landet, som far ikke kendte – måske med undtagelse af nogle få ældre. – Når jeg i mit arbejde på dommerkontorer traf landinspektører, for-

Martin Borch.

Emma Borch, f. Riegels.

talte jeg dem ofte, at jeg var datter af Martin Borch, og straks lyste deres ansigter op, – ham huskede de som en af deres bedste og mest afholdte lærere, og jeg fik mange gode hilsener med hjem til ham.

Arbejdet på Landbohøjskolen var, navnlig i de første år, ikke tilstrækkeligt omfattende til at tilfredsstille hele fars arbejdsevne, og han søgte derfor ind ved Statsbanerne, hvor han i 1918 fik ansættelse som timelønnet ingeniør på et af brokontorerne med 3–4 timers arbejdstid hver formiddag. Om eftermiddagen passede han så sit job på Landbohøjskolen. Dette dobbeltarbejde fortsatte far i 36 år.

I Landbohøjskolens sommerferie arbejdede far hele dagen på Statsbanerne. Stillingen der gav ham en nødvendig ekstra indtægt og bød ham desuden en række gode og store opgaver som ingeniør. Utallige er de jernbanebroer rundt omkring i landet, han har bygget, og som han glad udpegede for os, når vi var på vore mange togrejser til bedstemødrene i Jylland. Nævnes må, at han projekterede og førte tilsyn med bygningen af Nørrebro station i København og en stor del af højbanen, som udgår fra stationen. Fars sidste større opgave for Statsbanerne var bygning af en tunnel – eller underføring – på Vanløse station.

Endelig havde han gennem årene en del private projekteringsopgaver, som han udførte hjemme om aftenen i samarbejde med forskellige kollegaer, sidst med baneingeniør Carl Holmberg.

Ja, fars liv var præget af meget arbejde, men han havde da heldigvis også tid til at dyrke sine interesser og først og fremmest familielivet med alle dets glæder og bekymringer. Året efter brylluppet fødtes den ældste datter, Aase, og knap 3 år senere, i oktober 1923, kom tvillingerne Fritze og Kirsten til verden. Deres fødsel, der foregik hjemme, var naturligvis en stor begivenhed, som jeg husker ganske tydeligt. Da mor straks efter fødslen blev meget syg – årebetændelse med blodpropper , – blev det bestemt, at de to små skulle døbes hjemme, inden mor blev indlagt på hospitalet. Dåben foregik ved mors seng, dåbsfadet var en smuk, rund messingbakke, som mors broder Hans Wilhelm havde hjembragt fra Thailand. Tilstede var, foruden præsten og os selv, mormor og fars søster Anna, der var faddere.

Der fulgte nu en meget svær tid med mors hospitalsophold og efterfølgende lange rekonvalescens, men i sommeren 1924 var mor så vidt restitueret, at hele familien kunne flytte på landet for sommeren. »Landet« var i dette tilfælde Kastrup, hvor vi boede til leje hos en fiskerfamilie i hele 3 måneder. Kastrup var dengang en lille hyggelig by med gode bademuligheder og luft.

Martin Borch med sin mor Marie, f. Fabricius, Hadsund 1933.

havnen blot en græsbevokset flyveplads. Far var meget interesseret i alle flyvemaskinerne og kunne fortælle os alt, hvad vi ønskede at vide om dem. Men han oplevede aldrig at komme op at flyve, selvom jeg tror, han havde stor lyst. I alt tilbragte vi 4 somre i Kastrup, uden at far holdt nogen egentlig ferie. Han passede sit arbejde på Statsbanerne og cyklede hver dag, hvordan vejret end var, den lange vej frem og tilbage mellem Kastrup og Sølvgades kaserne.

Far bevarede gennem alle årene i København sin stærke tilknytning til Jylland og familien derovre. Så ofte det kunne lade sig gøre, rejste hele familien en tur til mormor i Viborg eller bedstemor i Hadsund. For det meste rejste vi med tog, men et par gange hændte det, at vi sejlede hele vejen fra København til Hadsund med en lille fragt- og passagerbåd. Far var en stor naturven, og navnlig egnen omkring Hadsund elskede han. Han kunne aldrig blive træt af at cykle eller trave lange ture derovre og holdt så meget af udsigten over Mariager fjord fra bedstemors hus »Villa Visborg«, at han bad en kollega, som var en rigtig udmærket maler, om at male sig et billede af denne udsigt. At den pågældende alligevel ikke kom på den planlagte tur til Hadsund og i stedet malede et ikke særlig tilfredsstillende billede efter et af fars fotografier, er så en anden historie.

I 1928 flyttede familien til Peter Bangsvej 108 på det yderste Frederiksberg til en moderne ejendom, hvis opførelse vi alle havde fulgt med stor opmærksomhed. Far kendte arkitekten og havde givet mange gode ideer vedrørende lejlighedernes indretning. Den store, solrige lejlighed på 2. sal blev fars og mors endelige hjem, hvor de havde mange gode år sammen. Vi holdt af de dengang næsten landlige omgivelser herude, græsmarker og gartnerier omgav huset, kun på den anden side af vejen var der et par etageejendomme, ellers skulle man helt ind til Dalgas Boulevard for at finde høje huse. En enkelt sporvejslinie med vogne i 2 etager førte ud til os. Lejligheden og omgivelserne her blev en særdeles god ramme om vores barndom. Alligevel drømte far og mor ofte om at få eget hus, men det blev ved drømmen. Far mente ikke, det var økonomisk forsvarligt, han var overordentlig forsigtig i pengesager og hadede tanken om at stifte gæld. Selv om der heller ikke foreløbig var råd til at købe sommerhus, sørgede far stadig for, at familien kom på landet hvert år i sommerferien. Det foretrukne feriested i 30'erne var Rørvig, hvor vi boede tilleje i et lille hus nær kirken. Her kunne far på grund af afstanden til København desværre kun være i weekend'er og den ene uges ferie, han tog. Det var ikke morsomt for ham at gå derhjemme alene hele den lange sommer, men han glædede sig over at kunne give os den dejlige ferie og nød selv i utrolig grad sine ophold deroppe fra fredag aften til tidlig mandag morgen. Rørvigs næsten jyske natur og vesterhavsagtige strand var lige noget for far, der elskede at bade ligegyldigt hvordan vejret var, – jo højere bølger jo bedre.

Kirsten, Aase og Fritze, 1927.

Far interesserede sig ikke noget videre for sport og dyrkede ikke nogen sportsgren – alligevel tør jeg sige, at han var en sportsmand. Han cyklede altid og holdt sig derved i særdeles god form. Turen frem og tilbage til arbejde og mellem arbejdsstederne foregik sommer som vinter, og så længe far overhovedet var i stand til det, på cykel, ligesom vi utallige søndage cyklede lange ture ud i omegnen med vore madpakker. Vi børn var ikke altid lige begejstrede for at skulle deltage i disse udflugter, men turene pr. cykel til Rørvig, når sommerferien begyndte, var særdeles spændende, da de oftest foregik om natten, det var jo i de fredelige år før krigen.

Musikken var en af fars største glæder. Han interesserede sig allermest for korsang, som han dyrkede hele sit liv. Mon der er ret mange andre end far, der har taget studentereksamen udelukkende for at blive optaget i Studenter-sangforeningen? Jeg tror det ikke. Selvom far var civilingeniør, kunne kravet om, at en studentsanger skulle være student, ikke fraviges, og han måtte derfor melde sig ind på et studentereksamenskursus. I juli 1918 – efter ét års forløb – var den eksamen klaret, og efter yderligere at have bestået den obligate prøve i sang blev han i december 1918 optaget i Studenter-sangforeningen. Far havde en god barytonstemme og kom til at synge 1. bas i det store mandskor. Den ugentlige prøveaften, koncerterne, rejserne, men fremfor alt kammeratskabet og vennerne i foreningen blev en betydningsfuld faktor i fars tilværelse. Det var en aldeles fast regel, at han var i sangforeningen mandag aften. De halvårslige koncerter var begivenheder, vi alle glædede os til at overvære, og talrige er de fester efter koncerterne, som far og mor har deltaget i.

Sangerlivet førte mange rejser med sig i både ind- og udland, navnlig hu-

sker jeg fars glæde over at deltage i en rejse til London i 1928 og i en specielt vellykket og succesrig tur til Finland, Estland og Letland i 1931 under ledelse af kapelmester Johan Hye Knudsen. Overalt hvor de kom frem, gav de koncerter og blev modtaget med stor begejstring og gæstfrihed, hvilket fars billeder fra de ture giver et godt indtryk af.

Gennem mange år dyrkede far også kvartetsang med 3 kammerater fra sangforeningen. De mødtes jævnligt på skift i de fires hjem og indøvede navnlig svensk og dansk visesang under udfoldelse af megen musikalitet og højt humør.

Blandt kammeraterne i Studentersangforeningen knyttede far venskab med entreprenør Preben Vendelbo Larsen og landsretssagfører Henning Repsdorph. De og deres koner Kamma og Ellen var nogle af fars og mors nærmeste venner. Blandt andre venner skal nævnes grosserer Poul Seibæk og hans kone Johanne Margrethe, som far og mor kom sammen med fra deres ægteskabs allerførste år. Med Seibæks foretog far og mor både før og efter krigen dejlige bilture i Tyskland, Frankrig, Schweiz og Italien.

Far og mor førte en del selskabelighed, bekendtskabskredsen var temmelig stor. Far holdt nu mest af mindre sammenkomster. L'hombre-aftenerne med »Borch'erne« – fætrene Johannes, Frederik, Elenius, Oluf, Hjalmar m. fl. – glædede han sig altid til. Ofte spillede far og mor kort med fars broder Fik (Frederik) og svigerinde Edith eller blev inviteret ud at køre med dem.

Til de fornøjelige begivenheder hørte også utallige besøg, navnlig i efterårsferien og omkring nytår, hos mors broder, godsejer Hans Vilhelm Riegels på Broksø ved Næstved.

Blandt de mange større fester – runde fødselsdage, bryllupper o. s. v. – som far og mor holdt hjemme, må nævnes deres sølvbryllup den 31. marts 1945, som fandt sted under helt specielle forhold. Spændingen og forventningen om krigens snarlige afslutning, en svigersøns nylige indsættelse i tysk fængsel, udgangsforbud om aftenen og meget andet gav denne fest en særlig stemning. Familiemedlemmer fra såvel fars som mors slægt var til stede sammen med så mange af vennerne som muligt. Der findes en del billeder fra denne begivenhed foruden en udmærket smalfilm, der giver et godt indtryk af far og mange andre, nu afdøde familiemedlemmer.

Det skal her lige nævnes, at far var en meget dygtig amatør fotograf. Hans mange albums, fyldt med billeder af familien, går helt tilbage til 1914.

Mor var en glimrende værtinde og overkom det utrolige. Foruden at klare hjem og børn, dog i en årrække som skik var dengang med hjælp af en ung pige, syede hun alt tøjet til os børn og lærte at male porcelæn. Hun blev så dygtig hertil, at hun gennem mange år gav undervisning i denne kunst et par dage om ugen og desuden solgte en del af sine smukke arbejder. Meget forærede hun bort til glæde for familie og venner.

Trods fars store arbejdsbyrde var han først og fremmest den kærligste og mest omsorgsfulde familiefader, man kunne tænke sig, og han og mor støttede hinanden på smukkeste vis. Man gik aldrig forgæves til far med et problem; han tog sig tid til at tale med en og give gode råd, og han var hjælpsomheden selv, hvadenten det gjaldt udviklede matematikopgaver eller et punkteret cykelhjul. Ofte legede han med os og lærte os nye spil, og ingen forstod som han at glæde sig med sine børn over juleaften eller finde på så mange spilopper nytårsaften.

Men alt var jo ikke leg; vi nærede stor respekt for far, der også kunne være meget bestemt og principfast. Hans varme interesse for os mærkede vi altid. Når vi som børn af og til var væk hjemmefra, kunne vi være sikre på at modtage mange kærlige breve fra ham. – Som voksne boede vi heldigvis så nær hinanden, at vi jævnligt kunne være sammen, og børnebørnene blev i de senere år fars store glæde.

Far var fra naturens hånd udrustet med et glad og lyst sind. Han kendte ikke til forstillelse og sagde altid sin mening lige ud, når han kunne gøre det uden at såre andre. Hans beskedne ligefremme væsen, stilfærdige lune og helt igennem fine og noble karakter gjorde ham afholdt af alle, han kom i berøring med. De smukke konfirmationssange, han skrev til sine piger, røbede hans følsomme og kærlige sind, ligesom de muntre viser, han forfattede til glade fester i venners lag, viste hvor vittig og humørfyldt, han kunne være.

Far kunne gennem mange år glæde sig over et udmærket helbred. Bortset fra en svær virusinfektion i 1936, som det tog ham måneder at komme over, husker jeg ikke, at han nogensinde var syg. Men omkring 1950 bemærkede vi de første svage symptomer på den sygdom, Parkinsons syge, som gennem de næste 6 år langsomt, men ubønhørligt nedbrød hans helbred og fratog ham hans førlighed.

Far var i flere perioder indlagt på Frederiksberg Hospital, hvor man desværre ikke var i stand til at hjælpe ham ret meget. Han passede sit arbejde, så længe det overhovedet var ham muligt at komme ind på kontoret. Han var sygemeldt knapt et år, før han søgte sin afsked, som blev bevilget ham den 1. februar 1955 efter næsten 40 års virke på Landbohøjskolen. Året før var han holdt op med sit arbejde på Statsbanerne.

Lykkeligt var det, at far kunne være hjemme under mors gode pleje, og at han kunne tilbringe sine sidste somre i Nødebohuse ved Hundested i et dejligt lille sommerhus, som far og mor havde købt i 1953.

Under sin svære sygdom viste far en enestående sjælsstyrke og tålmodighed. Aldrig lød der et klagende ord fra ham, højst et lille suk over »at gå glip af en glad alderdom«. Han mødte os altid med et lille muntert smil og bevarede til det sidste sit gode humør og sin omtanke for andre.

Den 1. februar 1956 ramtes far af et hjertetilfælde og blev indlagt på Frederiksberg Hospital. Her døde han en uge senere den 8. februar i en alder af 65 år.

Bisættelsen fandt sted fra Søndermarks Krematorium, og urnen blev gravsat på Solbjerg Kirkegård på Frederiksberg.

Aase Hansen, f. Borch.

Agnete Brøndsted

f. Borch

født 3. august 1892

Både forældre og søskende kaldte hende slet og ret »Nete«, og det smittede naturligvis af på hendes lille uvorne nevø, der jo aldrig hørte andet, og som derfor meget tidligt strøg moster-titlen. Nete var selv ganske indforstået hermed og erklærede engang, at hvis hun nogensinde hørte mig kalde hende »moster Nete«, ville hun spørge, hvad hun havde gjort mig.

Nete fødtes 3. august 1892 og er den yngste af det store kuld søskende, der kom til verden på Visborg Møllegård, og dette kom til at præge hende slet ikke så lidt. Hele sin barndom igennem følte hun sig som en »klattebag«. Hun var for lille til at blive taget med i de store søskendes lag og alligevel stor nok til at græmme sig over denne skæbnens uretfærdighed! Tillige led hun af det alvorlige handicap, at der kom tuberkulose i den ene arm og for at redde hende fra, at dette skulle udvikle sig til noget værre, vidste lægerne på dette tidspunkt intet bedre end at indkapsle tuberkulose ved at gøre armen stiv i albuen, og denne invaliditet måtte hun leve med resten af sine dage. Hun lærte dog hurtigt med forbløffende dygtighed at udføre alle mulige ting med sin dårlige arm, sådan at ingen, der ikke i forvejen vidste besked, nogensinde blev klar over, at der var noget galt. Til alt held var Nete forsynet med et næsten uopslideligt humør og en udpræget komisk sans, der fulgte hende hele livet, og hun udviklede sig snart til en spilopmager, der grumt tog revanche for sine ydmygelser, når drengene var borte i skolestuen eller på Hadsund Realskole. Så hjemsogte hun frygtløst og skamløst deres sager, rodede og fingererede ved alt, hvorfor de naturligvis måtte gribe til modforholdsregler, hvoraf det mest probate middel syntes at have været at true hende med *ræven!* Jeg ved ikke, om Nete dengang havde anelse om, hvordan en ræv så ud, men hun var i hvert fald rædselsslagen ved tanken om, at et så frygteligt vilddyr kunne komme efter hende!

»Nete, ræven sidder i min værktøjskasse!« Sådan lød brødrenes parole, inden de drog hjemmefra, og så var de sikre på at finde deres sager urørt.

Det var meningen, at Nete skulle være lærerinde ligesom sin mor. Der var dengang ikke så meget, kvinder kunne vælge imellem, men Nete afskyede ideen. Alligevel blev hun sendt til frk. Langs skole i Silkeborg for at blive uddannet til forskolelærerinde, og efter at hun en tid havde undervist i den lille, men særdeles velanskrevne skole, min bedstemor havde etableret i Had-

Nete.

sund, kom hun på Statens Lærerhøjskole i København for at videreføre sin uddannelse som lærerinde. Hun kunne ganske vist stadig ikke fordrage tanken om resten af sin tid at skulle hellige sig gerningen som »skolefrøken«, men hun havde under sit ophold på lærerhøjskolen så mange muligheder for at udvikle både sig selv og sine kundskaber, at dette jo var af værdi, ganske uanset hvad der senere kunne komme ud af det. Hun havde flere fremragende lærere, bl. a. den i datiden meget kendte skuespiller ved det Kgl. Teater, Peter Jerndorff, (der

desværre havde den lidt krukke vane at trække alle »r'er« over på den næste stavelse som her-rinde, her-roppe, der-rude o. s. v.). Og så havde hun den lykke at have professor Vilhelm Andersen som lærer i dansk! Denne helt usædvanlige personlighed med sin eminente evne til at levendegøre dansk litteratur gjorde det stærkeste indtryk på Nete, og hun elskede at fortælle om hans festlige veloplagthed, når han kastede sig ud i sine uforligneligt åndfulde forelæsninger over de gamle danske digtere og deres værker.

Vilhelm Andersen var overordentlig elskværdig i sin undervisning. Og dog kunne han efter en time, hvor man bl. a. var stødt på ordet »gige«, ikke dy

Janse, Anna og Nete. – Visborg 1914.

sig for at spørge en usædvanlig landligt og troskyldigt udseende ung lærer, hvad han mente en gige var for noget. Nu er en gige et meget gammelt strengeinstrument, der stammer helt tilbage fra folkevise-tiden, men den unge lærer plumpede omgående i og forklarede frejdigt: »Jow, det er så'en bette *woun* på to hjul . . .« Vilhelm Andersen, der naturligvis havde ventet netop dette svar, lo ikke som de øvrige i auditoriet, men hans morsomme ansigt var en studie af ubeskrivelige smilerynker, der udtrykte den mest overdådige fornøjelse, og så snart det var overstået, skyndte han sig elskværdigt og uden ringeste malice at forklare den uheldige elev sagens rette sammenhæng.

Nete kom stadigvæk – til sin åbenlyse fryd – ikke til at undervise i en skole, selv ikke efter dette studieophold, der dog havde taget sigte herpå, men kom i stedet i huset hos familien Bruhn på Frydendalsvej på Frederiksberg for at lære husholdning. Det var malerinden Ingeborg Tvede, med hvem min mor og jeg havde delt lejlighed, da vi boede i Toldbodgade, som havde formidlet dette arrangement, idet fru Bruhn tilhørte slægten Tvede, og her kom Nete hurtigt til at befinde sig fortræffeligt.

Det var nemlig ikke nogen helt almindelig familie, hun her var havnet hos. Ægteparret Bruhns datter var gift med Axel Gade, koncertmester i det Kgl. Kapel og søn af vor store komponist Niels W. Gade, og heraf fulgte, at en stor kreds af højt begavede personligheder inden for dansk musikliv til stadighed kom i Bruhns hjem. Naturligvis har Nete, der jo var »i huset« hos Bruhns, været med til at varte de celebre gæster op, men man skal endelig ikke lade sig forlede til at tro, at der ingen »kommunikation« fandtes i dette gammeldags københavnske »overklasse-samfund« for nu at bruge et par udsøgte rædsler fra nutidens ordbog. Nete blev som den naturligste sag af verden præsenteret for disse mennesker, der hurtigt kom til at kende og værdsætte hende, og især kom hun på en udmærket, fortrolig fod med fru Gade og familien Gades børn, hvoraf den yngste dreng havde den tragiske lod at være lam i benene, og som derfor selvfølgelig var genstand for særlig omsorg fra Netes side. Og så bør det forøvrigt bemærkes, at det var en uskreven lov efter en fin middag hos Bruhns, at alle gæsterne med Axel Gade i spidsen gik ud i køkkenet for at sige »Gamle Marie« tak for mad! Noget sådant ville vist være utænkeligt i vore dages »demokratiske« Danmark. »Gamle Marie« var familien Bruhns kokkepige og uforlignelige faktotum og havde været i huset i mange år, højt elsket af alle – også af Nete. Tilmed knytter der sig til hende det morsomme, at hun var den eneste, der var med i kirken, da Nete den 2. december 1922 blev gift med trævarefabrikant Ove H. Brøndsted, Hadsund. Nete brød sig ikke om at figurere i noget stort bryllup, og ingen meddelelser var derfor sendt ud om vielsens tidspunkt, men »Gamle Marie« havde været så interesseret i Netes forestående giftermål, at hun havde fået et vink og var således den første, der fik lejlighed til at lykønske brudeparret efter vielsen.

Nete havde da allerede i længere tid stået familien Brøndsted nær. Efter opholdet hos Bruhns var Nete vendt tilbage til Hadsund og havde taget musikundervisning hos Ove Brøndsteds første kone, fru Gerda Brøndsted, der var af meget musikalsk slægt. Nete var kommet til at beundre hende højt både som musklærerinde og som menneske. Hun kom således regelmæssigt i hjemmet og var kendt med hele familien, og da Gerda Brøndsted døde, var det, som om sagen lå lige for. Nete rykkede ind i familien Brøndsteds hjem som kone nr. 2, ganske som hendes mor en generation tidligere var blevet Niels Glud Borchs anden kone på gården i Visborg. Jeg tror så absolut, at denne parallel var af betydning, for Nete havde jo under sin opvækst på nært hold kunnet iagttage de ikke altid lige behagelige erfaringer, hendes mor i sin tid måtte gøre i samme situation. Det er i hvert fald en kendsgerning, at Nete straks fra begyndelsen faldt fortrinligt til i sit nye hjem, og at forholdet til de tre børn, Inger, Johan og Aage, hvoraf de to sidst nævnte netop var i den alder, hvor behovet for en mor var stærkest, ganske enkelt blev det smukkeste kapitel i hele Netes liv. Netes yngste søn, Aage, der nu er en moden mand, og som naturligvis er bekendt med, at jeg skriver om disse forhold, har givet mig lov til at citere en udtalelse, som han flere gange har fremsat over for mig, og som sikkert bedre end noget andet kan give et indtryk af den rolle, Nete må have spillet i familiens liv:

»Om hun så havde været min egen mor og hun selv havde født mig, så kunne jeg aldrig have holdt mere af hende, end jeg har gjort«.

Den fine pointe er, at han også har udtalt dette overfor Nete selv. Jeg tror ikke, der findes mange eksempler på, at en mand har erklæret sin sønlige kærlighed til sin »stedmor« i så åbne, uforbeholdne vendinger som disse. Jeg kender i hvert fald ingen.

*Nete i fjordhaven
på savværket i Hadsund.*

Set ude fra kunne Netes tilværelse som hustru og mor på savværket i Hadsund godt synes et stort slid. Konjunkturerne for forretningslivet sidst i tyverne og først i trediverne var ikke gunstige. Men jeg tror, det er rigtigt, som Nete altid siden hævdede, at årene sammen med den lille familie i hjemmet på savværket med den store, smukke have, der gik lige ned til Mariager Fjord, og som hun elskede, var de lykkeligste, hun har haft i sit liv. Det var derfor tragisk for alle, da denne tilværelse blev afbrudt ved hendes mands død i 1934. Han havde i nogen tid lidt af sukkersyge og blev ramt af et hjerteanfald. Hjemmet opløstes, og

Nete slog sig senere ned i København, hvor hun lagde sig efter fodpleje, som hun altid havde haft lyst til og blev i 1942 ansat som fodspecialist på Thornams Etablissement på Nørrevold. Med dette som grundlag begyndte Nete en helt ny tilværelse, som jeg tror, hun var glad for. Hun blev bl. a. i stand til at foretage udenlandsrejser, hvad der var hendes store fornøjelse, og hun modtog gæstfrit familie og venner i besøg i sit lille hyggelige hjem i Rigsgade. I de seks år, min mor lå syg hjemme, gav Nete sig tillige tid til at vise os en enestående hjælpsomhed. Hun var hos os flere timer så at sige dagligt, og jeg vil bestandig stå i taknemmelighedsgæld til hende herfor.

Men tragedien skulle endnu engang ramme Nete. En hurtigt voksende hjerneforkalkning gjorde hende i løbet af få måneder i 1970 – til forfærdelse og forbløffelse for alle hendes omgivelser – helt ude af stand til at klare sig selv, og efter et kort ophold på psykiatrisk afdeling på Kommunes hospitalet overførtes hun den 5. februar 1971 til Sct. Hans Hospital.

Endnu mens disse linjer skrives, lever hun, men det er et liv uden forbindelse med det liv, hun før levede, og som hun har tabt al interesse for og er næsten uden erindring om.

Uvilkårligt tænker man jo efter et sådant chok på Solons vise ord om ikke at prise nogen lykkelig før hans død. Men er disse ord nu så vise, som man altid påstår? Vi kan ikke blive ved at lade en ond slut-skæbne forplumre billedet af de mennesker, vi holder af. Nete levede hele sit liv meget nær op til retningslinjer, der er givet af en vismand, der var endnu visere end Solon, og som talte om at elske sin næste og kun gøre mod andre, hvad man ønsker gjort mod en selv. Det er *det* billede, der bliver stående for alle, der kender Nete – og det bliver stående, ganske uanset hvilke onde anslag skæbnen endnu måtte have i beredskab for min lille plagede, men overordentlig værdifulde og søde moster, som jeg altid vil mindes i kærlighed og taknemmelighed.

Nete på tur i København.

Sven Borch Fribert.

Peter Gottlieb Koch Borchs børn

	<i>Side</i>
Kirsten Charita Borch	225
Frederikke Borch	235
Ejnar Borch	243
Anders Faurschou Borch	287

Kirsten Charita Olufsen

født Borch

14. oktober 1878 – 6. maj 1970

I 1876 var skovrider i Herning, Peter Gottlieb Koch Borch, blevet gift med Claudiane Tøttrup fra Karmark. Den 14. oktober 1878 fødtes en datter, den ældste af tre børn. Hun fik i dåben navnene Kirsten Charita, Kirsten efter sin tip-tip-tip-tipoldemor, pastor Claus Olesen Borchs hustru i Fjaltring, og Charita efter sin tip-tip-tipoldemor, Charita Tøttrup, født Hildebrandt, på Dueholm.

I 1884 ansattes Peter Borch som godsinspektør og skovrider på Jægerspris med tiltrædelse 1. november. Samtidigt blev hans hustru syg og døde af tuberkulose i sit barndomshjem på Karmark juleaften 1884. Allerede 10. august 1885 giftede Peter Borch sig med sin svigerinde, Emilie Jensine Faurshou, der i marts var blevet hans husbestyrerinde. 1. april 1895 tiltrådte Peter Borch stillingen som administrerende direktør for Det danske Hedeselskab og flyttede til Århus i direktørboligen »Jægerbo«. Herfra kørte de

Liggende fra højre: Ejnar, Alfred, Peter og Faur.
Siddende fra højre: Fikke, Marie (f. Fabricius), Charita og Emilie (f. Faurshou).
Stående fra højre: Fredrik (fotograf) og Janse.

to søstre Ritte og Fikke (Frederikke) med Odderbanen hver ugedag til Randlev for at modtage konfirmationsundervisning af deres elskede onkel Christen, og i Randlev kirke blev de konfirmerede i 1895. Umiddelbart efter konfirmationen lærte mor husholdning på Vester Kejlstrup ved Silkeborg et halvt år, var så hjemme en sommer, men havde derefter forskellige pladser i huset, bl. a. i Stiftsbjergby præstegård, sidst hos læge Jens Lund i Øster Jølby på Mors. Hans hustru, Charlotte Claudiane, f. Prætorius, var datter af mors mormors søster.

På Mors traf mor sin tilkommende mand, vores far, Regnar Olufsen, kandidat på Svaneapoteket i Nykøbing. Han var søn af købmand i Aalborg Adolph Fredrik Vilhelm Olufsen og hustru Catharina Elisabeth, født Genefke; han var født 6. april 1873.

Den 26. februar 1902 viedes Regnar Olufsen og Kirsten Charita Borch i Sct. Pauls kirke i Århus og bosatte sig i Nykøbing Mors.

Året 1884 blev det skelsættende år for den seksårige Ritte. For hendes far var det oprubedets og sorgens, men også nybegyndelsens år; for barnet var det som et jordskælv: oprubedet fra fødehjemmet i Herning, de mange måneders ophold på Karmark sammen med den syge mor, moderens død juleaften og siden rejsen over til det nye hjem. Hun var netop så gammel, at hun kunne om ikke forstå så opleve og gennemleve, hvad der skete, og hun kunne huske sin mor til sine dages ende. Dertil kom så det følgende års jordrystelse: en anden, som skulle kaldes mor, og som skulle erstatte hendes egen mor. Den lille pige forguede mindet om sin mor, og samtidig var – og blev – hendes forhold til stedmoderen køligere og mere spændt, end det burde have været. Utvivlsomt læste hun hvert eventyr om den onde stedmor, som om det handlede om hende selv, og endog som gammel ville hun ikke se en stedmoderblomst i sin have eller i sin stue.

Stedmoderen var en meget dygtig husmoder og – i hendes mands lange sygdomsperiode til slut en enestående plejerske; retlinet var hun også, men tillige striks. Utvivlsomt var hendes vilje god, men hun kunne ikke konkurrere med mindet om den rigtige mor hos barnet. Nu manglede den lille Ritte også den humor, som den yngre søster Fikke besad i så rigt mål, og som bærer over meget. Derfor skikkede Fikke sig også bedre i forholdene, hun var jo også det par år yngre og kunne ikke huske sin rigtige mor. Som gammel sagde Fikke – måske dog farvet af egne erfaringer som stedmoder til to drenge – at »mor såmænd var flink nok og god mod mig; jeg har intet at klage over«.

Ikke således, at mor ikke havde et godt barndomshjem, for det havde hun i skovridergården på Jægerspris. Bedstefars brede og bramfri humor, hans

kærlighed til sin familie, hans kærlighed til naturen prægede hele hans personlighed og hjemmet med den. Hjemmet var også livligt, hyppige besøg ikke mindst af broderen og svogeren pastor Sophus Borchs familie og af broderen Martin Borchs, unge forstkandidater og forstelever, gæster ved de store klapjagter og meget andet gav livet i hjemmet en munter tone.

Skovridergården var et typisk borgerligt konservativt hjem fra Christian d. Niendes tid. Gud, konge og fædreland var ikke slidte floskler, men levende og varme begreber, som fulgte mor hele hendes liv. Med alle omskiftelser i private og offentlige forhold i hendes lange levetid forblev hun livet igennem et barn af Christian den Niendes borgerlige, kristeligt-moralske periode.

Det afgørende præg fik mors kristentro dog under konfirmationsundervisningen hos den elskelige farbror, pastor Christen Borch i Randlev. Hans centrumssøgende, beåndede og menneskeligt fine forkyndelse, beåndet af hans milde og dog strængt retlinede personlighed, poetisk bevæget med afgjort stempel af senromantikken, blev konfirmandens og den voksne kvindes tro.

Som sin farbroder forstod mor også dybere toner, men det var dog for hende den ingemanske og den senromantiske forkyndelse, hun elskede. Hendes højtider var julen og påskedag, medens hun veg tilbage for Sct. Stefansdagens hårde evangelium og langfredagens gru. Christen Borch døde allerede 1912; senere blev det onkel Martin, mor holdt mest af af sine farbrødre, og mange har de glade besøg hos onkel Martin og tante Marie været.

Som kristentroen blev levet ind i mor, således var kongetroskaben en naturlig ting i hjemmet. Minderne om Frederik den Syvende og Grevinde Danner blev selvsagt respekterede og romantiserede, men det var og blev Christian den Niende og hans familie, det borgerlige, moralske og religiøse hjem med de tre døtre, der var »kongen og hele kongens hus«. Mors royalisme og interesse for kongehuset i alle dets forgreninger blev uløseligt knyttet sammen med hendes personlighed, ligesom – om end i meget mindre grad – hendes interesse for adelen og dens gamle gårde.

Og fædrelandet. Forsvaret var en hjørnesten i det konservative hjems tankegang og blev det i mors. Og landet: det blev – selvom hun hovedparten af sit liv boede på Mors – så udpræget den nordsjællandske idyl: kongeslotte og herregårde, store skove og søer med brede herregårdsmarker imellem og Isefjordens skønhed. Hun elskede alle skovene omkring Jægerspris og sin skolevej fra skovridergården gennem skoven til det røde slot, omend også stranden ved fjorden kunne lokke en varm sommerdag.

Fædrelandet, det blev skovridergården midt i skoven, med hygge og munterhed inden døre, med hunde og katte, med bragende latter ved l'hombrebordet, når brødre Borch eller jagtfæller talte beterne op eller når »Punch« blev læst, med fnis og latter, når de unge forstkandidater spøjte med de halv voksne døtre, eller når de spillede krocket i skumringen på plænen, og

mis, der var fulgt med, trillede omkuld ved et slag af uglens vinge. Fædrelandet, det var bøgeskoven i sin lyse pinsedragt med anemoner og bukkar endnu i bunden, og dog elskede mor af alle træer egen mest. Bøgen er smuk, men egen har personlighed og historie.

For historie var mor interesseret i fra barn; mest de historiske personligheder og skæbner. Her var hun ikke kun præget af hjemmet, men fuldt så meget af sin skole, især af privatskolens leder, overlærer Strøm. Han lærte hende ikke alene at skrive smukt og klart med noget karakteristisk pompøst over streger og sving, men han lærte hende at elske den danske historie og litteratur, hovedsagelig romantikkens og efterromantikens. Ingemanns romaner (senere H. F. Ewalds), Boyes fortællende digte og Molbechs »Ambrosius« for at nævne enkelte typer. Det var det poetisk romantiske, der greb hende; hun var svag overfor det patetiske og nød gang på gang at læse om Anna Hardenberg eller om Jens Glob den Hårde, hun levede med i de historiske skæbner og kendte alle slægternes forbindelser. »Erik Menveds Barndom« fik hun til jul 1890 af sine bedsteforældre på Karmark.

På samme måde med musikken; mor spillede dygtigt klaver. Også her var det romantikerne og efterromantikerne, hun holdt af, fra I. P. E. Hartmann over Kuhlau og Weise til Lange-Müller. Hvad der lå før og efter var udenfor den egentlige interesse, Mozart såvel som Wagner. Det var tillige

*På trappen til Dueholm Kloster, Nykøbing Mors, sommeren 1914.
Fra venstre: Regnar Olufsen og hustru Charita, f. Borch, Gerda Borch Olufsen,
de nygifte Ejnar Borch og hustru Laura Frederikke, f. Westengaard,
Frederikke Borch med Eva Borch Olufsen ved hånden.*

især den danske musik, hun holdt af, selvom f. eks. Nicolais »De lystige koner« og Chopin var blandt hendes foretrukne. –

Foruden Jægerspris må endnu et sted, der prægede mor for livet, nævnes: Karmark. Det blev hendes andet hjem, og Nørreådalens jyske natur blev indlemmet i hendes danmarksbillede »som en undtagelse«. I denne forbindelse må det nævnes, at mor også elskede Norge og den norske natur, endog det vildeste: Rouderen og Åndalsnæs, hvor hun besøgte familiens gode venner, apoteker Øvres, selvom Lillehammer var yndlingsstedet. Mærkeligt og dog karakteristisk for hendes betagelse af storhed og patos.

Karmark med de to elskelige gamle bedsteforældre, han en lun Tøttrup, hun en fornøjet Steenberg; han en dygtig proprietær med mange tillidshverv, hun en dygtig husmor, var et samlingssted for familie, endda også efter bedstemoderens død i august 1900. Gården var, som en gård bør være: firelænget med lavt stråtekt bindingsværks-stuehus, med den store lade med de tre sorte porte ud mod dalen og engene ved den skridende å, og den blev mors ferieparadis, hvor hun blev forkælet, og hvor det lattermilde barn, senere den livlige unge pige kunne slå sig løs i al strømmende glæde. Det blev end inderligere kært, fordi det for mor ikke kun var bedsteforældrenes hjem, men hendes egen mors barndomshjem og dermed på en underlig måde et slags barndomshjem for hende selv. Moderens grav var jo lige ved også, på Skjern kirkegård.

På Karmark lærte mor, hvad harmonisk hjemlig hygge betød; her følte hun ikke stedmoderens krav om dygtighed og orden; her måtte hun have lov til at være sig selv, barn og ung, og her kunne hun slå sig løs – blandt onkler og tanter, fætre og kusiner hos de dejlige bedsteforældre.

Det var denne unge pige, der hin februardag 1902 viedes til cand. pharm. Regnar Olufsen og om aftenen spiste bryllupsmiddag i »Jægerbo« med den nærmeste familie. Det var disse to mennesker, der sammen skabte vores gode og trygge barndomshjem – fra 1909, da far blev leder af Morslands historiske Museum, og indtil 1925, da det nyoprettede Sct. Clemens Apotek stod færdigt, var det på Dueholm Kloster, Tøttruppernes gamle hjem. Oldefar Tøttrup oplevede således at besøge sin datterdatter på den gård, som hans far p. gr. af skiftet, da han giftede sig anden gang, måtte sælge i 1845.

Far medbragte fra sit barndomshjem en dyb, men ret tung og spekulativ kristentro; mor havde onkel Christens poetisk lyse tro; begge – om end mest fars – modnedes og afklaredes under provst Vilhelm Hansens prædikestol. Der prædikedes ikke kristendom til daglig hjemme, bordbøn læstes kun juleaften, men kristentroen var fundamentet i vort hjem, jævnlig kirkegang en selvfølge, ligesom vi ved sygdom i familien eller sligt kunne samles i fælles bøn.

Hjemmets tone var varm og lys, skønt præget af alvor. Far havde megen humor, mor livlighed og humoristisk sans, tillige det snakketøj og den vitalitet, som mange Borchere er kendt for, men som nu nok er en arv fra Frausingerne.

Far og mor forenedes i den historiske interesse, men også her supplerede de hinanden: medens mor var betaget af historiens romantiske skikkelser og skæbner, søgte far kendskab om de konkrete forhold og samlede de gamle ting: far skabte bogstaveligt ene mand det mønstergyldige og rige museum på Dueholm.

Far var en retskaffen mand, højt respekteret og afholdt på hele øen; mor var en dygtig og påpasselig husmoder, krævende meget af sine skiftende hjælp, men selv gående i spidsen med arbejdet – også når der skulle skrubbes på vaskebræt den hele dag. I sit barndomshjem var far opvokset i pligten til flid og nøjsomhed, og disse to dyder prægede ham og vort hjem. Hans uherligt store flid, i mange, mange år nattevagt efter nattevagt og fritiden brugt til slægtsforskning og især på museet måtte præge mors og vores levevis. Og nøjsomheden, som vel i de første mange år også var en dyd af nødvendighed, var en selvfølge, men ikke en spændefrøje, dertil var far en for rig personlighed, mor en for livlig.

Far var kendt af hvert menneske på øen fra Svaneapoteket og senere fra Sct. Clemens Apotek såvel som fra hans ivrige samlen til museet. Mor holdt sig mest til dem, der samledes i hjemmet, selvom hun gennem foreninger knyttede mange bånd og i de mange år, hun gav undervisning i klaverspil, lærte adskillige børn og deres hjem at kende.

Omgangskredsen var først familien: læge Lunds i Ø. Jølby, tandlæge Gjedde, hvis første og anden hustru begge var nyholmere af den steenbergske slægt ligesom fru Sonne på Svaneapoteket, hvor man også samledes. Men omgangskredsen bestod af mange andre: provst Vilhelm Hansen, realskolebestyrer Axel Raphael Hansen, fru Wøller, tandlæge Jacobsen og mange flere. Det var muntre og hyggelige fester uden overflod, i god forstand gammeldags og provinsielle – med undtagelse af tante Theas (fhv. skolebestyrerinde Dortha Nyholms) store runde fødselsdage, hvor hele borgerskabet og kammerherren på Højriis festede for tante Thea.

Både far og mor var stærkt engageret i mangt og meget, selvom far samlede sine kræfter om apotek og museum.

Mor havde sine afgjorte meninger – og meget afgjorte sympatier og antipatier, der ofte bestemte hendes meninger. En mærkelig stærk personlighed var hun, og – trods en vis form for beskedenhed og reservation i sin holdning, som nok stammede fra forholdene i barndomshjemmet – var hun en karakter, der påvirkede mere end hun lod sig påvirke.

Hvad hun fandt var ret og rigtigt, skulle andre godkende som ret og rigtigt.

Hvad hun glædede sig over og beundrede, måtte andre også glæde sig over og beundre.

Det nationale skulle forsvares mod enhver plet; hun var i mange år bestyrelsesmedlem i, og en årrække formand for »Danske Kvinders Forsvarsforening« i Nykøbing, og under første verdenskrig strikkede hun sammen med andre damer vanter og halstørklæder til sikringsstyrkens indkaldte.

Allerede som barn læste hun Ingemanns romaner højt i folkestuen på Kar-mark for gårdens karle og piger; det var jo noget af det bedste og største, hun vidste. Senere tålte hun ingen kritik af sin yndlingsforfatter H. F. Ewald. I den såkaldte »Dramatisk Forening« i Nykøbing fik hun et forum. »Dramatisk Forening« var en kreds af borgere, mænd og kvinder, som vinteren igennem indøvede oplæsning af dramatiske arbejder for derefter at oplæse dem for medlemmerne ved sammenkomster på Bendix Hotel. Mor læste »det med småt«, d. e. personlister og regibemærkninger, men hun var ikke den mindst interesserede og den, der læste med mindst eftertryk. Naturligvis kunne hendes smag ikke blive enerådende; hun foretrak givet Sophus Bauditz »Sporsne« for Ibsen »Når de døde vågner«, men at hun har gjort sin mening gældende, er sikkert.

Mor var en afgjort modstander af de laubske salmemelodier og ligefrem en hader af Buxtehude og vel egentlig også af Bach. Hun elskede harmoni og melodi, ikke kontrapunkt. Og gang på gang forfægtede hun sin mening med fynd og klem.

Fremfor alt optoges hun af sin kærlighed til dyr, mest heste og hunde, katte og sangfugle. Bestyrelsesmedlem i – også formand for – lokalafdelingerne af »Foreningen til Dyrenes Beskyttelse«, »Hestens Værn« og »Svalen«. Ligeså voldsomt hun kunne komme i harnisk ved den mindste antydning af dyremis-handling, ligeså glad var hun, når hun kunne uddele æresbæger til mennesker, der var gode mod dyr som den gamle postkører i byen. Kun nattergalen yndede hun mildt sagt ikke; her hjalp ikke al romantisk lovprisning, thi altfor ofte havde hun om natten på Jægerspris forgæves prøvet med viftende håndklæde at få de syngende søvnforstyrrelser bragt til tavshed.

Den 26. januar 1945 døde far efter få dages sygdom. Mor måtte flytte fra boligen ved apoteket og købte en villa, Refshammervej 30, hvor hun boede sammen med datteren Eva til sin død 6. maj 1970.

Hjemmet blev aldrig det samme; mor heller ikke; men årene mildnede dog savnet og hjemmet fortsattes i de gamle spor. Mor havde stadig sine interesser og forfægtede stadig ivrigt sine meninger. Efter krigen fik hun et kærkomment emne i frihedskæmpernes bedrifter – med den nu »gamle konge« som den første. Hele hendes kongetroskab og al hendes kærlighed til fædre-

landet, til det heroiske og det romantiske fandt næring i de mange bøger om frihedskampen, som udsendtes.

Vi er to søstre, og mor og far fik ikke andre børn: Gerda Borch Olufsen, født 21. januar 1903, og Eva Borch Olufsen, født 17. juli 1907. Selvom Gerda mest ligner sin far, Eva mest sin mor, prægedes vi dog af begge vore forældre.

*Søstrene Charita og Frederikke
i Randers Sct. Peders præstegård, sommeren 1954.*

I 1933 blev Gerda gift med daværende højskolelærer, magister Vagn Riisager, og da han efter at have taget teologisk embedseksamen blev præst i Føns på Fyn – senere i Harridslev og sidst i Randers – nød mor besøgene i landsbypræstegårdene. Selvom hverken Føns præstegård eller Harridslev var victorianske præstehjem som det, der ses på Carl Thomasens billede af »søndag eftermiddag i præstegården«, et billede som mor i en stor reproduktion havde hængende, og som altid mindede hende om Randlev præstegård, så var det ligesom om mor genoplevede en smule af sine barndomsindtryk fra Randlev her.

Mor blev vel aldrig nogen ynder af små børn, men hun forkælede sin datterdatter Margrethe og var lykkelig for sit oldebarn, der bar begge hendes bedstemødres kaldenavn Rikke.

Nogle år før sin død faldt mor og brækkede lårhalsen; flere operationer blev nødvendige; i de første par år kunne hun vel gå fra seng til stol ved hjælp af krykkestokke, men de sidste år måtte hun tilbringe i sengen. Hun

bar sin skæbne tålmodigt, indtil det sidste år optaget af at læse sine yndlingsbøger, tale med dem, der så til hende, og at skrive lange, gode og livlige breve til datteren Gerda. Eva var jo hjemme og plejede hende. Indtil det allersidste levede hun med i sine børns og sin families liv.

Mor sov stille hen den 6. maj 1970 og blev begravet ved siden af far på Nykøbing kirkegård.

*Gerda Borch Riisager, f. Olufsen.
Eva Borch Olufsen.*

Frederikke Borch

31. august 1880 – 3. august 1971.

Den 31. august 1880 fødte Claudiane Borch sit andet barn, også en pige, i skovriderhjemmet i Herning. Hun blev i dåben opkaldt efter sine to bedste-mødre og fik navnet Frederikke, som meget hurtigt blev til Fikke, ligesom Charita var blevet til Ritte.

De to søstre voksede sig inderligt sammen og deres kærlighed var lige varm og levende – trods de mange års adskillelse – indtil det sidste. Alligevel var de meget forskellige af temperament, og skønt deres barndom og ungdom forløb ganske parallelt, med de samme ydre kår, de samme fælles oplevelser, den samme skole, den samme konfirmandundervisning hos onkel Christen i Randlev og den samme konfirmationsdag, oplevede de på hver sin måde alt dette.

Som allerede nævnt under beretningen om mor, kunne moster Fikke ikke i modsætning til mor huske sin rigtige mor, for hende blev stedmoderen mor. Dertil kom, at hendes muntre og meget ligevægtige sind gjorde hende bedre skikket end mor til at føje sig ind under forholdene, som de var. Hendes barndom følte hun nok lykkeligere end mor, minderne derom var lysere.

Ikke, at de ikke begge kunne le og more sig sammen som børn og unge – og som gamle, da de igen mødtes i Danmark. Naturligvis kunne de det. Ufor-glemmelige var blandt meget andet således turene med Odderbanen fra Århus til Odder og hjem igen, når de skulle til konfirmandundervisning hos onkel Christen. Som gamle, når de opfriskede disse minder, således f. eks. de to unge pigers fnisende morskab over de landlige passagerer med Oddertoget, kunne de le, så tårerne løb dem ned ad kinderne.

Moster Fikke var et sjældent harmonisk menneske, lys af sind og ligevæg-tig, trods det borchske temperament; trofast som få mod familie og venner, glad, når hun kunne give og gøre andre glade. Således husker jeg moster Fikke fra dengang, inden hun rejste til USA, og således genså jeg hende de tre gange, hun gæstede Danmark.

Moster Fikke kom på Testrup Højskole (en stor oplevelse), men derefter ligesom mor ret hurtigt ud at lære husholdning og havde forskellige stillinger i huset.

I en lang årrække var hun hos en enke i Kolding, Wilhelmine Nyegaard, hvor hun naturligvis var medhjælper i huset, men ellers af titel selskabsdame og i realiteten nærmest datter af huset. I nogle meget sparsomme dagbogsop-

tegnelser, skrevet i en lille lommebog, som hendes bedstemor på Karmark havde ejet og noteret forskellige tildragelser i (moster Fikke skriver deri: »Faaet af Bedstefader under mit første Ophold paa Karmark efter Bedstemoders Død d. 8. Januar 1901)« fortæller hun: »Hr. Nyegaard døde 12. Mai 1906, begravet Fredag den 18. Mai 1906 . . . Den 11. September 1906 kom jeg til Tante W. i Kolding«.

Tante Wilhelmine kaldte hun fru Nyegaard, og tante blev fru Nyegaard også for os andre, når vi sammen med mor besøgte moster Fikke i Kolding. For således var mosters forhold her, at hun kunne have sin familie som liggende gæster, ligesom hun naturligvis besøgte os i Nykøbing. Og utallige breve skiftedes mellem Kolding og Nykøbing, breve som fortalte om gode og glade dage. Hun fik en fornøjelig omgangskreds, hun sejlede ud på lystture ad Kolding fjord; således noterer hun i dagbogen: »Hr. Kruse, Hr. Blumensadt og jeg havde en herlig Tur om ad Fænø og endte i Kolding«. Eller på dejlige køreture i omegnen; således gav »tante«, engang mor og jeg besøgte moster, landaur til Skamlingsbanken. Men ikke mindst lærte hun i disse år »Kolding-Borcherne« at kende, og således som det altid går: de familiemedlemmer, man omgås dagligt, bliver »nær« familie, selvom de ifølge stamtavlen er noget fjerne. Hun noterer i sin dagbog om forlovelser og giftermål indenfor Kolding-Borcherne, og fra 1912 findes desuden følgende notat: »Frederik og Tonny hjemme fra Amerika. Sommeren 1912 havde nogle vidunderlige dage sammen med dem. Søndag den 18. August paa Heldagstur med Alfred, endte i Helligkors om Aftenen til Afsked med Fred: en minderig Aften blev det. Tirsdag den 20. rejste han«. Det var den Frederik Borch, som, efter at han var blevet enkemand, kaldte hende til sig i Amerika og blev hendes mand. Ukendte var de altså ikke, da hun rejste derover; tværtimod havde de således været sammen, og moster Fikke har gennem hans familie i Kolding fulgt ham i mange år forinden hendes afrejse.

Moster Fikke var for Eva og mig den strålende moster. Hendes besøg og besøg hos hende var altid en munter oplevelse. Mange pakker med hjemmelavet konfekt og andre gode sager kom både til fødselsdage og »i utide« fra hende fra Kolding. Og stadigt holdt søstrene så inderligt sammen.

Da »tante Wilhelmine« i Kolding døde, kom moster til København som husbestyrerinde for direktør Dahl, ejer af Silkehuset. Det store hjem med megen selskabelighed og store børn (direktøren var enkemand) passede ikke ret moster. Hun savnede den hjemlige tone fra Kolding, og hun savnede sine gode venner og sin Kolding-familie, selvom hun naturligvis også knyttede stærke bånd til Borcherne i København, ikke mindst til onkel Martin og tante Marie, som hun da også besøgte i lang tid i sommerhuset i Gurre, da hun i 1928 gæstede Danmark sammen med sine to børn.

Det har nok derfor været med stor glæde, hun modtog fætter Frederiks

bøn om at rejse over til ham for at styre hans hus og hjælpe med til at opdrage hans to sønner, nu han var blevet enkemand. Hun skriver i sin dagbog, og trods den lakoniske notits synes jeg, man kan mærke hendes glæde og forventning bag ordene, thi det var jo den muntre Frederik Borch fra sommeren 1912 i Kolding, hun rejste over til: »Den 11. Mai 1916 sejlede jeg til Amerika og ankom i det skønneste Vejr til New York den 30. Mai. Frederik, Frk. Bahnsen og lille F. var ved Skibet«.

Var det således med store forventninger moster Fikke rejste, var det med stor sorg mor vinkede farvel til hende på kajen i København, og selvom mor naturligvis glædede sig over, at hendes søster blev en lykkelig hustru og mor, der skrev de fornøjeligste lange breve, vedblev savnet at være meget stort. Derfor var det også en inderlig glæde, da moster besøgte Danmark i 1928, og da både mor og moster var blevet enke, *måtte* de ses, og mor ordnede det da sådan, at moster i 1950 og i 1954 kunne besøge hende og den øvrige familie og gamle venner, som endnu levede. Og dejligt var det at se de to søstre sammen, forskellige og dog ens, og med de samme barndoms- og ungdomsminder at opfriske.

Moster bevarede sit gode humør og sin ligevægtige livstilfredshed højt op i årene. Først de aller sidste år, da hendes syn var ved at svigte, og andre skrøbeligheder kom til, kunne hendes humør være dalende, men hun vil altid for os, der kendte hende, stå som den glade og dejlige moster Fikke.

Gerda Borch Riisager, f. Olufsen.

U. S. A.

Det var, som alt berettet, i egenskab af husbestyrerinde for Frederik Borch, faster Fikke satte foden på Amerikas jord i 1916.

Kolding-Borcheren Frederik Borch var født den 9. august 1878 som søn af købmand Carl Sophus Borch og hustru, Theresia Catharina, f. Møller. Han blev student fra Kolding Gymnasium i 1897, tog afgangseksamen fra »Den polytekniske Lærestalt« i 1905 og emigrerede et par år senere til U. S. A., hvor han fra 1908 til 1918 var ansat som elektroingeniør i elektricitetsselskabet »Brooklyn Edison«. Han giftede sig den 20. maj 1909 med en landsmand, Antonette Mikkelsen, fra Odense, og de fik sønnerne Frederik, f. 28. april 1910 og Einar Alfred, f. 22. oktober 1913. Antonette Borch døde imidlertid kort efter Einars fødsel, og det var således en enkemand med to små børn, Frederikke skulle over at styre hus for.

Kontraktforholdet som husbestyrerinde blev dog ikke af lang varighed. Den 6. januar 1917 blev Frederik og Frederikke Borch viet i New York.

Født Borch – nu også gift Borch. I dette ægteskab føjes de to slægtsgrene: Kolding og Skjern-Borcherne således atter sammen.

*Juleaften 1948 i Ohio:
Fikkens mand, Frederik Borch (Kolding-Borcher) med de 4 børn. Fra venstre:
Einar, Martha, Carl og Frederik.*

Familien øgedes i de følgende år med yderligere to børn: Carl Johan, f. 9. marts 1918 og Martha Helen, f. 14. februar 1920. Det var i en periode med mange nye adresser: først kom en flytning til Elizabeth, New Jersey, hvor Carl blev født, og kort derefter flyttede familien atter, denne gang til Akron, Ohio, hvor Martha kom til verden. Frederik Borch havde da fået en ny stilling som chefelektroingeniør i »Cleveland Electric Illuminating Company«, en stilling han iøvrigt bestred til han gik af med pension i 1945. Opholdet i Akron blev imidlertid også af kort varighed: i 1921 flyttede man til Rosewood Avenue i Lakewood, Ohio, og endelig i 1922 til et meget smukt beliggende hus i en enklave kaldet »Anglesey Gardens« i Lakewood. Her boede familien til Frederik Borch døde i 1949, og faster Fikke levede fortsat her til 1962. »Anglesey Gardens« blev altså hendes hjem i 40 år – her voksede de fire børn op – og forlod i tur og orden hjemmet for selv at stifte hjem. De kom dog alle til – i en lang årrække – at være bosat relativt nær Lakewood, og faster Fikke havde således det privilegium at have kontakt med alle børnene og med den anselige flok af børnebørn, der efterhånden dukkede op, til højt op i årene.

Tre gange genså faster Fikke Danmark og familien herhjemme. I 1928 vendte hun første gang tilbage – pr. skib – sammen med børnene Carl og Martha, der således i en ung alder fik en fornemmelse af det land, deres forældre var rejst ud fra, og et personligt forhold til den nærmeste familie herhjemme. I

1950 – kort efter sin mands død, fløj faster Fikke hjem på besøg, og i 1954 var hun atter en tur herhjemme pr. fly. Det blev det sidste besøg i Danmark.

Besøget i 1928, der varede i fire måneder – fra 24. maj til 19. september – står meget tydeligt i min erindring nu næsten et halvt århundrede efter. Ikke så meget på grund af faster Fikke, som på grund af den dengang nyopdukkede – til og med amerikanske – kusine, Martha. Dels var jeg fascineret af hende, fordi hun allerede dengang var urimeligt sød, dels gjorde det et uudsletteligt indtryk på mig, at hun var i stand til – dag efter dag – uge efter uge – at klargøre 5 pund jordbær til middag uden nogensinde at spise blot ét eneste under tilberedningen. Hvor finder man magen til karakterstyrke?

*På skovtur i Vendsyssel under Danmarksbesøget i 1928.
Fra venstre: Carl, Martha, Lexa, Laura, Fikke og Ole.*

Også Carls besøg havde jeg glæde af. Vi boede dengang i Asylgade i Frederikshavn, en gade, der har en hældning, der gør den særdeles velegnet til cykle-racerbane for drenge i 9–10 års alderen. Som sådan gjorde den også god fyldest for Carl og mig, lige til jeg blev bragt på skadestue med to knæ, som det tog mere end et halvt år at få bragt i orden igen. Vi har en del fotos fra dette mindeværdige besøg i 1928, og hvor jeg er forevigt med min faster, min kusine eller min fætter, fremtræder jeg med enorme forbindinger om begge knæ.

De to rejser til Danmark i 1950 og 1954 foretog faster Fikke alene. Hun besøgte de to søskende og opsøgte også anden familie og gamle venner. I 1950 aflagde de tre søskende sammen et besøg på den lille kirkegård ved Skjern kirke, hvor deres mor ligger begravet.

Vi har altid haft et særligt forhold til hinanden, faster Fikke og jeg. Det startede umiddelbart efter, at jeg var født. Da indledte hun nemlig den gode

skik hvert år på min fødselsdag at sende mig en hilsen, bilagt en dollarseddel. År efter år kunne jeg gå hen i Sparekassen i Frederikshavn og omsætte min dollar til kr. 3,48 (den gang svingede kursen kun en enkelt øre med års mellemrum – det var tider!). Det var et

stort beløb for en lille dreng. Efterhånden blev dollaren som pengebeløb betragtet naturligvis mindre betydningsfuld, men som det traditionelle, usvigeligt sikre bevis for kærlige tanker forblev den lige skattet.

Vi skrev mange breve til hinanden. I årevis korresponderede vi på den måde, at jeg skrev i de lige måneder, hun i de ulige. Vi havde meget at fortælle hinanden, både da jeg var 20, 30 og 40 år gammel.

Jeg besøgte to gange faster Fikke under mit ophold i U. S. A.: i 1951 og i 1953. Besøget i 1951 fandt sted i jule-

tiden, og jeg fik da lejlighed til at opleve, hvorledes de gamle, borchske juletraditioner blev holdt i hævd – som det var sket i de mange år lige fra børnene var små. Alle børnene – med mand og koner og en mangfoldig forsamling af børnebørn – var samlet omkring juletræ – risengrød – og navnlig omkring faster Fikke. Vi var op mod 20. Det var en enestående oplevelse.

Trods et langt liv i »Staterne« nåede faster Fikke vist aldrig at blive amerikaner, hverken i tale eller tankegang. Hendes engelske (amerikanske) udtale bar tydeligt præg af ikke at være modersmålet, og hendes tanker kredsedede ofte om slægten i Danmark. – Der er ingen tvivl om, at hun levede et rigt og meget lykkeligt liv derovre med mand og børn – ej heller er der tvivl om, at hun ærligt bestræbte sig på at være en loyal og taknemlig borger i sit nye fædreland. Hvor politisk engageret hun i virkeligheden var, ved jeg ikke, men i sine breve berørte hun meget ofte politiske emner. Hun var ivrig tilhænger af det republikanske parti, hvilket indebar, at hendes breve var ekstra festlige i de perioder, hvor præsidenten var valgt af demokraterne. Men stort set lå hendes største interesser nok på et andet felt: hjemme. Hjemme hos sig selv. Hjemme hos os her i Danmark.

Jeg fik lejlighed til at konstatere dette, da jeg be-

De 3 søskende, Ejnar, Frederikke og Charita ved Skjern kirke i 1950.

Martha, 3 år.

søgte hende i 1953. Når vi ikke talte om familien hjemme i Danmark, var hendes tanker hos de fire børn. Deres verden var hendes – deres glæder og sorger var hendes glæder og sorger. Timelige bekymringer kunne hun ikke få – det ville de fire børn aldrig have akcepteret, men nogle psykiske problemer – længslen efter Danmark – meldte sig nok, efterhånden som hun kom op i årene. Emigrantens evige problem.

Det er nok vanskeligt at hjælpe i den situation, men faster blev hjulpet i den udstrækning, det var muligt, på beundringsværdig måde af sin datter, Martha. De to var nært knyttet til hinanden, og selv om Martha havde mand og børn og hus og hjem at tage sig af, fandt hun tid til – hver formiddag i mange år – at sludre – længe – med sin mor i telefonen. Jeg kunne under mit besøg ikke undgå at høre nogle af disse samtaler, hvor en fjerdedel af det, faster sagde, var på dansk, resten på amerikansk. Martha forstod alt. Hvis faster havde brugt græske ord, i stedet for danske, ville Martha stadig have forstået alt. Det var hjerternes sprog, der blev benyttet i disse telefonsamtaler. Hvad de betød for faster Fikke i de sidste mange år af hendes liv, kan vist næppe overvurderes.

Faster Fikke døde, knapt 91 år gammel, den 3. august 1971. Urnerne med hendes og Frederik Borchs aske er gravsat i »Sunset Memorial Park Mausoleum« i byen North Olmsted, Ohio.

Fikke i sit hjem i Lakewood, Ohio, 1963.

Ole Worm Borch.

Ejnar Borch

12. januar 1884 – 2. december 1957.

DRENGEÅRENE 1884 – 1897

Det er ikke nogen imponerende embedsbolig, man finder på adressen Vestergade 46 i Herning. Nærmest blot et hyggeligt hus. Efeu dækker både facade og gavle, så man ikke kan se, hvor meget – eller lidt – der kan tænkes at være fra tiden før århundredskiftet. Den opmærksomme iagttager vil dog i haven med dens store træer og den gamle – nu noget forfaldne – mur, der løber ned fra huset, fornemme lidt af det særpræg, man forventer at finde over en skovriderbolig. Nr. 46 var embedsbolig for skovrider under Det Danske Hedeselskab, Peter Gottlieb Koch Borch, og her fødtes de tre børn, han fik med sin første hustru, Claudiane, f. Tøttrup (datter af proprietær Thorvald Tøttrup, Karmark): døtrene Kirsten Charita (1878) og Frederikke (1880) samt i 1884 far, der fik navnet Ejnar.

Far kom til verden på et tidspunkt, hvor harmoni og lykke prægede hjemmet, men det skulle ikke vare længe før andre, på mange måder barskere, forhold kom til at sætte sit præg på barneårene. Den blide og elskelige mor, Claudiane, blev syg det år, far blev født (1884) og døde juleaften samme år af tuberkulose.

Bedstefar var samme år blevet udnævnt til godsinspektør og skovrider på Jægerspris, og det blev altså her, far oplevede sine drengeår – med en stedmoder, som han – lige som søstrene – aldrig fik noget særligt kærligt forhold til. Bedstefar giftede sig med Emilie f. Faurschou i slutningen af 1885, og i 1886 fødtes en søn i dette ægteskab: Anders Faurschou Borch.

Flytningen fra Vestergade 46, Herning, til skovridergården i Jægerspris var et betragteligt skridt op ad den sociale rangstige for bedstefar. Snak med enkle – omend meget særprægede – hedebønder blev byttet med en administratorstilling, hvorunder sorterede flere større og mindre gårde. Desuden beskæftigedes en række forstkandidater, ofte fra adelen, samt skovfogeder og skovløbere.

Bedstefar var ikke blot godsinspektør, men også – og måske først og fremmest – skovrider. Han var en elsker og beundrer af naturen, og han færdedes, når mulighed gaves, og det skete ofte, i skov og mark. Og lille Ejnar fulgtes ofte med ham på hans færden, og lyttede til hans fortællende om dyr, fugle og planter. Man kan formode, at bedstefar har forstået, at forholdet mellem sted-

moderen og børnene ikke var det bedste, og at *han* derfor havde en ekstra opgave i livet. Far berettede ofte om disse timer alene med bedstefar på vandringer i naturen – berettede på en sådan måde, at man forstår, at de to har hygget sig umådeligt i hinandens selskab. Og samtidig blev bedstefars kærlighed til naturen overført til sønnen; den var et særkende for far hele hans liv – omend han ved skæbnens ugunst blev bybo og ikke – hvad han langt hellere ville have været – landmand, eller bonde, som far gerne udtrykte det. Han reagerede altid skarpt, når en afstumpet bybo anvendte ordet »bonde« i nedsettende betydning.

Den første skolegang fandt sted i Jægerspris; der var mellem 3 og 4 kilometer mellem skovridergården og skolen – og vejen gik gennem »Slotshegnet«. Lidt barskt for de 3, men de havde da hinandens selskab på de lange ture til og fra skole. Usædvanligt var det jo forøvrigt langtfra den gang, at mindreårige havde lange spadsereture i forbindelse med skolegang. Skolebussernes tid var endnu ikke oprundet. Og måske grundlagdes her det gode og trofaste forhold mellem de tre søskende, som aldrig kølnedes senere i livet – omend skæbnen ikke gav mulighed for megen personlig samvær. Den ene af søstrene, Frederikke, emigrerede til Amerika.

Fars første legekammerater hed Sofus, Hans og Lasse, – alle sønner af skovridergårdens kusk, Kristoffer. Når drengene legede sammen om eftermiddagen, var det ikke oppe i skovridergården, de henvendte sig, når de blev sultne, men til Sofus, Hans og Lasses mor, som så delte sukkermadder ud med kærlig hånd – selv om hun, som far senere forstod det, faktisk havde dårligt råd til det. Sådan en ting kunne far berette om med taknemlighed 60 år efter, at begivenheden – enkel som den måtte være – havde fundet sted.

Den sociale forsorg i Danmark var ikke noget at prale af omkring århun-

Aarhus Latinskoles 1. studerende klasse 1896. Ejnar nr. 4 fra venstre.

dredskiftet, så det kan varme lidt om hjertet at tænke på, at bedstefar, da han forlod Jægerspris, fik meget det således, at Kristoffer blev ansat som vejmand med bopæl i Neder Dråby. Hermed var han og hans familie sikret en rimelig eksistens. Beretninger om sukkermadder var måske trængt helt ind i godsinspektørens kontor – hvem ved?

I 1894 døde Hedeselskabets berømte leder, oberst Enrico Dalgas, og selskabets bestyrelse opfordrede bedstefar, som tidligere havde haft et meget nært og frugtbart samarbejde med Dalgas, til at vende tilbage til Jylland og sætte sig i Dalgas' direktørstol. Bedstefar sagde efter nogen tøven ja (efter hvad der foreligger oplyst efter stærkt pres af sin hustru) – på trods af, at hans helbred allerede da var begyndt at vakle. Mange rejser med den tids primitive befordringsmidler ødelagde snart helbredet helt, og allerede i 1904 måtte han sige sin direktørstilling op. Han levede dog til 1919, men var i mange år bundet til en stol af en uopklaret rygmarvslidelse. Han ligger begravet på Randers kirkegård. Hans hustru, Emilie Jensine, levede i Randers til sin død i 1940, og er ligeledes begravet på Randers kirkegård.

Efter flytningen til Århus blev far sat i Aarhus Latinskole. Skolelivet havde dog ikke den store interesse – det blev kun til 2 år her, hvorefter han afsluttede sin skolegang med et præliminærkursus.

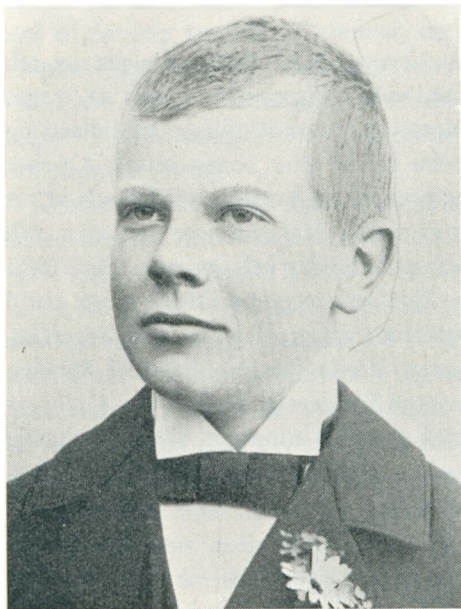
SØMAND 1898 – 1900

Var der end meget far ikke interesseret i under sin skolegang, var interessen for sprog dog umiskendeligt til stede, og denne interesse var vel baggrunden for, at far fik lyst til at se sig lidt om i verden. Det måtte i sagens natur blive som sømand. I 1898 kom far på sømandsskolen på Fanø, og lærte her kompasset på engelsk og dansk og andet, som sømænd skal vide. Skolegangen varede kun nogle få måneder, men tiden på Fanø var ikke uden oplevelser af forskellig art. Far boede hos en kaptajn Morten Andersen Warrer, der – som alle andre på Fanø dengang – holdt sig med et par køer, der græssede nord for byen under en byhyrde. Dagens første job for den vordende sømand var således at drive kaptajn Warrers to køer ned til havnen om morgenen – og iøvrigt afhente dem dernede igen hver aften.

Der foregik også hver lørdag ting, som satte kolorit på tilværelsen for de unge mennesker. Far har kort berettet herom:

»Vi var 4 Elever – vi fik Klø af Fanø-drengene og blev frelst – næsten – hver Lørdag Aften, når fire svære Frelserdamer kom fra Esbjerg med Kyser og virkelig gudelig Litteratur. En kraftig Styrmandsskoleelev holdt Ro og Orden i Lokalet, naar vi fik Opfordring til at komme til Bodsbenken og bøje Knæ. Saa langt naaede jeg i hvert Fald ikke – vi 4 var for gemytlige og blev prompte smidt ud af ham Styrmandsskoleeleven. Saaledes var han Skyld i, at vi 4 ej blev frelst paa Fanø«.

I august 1898 mønstrede far om bord på »Prinsesse Marie« af Fanø – en flot bark, bygget 1892 i Helsingør, med ruf på dækket og dobbelte mærseræer. Mønstringen fandt sted på det danske konsulat i Rotterdam, og turen gik til Pernambuco i Brasilien. På turen passeredes ækvator, og far blev døbt af Neptun, som sig hør og bør. Dåbsattesten forsvandt dog til fars store fortrydelse. Et andet, og nok så vigtigt dokument – søfartsbogen – forsvandt derimod ikke. Den blev nemlig opbevaret af skipperen, som heri førte regnskab med fars – temmelig hyppige – træk på den månedlige hyre, som beløb sig til 8 kroner og 80 øre – eller 29 øre pr. dag – og var beregnet til indkøb af småfornødenheder i »slapki-sten« om bord. Samme skipper hed iøvrigt Peder Lassen Winther, og blev bedømt af far til at være henholdsvis mild og streng på de rette tidspunkter. Far havde hans bevågenhed og blev tildelt jobbet

Vordende sømand – 13 år.

at vaske dørken i salonen – et hverv, der afkastede en mariekiks med syltetøj af fru Winthers egen tilvirkning fra Fanø.

Det var måske allerede på denne rejse til den anden side af kloden, den nationale kim, som i så høj grad kom til at præge hans senere liv og interesser, blev nedlagt i far. Dette at befinde sig tusinder af kilometer fra fædrelandets kyster, var ikke nogen dagligdags ting dengang, – det var noget eksklusivt, stort set forbeholdt emigranter og søfolk, og noget, der kunne sætte tanker i gang i det rette sind. Som 15-årig var far utvivlsomt opsat på at opleve den store verden udenfor Danmark, men han fik også lejlighed til at opleve dette at være dansk derude. En oplevelse på Java, hvortil »Prinsesse Marie« styrede kursen fra Pernambuco, skal her gengives i fars egen usentimentale stil:

»Vi havde Modvind paa Turen til Java, men ankrede da omsider op ud for Kysten. Mens jeg klarede Ender op paa Halvdækket, kom Skipperen op og kikkede i Kikkert, og vi saa nu en lang, flot Chalup, roet af 6 Malajer; der var et trist, lille Dannebrog agter, men Dannebrog var det. Vi fik Besked paa at rigge Faldrebet om Styrbord, og selv satte vi det store Dannebrog – fint skulde det være. Saa gled Chaluppen op til Faldrebet,

*Besætningen på barken »Prinsesse Marie« af Fanø, fotograferet i Philadelphia 1898.
I centrum kaptajn P. L. Winther. Siddende foran ham dæksdreng Ejnar – 14 år.*

og en hvidklædt, ældre Herre sad og tudbrølede agter og var nær ved at glemme at dirigere med Malajerne, der var i fint Antræk og bare Ben – og saa spyttede de rødt af Beteltygning.

Endelig fik de fast, og den rørte Dansker forcerede Faldrebet og jumpede om Bord. Det var, viste det sig, en dansk Læge i hollandsk Tjeneste; nu vilde han se om Bord om nogen trængte til Læge, og hvad Godtfolk vi iøvrigt var. Jeg havde, forinden han bordede os, faaet mig vasket og kæmmet, og blev sat til at dække Bord i Salonen. Lægen spurgte, om vi bagte Rugbrød om Bord, og fik straks serveret et Par ordentlige Rundtenommer, og han nød det saa længe savnede Rugbrød med dansk Smør paa. Han bad høfligt om et Stykke Papir, og svøbte et Par Skiver ind deri, og fortalte saa den forbavsende Skipper, at han havde en herlig Kone (fra Ribe) siddende inde i Embedsboligen, et lille Stykke Vej fra Kysten. Da Skipperen hørte det, fik Kokken straks Besked om at bage to store Brød til Lægefruen; jeg skulde saa bringe dem ind til hende, før vi fik Vind af Vest og saa maatte af Sted til Batavia.

Jeg blev pudset gevaldigt op, blev klippet og friseret og fik en flunkende ren Skjorte paa. Sejlmageren havde syet en Pose til at have Brødene i, og da Skipperen havde faaet spurgt ud om det lille, forkrøblede Dannebrog, der var det eneste Flag, Lægen ejede, og som sad i Chaluppen, fik jeg et fint, stort Dannebrog med oven i de to store Rugbrød, og vrikkede saa i Land efter at have faaet Kurs o. a. opgivet.

En pæn Malaj af Lægens Tjenerskab modtog mig, og jeg lod begribeligvis straks ham

faa Lov at bære Sejldugsposen med Brød og Flag i, – han havde bedre Kræfter dertil end jeg, syntes jeg. Naa, vi ankom til Lægens Bolig, og en nydelig, ældre Dame sagde Goddag og gav mig et Kys paa Kinden. Lægen kom til Stede, og jeg bragte Captajn Winthers Hilsen og bad Fruen ej forsmaa en Gang ærlig, dansk Rugbrød! Det var uventet, og Fruen stak i Graad, og Lægen gjorde det samme, og saa fandt jeg da af mig selv paa at brøle med de andre! Til sidst hev jeg det nye, store Dannebrog frem af Posen som en Gave fra Skipperen til Lægen. Flaget blev bredt ud paa Græsset, og saa brølede vi alle tre igen en Omgang. Jeg blev beværtet med søde Sager, og saa skønne Ting i Vaaben, som Lægen havde en Bunke af. For en Sikkerheds Skyld havde jeg et lige saa stort hollandsk Flag med som Gave.

Lægen og Fruen satte sig til at skrive Brev til Captajnen om Bord, og det var stor Taksigelse. Da jeg var mættet, fik jeg leveret min Sejldugspose – men nu var der noget levende i den! Det viste sig at være en ca. 30 Punds sortbroget Gris, som var Fruens Gave til Besætningen, og den blev alles Ven og fik Navnet »Charita« – for, som Bedstemanden erklærede, den ligner i visse Situationer Drengens Søster – hende paa Køjevæggen – og det vedtoges med Akklamation! »Charita« voksede pænt og blev ædt af os kort før vi kom til Philadelphia med vore 1200 Tons Raasukker, ca. 3 Maaneder efter at have forladt Indonesien«.

LANDMAND 1901 – 1911

Efter at have krydset rundt med »Prinsesse Marie« endnu godt et års tid vendte far hjem til Danmark igen for at blive uddannet som landmand. Det blev nu af nogen årsag i første omgang til gartnerlære hos gartner Køster i Brabrand, men da 18-årsdagen oprandt i 1902, og med den retten til selv at fæste sig bort, tog far sagerne i egen hånd (de havde nok ligget vel fast i andres indtil da) og tog plads som enekarl på gården »Vester-Søgaard« i Åby nær Århus. Ejeren var en dygtig landmand ved navn Jens Nielsen. Gården var på 50 tdr. land og med 50 køer – korthornskvæg. Køerne fodredes med bærmælk, som far hentede i Århus i en 1100 pots trætønde. Nyindkøbte køer var i begyndelsen bange for den varme drik, men snart fandt de ud af, som far fortalte, at »der var sprut i sagerne, og så blev de lidt halvfulde og brølede i vrede over ikke at kunne få nok«.

Kun et år var far på »Vester-Søgaard« – så søgte han plads som arbejdsmand forvalter på bedstefaderens gamle gård, »Skjern Hovedgaard«, som nu var forpagtet af en mand ved navn Schack. Schack kendte far fra tidligere ferieophold på nabogården »Karmark«, og far fik jobbet. Mens han arbejdede her, kom tiden for session, og far blev her udskrevet til marinen – der var ikke andre den dag på sessionen i Viborg med søfartsbog! I 1904 var far på Tune Landbrugsskole, og i 1905 kom indkaldelsen. Far var glad for udfaldet på sessionen, og i marts 1905 stillede han så i Bådsmadsstrædes kaserne for at aftjene sin værnepligt ved kystdefensionen – dengang en del af marinen.

Den første dag i kongens klæder var ikke uden humoristisk indslag. Jeg kan atter lade far selv berette:

»Vi var 300 Indkaldte – en skøn Flok i gamle, udtraadte Gymnastiksko, Halsklud og Sixpence. Vi blev kløet af med Tændstikker og Skraatobak – sidstnævnte Vare maatte vi have med om Bord, men Forfjamskelse gør jo sit, og Vagten havde en herlig Dag og skraaede gratis i lange Tider.

Iblandt os var en gevaldig fin Herre i Silkehat, Ibenholt-spadsrestok o. s. v. Vi saa nok, at Vagtkommandøren grinede højt; naa, men vi stillede op paa 2 Geledder og gik til Beklædningsmagasinet; først fik hver Mand en lille Lærredspose til at stuve det civile Kluns i, naar vi var omklædt, for saa Dagen derpaa at faa to Timer fri til at gaa i Land og deponere det civile på KFUMs Soldaterhjem, Gothersgade 115. Vild Jubel, da vi saa hin Laps med Silkehaten og Ibenholtstok henvende sig til Kanoneren angaaende de to Dele, der jo ej kunde gaa i den for lille Pose. Jeg skal nok hjælpe Dem, sagde Kanoneren, – hit med Stokken – den kom i 3 Stykker i en lynende Fart – og den høje Hat satte man ham paa, og derpaa gik det nemt at faa Plads!«

Efter udstået rekruttid blev far – uden at føle nogen begejstring derved – overført til kontorordonnans- og oppassertjeneste for en kommandør Voetz. Det var ellers et job af den slags, pacifister den gang drømte søde drømme om at blive tildelt. Men far var ikke pacifist den gang, og han blev det heller ikke senere i livet.

Det var fars civile stilling »landmand«, der var årsag til udnævnelsen. Kommandøren havde brug for en ordonnans, der kunne bruge en le, og da der kun var én landmand på holdet, var der ingen vej udenom. Far fortæller herom:

»Jeg skulde blandt meget andet være i Paradedragt dagligt fra Morgenstunden; paa Vej fra Fregatten »Jylland« til Søkvæsthuset købe Morgenbrød og levere i Køkkenet, og Kl. 2 Minutter i otte banke paa Hoveddøren og træde ind paa reglementeret Vis. Det gjorde jeg, og havde lidt svært ved at holde Masken. Kommandøren kom to Skridt frem, bød mig velkommen og forklarede, at jeg nu deltog i Familiens Morgenandagt – der var Hr. og Fru Kommandøren, 3 Børn og 2 Piger. Saa pudsede jeg Kommandørens Sabel og Sko, og efter en Kop Kaffe og $\frac{1}{2}$ Basse gik vi i Chaluppen og blev roet af de to Jollerøere til Orlogsværftet – jeg som Bavian forude, Kommandøren som Styrmand agter.

Landmand – til og med på Skjern Hovedgaard. Til venstre Fr. Schack – formentlig søn af den daværende forpagter af Skjern Hovedgaard – til højre Per Tøttrup fra Karmark.

Ankomne til Værftet gik vi i Land, jeg bar Sabel og Portefeuille, og paa Søminekorpsets Kontor forrettede jeg saa Telefonpasning – samt varmede Kommandørens to smaa Frikadeller paa Gassen og serverede dem præcis Kl. 12. Kommandør I. I. A. Voetz var en

*En Gl. Carlsberg Porter hed i 1905
»Ny Carlsberg Porter«. Her nyder 3316
Ejnar Borch en enkelt i selskab med
2 fætre af infanteriet, Thorvald
og Per Tøttrup.*

herlig Mand, baade som Afholdsmand og som venlig Overordnet, og han var altid i venligt Lune, især naar jeg meldte, at Græsset nu var langt nok i Haven i Prinsessegade, hvortil Søkvæsthuset havde Bagport. Jeg vandrede stolt med Le og Strygestik det lille Stykke ud af Vagten, og som Tilskuere havde jeg oftest Kommandørinden og Børnene og Pigerne.

Der var 3 Skilpadder, hentet paa et Togt af Kommandøren (fra Vestindien); de skulde have Salat, og jeg saaede det og flyttede Skilpadderne, naar de havde spist op. – Jo, man var en Slags Soldat.

Den 14. Oktober 1905 blev jeg permitteret; jeg stjal forinden min Mugge, et Tinkrus til at drikke The og Kaffe af samt én Gang aarligt Rompunch – paa Christian IXs Fødselsdag. Tinkruset med Nr. 3316 er nu blevet forsolvet – det staar paa mit Skrivebord, og jeg *har* betalt det paa rette Sted«.

Underofficererne var soldaternes daglige lærere og nærmeste foresatte. De hørte dengang til forsvarets faste mandskab, og er ofte i tidens løb blevet berømmet for deres effektivitet, demonstreret meget kontant i slesviggikrigene. Nu eksisterer denne udmærkede del af vort forsvar ikke længere. Felt-råbet er i dag »demokratisering«. Alle skal være »lige« – uanset at alle ikke *kan* være lige indenfor forsvaret. Der må i sagens natur være nogle her, som er mere lige end andre.

Også far havde gode ord til overs for underofficererne. De havde efter hans mening forstand på at lære og opdrage unge – lære dem det krigshåndværk, der nu engang skulle læres, og opdrage i al almindelighed. Og opdragelse har unge mennesker vel til alle tider behov for – uanset hvad unge mennesker mener – mens de er unge.

Far har givet en beskrivelse af en episode, hvori en underofficer er et vigtigt element:

Jeg fik sammen med 50–60 andre Faaresyge og blev kørt til Epidemisygehuset paa Tangensvej. 3 Uger efter var jeg atter paa Vej hjem til Fregatten – med Middagsmaden i

»Jeg fik sammen med 50–60 andre Faaresyge og blev kørt til Epidemisygehuset paa Tangensvej. 3 Uger efter var jeg atter paa Vej hjem til Fregatten – med Middagsmaden i

Behold fra Hospitalet. Nu laa Spisetiderne forskelligt, saaledes at jeg var om Bord til Kl. 3, netop som man spiste Middag her. Jeg meldte mig til Vagtsbordet, og traadte ind i min gamle Bakke (1. Ordonnantsbakke). Goddag 16 – velkommen – sæt dig ned og spis. Og jeg spiste løs (for anden Gang den Dag). Ham, der havde afløst mig i min Sygdomsperiode, dukkede imidlertid op lidt senere, men alt var da spist op, og i Byssen havde man ikke mere Mad den Dag – og saa gik Rouletten; ved Vagtsbordet fandt den Vagthavende min Seddel fra Hospitalet – dér stod tydeligt, at jeg *havde* faaet Middagsmad. Et pinligt Forhør, og jeg hang paa den. Vagthavende befalede, at Skibssergent Petersen maatte klare de Ærter. Ham den tomme, og jeg, den mætte, maatte ned til Petersen. Han rullede svært med Øjnene, gik hen og tog 2 Passértegn ud af Holmen og sagde: her er »licence« ud til »Lumskebugten« (Beværtning bag Meteorologisk Institut og Toldboden) – saa pegede han paa den tomme og sagde: De spiser, til De er mæt, og han dér betaler – om 2 Timer stiller I igen hos mig. Træd af«. Og vi entrede i Lumskebugten, han forrest. Han klarlagde Situationen for Overtjeneren – jeg havde kun at nikke til, og saa gik han løs paa Frokosten: Bøf med Spejlæg m. m. + Øl (jeg selv fik da en »Spids« at lege med), og da han erklærede sig for mæt, betalte jeg, og vi skred om Bord og ned om Læ til Skibssergenten. Naa, blev De mættet? – Javel Hr. Skibssergent. Træd af. De (mig) bliver. Blev han altsaa mæt og tilfreds? Javel! Kunde den klare med egne Midler? (det drejede sig vist om 3 Kroner) Javel Hr. Skibssergent. Hold Dem saa fra en anden Gang at æde anden Mands Middag. Træd af! Saa blev jeg saa klog«.

Efter at være permitteret fra marinen vendte far tilbage til landbruget – først som arbejdende forvalter hos J. F. Carøe på »Nebbegaard«. Carøe karakteriseres som en meget korrekt husbond – og et gevaldigt ordensmenneske. Der var udarbejdet en brandplan på gården, og når uvejr trak op, var alle oppe og på plads – parat til at redde dyr ud – lige til uvejret var ovre.

Så fulgte et par år som stokforvalter hos proprietær P. Klitgaard på »Stensbæk« i Vendsyssel – en gård på 600 tdr. land og med 12 spand heste. Far har altid betegnet det som en nydelse at komme til Vendsyssel og arbejde sammen med »de gæve Vendelboer – det var frie Folk og dygtige Landmænd, der aldrig har kendt til Herremandsvælde«. Som ekstrahjælp holdtes sommeren over polske piger og karle – de var »katolske og arbejdsomme«. Men det, der nok har fascineret far mest ved denne udmærkede arbejdsplads, var dog formentlig gårdens husjomfru – frøken Laura Westengaard fra »Skaarupgaard« ved Tolne. I hvert fald blev forvalter og husjomfru forlovet, og i efteråret 1908 drog de begge til »Skaarupgaard«, hvor far for en tid virkede som fodermesterelev. Det virker jo ikke umiddelbart som om dette job var bedre end forvalterjobbet på »Stensbæk«, men dels var besætningen på »Skaarupgaard« nu et kapitel for sig, dels – og dette var jo da i hvert fald en plausibel grund til at tage netop dette job – var mors tid på »Stensbæk« omme, og hun skulle hjem til »Skaarupgaard« igen.

Den interessante besætning på »Skaarupgaard« bestod af jerseykvæg – nu en dagligdags foreteelse i dansk landbrug, men dengang temmelig enestående, al den stund Jens Westengaard på »Skaarupgaard«, godsejer Jørgen Larsen

på »Gaardbogaard«, en snes kilometer længere nordpå, samt gården »Sønden-aaen« var »ene« om på den tid at have besætninger af denne race i Danmark.

Jerseykøerne var små og spinkle i kropsbygningen og skulle behandles med kærlighed. Ved ankomsten til Danmark led mange af dem af noget, der blev benævnt »lollandsk syge«. De tabte det huld, de havde – blev magrere og magrere og tabte også appetitten, hvorefter de ofte måtte slæes ned. De, som nåede at blive akklimatiseret, overvandt dog sygdommen, som altså var et overgangsfænomen.

Mælkens fedtindhold var enormt stort. Far har noteret, at 14 pund mælk var nok til at producere 1 pund smør – imod det mere almindelige 24 pund mælk til et pund smør, hvis mælken stammede fra køer af den hjemlige røde eller sortbrogede race.

Der var plan og system i sagerne på »Skaarupgaard«. Far har berettet herom:

»En gennemført Foder- og Plejeplan sikrede min Svigerfader en glimrende Afkastning gennem Mælkemængden, der var konstant, og Fodermidlet Hø (Agerhø), som Westengaard bjærgede paa hans egen Façon; ganske kort Tid laa det slaaede Græs paa Skaar, saa vendtes det og samledes i ret uvejret Form, hvorpaa det kørtes ind i Laden. Det spredtes i et tyndt Lag – her kom der saa gammel Havrehalm over og 10 Potter Høsalt strøedes i pr. Læs. Derpaa en ny »Førring« halvtvejret Græs-hø ovenpaa, og samme Nummer med det med Havrehalm og 10 Potter Høsalt, til alt Græs var bjerget Hjem. Det var altsaa en Vare, der gik Varme i; det var ikke til at jukke oven i for Varme, og Høet satte sig bravt – der lugtede omkring Laden, som var det et Rugbrødsbageri, der laa og dampede, og det var vist mere Lykken end Forstanden, der frembragte dette Foder, der blev givet 1 Gang dagligt. Høsaltet saa vi intet til mere, og Halm og Græs var gaaet i en kærlig Forening, brun og vellugtende. Køerne var helt tossede efter Varen, og dens salte Indslag bevirkede, at de drak Vand langt udover, hvad Køer ellers sutter i sig; det hjalp paa Fordøjelsen, – tyndt Liv fik de gæve, smaa Dyr, men de var som rene Maskiner, – de sov og aad faktisk paa Kommando. Hele Vinteren blev 13° holdt i den den Gang nye Kostald med Masser af Vinduer i Siderne, der af vagthavende Røgter passedes nøje Dag og Nat Vinteren igennem – – jo, der var Trit, Kæft og Retning i Jens Westengaards Kvægpasning. Fremmede havde kun Adgang i de hektiske Minutter, hvori der fodredes og Udrensningen besørgedes.

Naar der fodredes med Roer, var det ligesom Kvæget forstod, at det skulde skynde sig, thi snarest skulde der etableres Ro og Søvn; ingen fik i Hviletiden Lov at betræde Kostalden udover den Vagthavende, der passede de 13° Réaumur og drev Folk fra at glo ind ad Vinduerne. Kvæget skulde sove og ligge i Hviletiden, men det var nysgerrigt som alle Ulykker, og kom Revisor (Chefen) og nogle Køer stod op og nulrede, fik Vagthavende en større Klinkevals! Og var der ikke 13° R. saa var den gal! Den gamle Røgter, der kaldtes »Snur-Anton«, var lige saa veldresseret som Køerne, og Fodereleven skulde nok tage ved Lære!«

Hvorom alting er – de tre nævnte gårdes pionergerning med import af jerseykvæg blev en succes, – noget man kan overbevise sig om ved et dansk dyrskue i dag. Jerseykvæget indtager her en prominent stilling.

»Skaarupgaard« havde, foruden førnævnte »Snur-Anton« et andet faktum, Ane, som var malkerske og kalveslagter. Hun lærte far at slagte, flå og tage indvortes, spiselige dele ud af en kalv i et tempo, der – når det var hende, der foretog indgrebene – var nok så imponerende. Eleven, far, kom næppe nogensinde op på siden af hendes præstationer, hvad hun fandt uacceptabelt; hun gav også udtryk for sin mening, og i bl. a. disse situationer anvendte hun ofte et udtryk, der blev et særkende for hende: santemig. Ane var nemlig fra Värmland i Sverige. Jeg kan erindre besøg hos hende i et lille hus i Dværgtved nær Tolne, ca. 35 år efter den netop skildrede tid. Da nød gamle Ane sit otium; men hun var lykkelig for at forbindelsen med familien på hendes gamle arbejdsplads blev holdt ved lige af os, og jeg erindrer meget tydeligt, at hun stadig jævnlige i samtalens løb fandt anledning til at anvende udtrykket »santemig«. Det var nok blevet en fast bestanddel af hende.

Hvordan Ane iøvrigt var kommet fra Värmland til »Skaarupgaard« vides ikke – ej heller hvordan det gik til, at Ane en dag var formælet med en vis Haakon, som til gengæld stammede fra Norge. Han tjente rundt om på de større nabogårde, men var desværre noget drikkædige; når den ulyksalige trang kom over ham, foretog han sig ikke andet, bortset fra drikkeriet, end at fiske ørreder i bækkene. I denne idræt var han til gengæld ekspert.

Ane fra Sverige og Haakon fra Norge ligger begravet på Tolne kirkegård.

I 1909 befinder far sig atter i et nyt job – denne gang som avlsforvalter hos godsejer Gasmann på »Fladsaa« ved Næstved. I denne egn – nærmere betegnet i Næstelsø-Mogenstrup pastorat – residerede en farbroder, Ulrik Sofus Borch, som sognepræst, og det var ham, der formidlede ansættelsen. Der var tale om et vikarjob for godsejerens ældste søn, mens denne gjorde tjeneste i hæren som løjtnant. Pastorens interesse i fars nærværelse har nok en dobbeltsidig baggrund; dels var slægtsfølelsen en mere udtalt faktor på den tid, dels var pastoren vidende om, at far – som han selv – ivrigt dyrkede Dianas glæder; han ville således være sikret en god jagtkammerat. Godsets vidtstrakte jorder stod til deres disposition, og de hyggede sig da også gevaldigt med deres fælles interesse; fars jagtbog specificerer i hvert fald resultater i form af vildænder, bekkasiner, skovduer, harer, fasaner, skader, agerhøns, kramsfugle, rådyr samt hundreder af råger.

Det var imidlertid ikke kun pastoren og hans unge nevø, der jagtede. Visse adelsdamer sluttede sig med mellemrum til selskabet, specielt når der skulle skydes råger. Herom har far leveret en pudsige beretning:

»Nogle Adelsdamer var ferme til at haandtere de lette Rifler, og de skød glimrende. Især Fruerne Post fra »Broksø«. Den ene Frue var 82, den anden 100 Aar! I en Lund, der hørte til »Fladsaa«, var der en ret stor Raagekoloni, og den gav Anledning til Skyderi,

naar Ungerne var udvoksede og kravlede ud af Rederne og sad paa Grenene. Sidstnævnte 100-aarige havde et gevaldigt Greb paa at hitte en Rede ud med 5 Unger, der var kravlet ud paa de omliggende Grene. 5 Skud – og 5 Raager ned i Skovbunden, hvor Husmandsbørn fik en Skilling for at samle de skudte Fugle op og binde dem – 5 i Bundt. Disse mange Raager leveredes til Hotellerne i København; vi fik vist 10 Øre pr. Raageunge, og de solgtes som Kyllinger til de kære Gæster, der ikke var indviet i Snyderiet. Raageungerne smagte bestemt som Kyllinger, og Kødet var hvidt, Fuglene havde jo ikke fløjet. Ældre Raager var mørke i Kødet og var usælgelige. Hotellerne tjente i denne korte Periode tykt paa Forretningen. Det var Tusinder, alene vi leverede fra »Fladsaa«, og det var vist en ret lille Raagekoloni, vi havde«.

Men jagtturene var selvfølgelig fritidsbeskæftigelse. Dagens arbejde gik forud – og på »Fladsaa« inkluderede dagens arbejde et felt inden for landbrug, som far ikke tidligere havde beskæftiget sig med, nemlig fåreavl. Også herom kan jeg lade far selv berette:

»Det var Merinofaar fra Spanien, vi havde – i Hundredvis. Ulden fra disse Faar var særlig lang og fin og gav en god Pris paa Londons Børs. I Tidens Løb er dette Sjæferi nedlagt; man kan ej længere skaffe Væddere udefra (Sygdomme). Men da jeg var paa »Fladsaa« i 1909–1910 var denne Faareavl i fuld Vigeur. Og jeg studerede interesseret de forskellige Skikke desangaaende, f. Eks. Vaskning i Suseaaen, der løber igennem Ejendommen.

Naar Vaskedagen indtraf, gav jeg koldblodigt Ladefogeden Besked; han var inde i de Ting, jeg var blottet for Viden om. Først hentedes 5 lange Træstammer, der rakte rigeligt over Suseaaen. De blev anbragt i Vandskorpen. Derpaa lagdes »Høharver« (Sidefjælene til almindelige Høstvogne) ud fra Land paa begge Sider – dog med en Aabning midt i Strømmen paa en Alens Bredde. Saa fremskaffedes Halmknipper, og til sidst 4–5 Husmandskoner, der placeredes – liggende paa Maven med Hovederne mod hinanden! Halm blev hentet i Massevis og anbragt i Engen nedenfor, og Faarene dreves mod Arrangementet! Ladefogeden smed et Faar i Strømmen – det drev naturligt med Strømmen ned til 1. Bom – de to nærmeste Koner puttede Faaret under Bjælken, derpaa blev det begramset af de grinende Kvinder, og naar det halvfuld af slugt Vand var sluppet gennem Vaskningen, stod der 4 kraftige Husmænd klar til at fiske de gode Faar ind til Land og bære dem op paa den udsprede Halm; dér brækkede de saa Vandet af sig, og kom efterhaanden til Hægterne. Naar Vandet var rendt af dem, dreves de i en Fold og tørrede. Næste Akt var at klippe Faarene – det var Husmandskonernes Job. Ulden sorteredes i Ryg- og Benuld efter Værdi – der var næsten kun Ryguld at sortere fri, Faarene var jo smaa. Det var en drabelig Omgang!

Tidligere paa Aaret skete der noget, jeg ikke før havde set i Faareholdet. Da Faarene havde læmmet (faaet Børn) blev alle Vædderlam pillet fra en skønne Dag, og Schæferen traadte i Aktion. Han fik en Flaske Aquavit at skylle Mund med – for ej at inficere! – satte sig vel til rette paa en lav Bænk, og en af hans Folk bar saa de smaa Vædderlam til ham; han holdt Bagbenene ud fra hinanden – ridsede med en skarp Kniv om Thestiklerne, klemte de smaa Thestes ud af Revnen – op til Munden – dér bed han til; de vagtsomme Hunde var der og aad Thestiklerne, naar han spyttede dem fra sig; saa skylledes der Mund en Gang imellem, og til sidst var der ikke flere Vædderlam. Schæferen saa pragtfuld ud omkring Næse og Mund, og han fik sig en lille Streg paa – noget han slet

ikke var ked af. Ingen af de smaa Lam kom til Skade, og alt var ordnet paa mindre end en halv Dag. Jeg har glemt Antallet af Lam, der paa denne Maade blev til »Beder«, men det var mange«.

1910 – inspektør på »Pindsminde« ved Randers.

Da løjtnant Gasmann vendte hjem til »Fladsaa« og fars vikartid dermed var udløbet, vendte far hjem til Jylland igen, og fik en stilling som inspektør på gården »Pindsminde« nær Hørning – en mils vej øst for Randers. Gården tilhørte Jægerspris Slots skoleleder, A. T. Høj. Han fandt det imidlertid opportunt snart efter at bortforpagte gården, så fars tid her blev relativt kort; endelig sluttede så rækken af landmandsjobs med nogle måneder som bestyrer på »Karmark«, hvor fars mor var født – den gamle nabogård til Skjern Hovedgaard. Gården var netop overtaget af fars bedstefar, T. Tøttrup, som imidlertid ejede og drev en gård i Bjerregrav nær Randers, og derfor måtte have bestyrer på »Karmark«.

RUSLAND 1912 – 1917

Den 1. november 1911 var far på vej til Rusland – forlovet på 3. år, men lange forlovelsesperioder var jo ikke så sjældne dengang. Og lyst til at se mere af verden, har det ikke skortet på. Det kan vist også uden overdrivelse siges, at dette at flytte sine teltpæle til Rusland på *det* tidspunkt var en både interessant, spændende og til og med en noget eksklusiv affære. Mange var draget ud fra Danmark i tiden omkring århundredskiftet, men den største del af emigrationen var gået til det, man den gang kaldte »fristaterne« (det var U. S. A., og betegnelsen var ikke anvendt med urette) – i mindre grad til

Canada, og endnu færre havde valgt Australien og New Zealand. Men i et land som Rusland var der meget langt mellem danskerne – der fandtes stort set kun de få, der var ansat i de enkelte danske firmaer, der havde forgreninger derovre – firmaer som Store Nordiske Telegraf Selskab og Det Sibiriske Smørkompagni. En dansker i Rusland var en eksotisk person, og kun den omstændighed, at kejser Alexander den Tredie havde giftet sig med en dansk prinsesse, Dagmar (datter af Kong Christian IX), kaldet kejserinde Maria Feodorovna, bevirkede, at en vis – ikke ret stor – procentdel af russerne over hovedet havde hørt Danmarks navn nævnt. Analfabetismen var udbredt – ikke mindst i landdistrikterne, hvor far kom til at virke.

Hvorom alting er – far var pr. 1. november 1911 ansat som roefrøekspert i firmaet »Baltisk Frøforbund«, som havde hovedkontor i Dorpat, Estland. Hvordan far fik dette job, er jeg ikke vidende om, men en slægtning, Johannes Borch, var direktør i firmaet, og kommunikationen familiemedlemmer imellem var der jo ikke noget i vejen med på den tid, så her ligger vel svaret.

Først blev det til et kortere ophold i Letland – i Riga – for sprogstudier i russisk og tysk – derefter gik rejsen videre til den første faste station i Rusland: Krestjalik 33, Kiew, i Ukraine, hvor Baltisk Frøforbund havde en afdeling, ledet af en polsk adelsmand ved navn Bronislaw Feodosiewitch Bondarjefski.

Far har efterladt en hel del skriftligt materiale, som belyser hans år i Rusland – bl. a. artikler, som har været publiceret i Jyllands-Posten. Fristende, som det end måtte være, at lade far selv fortælle gennem disse artikler, må man dog af pladshensyn stort set afstå herfra, og nøjes med i glimt at referere lidt af, hvad de gulfede papirer rummer.

Det miljø, far havnede i, var selvsagt meget forskelligt fra det, han kom fra. Det var stadig bønder, far skulle omgås, men dermed hørte ligheden nok også op. Selvstændige bønder kendte man ikke i Ukraine – kun livegne, der henlevede en temmelig elendig tilværelse i usle boliger omkring godserne og de større gårde. I yderkanterne af godsets jord havde bonden måske en lille jordlod, hvor han kunne dyrke lidt løg eller andet til husholdningen – men der var langt til disse lodder, og det var selvfølgelig fritidsarbejde.

På grund af de overalt florerende tyverier holdt godsejerne sig med ridende vogtere og opsynsmænd. De havde for vane at tale til – ikke med – de livegne, og først efter at have givet vedkommende en af piskan; endnu i 1912 fandt man sig i denne behandling – ydmygelsernes tid var endnu ikke omme, men det store ragnarok skulle som bekendt snart indtræffe. Far var hjemmefra vant til at omgås folk på en noget anden måde; fattigdom var ikke noget, der automatisk påkaldte foragt – den man stod overfor, var en ligeværdig person, der havde krav på en høflig og venlig form for tiltale og behandling – i hvert fald til vedkommende havde vist, at han var en kæltring. Dette at blive tiltalt

– og iøvrigt behandlet – venligt, vakte ligefrem forundring blandt de russiske bønder, har far skrevet, og det åbnede selvfølgelig mange døre og gav mulighed for megen kontakt. Og kontakt med andre mennesker var noget, far ligefrem *dyrkede*, åbenbart fra ungdommen. (A propos kontakt: ét af de billeder, der står så skarpt i min erindring om far, er netop dette: far i snak med en vildt-fremmed person – under en spadseretur – i en togkupé – i alle situationer, hvor der var mulighed for med et smil og en bemærkning at komme i kontakt med et andet menneske og få en snak ud af det. Denne kontaktskabende evne havde far nok fået i vuggegave. Den var i høj grad med til at give fars liv oplevelser, glæder og indhold).

De uværdige forhold, landbefolkningen i Ukraine levede under, eksisterede ikke i det øvrige Rusland. I hvert fald i egnene nord for Ukraine, som far også stiftede bekendtskab med, fandtes ikke livegne. Bønderne ejede her selv skove og jorder – dog landsbyvis. Det var stoute folk, har far berettet, og det eneste, der kunne drille dem lidt, var »Czarens Gendarmeri og mere eller mindre fordrukne Kleresi, der fandtes overalt i Selskab med Singers Symaskiner og de kejserlige Brændevinsudsalg!« Gendarmene var nu ikke så slemme, for dels var de godt korrupte, dels holdt de såre meget af vodka, så der var gode muligheder for at komme godt ud af det med dem.

Far passede sine roefrø, foretog rejser og talte efterhånden perfekt russisk og tysk (senere også fransk og engelsk). Hvordan ungarkeitilværelsen ellers har formet sig i Kiew, foreligger der kun sparsomme oplysninger om. Der blev sendt et brevkort til den forlovede næsten hver anden dag (mor gemte dem, og de udgør i dag en pragtfuld samling, alle med illustrationer af russiske typer og situationer) og megen korrespondance nåede også hjem til den nærmeste familie; desuden har far nævnt, at han på én uge nåede at komme i teatret 5 gange. Der var desværre opera på programmet alle de 5 aftener, oven i købet den samme, nemlig »Eugen Onegin«. Ihvorvel Tschaikowskys musik er vidunderlig, er 5 gange »Eugen Onegin« på 7 dage måske i overkanten. Jeg har aldrig hørt noget om, at far senere i livet har hørt opera overhead.

Efter et par års forløb var far på hjemmebesøg i Danmark, og herunder afsluttedes da den ca. 6 år lange forlovelse. Far og mor blev viet i Tolne kirke den 20. juli 1914.

Efter hvedebrødsdagene rejste mor sammen med far tilbage til Rusland – dog ikke til Ukraine, men helt over til Sibirien – til en by i Uralbjergene ved navn Kungur nær Jekaterinenburg. Her var far tildelt et distrikt – Permer Gouvernementet – som var på størrelse med Frankrig, og som skulle berejses for en stor del med hest og vogn, respektive slæde, al den stund offentlige trafikmidler var sjældne i de egne.

I Kungur indrettede de nygifte deres hjem i en statelig bygning på

adressen: Nicolskaja 15. Indendørs fotos derfra viser, at kun få ting – mest billeder på væggene – stammede fra Danmark; det øvrige indbo ser meget russisk ud, en divan var endog af tyrkisk herkomst.

Hvis dette at rejse til Rusland var at komme ud i verden for far, så tør det nok antydes, at det i ikke mindre grad var tilfældet for mor. Under fars første ophold i Rusland havde mor dog benyttet lejligheden til at tage en tur til England for en tid at være i huset hos en slægtning i West Hartlepool. Denne relativt korte tid i England var lang nok til dels at give mor færdigheder i sproget, hvad hun havde glæde og nytte af, til hun var over 80 år, dels at forelene hende med dyb respekt for og uudslettelig kærlighed til alt engelsk; det var følelser, som forblev konstante gennem et langt liv, og som var stærke nok til at mor altid, når det måtte være påkrævet, kunne finde de forklaringer eller undskyldninger, som i den givne situation var nødvendige, for at hendes billede af det engelske kongehus, det engelske folk eller engelsk levevis i det hele taget, ikke skulle blive tilsmudset.

Mor kunne – så lidt som far i sin tid – tale russisk ved sin ankomst til Rusland, så det første, der skulle ske, var naturligvis at lære sproget. Hertil indforskrev far en lærerinde, som formedelst 5 kr. i timen skulle give mor undervisning. Efter et par måneders forløb blev lærerinden permitteret. Hun talte da udmærket dansk – mor derimod usandsynligt lidt russisk. Dette resultat blev af far udlagt som bevis for en påstand, han ofte fremsatte, om at russerne, foruden at være eminent musikbegavede, var uhyre lærenemme. Mors færdigheder i russisk udvikledes dog på anden måde. Far har herom noteret: »Saa gik vi over til at have Tjenestepiger, – og saa kom det russiske ganske af sig selv, ved at Damerne pludrede sammen fra Dag til Dag – i akutte Situationer dog med mig som Tolk. Men det var da altid Reglen, at de gode Piger lærte dansk, før min Kone fik fat paa de sære Hvislelyde i ч, ш, щ, ы, х.«

Fars job i Kungur bestod i at etablere kontakt med bønderne i det store område, distriktet dækkede, og gøre dem interesserede i dyrkning af roefrø, som far så senere igen opkøbte og videresolgte. Transport i Sibirien i dette århundredes begyndelse var, som alt nævnt, nærmest et privat anliggende. Vejnettet var meget ufuldkomment, og i hvert fald om vinteren bevægede man sig mere udenfor end på vejene. Det foregik i fars tilfælde med kosakhesten »Sifka«, forspændt en slæde, og de to fik efterhånden et godt forhold til hinanden. I starten forsøgte far adskillige gange at gøre den begribeligt, at den skulle fungere som ridehest, men det var – efter »Sifka«s reaktioner at dømme – et af den slags påfund, man hellere måtte forelægge andre heste. Hver gang far satte sig op på den, gik den troligt hen til en mur og klemte fars ben så stærkt og så længe, at far steg ned igen. En vis jydsk stædighed fik far til at gentage forsøgene med mellemrum, men resultatet forblev det

samme i alle årene. »Sifka« var født kørehest, og den forblev sin oprindelse tro. Til gengæld var den fortræffelig i denne disciplin. Når hovedretningen var udpeget, fandt den selv ud af, hvor der var lettest fremkommeligt i gamle slædespor. Turene fandt ofte sted i stærk frost – 40° under frysepunktet var ikke usædvanligt. – Så hændte det, at »Sifka« pludselig stod stille og drejede hovedet om og så på far. Det var tegn på, at det var ved at være svært for den at trække vejret. Dens ånde var blevet til is, som var ved at lukke for næseborene. Så måtte far stille sig hen foran den, så den kunne nuffle mulen mod fars kørepels til isen smeltede, og vejrtrækningen igen blev normal, hvorefter rejsen kunne fortsætte. Den slags oplevelser bidrager vel til, at en hest kan blive omtalt som et kært medlem af »huset«.

Fra den 21. april 1916 bestod familien af 3 personer. Nævnte dag fødtes en pige, som fik navnene Alexandra (efter sin mormor) Charita Frederikke (efter sine 2 fastre), hvilket dog i Rusland kortedes ned til kælenavnet »Lessina«. Efter hjemkomsten til Danmark ændredes Lessina til Lexa, som min søster siden har kaldt sig al den tid, jeg har haft den glæde at kende hende.

Nogen protestantisk kirke fandtes ikke i Kungur og omegn, så Lexa blev først døbt, da hun var kommet hjem til Danmark. Man oplevede da et af de sjældne tilfælde, hvor barnet, der skulle døbes, selv vandrede op ad kirkegulvet til døbefonten. Det var dog mor, der besvarede præstens spørgsmål. Lexa talte på daværende tidspunkt kun russisk.

Den første verdenskrig var i gang, og ved fronten stod russiske hære over for de tyske. En dag blev det bekendtgjort i Kungur, at det 153. sibiriske

»Sifka« – ikke ridehest.

skytterregiment skulle garnisoneres i byen, og dets mandskab indkvarteres privat. Far, der var den eneste udlænding i byen (16.000 indbyggere), og som jo disponerede over et rummeligt hus, insisterede på at få indkvartering af officerer fra regimentet. Formålet med denne aktion var at give de pågældende lejlighed til at holde sig a-jour med fars aktiviteter – herunder blive overbevist om, at far ikke var tysker. Dette kan måske lyde ejendommeligt eller søgt, men man må da erindre sig, at Danmarks placering i krigen som neutral ikke nødvendigvis stod lysende klart for enhver i Sibirien – eller sagt på en anden måde: at Danmark var en selvstændig stat, anede kun de færreste. Det kunne i den givne situation have været nok så farligt at blive udlagt som en slags tysker – eller som én, der havde blot nogen som helst form for sympati med tyskerne.

Far havde held med sin aktion – der kom officerer i huset, og far blev kendt som det, han var: en god, nationalt sindet dansker. Man forstod også på rette sted, at en god, nationalt sindet dansker ikke kunne have nogen form for sympati med tyskerne.

Goluboff, nygift sekondløjtnant ved 153. sibiriske skytterregiment, var en af de første officerer, der flyttede ind i mine forældres hus, og han boede der, sammen med sin hustru, til kort før revolutionen brød ud i 1917. Han nåede i denne periode at avancere til chef for regimentet; under krigsforhold avanceres der til tider hurtigt. Både Goluboff og hans hustru var uhyre sympatiske mennesker, som mine forældre kom til at holde meget af og tilbringe megen tid sammen med. Han blev således både en god jagtkammerat og en god skak-kammerat for far.

Det menige mandskab kom far kun sporadisk i berøring med; et af disse få tilfælde skal her refereres – med fars egne ord:

»Jeg stillede Transport (»Sifka« + vogn eller slæde) til Disposition for Goluboff og hans Kone, naar de skulde paa Udflugt. Han sendte sin Oppasser efter Befordringen, og afleverede alt i god Orden igen. Det gik straalende efter Aftale i lang Tid, – men en Dag gik det galt. Der var sket det, at Goluboff havde skiftet Oppasser (den gamle skulde til Fronten) – og en ny tonede frem i mit Kontor. Han kaldte mig »Prevoshoditelstov«, hvilket betyder Excellence, og jeg viste ham fra Vinduet, hvor Hestestalden laa og hvor Vognen stod o. s. v. Kort efter at han var traadt af, syntes jeg, at der blev saa livligt ude i Gaarden, og min lille »Sifka« viste alle Tegn paa Forargelse. Min Kusk var ikke hjemme, saa jeg for ned i Gaarden, og dér stod den nye Oppasser, rød i Hovedet, ude af Stand til at finde ud af noget som helst men bandende paa Tundra-russisk, mens »Sifka« for hylende og sparkende omkring. Slæden var væltet. Der var Gang i Sagerne.

Mit Krydsforhør afslørede, at jeg foran mig havde en Samojed oppe fra Tundraen, hvor man ej aner noget om Heste, kun om Rensdyr. Rensdyr trækker med et Reb om Halsen, og Rebet løber imellem For- og Bagben hen til Pulk eller Slæde. Den arme Samojed kunde ikke gøre »Sifka« begribeligt, at nu skulde der trækkes med den Kilden paa Indersiden af Benene! Jeg belærte Oppasseren om, at Hest og Ren er to forskellige Fore-

teelser, og gav ham en reel Forklaring paa alle Finesser ved Forspænding af en Hest, og han var stolt som en Pave, da han trillede af«.

Goluboff havde nydt historien. Han anede ikke, hvor oppasseren stammede fra – der var folk fra alle asiatiske egne til uddannelse ved det 153. sibiriske skytteregiment. A propos uddannelse: en af de væsentligste ting for en soldat under uddannelse – et gevær – var ikke udleveret. Man eksercerede med kosteskafter. Først når soldaterne kom til fronten, fik de udleveret gevær. Sådan disponerer man kun, når man har godt med soldater og småt med geværer.

Kort før revolutionen brød ud måtte mor og far tage afsked med Goluboff. Han var beordret til fronten med regimentet, og hans kone forlod samtidig Kungur. Regimentets afgang fandt sted efter at Goluboff havde samlet de mænd, der frivilligt meldte sig til fronttjeneste, og ladet resten hjemsende på en pæn måde – i visse tilfælde under de særeste påskud. Fripas og togbillet var dog alt, hvad han kunne give de arme soldater – de var overladt til selv at løse det daglige madproblem – uden penge. Disse omstrefjende, forhenværende soldater gjorde ikke tilværelsen sikrere, mens de, sultne og lasede – enkeltvis eller i flokke – søgte at tage sig frem til deres hjem.

Goluboff og hans kone genså mine forældre aldrig, men på den »russer-væg«, som altid har eksisteret i mine forældres hjem efter deres hjemkomst til Danmark, hang portrætter af ægteparret Goluboff i en smuk, oval ramme. Studerer man deres træk forstår man de varme ord, hvormed mor og far så ofte omtalte dem. De ser både sympatiske og kultiverede ud, og havde sikkert begge deres rødder i eliten (en bolschevik ville sige overklassen) – det var jo også herfra czaren hentede den største del af officerskorpset. Efter mors og fars formening er de begge blevet dræbt af bolschevikkerne. Den gamle elite havde den kommunistiske revolution ingen brug for. Nu var det proletariatet, der førte sig frem.

Det første par år i Uralbjergene, hvor Kungur lå, var fredelige og lykkelige. Fra den tid stammer det herlige jagtbillede, som er vist.

Sneppejagt i Uralbjergene.

Men derefter gik det hastigt mod barske tider; krigen begyndte at sætte sit præg på dagligdagen, selv om fronterne lå langt borte, og i sommeren 1917 kom så Kerenski-perioden, hvorunder forholdene kun forværredes. Utrygheden forstærkedes af flere og flere omstrefjende, forhenværende soldater, og i mange byer oprettedes der private, bevæbnede vagtkorps. Far meldte sig til et sådant korps i Kungur, og havde nogle sørgmuntre oplevelser under den natlige, iskolde patruljetjeneste. Den humoristiske sans forlod aldrig far, selv ikke i hårde tider, som han kom til at opleve en del af i sit liv.

Fødevaresituationen forværredes i denne tid hastigt i de større byer – og en del bønder fandt ud af, at denne situation kunne udnyttes til at skaffe kontanter. Far fik lejlighed til at stifte bekendtskab med disse »Mjesjot-schniki«, hvilket direkte oversat betyder »dem med sække« – herhjemme kaldet sortbørshajer – i tiden lige inden hjemrejsen til Danmark. Her er fars egen version af dette møde:

»Paa en af de sidste Togrejser derovre (jeg løste Billet som sædvanligt) hjem til Ural fra Sibiriens Dyb, saa jeg med Forbavelse en Masse »Musjikker« og Damer entre Toget med tunge Sække. De var inde – de var i Gangene, og de rumsterede paa Taget. Togpersonalet var mærkværdigt stille og saa »taalle« ud, som vi her i Jylland kalder en Form for kronisk Selvbeherskelse. Vi var godt lastet, da vi rullede ud fra den store Station. Jeg var paa II Klasse og havde Pladskort, var end min Kupé fuld af disse Sækkfolk, der fandt alt i skønneste Orden. Jeg interviewede Konduktøren i hans Hule, og hans Ansigt røbede, at noget var i Gære. Paa mit Spørgsmaal, om de Folk i min Kupé havde Billet til II Klasse, erklærede han, at de Pokker ingen Billet havde til nogen Klasse, og at det Pak skulde læses af – »bare giv Tid, Hr.«, sagde han, »vi skal nok ordne disse Mesjotschnikispekulanti; som ærlig Billetløser maa De være paa vor Side, paa Togpersonalets. Folk uden Billet maa ikke benytte Togene. Lenin har erklæret, at vil vi have Løn, maa vi sørge for, at Folk løser Billetter. Men Bønderne vil ikke lystre, og paa Stationerne er vi i Minoritet, og kan ikke lave Skandale. Rødgardisterne holder med Bønderne. Dog – bi! og vær med, naar Arbejdstimen er inde!«

Samme Arbejdstime oprandt om Natten, da Toget i den stjerneklare Nat holdt paa en liden Bro, 3 Meter over en Flod, tilfrossen og med 1½ Meter Sne ovenpaa. Saa smed vi Frakken og begyndte fra for og fra agter at verpe Sække med tilhørende Madammer og søvndrukne eller drukne Musjikker over Rækværket ned i det bløde Sneleje. Vi arbejdede støt og inderligt. Dem paa Tagene gled ned, da en Maskinpistol, placeret paa Tenderen, havde fløjet et futteralfuld Projektiler hen over Waggontagene.

Saalunde lettet gled Toget med et fornøjeligt Pift ud i Natten, alt imens der fra Flodlejet lød en Slags russisk, hvori fandtes stærke Gloser uden Emballage, op til os. Vi vinkede Farvel, og det smagte at faa en Kande Thevand efter Slidder som Aflæssere. Der var jo tunge Ting iblandt!

Vi lastede – og lossede – en 3–4 Gange, inden vi slap Hjem. Konduktøren beklagede, naar en Betaler steg ud«.

Med revolutionens start i oktober 1917 var signalet til hurtigst mulig hjemrejse til Danmark selvfølgelig givet. Den nye tid, der gik ind over Rusland, manifesterede sig hurtigt ved en forfærdende terror. Mord hørte til dagens

orden. Mange af fars og mors venner og bekendte blev om natten slæbt ned til den nærliggende flod og druknet – og det var ofte tilfældigheder, der afgjorde, om morderne henvendte sig det ene eller det andet sted. I Nicolskaja 15 »nøjedes« man med at forgribe sig på det jordiske gods. Det gjorde man til gengæld med stor ihærdighed. Først beslagnagdes firmaets frølager – senere troppede en kommission på 3 mand op og meddelte, at fars 3 køer nu var nationaliseret, og endelig ankom en dag en delegation, som med autorisation fra de nye magthavere kunne meddele, at hele hjemmet nu var socialiseret. Med makaber sans for humor opstilledes lange lister over de effekter, den revolutionære aktionskomité havde overtaget, og man kvitterede med underskrifter samt nyfabrikerede gummitempler – erstatning ville blive ydet senere. Ingen af forbryderne, hverken de lokale eller dem, der havde magten i regeringen, drømte selvfølgelig om at yde nogen form for erstatning.*)

Hjemrejsen fra Kungur foregik pr. tog via Sct. Petersborg (Leningrad). Efter ankomsten hertil henvendte far sig til den derværende danske gesandt, Harald Scavenius**), der stadig opholdt sig i byen; han var det eneste medlem af det diplomatiske korps, der ikke var rejst hjem. Scavenius hjalp far ved at udnævne ham til kgl. dansk kurer og – i overensstemmelse med sådan funktion – forsyne far med særligt diplomatpas med krone. Dette at være kurer var nu noget far havde prøvet før, nemlig på den lange, besværlige og ingenlunde ufarlige rejse sammen med mor og Lexa fra Uralbjergene til Sct. Petersborg. Da der jo ikke fandtes nogen dansk diplomat i Kungur, der kunne foretage udnævnelsen, havde far – meget kvikt – udnævnt sig selv. Mor havde klippet 2 korslagte Dannebrogssflag med et C imellem af et gammelt nålepude-

---

*) Efter fars hjemkomst blev erstatningskravet opgjort og registreret i udenrigsministeriet – der var andre end far, der havde henvendt sig i samme anledning – og den danske stat anmeldte overfor den russiske regering et krav på disse borgeres vegne. Kravet blev anmeldt flere gange i 20'erne, men den russiske regering har aldrig besvaret eller kommenteret henvendelserne. Dette uafgjorte mellemværende mellem Danmark og Rusland forsvandt efterhånden ud i glemslens mørke – en ny verdenskrig blev udkæmpet og efterlod andre – nyere – problemer de to lande imellem, hvorefter det i hvert fald er givet, at ingen længere ville beskæftige sig med de gamle sager fra første verdenskrig. Da Nikita Hrutchow, russisk diktator i 1950'erne, kom på officielt statsbesøg i Danmark i 1958 for at markere det gode forhold mellem de to lande, fandt jeg det opportunt – på mors vegne – at henvende mig i udenrigsministeriet og anmode om, at disse gamle erstatnings-spørgsmål blev sat på dagsordenen. Udenrigsministeriet meddelte mig, efter at udenrigsminister Per Hækkerup havde gransket sagen nærmere, at kravet fra tiden omkring den russiske revolution stadig opretholdtes fra dansk side, men at man ikke fandt det opportunt at rejse dette spørgsmål under Hrutchows besøg. Ingen mislyde under de glimrende frokoster.

**) Harald Scavenius bør ikke forveksles med den under første og navnlig anden verdenskrig berygtede udenrigsminister Erik Scavenius. De to var fætre.

1916 i Kungur: Hvad nyt fra Danmark?
Billederne på væggen stammer alle fra Vendsyssel.

betræk og syet det på fars ærme. Således udrustet så far – om ikke officiel så dog i hvert fald speciel ud, og hvor der var mulighed for det, pointerede far, at »C«et mellem flagene betød »Curer« – kongelig, dansk Curer. Det skal have gjort indtryk mange steder – særligt hos sådanne, som ikke vidste, hvad en kurer var for noget. Hvem bryder sig vel om at demonstrere sin uvidenhed? På den sidste etape af rejsen hjem var der altså lidt mere realitet bag kurervirksomheden, om end der ikke foreligger oplysninger om, at far medførte andet end en venlig hilsen til den danske gesandt i Berlin, hr. Moltke.

Udrejsevisum af Rusland skulle far selv skaffe sig for familien. Det kunne Scavenius ikke blande sig i, og det kunne være en ret så speget affære at få ordnet. Det lykkedes nu forbløffende hurtigt for far. Ikke noget med at vente dage eller uger. Det tog et kvarter. I regeringskontoret for den slags anliggender forelagde far sit ærinde for »en pageklippet, cigaretrygende Donna«, som nok var med på noderne i det nye system, men dog ikke mere end at 150 Zarskij-rubler kunne få hende til for en kort stund at se bort fra enkelte af formaliteterne og klaske halvdelen af de stempler, som far havde brug for, i passene, – den øvrige halvdel skulle erhverves i et andet kontor. Far konkluderede hurtigt for sig selv, at har man én gang fundet en korrump dame, som man har bragt til at indse, at ekstraordinære situationer kræver ekstraordinær handling, da bør man ikke give slip på hende – det kunne jo tænkes, at den næste dame, man blev stedt for, var mindre medgørlig. Følgelig foreslog far

diskret, at donnaen – i stedet for 150 rubler – indkasserede 300, mod til gengæld at have ulejlighed med selv at skaffe de resterende stempler i passene. Det var ordnet på 2 minutter. –

Lenin var sikkert fortræffelig – men 300 rubler, det ved man nu hvad er . . .

Far, mor og Lexa, som nu var 2 år, var næste morgen på vej mod syd i et tog, som bl. a. medførte en del tyrkiske officersfruer, der var velforsynede med smykker, og en svensker, der var velforsynet med spiritus af et mærke, som hed »Banko«. Han fik nu ikke lejlighed til at indtage meget af spritten selv; den fandt man bedre anvendelse for på anden vis: til delvis bestikkelse af en tysk stationsforstander i byen Vilna i det af tyskerne besatte Baltikum. Her havde alle passagerer pludselig fået ordre til at stige af toget og opholde sig på perronerne. Stationsforstanderen havde meget at tænke på med alle de militære transporter, der skulle afvikles – dog ikke mere end at 5000 Ostmark – i forbindelse med svenskerens sprit gjorde det muligt at finde overnatningsmuligheder i en ventesal samt en 1. klasses kupé i et tog til Berlin den følgende dag. Svenskeren og far erklærede samstemmende, at de ikke ville drømme om at forlange en kvittering af en tysk embedsmand. Hvis *han* sagde, at kupeen kostede 5000 mark, så var det selvfølgelig prisen. Spritten – god, svensk kvalitetsvare – måtte han betragte som en opmærksomhed til oplivning af en grå hverdag i krigens skygge.

Da toget næste morgen rullede ud fra stationen med familien Borch + en svensker – komfortabelt installeret i en 1. klasses kupé – stod stationsforstanderen der og gjorde honnør, – »hans Tud lyste festligt i Morgendisen«. –

Bismarck var sikkert fortræffelig – men 5000 mark og svensk brændevin, det ved man nu hvad er . . .

Opholdet i Berlin blev kort. Familien blev indkvarteret på et hæderligt hotel, fik rationeringsmærker og 3 kogte kartofler pr. person pr. dag, som alle andre. Tyskland var stadig i krig i maj 1918. På vestfronten i hvert fald. Med russerne *var* der sluttet fred i Brest-Litovsk.

Så snart myndighederne havde fundet ud af, at der ikke kunne være nogen risiko forbundet med at lade familien Borch slippe ud af landet, gik turen videre til Warnemünde, hvor færgen lå i havnen med Dannebrog agter. Det kaldte tårer frem at se flaget igen.

Vel ankommet om bord styrede familien sine skridt mod spisesalonen. Man valgte dagens ret: suppe, fisk, steg og dessert. Da suppen var sat til livs, orkede ingen at spise mere. Det var ikke lige den kost, man var vant til. Mor og far gik ind i rygesalonen og satte sig og døsede ovenpå det kraftige måltid, men blev kort efter vækket af Lexa, der havde undersøgt forholdene på egen hånd. Hun kom ind og råbte: »Mamka – moloka«! – hvilket betyder »Mor – mælk«. På dette tidspunkt *havde* hun tømt samtlige restaurantens flødekander, der stod rundt om på bordene sammen med sukkerskålene. Det

var nu engang *hendes* interesse – hvad tjeneren godt forstod, da han fik baggrunden at vide. Far og mor koncentrerede sig mere om det splitflag, der hilste dem velkommen hjem til Danmark fra sydspidsen af Falster.

HJEMME IGEN – 1918 – 1939

Det var ikke nogen misundelsesværdig situation far befandt sig i ved hjemkomsten. Han var da midt i trediverne – var frastjålet hus og hjem, var uden stilling – og havde til gengæld kone og barn. Familien drog til Tversted i Vendsyssel, hvor den indlogerede sig hos en hr. Trane i Tannis By. Nerverne trængte til at falde lidt til ro efter de sidste måneders dystre oplevelser i Rusland.

Lexa talte på dette tidspunkt kun russisk – hvad de færreste i Vendsyssel forstod meget af. Legekammeraterne i Tversted følte sig dog ikke hæmmet af den nytilkomnes noget ejendommelige sprogbrug; de snakkede selvfølgelig bare løs på deres udmærkede vendelbomål, og efter meget kort tids forløb var Lexa da også i stand til at optræde som dansker, hvad specielt hendes mormor var uendeligt lykkelig for. Efter hvad far har fortalt, vedblev Lexa dog i lang tid at kalde enhver form for kød for »Saja«, hvilket betyder harestep, ligesom enhver form for sæbe konsekvent blev kaldt »Milo«; her var det russiske ord dog i hvert fald korrekt.

Fra Tannis by flyttede familien for en tid til Aalborg, hvor far fik noget arbejde som tolk. Middagsmaden blev indtaget i folkekøkkenet – det tog tid at komme i gang igen og få råd til at stable hjem på benene. Men var denne tid end vanskelig, så skete der dog også glædelige ting – navnlig én, der fik stor betydning for far resten af hans liv. Han blev af sin gamle husbond på »Stensbæk«, proprietær P. Klitgaard, opfordret til at søge optagelse i Frimurerordenen, – nærmere betegnet logen »Cimbria« i Aalborg. Far fulgte opfordringen og blev fra 1919 en interesseret og aktiv logebroder.

Familien flyttede i 1920 til Frederikshavn, og det var her, der blev lejlighed til at dyrke frimureriet. Der var indrettet et loge-mødelokale i Hoffmanns Hotels nye tilbygning i Tordenskjoldsgade, og i årevis tilbragte far mange af sine søndags-formiddage her. Fra jeg nåede den alder, hvor jeg kunne færdes alene på gaderne, vandrede jeg ned til hotellet søndag middag for at hente far. Det var i sig selv morsomt at hente far, men der var yderligere det incitament, at jeg næsten hver gang formåede at redde mig en wienerbrødsbasse på hotellet, mens jeg ventede på, at møderne skulle slutte.

I sine notater har far skrevet følgende om sit medlemskab af frimurerlogen:

»I 1919 blev jeg optaget, og jeg tør antyde, at det var en Oplevelse. Det var en Start for mig – ganske uventet smuk og ejendommelig, og Oplevelsen varer jo ved, til jeg

lukker mine Øjne for godt. – Om Frimureri vil enhver kunne læse i et stort Konversationsleksikon. Der fortælles her, at Frimurerne har 8–9 Grader. 1.–2.–3. Grad hedder Johannesmureriet. 4.–5.–6. Grad er Sct. Andreaslogen. Selv har jeg arbejdet mig op til at have 6. Graden, Mestergraden i Sct. Andreas-mureriet. Alle Grader har deres særlige Optagelsesritual, som man gennemgaar, og for hver Grad bliver man klogere – dog ikke meget. Til hver Grad faar man en ny Uniform – det fundamentale er dog Kjole og hvidt. Jeg har fungeret som Bibliotekar og Vikar for Sekretæren, og kom herved mere ind i de Dele end mangen Broder, der aldrig tog sig Ekstrajobs paa. Hvor jeg kom frem, og det bød sig, gæstede jeg fremmede Loger (Viborg, Hjørring, Aarhus) og i min Funktion som Bibliotekar studerede jeg med Interesse tyske Haandskrifter om »Freimaurerei«. Disse Haandskrifter rummer megen Visdom.

Frimureri er jo god Kristendom – de 3 første Grader er efter det gamle Testamente, fra 4. Grad er vi fremme ved det ny Testamente. Jeg havde ikke drømt om at gaa op i Sct. Andreas-ordenen – jeg var jo Mester i Johannes-logen og Ejer af den internationale Grad – men jeg har fra Skoletiden haft en reel Skønskrift; det havde den Ordførende erfaret, og da der en Gang skulde ændres Ritualer i Johannes-graderne, og 1.–2.–3. Grad og Festgrad hermed skulde omskrives, blev jeg opfordret til at paatage mig dette Skriverseri og forespurgt, hvad jeg vilde have for det. Arbejdet skulde være afsluttet til det nye Logeaars Begyndelse, og jeg havde et halvt Aars Arbejde foran mig. Jeg talte med min Kone om det, og vi fandt ud af, at hun trængte til en ny Kjole, kapitaliseret til 50 Kroner. Ordførende, Direktør Houmøller, bad om et Prøveskriftark, fik det og slog til. Jeg fik skrevet de 4 Bøger den Sommer – lod dem indbinde og afleverede dem til Ordførende. Nogen Tid efter sendte man Bud efter mig, og det genopfriskedes, at jeg havde 50 Kroner til Gode for udført Arbejde. Houmøller gav mig en lukket Konvolut og lod mig gaa. Konvolutten indeholdt Meddelelse om, at jeg var at tildele Kr. 50 jvf. Aftalen, samt Ordre til at møde i Aarhus-Logen for at modtage Sct. Andreas-ordenens 4. og 5. Grad – med gratis Biltur hen og hjem – og endelig Logens Tak for vel udført Arbejde.

Faktisk var jeg lidt ked af at være forfremmet, thi det betød, at jeg nu var Medlem af to forskellige Loger – det vilde blive dyrere for mig i Fremtiden. Men jeg sagde da Tak for, hvad der her tilfaldt mig. Da der var gaaet en Snes Aar, fandt min Kone ud af, at det nu var paa Tide, at jeg blev Andreas-mester (6. Grad), og hun gav mig det Beløb, det kostede. Jeg er nu saaledes baade Johannes-mester og Sct. Andreas-mester.*)

Inden flytningen til Frederikshavn havde far en vinter haft ansættelse på det derværende skibsværft som sprogkyndig medarbejder for direktør Mygind.

De to somre, der var tilbragt herhjemme, havde far ansættelse i Hedeselskabet, som i sommeren 1919 søgte unge landmænd til opmåling af tørve-massen i landets moser. Far blev tildelt strækningerne Glostrup – Skelskør og Thyholmsvejle – Skagen, og var udrustet med et generalstabskort 1:20000

---

*) Jeg har været i tvivl om, hvorvidt dette afsnit af fars notater skulle medtages i denne bog, thi frimurervæsenet vil jo nok kun kunne vurderes med virkelig indsigt og forståelse af en mindre del af bogens potentielle læsere. For den helt udenforstående vil mange ting her synes at høre hjemme i en helt anden verden. – Hertil er da blot at sige, at det gør de jo faktisk også. Far var fortrolig med denne anden verden, og disse linjer fra fars hånd udgør deres brudstykke af det samlede mønster. Af denne grund har jeg ikke villet udelade det.

samt et 3 meter langt boreapparat, der kunne skrues fra hinanden i 3 stykker og bindes til cyklen. Løn var der ikke meget af, men der blev givet kilometerpenge og togbilletter. Kortene stammede i visse tilfælde fra 1860, hvilket naturligvis betød, at nogle af moserne på kortet nu var alt andet end netop mose. Når man kom ud for denne situation, var der ikke andet at gøre end blot registrere tingenes nye tilstand. Mere kompliceret kunne det være, når der virkelig *var* mose, hvor der skulle være det, for her fandtes nemlig meget ofte tillige en ung tyr, der gik sammen med en flok kvier, som den havde til opgave at befrugte i sommerens løb. Disse unge tyre havde for vane, altid at betragte nogen, der nærmede sig, som rival, og altid at træffe foranstaltninger til straks at få den formodede rival smidt ud. Således også når far entrede en mose; – hændelsesforløbet var ofte dette: en tyr sætter sig i bevægelse mod far – far sætter sig i hastig bevægelse mod et beskyttende hegn. Somme tider indtraf begivenhederne i så hurtig rækkefølge, at far måtte efterlade kort og bor og det hele, og derefter have assistance fra den lokale gårdejer til pacificering af tyren. En enkelt gang lykkedes det far selv at ordne paragrafferne – og tyren. Dramaets første akt var det sædvanlige: far i skarpt trav mod hegnet, denne gang dog medførende boret. Foran hegnet var der en bred, mudret grøft, som det lykkedes far at forcere ved at benytte boret som springstang. Tyren klarede det ikke så elegant. Den brasede lige ned i mudderet, og her stod den så og kunne falde til ro. Meget andet kunne den ikke – røre sig af stedet var i hvert fald udelukket. Far rekvirerede hjælp fra den nærliggende gård, hvor 2 heste blev rigget til med reb og sager, og med denne bistand lykkedes det at trække tyren op af det ubehagelige mudderbad.

Hedeselskabet havde 8 mand beskæftiget med dette borearbejde over hele landet, og da det var afsluttet, var alle 8 mand samlet til afregning hos direktør Mentz på hovedkontoret i Viborg. Her fandt da et pudsigt ordskifte sted, som far ofte har refereret. Direktøren spurgte, hvordan man var kommet ud af det med den stedlige befolkning rundtom. Hertil kunne de forskellige jo berette om mange hyggelige oplevelser med kaffekomsammen. »Nogen viderværdigheder?« spurgte direktøren så. »TYRENE« – råbte alle 8 som med én mund!

I efteråret 1920 fik far fast ansættelse på kontoret på skibsværftet i Frederikshavn. Meget fast. Ansættelsen kom til at vare i 34 år – til 1954, da far gik af med pension, 70 år gammel.

Arbejdets art varierede: udlandskorrespondance – lønberegning – bogholderi – men arbejdsstedet forblev det samme i alle 34 år.

De krav, der blev stillet til far i dette job, var ikke større, end at de kunne honoreres med lethed. De var vel også for små, forstået på den måde, at far næppe ret ofte følte nogen større tilfredsstillelse ved arbejdet. Det var et job, der gav føden – derfor blev det beholdt – og passet.

Denne tingenes tilstand indebar imidlertid, at der aldrig var tale om at »tage arbejde med hjem«; når værftsfløjten lød kl. 16.30 kunne far gå hjem og kaste sig over andre opgaver. Det uforløste overskud, far besad, kunne anvendes dér, hvor interesserne gjorde det opportunt.

Og interesser skortede det ikke på! En del af dem havde politiske overtoner – de fleste af dem nationale. Far var – og forblev – nationalist. Måske fordi han havde tilbragt en del år uden for landets grænser, var han blevet sig sin kærlighed til fædrelandet bevidst. Ordet »fædreland« havde stadig i dette århundredes første halvdel en mening, og fædrelandets symboler, som f. eks. kongehus og flag, en højere mening for mange danske – men langtfra for alle. Socialisternes antal voksede, og i den lejr delte man ikke de nævnte anskuelser. Der var noget at slås for, og far holdt sig ikke tilbage. Havde han en mening om noget – det havde han meget ofte – var han ikke tilfreds med blot at sidde hjemme og hygge sig med den. Han *gjorde* noget – i skrift og tale, de to muligheder, der står til borgernes disposition i et demokrati.

Noget af det første, far tog op, var nu kampen mod afholdsbevægelsens forbudskampagne. Selv om sporene fra forbudet i U. S. A. kunne virke skræmmende, havde afholdsbevægelsen i 1920'erne vind i sejlene herhjemme; tanken, at lovgiverne skulle gribe ind i og beskære den enkeltes frihed på dette område, var far vederstyggelig.

Der var etableret en organisation ved navn »DEN PERSONLIGE FRIHEDS VÆRN«, hvis eneste mål – dengang – var at dæmme op for de fremstormende afholdsfolk; denne organisation kom far til at give mange af sine kræfter. Han blev valgt til formand for Frederikshavns-afdelingen i 1921 (afdelingen var startet i 1918) – et tillidshverv, som far var indehaver af i over 30 år.

Det var i de dage muligt at samle folk til møder – fjernsynet var endnu ikke opfundet – og på møde efter møde i Vendsyssel hamrede far løs – og fik ofte igen af samme mønt. Møderne var lige så ofte arrangeret af afholdsfolkene som af »Personlig Friheds Værn«, og der var altid både tilhængere og modstandere af begge parter til stede. Det gav i hvert fald atmosfære.

En af afholdsfolkernes ledende figurer, som far ofte havde som diskussionspartner, var den sagnomspundne redaktør Larsen-Ledet, – en kæmpe, der vejede over 100 kilo – med et stort, massivt hovede, der var knaldrødt alle de steder, der ikke var dækket af øjenbryn og bakkenbarter (som dog dækkede en betragtelig del). Han kom en gang for skade i ophidselse at kalde far for en »sprittønde« – det var jo nok i kampens hede ment i overført betydning, men forsamlingen var ikke længe om at finde ud af, at hvis nogen af talerne lignede en sprittønde, så var det i hvert fald ikke far. Han var nemlig på dette tidspunkt midt i en 17 år lang mavesårsperiode, som forbød enhver form for personlig nydelse af øl og spiritus, og så iøvrigt bleg og

indfalden ud. »Det er altid så rart, når nogen forløber sig på en talerstol, – så får man så let salen med sig« sagde far. »Den aften var det i hvert fald ikke svært«. Humoristisk sans er en god ting.*)

I slutningen af 20erne måtte afholdsfolkene erkende, at der ikke var mulighed for at vinde tilstrækkelig tilslutning til deres forbudsdeer, og deres kampagne døde hen i 30erne.

Far havde – sideløbende med sit virke mod afholdsbevægelsen – ofte stået på talerstole i foreninger af enhver art i Vendsyssel og berettet om Rusland. For de fleste herhjemme havde Rusland vel altid stået som blot et stort, tilbagestående og lukket land – efter revolutionen stadig som et stort, tilbagestående og lukket land nu blot med kommunister ved magten. Foredragene var ledsaget af lysbilleder fra de egne af Rusland, far havde rejst i. I fars arkiv findes også en samling udklip fra forskellige aviser, som fortæller, at far fra sin hjemkomst og helt frem til midten af 30erne udfoldede en vis skribentvirksomhed om forholdene i Rusland. Den seneste artikel stammer fra Jyllands-Postens udgave for 3. maj 1936.

I 1930erne kom de politiske og nationale interesser mere i forgrunden. Far sluttede sig til »DET KONSERVATIVE FOLKEPARTI« i begyndelsen af 30erne, da socialismens og socialiseringernes spøgelse huserede ved højlys dag. En medvirkende årsag til fars engagement i politik var også den umådelige indflydelse, de radikale – gennem deres koalition med socialdemokraterne – fik på landets forhold i almindelighed og landets forsvar i særdeleshed.

»Det Konservative Folkeparti« var den gang landets højreparti, ledet af John Christmas Møller, en patriot som mine forældre satte uendeligt højt. Både far og mor befandt sig godt i de konservative rækker, og fik også lejlighed til at øve deres indsats i partiets nordjydske ledelse. Breve fra bl. a. Christmas Møller bærer vidnesbyrd herom.

Som forhenværende udlands-dansker havde far særlige forudsætninger for at forstå følelserne hos de danske syd for grænsen, og de autoritative ord, der havde lydt til dem ved genforeningen med Nord-Slesvig om, at de ikke skulle blive glemte, tog far til sig som noget, der også vedkom *ham*. Nazisternes magtovertagelse i Tyskland – med påfølgende undertrykkelse af danskheden syd for grænsen, skærpede denne holdning. Far blev »Sydslesvig-aktivist«. Christmas Møllers senere kovending i dette spørgsmål med proklamationen om at grænsen lå fast, voldte far flere problemer og mere sorg end det meste af, hvad der ellers hændte i de bevægede krigsår. Her delte far skæbne med

---

*) Til orientering for den, der ikke er bekendt med »Personlig Friheds Værn«s idégrundlag, skal blot anføres, at man, så langt fra at se med sympati på drikkeri tværtimod arbejdede for ædruelighed under frie forhold, eller, som foreningens slogan var formet: for »Frihed under ansvar«.

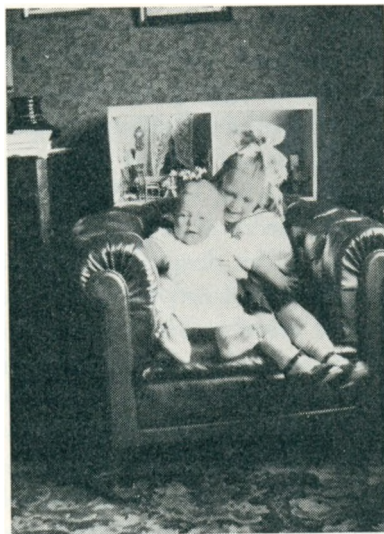
mange andre konservative. Som bekendt fik Christmas Møllers udtalelse og holdning den tragiske konsekvens, at han udmeldte sig af sit gamle parti, opstillede som såkaldt løsgænger ved det følgende folketingsvalg men fik for få stemmer til at blive indvalgt i folketinget, og kort herefter afgik ved døden.

☆

Som årene gik, faldt far og mor godt til i Frederikshavn (mor var jo i forvejen på hjemmebane – hendes fødegård »Skaarupgaard« ligger kun 7 km fra Frederikshavn). Børneflokken var i 1921 vokset fra 1 til 2 (med den, der skriver disse linjer) – vennekredsen voksede og bekendtskabskredsen udvidedes. Hjemmets døre var ikke lukket længe ad gangen. Fars aktiviteter på forskellige områder medførte en jævn strøm af gæster, der alle syntes at kende – og sætte pris på – de »Frederikshavner-rødspætter«, som mor med megen ekspertise serverede – kogte eller stegte. Frederikshavn ligger jo som bekendt som gennemfartsby for den, der agter sig til Sverige, Norge, Skagen

eller måske blot til Læsø. Familie og venner, som bevægede sig mod disse mål, standsede gerne op og fik deres rødspætte, som jeg hentede ved 3-tiden hos fiskehandler Bang, der igen hentede den umiddelbart før 3 i et hyttefad i havnebassinet neden for hans udsalgssted. Mangen rødspætte har i årenes løb således måttet lade livet ved 3-tiden for at være spist ved 6-tiden samme dag. Det var friske varer, mor serverede.

En gang i 30'erne blev far fast journalistisk medarbejder ved »Frederikshavns Avis« og var i denne egenskab ofte ude om aftenen at referere møder o.l. Herigennem steg bekendtskabskredsen yderligere – desuden skrev far ofte under eget navn i avisen om forhold, han fandt burde forelægges et større forum. På sin arbejdsplads, skibsværftet, som beskæftigede 10 % af byens indbyggere (ca. 9000) var far ej heller ukendt, så stort set var – eller blev – far vel efterhånden det, man kalder »en kendt person i byen«. Denne status medførte i årenes løb mange henvendelser – ofte med anmodninger om at præstere et eller andet stykke arbejde i skriftlig eller mundtlig form. Et enkelt eksempel skal refereres: en aften bankede det på døren, og ind trådte 3 tunge og brede fiskere; de viste sig at være delegerede for en større gruppe af denne udmærkede stand, som havde truffet beslutning om at rette en hen-

1921 i Frederikshavn:
Lexa 5 år; Ole 1 år.

vendelse af en eller anden art til en højere instans af en eller anden art. Tage kampen op med Nordsøens bølger i ugevis var visselig ingen af dem bange for, men sætte pen til papiret nærrede de åbenbart store betænkkeligheder ved, og da jo altså Borch var i god vane med at skrive i »Avisen«, så tænkte de altså o. s. v.

Skrivelsen blev udformet i aftenens løb og smukt nedfældet på papir – til delegationens udelte tilfredshed. Den var hurtigt efter ankomsten blevet bænket ved et hyggeligt kaffebord. –

Det er nævnt tidligere, at fars helbred i mange år ikke var det bedste. I begyndelsen af tyverne konstateredes et mavesår, som nogle gange blev behandlet på Sct. Lukas Stiftelsen hos overlæge Kemp, men som det desværre ikke lykkedes at få bugt med i 17 lange år. Lidelsen blev behandlet medicinsk, hvilket dengang var det almindeligste; det betød diætkost for far, og for mor betød det, at der i de mange år skulle laves to slags mad hver dag. Denne prøvelsens tid fik en på sin vis voldsom afslutning på en dag i 1938, hvor der skete virkeligt voldsomme ting i byen. Far fik en blodstyrning og blev kørt på hospitalet, og da jeg indfandt mig dér lidt senere for at se til far, lød der – netop som jeg åbnede sygehusets hoveddør – nogle enorme brag ud over byen. Brag af en meget speciel karakter, der skulle komme til at give genlyd endnu 35 år efter! Det var sabotagen mod 2 trawlere, bygget på skibsværftet, og nu klar til aflevering til Franco-Spanien.*)

I den hjemlige familiecirkel gik årene iøvrigt uden voldsomme begivenheder af nogen art. Lexa og jeg voksede op i en varm og tryk atmosfære. Fars mange gøremål bevirkede jo nok, at det mest var mor, der tog sig af os – det gjorde hun til gengæld godt. Dog erindres dejlige søndagsture om sommeren, hvor far altid var med – ofte iført en smukt broderet russetrøje med snor om livet. Disse ture pr. cykle til Strandby eller Sæby eller pr. tog til »Bunken«, hvorfra vi spadserede over Råbjerg Mile til Kandestederne og derfra videre til »Hulsig«, hvor vi tog toget tilbage til Frederikshavn – disse ture står som lykkelige oplevelser i mindernes skatkiste. For os børn en ubekymret tid – solfyldte dage med madpakke og sodavand i klitterne – dejlige oplevelser sammen med far og mor.

Lexa tog realeksamen i Frederikshavn og tog fat på sygeplejerske-uddannelse i Horsens; da denne uddannelse var vel afsluttet, tog hun fat på barnepleje-uddannelse, som hun også gennemførte. Hun kan det hele. Jeg selv tog også realeksamen, dog fra Sorø Akademi. Skoleforholdene var ikke gode i Frederikshavn, og mor og far mente, at det ville være bedst for mig, at komme på »akademiet«. Utallige gange i mit liv har jeg sendt mine forældre

---

*) En af de personer, der senere – efter tysk pres – blev dømt i denne sabotagesag, Rikard Jensen, er i skrivende stund netop bevilget fri proces til at anlægge erstatningssag på 350.000 kr. mod justitsministeriet for påstået, uberettiget fængsling under besættelsen.

en stille tak for denne disposition. – Fars helbred kom i orden igen. Den omtalte blodstyrtning med påfølgende hospitalsophold og rekreation betød afslutningen på fars lange diæt-tilværelse. Da far blev udskrevet, var han faktisk rask. Han kunne begynde at spise en bøf – og drikke en øl til maden, ja endog drikke en perikum-snaps, som han var ekspert i at fremstille – og hvert eneste år under sin sygdomsperiode havde fremstillet til benefice for alle andre end sig selv.

Det var godt det samme, at helbredet kom i orden. De år, der nu fulgte, kom til at kræve så meget af både far og mor.

BESÆTTELSESTIDEN 1940 – 1945

De tyske maskiner strøg lavt hen over tagene i Frederikshavn den 9. april 1940 om morgenen – ganske som de gjorde det over de fleste andre byer i Danmark. Jeg for ned ad trappen i Danmarksgade 47, hvor vi boede, og fik fat i et af de »OPROP«, der lå og flød i Danmarksgade.

Hvad far tænkte på i de tidlige timer den morgen, ved jeg ikke, og om aftenen, da vi satte mørkelægningsgardiner op overalt i lejligheden, blev der ikke talt nær så meget, som man måske ville have tænkt; lidt om sønderjyderne, husker jeg, og lidt om, at nordmændene da heldigvis ikke havde kaptuleret som Danmark i overfaldets første timer.

Tyskernes brutale opførsel i de foregående måneder var selvfølgelig ikke gået upågtet hen i vort hjem. Deres fremfart i Polen efter krigsudbruddet i september 1939 og deres modbydelige torpederinger af danske skibe i Nord-søen i de forløbne 7 måneder af krigen (sidstnævnte gjorde selvsagt et voldsomt indtryk i en søfartsby som Frederikshavn) havde kun kunnet forstærke vor pro-allierede indstilling. Mor var, som alt nævnt, næsten så engelsk som dansk i sin tankegang; far var nok oprindeligt mere internationalt orienteret, selv om jeg dog er ude af stand til at erindre et tilfælde, hvor han har sagt noget venligt om tyskere. Landkortene, vi havde haft siddende på væggene siden krigsudbruddet i september, sad der for at anskueliggøre de tyske nederlag, vi imødeså med længsel. Nålene, der markerede de tyske linjer, var sorte. Kun sorte. Anden farve var utænkelig.

Nu marcherede de altså gennem Frederikshavns gader, skrålende »Denn wir fahren gegen England«. Det var afskyeligt.

Tiden efter den 9. april 1940 blev en selvransagelsens tid. Den hurtige kapitulation – resultatet af den negative forsvarspolitik, der var ført af de radikale og socialdemokraterne i den sidste del af 1930'erne – delte befolkningen (den artikulerede del af den) i to grupper: en, der fandt kapitulationen fornuftig eller nødvendig – med ræsonnementet: hvad kan et lille land stille op mod en brutal stormagt som Tyskland? – og en anden gruppe, der først

og fremmest fandt kapitulationen forsmædelig. Begge grupper havde vel stort set det samme ønske: at se de gale tyskere slået ned, men kun den sidstnævnte gruppe havde den indstilling, at også vi danske, når vi nu blev overfaldet, skulle yde *vort* bidrag, beskedent som det nu måtte være – til at nå dette mål. Far var decideret at finde i sidstnævnte gruppe.

Besættelsen kom som et chok for befolkningen, og det første par år af besættelsestiden karakteriseres af befolkningens forsøg på at overvinde choket ved, som det så ofte er sagt »at besinde sig på sin danskhed og samles om de nationale værdier«. Nationale værdier var, som alt nævnt, noget meget væsentligt for far længe inden tyskerne begyndte at husere i landet, og de efterladte papirer og manuskripter fortæller da også, at far nok var med til at slutte op om det ene og det andet, men tillige i høj grad var en af dem, der med varme og djærve ord fik andre til det.

Fars nationale holdning, som jo ikke var ukendt i byen, medførte ofte opfordringer til at tale ved møder om nationale emner. Det emne far oftest talte om, var flaget. Far havde et særligt inderligt forhold til alt, hvad der vedrørte *vort* Dannebrog (det får man nok lettere, når man tilstrækkeligt længe har boet tilstrækkeligt langt fra Danmark). Han havde sat sig ind i alle flagets historiske aspekter, således at talen blev andet og mere end den lyrik, som var en naturlig del af den.

Disse møder, hvor man sang, hørte taler, drak dårlig erstatningskaffe og røg dårlig tobak, var en markant del af mine forældres åndelige liv i disse første besættelsesår, hvor der nok skete meget, men kun meget lidt, der kunne virke oplivende.

Far førte dagbog under besættelsen samt journal over luftalarmene i Frederikshavn med bemærkninger om deres varighed, om der hørtes skydning etc. Den første luftalarm blev blæst den 20. juli 1940. Den varede i 50 minutter, og der hørtes stærk skydning. Den 79. alarm indtraf den 4. maj 1945 – den varede fra kl. 15.34 til 15.48, og der hørtes ingen skydning. Det blev den sidste. Af de mellemliggende er den 65. alarm speciel. Den varsledes den 31. december 1944 kl. 20.22 og varede til kl. 20.57. I rubrikken for bemærkninger står anført: »Enorm Skydning. Øl«. Det synes at være den eneste gang, der var servering i beskyttelsesrummet. Men så var det jo også nytårsaftnen.

Nogle få citater fra dagbogen vil give et indtryk af fars sindsstemning i disse første besættelsesår:

»9. Maj 1940. Stille Dag. En del Røde Kors-vogne kørte frem og tilbage fra Havnen. Man har i Morges tidligt begravet 37 Lig paa Kirkegaarden.

10. Maj 1940. Tidligt fik vi Meddelelse om, at Tyskland trods en Masse Sludder er gaaet ind i Holland, Belgien og Luxemburg. Hitler er graadig! Vi er blevet aflastet her,

der er ej saa mange Tyskere her mere, og Tropper er ej kommet til Afskibning, dog er Havnen smækfuld af Skibe, Smaakravl det meste af det; en Schnell-boot kom ind med et fint Skud tværs igennem, 3' over Vandlinien. Der skal Prop i Hullet. Der er almindelig Spænding i Luften. Man haaber, at vi er ved Begyndelsen til en endelig Opgørelse. Endnu har Italien ikke tonet Flag. Mussolini tæller paa Knapperne!

15. December 1940. Lokalt Nazimøde, 75 extra Betjente importeret. Frits Clausen skulde tale Kl. 3; Kl. 2 kom der 20 Nazibønderkarle i fuld Uniform ud af Toget, de kom expres ind i Salatfadet, der ventede uden for Stationen. Det gik let og bramfrit. Men Frits Clausen kom altsaa bare ikke. Der var ca. 50 Nazifolk og 25 Socialister til Mødet paa »Forsamlingsgaarden«. Politiet ordnede Sagerne fint: Nazifolk blev hapsset, naar de viste sig i Uniform. Og de blev bravt haanet af Publikum.

13. Maj 1941. Rudolf Hess luskede ud af Bageriet Tyskland i en Heinkel 110 og landede efter 1300 Km's Flyvning nær Glasgow og knak en Ankel. Nu er han Fange. Tyskerne er godt flove; de siger, han er tosset! Men han er svært glad for at være væk fra Nazi og Gestapo & Co. Det optager jo alles Sind. Er den raadden i Toppen dernede?

22. Juni 1941. Kl. 4.30 Morgen ryger de to Tyveknægte, Tyskere og Russere, i Totterne af hinanden, idet de slaar løs paa hinanden fra Petsamo til Sortehavet. Saa er vi jo inde paa noget af det rigtige! Det er altid hyggeligt at se to Gangsterbander decimere hinanden«.

Den 1. maj 1942 forlod jeg Frederikshavn for at aftjene min værnepligt.*) Lexa opholdt sig i København, og mor og far var således fra nu og til krigens afslutning »alene hjemme«. Sådan da.

Livet gik sin mere eller mindre vante gang i Frederikshavn resten af det år, men fra begyndelsen af 1943 og indtil besættelsens ophør den 5. maj 1945, var der godt med afbrydelser i den vante gang.

I de første måneder af 1943 kom der nemlig gang i det illegale rutearbejde, som fire frederikshavnske modstandsfolk med købmand A. Gylding Sabroe som leder, havde arbejdet på i mange måneder at få etableret; formålet med ruten var at kunne bringe folk, der var eftersøgt af det tyske – i visse tilfælde også danske – politi i sikkerhed i Sverige. Dette arbejde var så vanskeligt på den tid, fordi man ikke blot skulle undgå at vække mistanke hos tyskerne, men også hos det danske politi, der desværre i disse år samarbejdede så ihærdigt med tyskerne om at uskadeliggøre den danske modstandsbevægelse. Endelig var der også en blandet samling af landsforræddere – danske nazister og »stikkere«, der rapporterede til tyskerne – at tage sig i agt for.

På denne tid – i begyndelsen af 1943 – bankede det en aften på døren hjemme i Lodsgade 13, hvortil far og mor var flyttet i efteråret 1942; det var den ovenfor nævnte Gylding Sabroe, som iøvrigt var en god, gammel be-

---

*) Der var stadig danske soldater i Danmark indtil 29. august 1943, da tyskerne overfaldt, afvæbnede og internerede de fåtallige styrker, der fandtes rundt om i garnisonerne.

kendt af mor og far. Han fortalte, at han ventede en mand til Frederikshavn, der var eftersøgt af det danske politi for sabotage, og at denne mand skulle skjules nogle dage, til han kunne sendes ud af landet med den nye »rutebåd« – var det noget for far og mor? –

Det *var* noget.

Dermed var far og mor involveret i modstandsbevægelsen lige til besættelsens sidste dag. Efter at den første sabotør var vel afskibet nogle dage senere, gik der ikke så forfærdelig lang tid, før der igen blev banket på døren; denne gang gjaldt det en fransk kaptajn, der var flygtet fra fangenskab i Tyskland og nået frem til Jylland, hvor modstandsfolk havde taget sig af ham; nu stod han altså for tur til at blive sendt i sikkerhed med skipper »Volle« i rutebåden, den lille fiskerskøjte »Stanley«. Hvor meget kaptajnen havde fået lejlighed til at sige på sit modersmål under sin illegale færd op gennem Jylland kan man selvfølgelig ikke vide, men han var i hvert fald meget lykkelig for at få lejlighed til at tale fransk i Lodsgade 13.

Afsejlingerne var i starten hæmmet af mange forskellige faktorer, der skulle passe sammen, men i løbet af sommeren og efteråret 1943 kom der mere effektivitet i rutearbejdet – flere afsejlinger, og dermed også flere liggende gæster i Lodsgade 13. En broget skare af hædersmænd og -kvinder. En overlægefrue én dag – en jord- og betonarbejder den næste; en gang dukkede en – den gang meget kendt – kvindelig kommunist op, netop undsluppet fra internering i Horserød, og ellers var det iøvrigt folk fra alle samfundslag og professioner, eftersøgt for illegalt arbejde af enhver art. Hvem de pågældende i virkeligheden var, fik mor og far først rede på efter krigen – og iøvrigt kun et fåtal af dem.

Det mere effektive rutearbejde afspejlede den voksende, mere effektive modstandsbevægelse som helhed; det betød for mor og far bl. a., at der i strømmen af liggende gæster dukkede folk op, som ikke skulle sendes ud af landet, men have et sted at bo (og spise) mens de iøvrigt udførte deres forskelligartede arbejde i og omkring Frederikshavn. En hændelse i forbindelse med en gæst af sidstnævnte kategori kan berettes: den pågældende, som iøvrigt tidligere havde boet i Lodsgade, dukkede en aften op, medførende en middelstor kuffert, som han bad om at få opbevaret til næste dag, hvorefter han drog af igen. Kufferten blev skubbet ind under fars og mors senge. Mor har fortalt, at far efterhånden faldt i søvn – hun selv kunne ikke. De vidste begge, at kufferten var fyldt med tændsatser, lunte og sprængstof i tilstrækkelig mængde til en hel stribe sabotager. Kuffertens ejermand var en af de faldskærmsfolk, der fra England var kastet ned over Danmark for at bistå med organisering af sabotagen mod tyskerne.

Der skete meget i Lodsgade 13, allerede i sommeren 1943. En af mine gamle venner, Svend Marling, nu depotbestyrer i Skagen, har fortalt om,

hvorledes han nogle gange i løbet af sommeren 1943 befandt sig i dagligstuen i Lodsgade 13 – sammen med 4–5 andre – og fik instruktion af en faldskærmsmand i brug af våben og sprængstoffer. Far overværede hele foretagendet og mor serverede »kaffe« til alle sabotørerne.*)

Den læser, der ikke selv har oplevet besættelsestiden, vil næppe finde denne lille skildring af dagligdagen i Lodsgade 13 i krigens sidste år særlig dramatisk. Det *gik* jo også – til den bitre ende – uden dramatik. Men det bør vel nævnes, at tyskerne benyttede nøjagtig de samme brutale metoder i deres kamp mod frihedsbevægelsen i Danmark som i alle de andre lande, de nåede at undertrykke: mord – bortsprængning af hjem – tortur – henrettelser og koncentrationslejrene.

Det var nok en af skæbnens lykkelige tilfældigheder, der bevirkede, at far og mor kunne sidde hjemme i deres stue den 4. maj 1945 og høre det budskab, de havde ventet på i så mange – ofte angstfyldte – måneder. Dagbogen siger den 4. maj 1945:

»Tyskerne i Danmark har kapituleret. Hurra!«

I befrielsessommeren modtog far de afbildede skrivelser fra general Dwight D. Eisenhower, chef for de allierede hære i Europa og fra hans næstkommanderende, luftmarskal Sir Arthur Tedder, chef for Royal Air Force.

---

*) Svend Marling, frivillig fra vinterkrigen i Finland 1939–1940, – i 1943 faldskærmsorganisationens (SOE) kontakt i Skagen, forberedte under de omtalte instruktionsaftener i Lodsgade den første sabotageaktion, der fandt sted i Skagen: sænkning af det tyske skib »Norden«. Sabotagen blev gennemført den 23. august 1943. Cand. mag. Hans Kirchhoff, Udgiverselskabet for Danmarks nyeste historie, har skrevet om denne aktion i en bog om »Oprøret i Vendsyssel i sommeren 1943. Ref.: »Historie 1969«, udgivet af Jydsk Selskab for Historie, Aarhus.

The President
OF THE UNITED STATES OF AMERICA
has directed me to express to
Mr. EJNAR BORCH

*the gratitude and appreciation of the
American people for gallant service
in assisting the escape of Allied
soldiers from the enemy*

Dwight D. Eisenhower

DWIGHT D. EISENHOWER
General of the Army
Commanding General United States Forces European Theater

Amerikas forenede staters præsident har beordret mig til overfor hr. Ejnar Borch at give udtryk for det amerikanske folks taknemlighed og påskønnelse af modig indsats ved at hjælpe allierede soldater til at undslippe fra fjenden.

Dwight D. Eisenhower.

General af hæren.

Kommanderende General for amerikanske styrker på den europæiske krigsskueplads.

Dette certifikat er tildelt Ejnar Borch som et udtryk for taknemlighed og påskønnelse af den hjælp, som blev ydet søfolk, soldater og luftvåbenpersonel fra det britiske statssamfund, som satte dem i stand til at undslippe fra – eller undgå tilfangetagelse af – fjenden.

Arthur Tedder.

Chefluftmarskal.

Næstkommanderende for den allierede ekspeditionsstyrke.

This certificate is awarded to

Ejnar Borch

as a token of gratitude for and appreciation of the help given to the Sailors, Soldiers and Airmen of the British Commonwealth of Nations, which enabled them to escape from, or evade capture by the enemy.

Arthur Tedder

*Air Chief Marshal,
Deputy Supreme Commander,
Allied Expeditionary Force*

1959-1961

DE SIDSTE OPGAVER 1946 – 1957

Danmark var atter frit – og man blev hurtigt fri for at se de tyske soldater, der befandt sig i landet ved besættelsestidens ophør. De traskede som bekendt hjem til Tyskland ad landevejene – her fra landet som fra alle andre tidligere besatte lande, efter ordre fra den allierede overkommando. Det var et bedrøveligt syn – dog ikke uden oplivende momenter for den, der havde set dem ankomme med brask og bram den 9. april 1940.

Tilbage for befolkningen stod så at vende tilbage til normale forhold; for dem, der havde gennemlevet en længere periode i en tilstand af spænding og angst, var denne overgangstid ikke så let. Det tog tid for nerverne at falde til ro.

Og inden de kunne falde helt til ro, måtte der i hvert fald finde et opgør sted med det slæng af nazistiske med- og overløbere, der havde forbitret tilværelsen for så stor en del af befolkningen i så lang tid. Fra talerstole overalt i landet lød i befrielsestidens sommeren krav om afstraffelse og udrensning af nazistiske landsforrædere af alle kategorier. Far var med blandt dem, der lagde stemme til disse krav – både hvor det gjaldt de lokale forhold i Frederikshavn, og hvor det i appeller til regeringen gjaldt forholdene i landet generelt.

Der blev som bekendt gennemført et opgør. Men hvilket? Nogle af de værste mordere nåede heldigvis at blive henrettet, og en del af de øvrige landsforrædere nåede at blive idømt straffe (som de dog kun i ringe omfang kom til at afsone) inden nye regerings blødsødenhed eller manglende interesse for besættelsestidens forbrydelser satte bom for udrensningen. Efter fars mening nåede retfærdigheden i hvert fald ikke så langt, som den burde være nået.

Friheden indebar, at far nu kunne komme i gang med et arbejde, som havde været »frosset ned« under krigen. Kort før besættelsen var far blevet anmodet om at repræsentere »DANMARKS-SAMFUNDET« i Frederikshavn. Denne organisation har til formål at skænke dannebrogspaner og flag til foreninger og personer, som indstilles hertil af den lokale repræsentant. Far var stærkt engageret i dette arbejde i en årrække, og fik uddelt mange paner til foreninger i Frederikshavn-området samt i hvert fald 2 flag til personer, som far skønnede havde præsteret exceptionelle ting under besættelsen. Den ene havde skrevet digte. Den anden havde saboteret.

Fars holdning til nationale symboler – specielt flaget – gjorde ham særdeles kompetent til at beskæftige sig med »Danmarks-Samfundet«s aktiviteter. Og når en fane skulle afleveres, skete det altid med en præcis og smuk gennemførelse af det ceremoniel, der er foreskrevet for sådanne lejligheder: taler for kongen, for flaget (det var altid far, der holdt denne tale) og for

den pågældende forening; efter hver tale blev et søm slået i fanestangen; der var sang, ofte også musik eller andre indslag, som alt i alt bevirkede, at faneoverrækkelsen kom til at stå for de deltagende som en festlig begivenhed i foreningens liv.

1947: Uddeling af dannebrogspaner for
»Danmarks-Samfundet«
på flagets fødselsdag, 15. juni.

Som bekendt sælges stadig de små flag på Valdemarsdag, den 15. juni; det er fra dette mærkesalg, »Danmarks-Samfundet« får de fleste af sine midler. Far fik – for yderligere at markere flagets fødselsdag – gennemført årlige flagparader med gudstjeneste i Frederikshavns kirke den 15. juni.

Forsvarssagen var også et »hjerdebarn«, og denne interesse kom gennem årene til udtryk på mange måder.

»Det konservative Folkeparti«s positive politik på dette felt var utvivlsomt en forudsætning for, at far valgte – og hele sit liv holdt fast ved – dette parti. Havde partiet vaklet, havde far nok forladt det.

Far var i ledelsen af »Kystartilleriforeningen for Nordjylland« og var, både under og efter besættelsen, ofte taler ved de forskellige »bakker«s (afdelingens) arrangementer.

Også »FORSVARSRØDRENE« var far engageret i. Her fik far gennemført en speciel – og specielt festlig – optagelsesprocedure for nye medlemmer.

Et nyt felt med tilknytning til forsvaret tog far op efter besættelsen: soldaterhjemarbejde. I mere end 10 år beskæftigede far sig dagligt med dette spørgsmål, og som altid, men specielt her, i så høj grad bistået af mor.

Med tyskerne vel ude af landet begyndte arbejdet med genopbygningen af de danske værn, hær og flåde og luftvåben, og i Frederikshavn blev der anlagt en flådehavn, hvilket gav byen ny status som garnisonsby. Det indkaldte mandskab havde ikke mange steder at gå hen, når skibene lå i havn, så der var i høj grad brug for et soldaterhjem, som det findes i alle andre danske garnisonsbyer.

Far udkastede ideen til – og påtog sig arbejdet med etablering af – en marinestue i Frederikshavn under foreningen »DANNEVIRKE«. Han var over

60 år gammel, da han kastede sig ud i denne nye opgave – kun bistået af mor.

Der blev skaffet en lokal medlems-støttekreds, og støtte fra myndigheder og firmaer til indretning af lokaler og anskaffelse af udstyr, og den 2. august 1945 kunne far byde velkommen til indvielse af marinestuen. Som nævnt fortsatte far som administrator og daglig tilsynsførende i mere end 10 år – lige til sin afrejse fra byen. Marinestuen – og fars og mors portrætter – figurerer i »Dannevirke«s jubilæumsskrift fra 1956.

Og sidst i forbindelse med forsvaret, men ikke mindst væsentligt, skal nævnes, at far var hjemmeværnsmand. Det ville have lignet far dårligt at ønske en indsats af andre, som han ikke selv var villig til at yde. Han meldte sig til hjemmeværnet, da det blev etableret i 1949, og endnu da han havde rundet de 70 var han aktivt medlem og deltog i både møder, øvelser og skydninger.

Sluttelig skal nævnes i denne redegørelse for de vigtigste af fars gøremål, at far var kommunalrevisor i Frederikshavn. Han startede som sådan før krigen, og havde stadig dette arbejde både under og efter besættelsen til et stykke ind i 50'erne, altså i ca. 20 år. Man kan undre sig over, at tid og kræfter slog til.

★

Far sluttede sit arbejde på skibsværftet i Frederikshavn i 1954, da han fyldte 70 år. Helbredet var da begyndt at vakle lidt, både hos mor og far, og i 1956 blev det besluttet, at de skulle flytte til København, hvor både min søster og jeg boede. Jeg var på det tidspunkt ungarl, og flyttede sammen med mor og far i en lejlighed i Søborg, men det var kun kort tid vi fik lov at være sammen alle 3. Far døde den 2. december 1957 på Gentofte Amts Sygehus og blev begravet på Mariebjerg kirkegård i Gentofte. Ved begravelsen var fars kiste svøbt i det Dannebrog, han havde elsket så højt, og flaget blev ikke fjernet fra kisten under brændingen. Støvet fra det blev blandet med fars aske. Jeg tror far havde sat pris herpå, hvis han havde vidst det.

»Så skal vi da ikke længere møde Borchs milde blik«, skrev en af mors slægtninge.

Øjnene er sjælens spejl. Fars blik *var* mildt – næsten altid. Gudskelov.

Næsten altid – altså ikke under alle forhold.

Gudskelov.

70 år – stadig hjemmeværnsmand.

»Frederikshavns Avis« bragte nedenstående nekrolog over far den 2. december 1957:

Inspektør Einar Borch død

Inspektør Einar Borch er i nat afgået ved døden, knap 74 år gammel. Han ville den 11. januar være fyldt de 74 år. For nogen tid siden rejste Borch og hans hustru til Gentofte, hvor de boede sammen med deres søn, Ole Borch, og i nærheden af deres datter.

Det var ægteparret en stor overvindelse at skulle forlade Frederikshavn, hvor de havde mange venner og på mange områder taget så livligt del i byens liv, at de følte sig nært knyttet til den, men ønsket om at være børnene nærmere vejede dog tungest til.

Einar Borch havde i de sidste dage været noget svagelig, men døden i nat kom alligevel brat og uventet.

Einar Borch vil ikke alene blive savnet blandt sine nærmeste, han efterlader også mange minder fra opholdet i Frederikshavn. Borch hørte jo aldrig til de stille i landet. Han havde en overbevisning at kæmpe for, og den gik han ind for med fuld musik. Når han syntes, at der tiltrængtes et borgerligt ord, var han ikke den mand, der ville brænde inde med det. Ud skulle det, om det så var nok så ilde hørt, og det skulle siges, så det ikke bagefter kunne misforstås.

Med et sådant temperament vinder man ellers sjældent venner. Men det kunne Borch alligevel. Han kunne nemlig også selv tage kritik, og i en diskussion tog han med godt humør alt, hvad der fulgte med. Han var en ivrig debattør, rap i replikken, i stand til at forme et kort, sarkastisk svar og med en evne til at ramme det centrale i et problem.

Einar Borch var ivrig konservativ, altid klar til at bryde en lanse for sin overbevisning, skarp i replikken og hård i kritik. Som kommunal revisor igennem en årrække var han kendt og frygtet for sine bemærkninger til regnskabet. Han tog sin opgave på dette område meget alvorligt.

På værftet, hvor han havde ansættelse i en årrække, nød han stor popularitet såvel blandt arbejdere som funktionærerne. Man vidste, at man kunne stole på ham, og hans mening om tingene behøvede man aldrig at være i tvivl om.

Som formand for den lokale afdeling af »Den personlige Friheds Værn« tog han ofte en tårn med afholdsfolkene, og også her gik det livligt til, når Borch var på talerstolen. I en del år var han den stedlige repræsentant for Danmarkssamfundet og forestod uddeelingen af flag til de forskellige organisationer, ligesom han udførte et stort arbejde for soldaterhjemmene.

MOR

Biografierne i denne bog omhandler i første række de direkte efterkommere af familiens 8. slægtsled, og mor har derfor stort set kun figureret sporadisk som den, far giftede sig med og iøvrigt levede livet med. Nogle linjer om mor skal derfor føjes til.

Kvinderne i dette århundredes første halvdel henlevede vel i højere grad deres liv i relativ ubemærkethed som hustruer og mødre, end kvinder gør det nu om dage. Mor var i hvert fald i første række hustru og mor, og formåede at udfylde disse roller igennem et langt liv uden at føle den psykiske belastning herved, som denne epokes kvinder så ofte føler sig tynget af. Hun sørgede for, at hjem og børn blev passet, når far var ude, hvad han jo ganske ofte var, og hun sørgede også for at far blev passet, når han var hjemme.

»Skaarupgaard« omkring århundredskiftet.

Dette sidste var ikke altid noget let job. Som nævnt betød det f. eks. hver dag i 17 år diætmad til far.

Mor fik en god start i livet. Hun blev født den 27. februar 1888 på en stor gård, »Skaarupgaard«, ca. 7 km fra Frederikshavn; andre medlemmer af slægten ejede andre store gårde i nabolaget, og der var megen samkvem og aktiviteter i disse familiecirkler omkring århundredskiftet.

Mor blev uddannet i husførelse – det var på gården »Stensbæk« i Vendsyssel, og blev også sendt til England for dels at få lært engelsk, dels at få udvidet sin horisont. Begge dele lykkedes i rigt mål – og samtidig fattede mor en umådelig kærlighed til alt engelsk – en kærlighed og interesse, der holdt sig til mors sidste dag.

Selv om mors tid i Rusland blev relativt kort, og den sidste del af den domineredes af forfærdende begivenheder og oplevelser, tænkte mor dog tilbage på den tid med megen glæde. Det var jo i hvert fald en tid med oplevel-

ser, og dette, at have haft disse oplevelser fælles, har måske medvirket til, at fars senere mange gøremål også blev fællesforetagender, hvor dette var muligt.

Når far var aktiv i »Det konservative Folkeparti«, – ja, så var det naturligt for mor også at være det; mor gik i mange år rundt med en liste og samlede penge ind til konservativ valgation.

I »Den personlige Friheds Værn« var mor kasserer de 30 af de 35 år, far var formand. I marinestuen i Frederikshavn var mor involveret i arbejdet på linie med far, og under besættelsen tog mor sin gode del af både risiko, bekymringer og ikke mindst arbejde på sig. Det var jo mor, der stod for forplejningen af alle gæsterne, og det var nok ikke altid let at få enderne til at mødes. Husholdningspengene steg ikke i takt med gæsternes antal. Rationeringsmærker var ikke lige det, de illegale tænkte mest på, hvad man ikke kan brejde dem, og hvad mor da heller ikke gjorde.

Far var klar over, at han havde en uforlignelig støtte i mor, og lagde aldrig skjul herpå. En kvindelig slægtning kom en gang på besøg, og sagde med en noget pylret stemmeføring ved ankomsten: »Goddag Ejnar, hvordan har du det?« »Det ved jeg sgu ikke, det kan du spørge min kone om«, svarede far, og der var nok mere end fars velkendte, friske facon i svaret – en erkendelse af, at mor tog sig af sin gode del af familiens anliggender.

Mor var flittig – og sparsommelig ud over al rimelighed, bedømt med vor tids målestok. Den havde mor til gengæld ikke meget til overs for. Hun ved-

Op mod de 80 – altid i aktivitet og lige ung af sind.

blev at have en fornemmelse af, at det, der var dyder i gamle dage, var bedre end det, den moderne tid har at tilbyde som erstatning for de gamle dyder.

Efter fars død flyttede mor til en lejlighed på 1. sal i en villa, jeg erhvervede, da jeg blev gift. Her boede mor i 12 år – 12 relativt lykkelige år, hvor hun var nær sine nærmeste og i daglig kontakt med de børnebørn, der voksede op, både hos Lexa og mig.

Endnu ved sin 80 års fødselsdag var mor ved udmærket helbred, passede sig selv og sin lejlighed og sin have, spillede l'hombre, fulgte med i alt, læste 4 aviser hver dag – nød sin rolige tilværelse.

83 år gammel fik hun de første varsler om en mavelidelse, som viste sig at være kræft, og hun døde kort efter at være fyldt 84 år.

Mange har betroet mig, at de beundrede mor – af mange forskellige grunde; og jo ældre mor blev, des mere måtte de beundre hende. Som de fleste, fik hun lejlighed til at opleve både lyse og mørke tider og savn, men hun formåede at affinde sig med sin skæbne under alle livets forhold – ingen har i hvert fald hørt mor beklage sig, når tiderne var barske.

Og i sine sidste år formåede mor at praktisere den vanskelige kunst at ældes med ynde og værdighed.

Mor døde den 24. marts 1972; hendes urne er gravsat ved siden af fars på Mariebjerg kirkegård i Gentofte.

Ole Worm Borch.

Anders Faurschou Borch

5. juni 1886 – 2. januar 1940

»Den 5. Juni 1886 blev lille Anders Faurschou Borch født«.

»Den 6. Maj 1908 blev Anders Faurschou Borch udlært som Drejersvend«.

»Efter i 16 Aar at have arbejdet som Gravør på Randers Sølvvarefabrik etablerede min Søn, Anders Faurschou Borch, sig som Gravør, Vestergade 10, Randers, den 18. August 1928«.

»Den 2. Januar 1940 døde min kære Søn, Anders Faurschou Borch. Begravedes paa Østre Kirkegaard i Randers den 7. Januar«.

Ovenstående fire notater vedrørende Anders Faurschou Borch er nedfældet i en lille erindringsbog, som skovrider Peter Gottlieb Kock Borchs anden hustru, Emilie Jensine (f. Faurschou) førte fra sit bryllup til sin død.

Bag disse fire lakoniske meddelelser gemmer sig et livsløb, hvis første periode – barndom og ungdom – var præget af nok så dystre overtoner, men hvor tiden som voksen dog, som årene gik, gled ind i akceptable baner.

Anders havde fra fødslen en fejl i rygbygningen. Han var svagelig, – lå som lille længe til sengs, plaget af mange sygdomme, som også berøvede ham evnen til at høre og tale. Der blev gjort hvad gøres kunne for at hjælpe Anders – bl. a. blev en specialuddannet lærerinde engageret – en frøken Agnes

Faur med sin lærerinde, frøken Agnes von Kohl.

von Kohl, som var både dygtig og streng. Hun underviste Anders to timer hver dag, og han nåede efterhånden frem til at kunne kommunikere med sine nærmeste gennem mundbevægelse. Hans mor og de tre halvsøskende, Charita, Frederikke og Ejnar lærte også mundbevægelse. Faderen derimod lærte aldrig at tale med sin dreng; det store overskæg han bar – efter den tids skik – forhindrede mundaflæsning. Skulle noget meddeles fra far til søn, måtte moderen eller en af de tre halvsøskende tilkaldes. –

Anders som 25 årig.

Naturen kompenserer som bekendt ofte et handicap på ét område med ekstraordinære evner og færdigheder på andre. Hos Anders var det evnen til at bruge hænderne, der først manifesterede sig – senere kom hertil en synsevne, der lå betragteligt over det normale. Han blev sat i lære – og var i 1908 udlært – som drejer, men dette arbejde viste sig at være for hårdt for hans fysik, og han gik over i gravørfaget, hvor hans skarpe syn kom ham til gode. Han etablerede sig i 1928 i Randers, hvortil forældrene var flyttet, og hvor han nu, efter faderens død boede sammen med sin mor.

Dette at være blevet selvstændig, betød umådeligt meget for Anders. Hans mor hjalp ham med forretningen, passede telefon etc. – et bybud sørgede for kommunikation med kunderne, og Anders fik lov til at opleve en række år – 12 ialt – som var blide. Det er kun fra denne periode, jeg har personlige erindringer om min onkel. De er overordentlig positive. Vi sås med jævne mellemrum i Randers eller hjemme i Frederikshavn. Han virkede rolig og harmonisk i sindet – og havde let ved at smile. Han havde på dette tidspunkt lært at tale ganske udmærket, og ved skakbrædtet havde vi god kontakt med hinanden. Han var stadig døv, og havde naturligtvis lettest ved at konversere med far, men havde dog også en forbløffende evne til at forstå mig.

Onkel Faur, som vi altid kaldte ham, havde mange interesser. Han var en årrække formand for de døvstummes sammenslutning i Randers, og var iøvrigt umådeligt interesseret i det liv, der udfoldede sig omkring ham. Der går fraspagn om den grundighed, hvormed han studerede »Randers Amts Avis« hver aften. Trods sit handicap, som i en vis udstrækning afskar ham fra et normalt liv, virkede han aldrig selvmedlidende. Han formåede at acceptere sin skæbne her i livet – og leve i fred med sig selv.

Ole Worm Borch.

Ulrik Sophus Borchs børn

	<i>Side</i>
Aage Borch	295
Frederik Borch	299
Svend Borch	305
Signe Borch	313
Oluf Worm Borch	321
Gerda Borch	323

INTRODUKTION

Ulrik Sophus Borchs børn:

Da Gunnar Borch som student havde aflagt et besøg hos sin onkel Sophus i Næstelsø præstegård, skrev han til sin far i et brev af 19. maj 1898:

»De var naturligvis saa elskværdige som altid; det er dog en aldeles forbausende Livlighed, Onkel er i Besiddelse af, og den findes jo hos Børnene i Form af en ustandselig Sludder . . .«

Det har gjort indtryk på fætteren, for han kommer tilbage til det i en sang »Landlyst« den 14. juli 1914, hvor et af versene lyder således:

Onkel Niels han *kan* dog tie
– Tænk, en Borch, som tie kan!
Det er mer end man kan si'e
om den gæve Præstemand!
Og som han er Bør-ne-ne,
»Faa'r si' Baa'n ka' kjendes ve'!«

Der var virkelig, forekommer det, en temperamentsforskel på Sophus og de øvrige Skjern-drenge, og den slog igennem også i næste generation.

Der var et usædvanligt sammenhold i børneflokken fra Næstelsø, og glæ-

Næstelsø præstegård 1916. Fra venstre: Svend, Aage, Oluf og Fredrik spiller ludo.

den ved at være sammen var stor; men der var ét problem: De ville allesammen gerne tale, og ingen havde rigtig tid til at høre, hvad de andre sagde. Desuden havde de mange specielle udtryk, der refererede til hændelser i hjemmet, så det kunne nok være lidt vanskeligt for udenforstående at følge med.

I én henseende var de dog tilbagestående: De giftede sig sent – og 3 af sønnernes ægteskaber var da også barnløse. Som det allerede er forudset i nævnte sang, hvor et andet af versene lyder således:

AAGE skriver Folkets Synder,
SIGNE driver Sygdom væk,
SVEND han synger kønt for Bønder,
FREDRIK fæstner deres Træk!
– Flinke børn, men – næste Skud,
hvor skal de vel skyde ud?

Om det har været med i fætterens overvejelser, da han giftede sig med Signe, får stå hen! –

Hjalmar Borch.

Aage Borch

3. oktober 1873 – 5. november 1950.

Ældst i flokken var Aage, som fødtes 3. oktober 1873 i Grenå. Han kom efter sin konfirmation til Randlev, hvor hans farbror Christen var præst, og her boede han i præstegården og gik i realskole i Odder.

Lilly Borch, f. Monberg.

Aage Borch.

Da han havde taget real- eller præliminæreksamen, kom han hjem og blev ansat som journalistelev ved den konservative »Næstved Avis«. Senere kom han til Odense og blev ansat ved Fyens Stiftstidende, hvor han endte som redaktionssekretær og blev ved at arbejde til sin død.

Han blev 17. oktober 1924 gift med Lilly Monberg, datter af arkitekt Monberg, Odense. Hun var født 17. oktober 1895, var i mange år telegrafist og døde i 1966.

Aage døde den 5. november 1950, og den 6. november kunne man læse hans nekrolog i Fyens Stiftstidende. Da den er meget fyldig og oplysende, gengives den her in extenso:

»Fyens Stiftstidende har mistet sin ældste medarbejder i redaktionen. Redaktionssekretær Aage Borch er i aftes afgået ved døden, 77 år gammel.

Det er en usædvanlig lang livsgerning, der hermed er afsluttet. Fra hans ansættelse ved bladet i 1894 og indtil sygdom for nogle måneder siden tvang ham bort fra hans skrivebord på redaktionen, havde han uden afbrydelse tjent sit blad med levende og aldrig svækket interesse. I det sidste års tid var helbredet ikke godt, men det faldt ham svært at lægge op og unde sig en velfortjent hvile. Han følte sig aldrig vel, når han ikke daglig kunne indtage sin plads på redaktionen. Pligtopfyldelse og troskab har præget hele hans færd.

Aage Borch havde haft den lykke at leve og virke med i en rig udviklingsperiode inden for pressen. Det var interessant og morsomt at høre ham fortælle om livet i halvfemserne på bladene i Odense. Han var en god fortæller, og hans hukommelse selv i hans ældre år var fænomenal. Han havde ikke blot et utal af politiske anekdoter fra et halvt århundrede i hovedet, men navne på forlængst glemte optrædende på den politiske arena og stemmetal, præcise tal fra lange rækker af rigsdags- og byrådsvalg. Han var et levende politisk leksikon. Skade, at Aage Borch aldrig skrev sine erindringer; han manglede ikke opfordringer hertil.

Politik var redaktionssekretær Borchs altoverskyggende interesse; han levede i politik, navnlig efter at han i 1917 havde overtaget hvervet som redaktionssekretær. Og denne interesse bevarede han livet ud. Selv under hans sidste korte besøg på redaktionen kunne han gå rundt på kontorerne og spørge efter nyt, hvilket for Borch altid var politisk nyt. Særligt nærliggende for ham var naturligvis det politiske arbejde i de fynske kredse, som han havde fulgt gennem så mange år; der måtte helst intet undgå hans opmærksomhed, ingen betydende politisk udtalelse og ingen mere eller mindre bemærkelsesværdig kandidatopstilling. Det går ikke hans ære for nær at sige, at han ingenlunde var nogen ukritisk iagttager.

Gennem årene som politisk medarbejder ved bladet kom Aage Borch til at stå i nær kontakt med adskillige politikere, men navnlig til Christmas Møller var han fra dennes helt unge år knyttet med stærke, venskabelige bånd. Den tillid, han fra første færd havde vist Christmas Møller, og som var urokkelig gennem årene, glemte denne ham aldrig. Borch var en af de første, der så, hvad Christmas Møller var værd.

Blandt Aage Borchs særlige opgaver var det også i mange år at passe det kommunalpolitiske stof. Han var ikke oplært med de fede overskrifter, som han langtfra yndede, og selve hans referater kunne måske virke noget nøgterne, men det stod klippefast, hvad Borch havde skrevet. På dette som på andre områder udførte han et solidt og dygtigt arbejde, som bladet kunne være tjent med.

Aage Borch havde megen samfundsfølelse, og han kunne ofte udvise et rask initiativ. Det bør nævnes, fordi det dengang blev så lidet bemærket uadtil og så hurtigt glemt, at da en stor del af Nordjyllands magre jorder for en del år siden var særlig hårdt ramt af sandflugt, fik Borch gennem sit blad og med dettes bistand rejst en hjælpeaktion, der indbragte et stort beløb til de skadelidte. Også ved sådanne lejligheder sparede Borch aldrig sig selv, men tog personlig del i indsamlingen.

For redaktionssekretær Borch var arbejdet på bladet hans et og alt. Han tragtede absolut ikke efter og undgik også længe foreningshvervene. I nogle år måtte han dog påtage sig hvervet som formand for den konservative vælforening i Odense, og så gik han også med stor energi ind i arbejdet.

I fagfællers kreds var Borch både afholdt og respekteret, i de ældre år som en af dansk provinspresses fine gamle mænd, og ved journalistfesterne, hvor han sjældent svigtede, navnlig når der var udsigt til en hyggelig l'hombre, var han den muntre og joviale kollega, som alle, både yngre og ældre, gerne flokkedes om. Det var også et udtryk for højagtelse, når Borch ved journalistforeningernes sammenkomster var den selvskrevne dirigent.

I sine yngre år var Borch medlem af Odense Journalistforenings bestyrelse, og han bevarede altid en stor interesse for foreningen, hvilket for få år siden gav sig et smukt udslag derved, at han udarbejdede foreningens historie.

Aage Borch var født i Grenå den 3. oktober 1873 som søn af pastor U. S. Borch. Efter præliminæreksamen og et kursus i København begyndte han 21

Sognepræst Sophus Borch mellem sønnerne Aage (t. v.) og Fredrik (t. h.).

år gammel den gerning ved Fyens Stiftstidende, som skulle strække sig over 56 år.

Skønt han var jøde af fødsel, fandt han sig hurtigt til rette med fynboerne både i by og på land. Han vandt sig et utal af venner og var en velset gæst, navnlig i mange gamle konservative hjem på landet, hvor man nu vil savne hans besøg.

Aage Borch var vel i sin ydre optræden ikke så lidt af den gamle skole; han kunne virke reserveret, hvad der undertiden forvirrede folk; men i virkeligheden var han venligheden selv. Det var altid udbytterigt at tale med Borch. Han kunne afvekslende være munter og sarkastisk, men altid frisk og levende, og iøvrigt var han også behagelig fordomsfri. Han kunne tale med alle mennesker, sætte sig ind i deres synspunkter, og han var langt fra uden social og medmenneskelig forståelse.

Glemmes skal heller ikke hans hjertelighed over for alle, som han i den store bladvirksomhed var knyttet til, og sidst, men ikke mindst hans trofasthed og loyalitet over for bladet, dets skiftende ledelse gennem et halvt århundrede og familien Dreyer, i hvis tjeneste han havde stået gennem fire generationer.

Uden tvivl var Aage Borch en lykkelig mand i sin gerning. Havde han haft skuffelser, og hvem kan undgå det, så bar han dem i hvert fald uden at kny. Han var en rank og helstøbt personlighed og en mand, der udfyldte sin plads i livet.

Sammen med sin hustru, fru Lilly Borch, født Monberg, levede han et smukt familieliv«.

Karen Carlsen, født Borch.

Fredrik Borch

19. marts 1875 – 20. februar 1962.

Jo, det er rigtigt, at navnet staves sådan! Det gjorde onkel Fredrik altid selv, og grunden var, at bedstefar på dåbsattesten for sin næstældste søn – med eller mod sin vilje – havde udeladt et e.

Fredrik var en rask dreng, og trods det at han allerede som barn fik en hofteskade og blev halt, ville han endelig være sømand. Bedstefar gav efter og lod ham få lov til at blive elev på »Georg Stage«, og han klarede sig godt nok; men kaptajnen frarådede ham dog meget at fortsætte ad sømandsvejen, idet han mente, det ville blive for strengt for ham.

Så kom han i lære som fotograf, først i Vordingborg, senere i Næstved, og da han var færdiguddannet, var han en tid i Vejle, hvor han vistnok fandt sin kæreste Ingrid Madsen, datter af provst Madsen i Hasle ved Århus. Hun var født 17. december 1874 og var også fotografuddannet, og de giftede sig den 21. maj 1901 og flyttede til Århus, hvor de først var ansat hos en fotograf, inden de åbnede deres eget atelier på Clemensbro nær Domkirken. Gennem deres 40 år lange ægteskab hjalp de hinanden med arbejdet. Hun døde 15. november 1941.

Onkel Fredrik blev ved at interessere sig for skibe og gik dagligt ned til havnen for at »inspicere«, hvilke skibe der var lagt til kaj siden sidst. Han og tante Ingrid havde hver sommer sæsonkort til turistbådene, som sejlede fra havnen dels til Mols og dels langs kysten sydpå til Ørnereden og Moesgård.

De læste også meget, og onkel Fredrik læste især om andre lande og havde en glimrende hukommelse, f. eks. havde han lært sig navnene på alle staterne i U. S. A. udenad og kunne remse dem op i en vældig fart.

Fredrik som elev på »Georg Stage«.

Onkel Fredrik fotograferede i dagslys, men han måtte i de senere år anskaffe sig et par kraftige elektriske »sole« for at følge lidt med tiden. Han holdt sig til portrætfotografering. Han siger i et interview: »Jeg føler, at

Aage, Signe og Fredrik 1907.

jeg på en mærkelig måde næsten er i familie med de mennesker, der er blevet fotograferet hos mig. Jo, for de kommer jo altid ved de betydningsfulde begivenheder i deres liv«. Hvert år fotograferede han alle de unge piger på Testrup Højskole enkeltvis og satte derefter billederne sammen til et stort billede. Det var et kæmpearbejde.

Onkel Fredrik havde 40.000 negativer i sit arkiv. Disse og hans apparater med nakkeholdere, som var nødvendig, når kunden skulle sidde i længere tid ved eksponering (dog ikke brugt i de senere år) og alt andet fotografisk udstyr blev overtaget af Aarhus Købstadsmuseum i Den gamle By.

Onkel Fredrik har taget mange dejlige billeder. Det bedste, synes jeg, er nok dobbeltportrættet af hans far og mor. Han fotograferede også hjemmet i Næstelø før farfar flyttede derfra i 1921. Disse billeder opbevares på National-

museet, for som museumsinspektør D. Yde Andersen siger: »Interiør af en præstegård var der jo ingen præst, der ellers kunne have haft råd til at få fotograferet«.

I anledning af sin 80 års fødselsdag blev onkel Fredrik interviewet til Jyllands-Posten (2. marts 1955), bl. a. om sit syn på mennesker og tiden og derfra citeres følgende:

» – Jo, jeg forstår, hvor De efterhånden vil have mig hen. De vil høre, om mennesker – bedømt efter mit skøn – har forandret sig gennem det sidste par generationer.

Næsten alting omkring os har ændret sig, men glæden over billeder er den samme som for 50–60 år siden. Glæden over billeder af dem, man holder af.

Forfængeligheden har heller ikke ændret sig. Når mine kunder står og

Oluf, Fredrik og Svend Borch.

netter sig inden fotograferingen, siger de: »Ja, vi kan jo ikke blive kønnere, end vi er«.

Men de håber allesammen, at jeg vil gøre dem bare en lille smule kønnere. Sådant har det altid været. I gamle dage brugte vi den meget kraftige retouche. Det var de glatte ansigters tid, mens det nu nok så meget er øjnenes liv, man som fotograf stræber efter at få frem.

– For resten har jeg gennem mange år interesseret mig for menneskers øjne. Jeg har lagt mærke til, at blikket er blevet anderledes. Mere uroligt og hastigt skiftende. Byfolk har fået øjne som dyr. Hurtige, årvågne. Snart her, snart der. Hele tiden er de på vagt, disse øjne. På vagt mod hurtig trafik. På vagt i kampen for tilværelsen.

Kun når der engang imellem kommer ungdom, der er vokset op under rolige landsbyforhold, ser jeg igen – særlig hos de unge piger – disse drømmende øjne, som jeg så i min ungdom.

Hver gang føler jeg det som en lykke igennem mig. Disse rolige øjne, denne stærke mildhed.

Kender De reproduktionen af billedet »De sønderjydske Piger«? Det hang for år tilbage i næsten ethvert landbohjem. Mange steder findes det vel

endnu. Neden under er verslinien: »De vog dem, vi grov dem en grav i vor have«.

Da jeg var ung medhjælper i Svendborg, havde jeg lejlighed til at fotografere den ene af de sønderjydske piger. Hun var dengang en ældre dame, men hun havde stadig det smukke, rolige blik, som vi kender fra det berømte billede. Jeg kan huske, at jeg allerede dengang tænkte på, hvor smukt fotografen så mange år tidligere havde fået dette udtryk frem, og hvor gerne jeg selv ville stræbe efter at gengive noget lignende.

Fredrik Borch.

Ingrid Borch, f. Madsen.

1926.

Men for hovedparten af nutidens ungdom siger jeg: hvor er det godt, at vi har fået de hurtige linser, for de unge kan ikke sidde stille.

– – Har de snart nok til historien, De er kommet for? Det håber jeg, for der er ikke meget mere at fortælle. Jeg har levet så roligt og stille. Mennesker har altid været så venlige imod mig.

De fleste andre har haft deres kampe at stå igennem. Kampe om position og indflydelse. Eller mod intriger. Endda kamp mod direkte ondskab. Man læser i hvert fald om så meget af den slags. Men selv er jeg blevet skånet.

Jeg talte engang med min svoger om det. »Nå, ja«, sagde han, »men du har nu også altid været så skikkelig«.

Det lød måske ikke som en ubetinget ros, men han mente det godt nok, og jeg har selv befundet mig godt ved at leve i det stille.

Min forretning bliver jeg ved med at passe, så længe jeg kan. Hvorfor skulle jeg dog holde op, når jeg føler mig glad ved arbejdet? Der er så få atelier-fotografer tilbage. Da jeg begyndte i Århus, var vi 22. Siden er byen vokset til mere end det dobbelte, kunstigt lys nede i stue-etagerne. Lige ind fra gaden, det er jo tidens løsen.

Men jeg bliver ved, som jeg har lært – her oppe under taget«. – –

Onkel Fredrik tog adræt alle de mange trapper op til femte sal, – det regnede han for ingenting.

I 1960, på sin 85 års dag, blev han hædret af de danske fotografer. Han hævdede, at fotografiet aldrig lyver. »Det er et spejlbillede af mennesket. Det kan falde uheldigt ud, men lyve, – nej, det gør det ikke«.

Endnu i 1961 var onkel Fredrik aktiv; men sidst på året kunne man læse i bladene, at »Danmarks ældste fotograf har lagt op«. »Han gav folk baggrund«, lyder overskriften på en illustreret mindeartikel i »Aktuelt« den 5. december 1961. Men da lå onkel Fredrik på sygeafdelingen på De gamles Hjem i Århus, og her døde han den 20. februar 1962.

Han var – som Berlingske Tidende skrev – »et livsglad og kundskabsrigt menneske«.

Onkel Fredrik og tante Ingrid ligger begge begravet på Vestre kirkegård i Århus.

Karen Carlsen, f. Borch.

Svend Borch

23. oktober 1881 – 17. september 1961

Som den sjette i rækken fødtes far den 23. oktober 1881 i Adslev præstegård, en mil nord for Skanderborg, på sin farfars fødselsdag. Noget af det første, far husker, var hans farbror Peters bryllup med hans moster Emilie, 10. august 1885. Far var bange for, at hans far ved håndspåleggelsen skulle tage sløret af moster. Den store kranselage fra Århus med sukkerenglen øverst imponerede ham kolossalt.

Fra 1888 havde far sit hjem i Næstelsø præstegård, beliggende i en smuk og frodig egn, ca. 6 kilometer øst for Næstved. Han kom dertil højt på toppen af flyttelæsset efter at have sejlet om natten med sin far, broder Fredrik og hunden Pollux. Far og de tre yngre søskende blev undervist af deres far. Ingen af dem har nogensinde gået i en rigtig skole. Deres far var en ivrig og også, i visse fag, en dygtig lærer, men tålmodighedens gave var ham nægtet. Et fag som engelsk var aldeles ikke nødvendigt, – det var et »kræmmer-sprog«. Til dansk havde de dog lærer Petersen, der var grundig og skikkelig. Forældrene tog sig meget af børnene. Deres mor kunne spille alt fra bladet, og hun sang med en klokkeren sopran. Hun lyttede og lyttede om ikke et af børnene skulle have arvet hendes musikalske evner, men forgæves. Men sunget blev der fra vaudeviller og Danmarks Melodibog. Deres far læste op, især af Holbergs og Hostrups komedier. De lange vinteraftener kunne blandt andet gå med at binde børster, – én bruges som skobørste den dag i dag.

Børnene havde deres egen måde at afreagere på dengang. Ingen kunne lide klipfisk, men spises skulle den. Så gik man over i rullestuen og skrev med stor skrift på væggen: »Sure Klipfisk«. Rullen brød man sig heller ikke om, for den var tung at trække, så derfor kom der til at stå: »Dit Skrummel«.

Den 4. oktober 1896 blev far konfirmeret i annekskirken i Mogenstrup, og 1. november blev han sat i gartnerlære på Skaføgård, som excellencen Estrup, den tidligere konseilspræsident, ejede. Man levede godt der: gartneren og far, skytten og tjeneren, husjomfruen og kammerjomfruen spiste sammen. Man prøvede at udfritte tjeneren om excellencen, men hans mund var lukket. Far fik en dag lov at se den frakke, Estrup bar, da attentatet blev begået. Far var som sine søstre en flittig brevsriver, og allerede den 4. november skrev han: »Jeg bliver kaldt på kl. 6½, drikker the kl. 7, frokost kl. 8 med kaffe og skåret mad med dyrekød, rullepølse, oksetunge og pølser. Middag kl. 12, kl. 2½ atter kaffe med smørrebød, og kl. 7 aftensmad med en varm ret«.

Estrup kom undertiden ned i drivhusene i gammelt tøj og med fedtet hat, og han sagde selv: »Det er kun Svineper og mig, der kan gå med sådan en hat«.

Juleaften fejredes i Næstelsø og forløb sådan: morgenthe, frokost kl. 9½, middag kl. 2½ med gåsesteg og risengrød, mandelgaven var en 25 øre, kaffe kl. 5, og godt 6 juletræ i dagligstuen. Sang »Dejlig er den Himmel blå«, og så gik det løs med uddeling af gaver og træet blev plyndret.

Svend Borch i gartneriet.

Far fortsatte sin uddannelse hos Århus største handelsgartner, Frederik Nielsen, Møllestien. Lønnen var 12 kroner om ugen. Her plagedes far ikke af ensomhed, her var anderledes livligt. Når han afleverede blomster på teatret, kunne han smutte op på øverste etage og derfra se forestillingen. – Der åbnede sig en trylleverden for ham. –

Far fandt sammen med andre teaterinteresserede læredrenge, nemlig Rasmus Christiansen, Peter Malberg, Harald Holst og Johannes Fønss, og de spillede amatørkomedie. Alle blev de senere skuespillere, sidstnævnte operasanger.

Far boede hos sin fars fætter, revisor Henrik Borch, Marselisborgallé 5. Onkel Henrik holdt sin datter Elises bryllup med Niels Gylding på Hotel Royal. Spisekortet har far gemt og det så sådan ud:

DEN 20. MARTS 1903.

<i>Sherry</i>	<i>Suppe Printanière</i>
<i>Leoville</i>	
<i>Rüdesheimer</i>	<i>Fisketunge</i>
	<i>à la Normandie</i>
<i>G. H. Mumm</i>	<i>Oxefilet</i>
<i>Cremant</i>	<i>à la Bordelaise garni</i>
	<i>Slikasparges</i>
<i>Champagne</i>	<i>Hamburger Kyllinger</i>
	<i>Salat. Compot</i>
<i>Madeira</i>	<i>Is panachée</i>
	<i>Desserts</i>

Far ville være skuespiller. Broder Aage kendte Alfred Cohn på Århus teater, og ad den vej kom far til at læse hos ham. Han overvandt sin læspen, og talte siden et smukt og klart dansk.

Det blev imidlertid i Odense hos provinsens teaterkonge Albert Helsingreen far blev engageret. I 1904 aftjente far sin værnepligt fra april til oktober som rekrut nr. 662 ved 14. bataillon, 2. kompagni i Århus. En dag skulle der være eftersyn, og op af fars tornyster trækker sergenten et par babysko, ditto trøje og benklæder. Forklaringen var, at der på regulativet stod: »Små sko, let trøje o. s. v.« – Stor morskab over hele linien.

1904, anden juledag mødte far på Odense gamle teater, som desværre er nedrevet. Far var skrædderen i Holbergs »Den Stundesløse« med to replikker. »Jeg var fuldtud lykkelig«, skriver far. Albert Helsingreen var en myndig teaterleder og en ypperlig instruktør og skuespiller. Han tålte ingen vrøvl. Det gjaldt alle. 19. marts 1905 debuterede far i en ønskerolle for en ung

Svend Borchs debut 19. marts 1905 i »Landlov« med frøken Fjeldgaard.

mand i Poul Nielsens lystspil »Landlov«. Det lykkedes for far. Hans mor og søster Signe overværede forestillingen. Dagen efter sendte hans far 100 kroner, – en formue, som blev omsat til nyt tøj, syet af bedste klæde med tre prøvninger for 65 kroner. Gagen var 60 kroner pr. måned, som blev udbetalt i sølvtkroner med de ord af direktøren: »Ja, ja, alle de mange penge er Deres«.

I 1906 trak Albert Helsingreen sig tilbage. Indtil 1910 spillede far hos direktør Jens Walter og Svend Kornbech. Nytår 1910 vendte Albert Helsingreen tilbage. Far spillede Henrik i »Pernilles korte Frøkenstand«. – »Det var en fryd at være på scenen med Helsingreen som Jeronimus«. Efter sæsonens slutning rejste far og tre kammerater til Paris, over Hamborg, Köln, Heidelberg og Strasbourg. Far så tysk teater, som var i den store stil. Jo mere vandet løb fra øjne og næse på helten, desto mere begejstret var publikum, mens de fire danskere morede sig. Rejsen kostede 300 kroner for 14 dage.

Far fik atter betroet en Holbergrolle, denne gang Oldfux i »Den Stundesløse«. Far holdt meget af Holberg. Han holdt aldrig op med at læse komedierne. 1911 fik far tilbud fra Casinoteatret i Amaliegade i København. Det

er nu revet ned. Holger Rasmussen var direktør, men overlod alt til den nye direktør, Poul Fjeldgaard, der var en mærkelig fremtoning, f. eks. besvarede han aldrig breve. Den 4. oktober meddelte han det samlede personale, at der ingen penge var til gager. Og idet han satte penge-kassen, indeholdende 13 øre fra sig, bemærkede han: »Ja, her er hvad der er i kassen; om nogen ønsker det, er jeg villig til at stille mine erfaringer til rådighed«. Ingen reflekterede. Man enedes om at spille på deling. Far blev der til 1918, under skiftende direktører, men fik ikke, hvad han kunne ønske sig af roller. Her traf han Aage Garde, som han senere skulle arbejde sammen med i biografen, og Holger Reenberg, der uden for scenen bare var et firskåret mandfolk, men i scenens lys forvandlede komplet. Er der to mænd, far har

Svend Borch 1917.

beundret, er det Reenberg som skuespiller og Herman Bang som oplæser.

Far var selvstændig leder af provinturneer fra 1918 til 1920. Det gik godt, indtil den spanske syge efter første verdenskrig hærgede.

Foråret 1920 giftede far sig med skuespillerinden Paula Illemaan, enke efter skuespilleren Knud de Trappaud Levinsen. Der var en søn, Knud, født 13. april 1916. Brylluppet stod i Næstelsø.

Gerda Christoffersen skulle spille »Elverhøj« efter genforeningen i Sønderjylland, og far blev engageret til Ridder Flemmings rolle, som han havde spillet masser af gange. Det var en stor og betagende oplevelse at være med i de dage på den første danske turne i det genvundne land. Den 5. juli 1921 blev jeg født hjemme i Vejrgade 9.

Senere kom far til direktør Vilhelm Petersen i Vinterpaladset i Tivoli. Vinteren 1921 startede Hilmar Clausen det lille intime kabaretteater Bonbonnieren. Her var den elskelige Storm P., Schiöler Linck og Carl Fischer.

Far skulle være inspektør. Derfra gik turen til Nørrebro teater, nu Det Nye Scala, hvor komponisten Jacob Gade var leder. Atter var far med til delingspil, men alle fik gage. 1928 opløstes fars ægteskab. Knud og jeg blev hos far. Vi havde Sine Holm til hjælp i huset, og hun var far en trofast hjælp lige til hans død. Far kunne sige de utroligste ting til Sine, men hun morede sig kun over det.

Fra 1928 til 1930 var far hos Poul Gregaard (far til Per Gregaard, det kongelige teaters chef). Han var en klar hjerne og en dygtig forretningsmand, som tjente en formue på syngestykket »De tre små Piger«. Da Adam Poulsen i 1930 blev direktør for det Kongelige Teater fulgte far med som inspektør. I tre år var han på denne »anstalt« med den nyåbnede »Stærekasse«, – den Ny Scene. Han startede også et billetsalg i Malmö, og tog derfor over sundet en gang om ugen. Om sommeren var far ved friluftsteatret i Ulvedalene i Dyrehaven. Han havde billetsalget under sig, og om aftenen cyklede far gen-

Svend Borch med Knud og Kirsten.

nem skoven hjem til Vejrøgade med fortjenesten i mappen hængende på stangen. Tænk at det gik godt!

Far var bevillingshaver til friluftsteatret på Rosenborg eksercerplads. Sangspillet »Molboerne« opførtes. Fin kritik fik det. Vejret var lunt, men der var ikke tilstrækkelig interesse for stykket. Fra sæsonen 1933 overtog far som direktør Casino efter stærk opfordring af Einar Linden, som var aktionær og som tilbød driftskapital på 25.000 kroner, som ikke skulle tilbagebetales. Selv skaffede far 10.000 kroner. »Det var mit håb, at jeg, ved at give gode forestillinger og byde på gæstespil med fornemme kunstnere, skulle kunne få det til at løbe rundt. Men dette mislykkedes. Tiderne var meget vanskelige«. Repertoiret var omfattende: det franske lystspil »Eventyret« med Mathilde Nielsen som bedstemoderen, folkelystspillet »Brødrene Østermans Huskors«, »Lumpaci Vagabundus« eller »De Tre På Valsen«, »Soldat Schweijk« med Carl Alstrup, »Barken Margrethe af Danmark«, »Aldrig et Kys« – fransk komedie med Poul Reumert og Anna Borg, operetten »Gyldne Drømme«, »London i Lygteskær«, og endelig »Dunungen« af Selma Lagerlöf. 2. jule-

Svend Borch foran Folketeatret 1929.

dag 1933 fyldte Casino 85 år. – Far var skuffet, men blev endnu et år som inspektør hos den næste direktør, Mervild, hvorefter han startede en provins-turné med et aktuelt skuespil, »Hansen-Bramslev«, der satiriserede over parlamentarismen og dens repræsentanter. Turneen gik godt. Far spillede selv en morsom lille rolle. Fra Vejerslev præstegård tog vi til Hammel og så stykket. Den næste turné var »Den Kløge Mand« med Carl Alstrup. En turné med Marguerite Viby gik ligeledes godt. Far elskede turnélivet: »Er der noget mere forfriskende end at rejse fra by til by, nye indtryk, nyt publikum, ingen bekymringer med huslejen, man er en fri mand«.

I 1936 fik Aage Garde bevilling til en biograf på Godthaabsvej. Da han var næsten blind, skulle han have en pålidelig inspektør, og far fik stil-

lingen. Samtidig flyttede vi til Sallingvej 45 i nærheden af biografen. –

Den 6. august åbnede Københavns dengang smukkeste biografteater. Samarbejdet mellem far og Garde var udmærket, og biografen gik godt, ikke mindst under krigen; men natten mellem den 17. og 18. maj brændte teatret. Branden skyldtes muligvis en henkastet cigaret, og derfor har det siden den dag været forbudt at ryge i biografen.

Teatret blev forholdsvis hurtigt genopbygget, og efter Aage Gardes død overgik direktionen til fru Alice O'Fredericks, mens far lige til sin død vedblev at være den daglige leder.

I september 1943 fik vi det frygtelige budskab, at Knud var blevet dræbt under et forsøg på at komme over Øresund i en kajak for at melde sig som frivillig i den engelske hær.

På sin 60 års fødselsdag modtog far Helsingreens legat og var meget lykkelig for det.

I 1956 fik far fribolig i Skuespillerforeningens Stiftelse, Peter Rørdamsvej på Bispebjerg.

Noget af det, der var mest karakteristisk for far var hans gode humør, hans elskelighed og hans enestående fortælleevne. Han fortalte og spillede på en gang så levende, at man kunne se alle de morsomme mennesker og situationer for sig, og det var vist ikke så mærkeligt, at han aldrig indvilgede i at skrive sine historier ned. Der var altid fest og glæde, når far kom på besøg, – tasken var fuld af gode sager. »Jeg vil have lov at forkæle mine børnebørn«, sagde han.

Far døde på Kommunehospitalet efter en hjerneblødning den 17. september 1961, og urnen blev efter bisættelsen nedsat på Næstelsø kirkegård i hans forældres gravsted, alt i dybeste stilhed.

Kirsten Bartholdy, f. Borch.

Signe Borch

8. december 1883 – 29. oktober 1970

I en præstegård i Jylland, Adslev nær Skanderborg, var der en vinterdag, den 8. december 1883, stor glæde. Præstefruen Frederikke Borch, f. Faurschou, gift med Ulrik Sophus Borch, havde nemlig den dag født en lille pige til verden, og for at forstå deres store glæde – for det var nemlig ikke deres første barn, men deres syvende – må vi gå lidt tilbage i tiden. Præsten havde først, da brylluppet stod, været kapellan i Grenå, men kom derfra som sognepræst til Sennels i Thy. De fik i Grenå 3 drenge og i Sennels 2 piger. Men i løbet af årene 1880 og 1881 mistede de den yngste af drengene og begge pigerne, mens den anden af de 2 sønner blev så alvorligt syg, at han blev halt for livstid. Al denne modgang gjorde, at præsten søgte andet embede og kom til Adslev-Mjesing i Midtjylland, hvor hans kone først fik endnu en lille søn Svend i 1881, og hvor mor så blev født i 1883. Fordi de havde 3 drenge, var glæden over den lille pige særlig stor; hun blev hjemmedøbt, da det var ved vintertid, hun var født, og hendes navn Signe, som betyder: den velsignede, er nok heller ikke tilfældigt valgt.

Den lille, kønne, mørkhårede pige med de brune øjne efter sin mor voksede op og blev en livlig, glad og geskæftig lille en. Hun var sin fars øjesten, og da hun – som han – var mere interesseret i praktiske ting end i boglige sysler, fulgte hun ham overalt og hjalp ham med de mange gøremål, han havde. Det år, mor fyldte fem år, flyttede familien til Næstelsø præstegård ved Næstved, og her var hjemmet i 33 år.

Mor har fortalt, hvordan hun hjalp sin far i haven, som han elskede at

Signe.

passer, – og denne kærlighed til havearbejde fulgte også hende resten af livet. Han lærte hende at sætte nye trætænder i de store træriver til at rive græsplæner med, hun var med til at fylde krudt og hagl i jagtpatroner – og mange andre ting.

*Signe med sin mormor
Albertine Faurschou
i præstegårdshaven.*

Der kom endnu to søskende, Oluf og Gerda, og de fire mindste børn kom ikke i den lokale skole, men blev undervist af deres far hjemme. Læreren i Næstelsø underviste dem dog i regning og skrivning, for det havde bedstefar ikke tålmodighed til, men alle fortællefagene, historie, geografi, dansk, bibelhistorie og lidt botanik, fortalte og lærte han dem så levende, at mor huskede dem og bevarede interessen for dem, til hun blev gammel.

Enkelte breve fra mor var barn til de store søskende fortæller om, hvordan hun kendte mange i sognet og levede med i livet i landsbysognet, som det formede sig dengang. Børnene fra præstegården, ja, forøvrigt hele familien, kom i en årrække meget hos familien Carlsen på proprietærgården »Vindsminde« og legede med dens to døtre og en søn. Mor og søsteren Gerda fik undervisning i håndarbejde derude sam-

men med Frida og Johanne Carlsen af deres privatlærerinde. Senere gik mor til klaverspil i Næstved, og de 6 km frem og tilbage til fods regnede man ikke for noget dengang. Først da mor var en snes år gammel, blev hun og Gerda i en gårdejers testamente betænkt med en pengesum »til at købe cykler for«.

Som almindeligt dengang var de to pigebørn hjemme en tid lang for at hjælpe til og lære husholdning i præstegården, som var meget stor og gammel; men bedstefar fik til slut den idé, at pigerne også skulle lære noget andet, og mor kom da – praktisk som hun var – i glarmesterlære hos en kendt glarmester i Næstved, skønt det på den tid var helt usædvanligt, at en pige lærte et håndværk. – Hun var også en tid i huset hos en familie i København og fik der lyst til at se noget mere af verden, hvorfor hun tog plads i huset hos den danske sømandspræst i Hull, pastor Knudsen, hvor hun var i 1½ år.

I England modnedes beslutningen hos hende om at blive sygeplejerske. Hun rejste hjem og blev 1910 antaget som elev på det gamle Frederiks hos-

pital i København, hvor de dengang sov 4 unge piger sammen, med skiftende vagter og en 12 timers arbejdsdag.

Inden et år var gået, var hun med til at flytte hospitalet til det nybyggede »Rigshospitalet«, hvor hun fik sin gerning til foråret 1922. Det var åbenbart et arbejde, der passede godt for den energiske og livsglade pige, for mor har fortalt mange oplevelser derfra. Hun har nok forstået at opmuntre patienterne, så de til gengæld var glade for hende, og hun havde et vældigt godt forhold både til sine kammerater på afdelingerne, til de ledende sygeplejersker og flere af lægerne. Nogle af sygeplejerskerne havde hun forbindelse med resten af livet, og hun havde nok regnet med, at det skulle være hendes livsgerning, men sådan gik det ikke. --

I foråret 1922 – eller måske lidt før – begyndte en af hendes mange fætre, Gunnar Borch, præstesøn fra Randlev og nu selv præst i Rørby ved Kalundborg, at interessere sig ganske særligt for hende. Han havde 3 år før mistet sin kone og sad nu tilbage med 6 børn, og han fandt altså mor, som

selv stammede fra en præstegård, og som han iøvrigt kendte fra feriebesøg i Næstelsø, da han læste teologi i København. Hun var blevet vant til at omgås mange forskellige mennesker, tage hensyn til andre og hjælpe og trøste, hvor hun kunne, og de forlovede sig da – på den sjældne dato 22-2-22. De blev viet af bedstefar i Frederiksberg kirke den 14. juni 1922, og mor blev lige fra begyndelsen »Tante Signe« for de 6 børn, for de kunne jo allesammen huske deres mor. De mindste knyttede sig meget hurtigt til mor, som forstod at glæde dem med små midler, og som årene gik, blev der mellem hende og alle de seks et varmt og kærligt forhold. Far mente, at mor også skulle prøve at få børn selv, og så fik de altså en pige og en dreng, så der nu var 4 piger og 4 drenge, – og vi to små har altid følt, at vi alle hørte sammen.

I 1925 flyttede familien til Vejerslev i Jylland, som var et større embede;

*Signe som sygeplejerske
på Rigshospitalet 1912.*

*Signe med sin førstefødte Karen –
sommeren 1923.*

men far gjorde det også noget af hensyn til mor, for der var alt lige nyt for dem begge, og hun var med til at indrette hjemmet og stifte forbindelse mellem præstegården og sognenes folk sammen med far.

Fra Vejerslev kan jeg huske, hvor mor glædede sig, når nogen af de store kom hjem, og gjorde forberedelser dertil. Ligeså sendte hun til deres fødselsdage gerne pakke med en hel lagkage; den blev puttet ned i en af fars præstekraveæsker, hvor den lå godt beskyttet mod stød og tryk.

Mor var nok en noget utraditionel præstekone. Hendes praktiske sans fornægtede sig ikke – og jeg må da også nævne, at hun til brylluppet fik et krydderiskab og en høvlebænk af sin far. Mor stod om

sommeren tidligt op og gik ud at ordne i haven, hvorfra lyden af hendes skuffejern og rive trængte op til evt. hjemmeværende, ferierende unge men-

Familiesammenkomst i Vejerslev 1928.

Fra venstre: Poul, Gunnar, Inger, Sophus, Fredrik, Ingrid, Signe, Oluf, Gerda og Anna Borch samt børnene Karen og Frederik.

nesker! Og hun havde skjult i den bageste ende af haven en huggeblok, hvortil hun elskede at trække sig tilbage for at hugge pindebrænde, som der var god brug for i det store hus med mange kakkelovne. Mor sørgede også for, at der blev fældet nogle buske i haven, hvorved der blev en dejlig udsigt mod vest til Gudenåen, og vi gik mange aftener derned og så på solnedgangen.

Kun køkkenhaven eller urtehaven var fars domæne. Han anlagde den selv hvert år med megen akkuratesse, og hvor var jeg stolt og glad, da jeg var stor nok til at blive betroet at hjælpe far med at lægge ærter og så gulerødder, radiser o. a. og luge i urtehaven senere. –

Fra jeg var ganske lille, husker jeg, at mor om sommeren gik med Frøderik og mig hen og sagde »godnat« til storkene, som havde rede på Niels Ravns gård i Vejerslev. Og om vinteren læste mor eventyr om aftenen, især H. C. Andersens, og så måtte vi hver vælge et eventyr, før vi skulle i seng. Senere, da vi kom i skole og cyklede til stationen, gik mor ud og så på vejret om morgenen – om det regnede, eller om der var sne og glat føre – inden hun sendte os af sted.

Et af de meget fornøjelige minder fra Vejerslev, hvor mor også spillede en stor rolle, er fars 60 års fødselsdag den 24. august 1934. Familie strømmede til fra nær og fjern, først og fremmest husets børn og fars søskende, og det var ikke bare selve dagen, men både før og efter, at der var fuldt hus. Mor gik meget op i alle forberedelserne til festen, så alt kunne klappe, og bl. a. sørgede hun for, at nogle af os kunne sove ovre hos forpagterens – under stentunge dyner! I konfirmandstuen indrettede hun et kæmpegæsteværelse, hvortil vi lånte forskelligt hos vores flinke lærerfolk. Der sov de tre søstre og moster fra Aalborg; et skilt på døren forkyndte, at her var »Lumskebugten«, og at der var højt humør, behøver man næppe at nævne. – Selvfølgelig havde mor skrevet en fornøjelig sang til far – hun var god til at lave lejlighedssange – og det samme havde Nete. Når vi så oven i købet var begunstiget af det dejligste sommervejr, kan man nok forstå, at det var en fest, som i hvert fald vi børn aldrig glemmer. – Men der var da også andre, der syntes, at den var god, for husassistenten sagde, da gæsterne var rejst: »De var sørme it fjetje!« – –

De lykkelige år i Vejerslev blev brat afbrudt i 1938, da far blev syg om foråret og bukkede under for en heftig lungebetændelse den 3. maj 1938. For os alle var det ufatteligt, at vi aldrig mere skulle være sammen med vores dejlige far; men det må have været værst for mor, for de holdt vældig meget af hinanden, og aldrig har jeg hørt dem skændes. – Den sidste sommerferie i Vejerslev havde vi Hjalmars med deres 4 søde børn i præstegården, og i august blev den store, gamle præstegård så ryddet, og mor flyttede med Frederik og mig til Århus, hvor hun havde to gifte brødre boende, som de første år hjalp hende med forskelligt.

Det var en frygtelig overgang at komme op på en fjerde sal i et lejligheds-kompleks uden have og alt det andet, vi var vant til, – og uden far. Men mors livsmod og glade natur overvandt vanskelighederne, og hun søgte sin hjælp i det daglige ovenfra, som hun altid havde gjort det.

To år efter blev landet besat af tyskerne, og det gjorde ikke tilværelsen i en stor by lettere; men trods alt havde vi mange hyggelige og fornøjelige stunder i den lille lejlighed, hvorfra der var en storslået udsigt til Marselis-borg Slot og Århusbugten. Mor forstod at opmuntre og glæde sine omgivelser, og hun beklagede sig aldrig, hvorfor hun også stod på meget god fod med vore flinke naboer i opgangen. Vi havde også i begyndelsen stor fornøjelse af søstrene Nete og Inger, som havde chokoladeforretning i Århus dengang.

Da jeg blev forlovet og senere gift med en søn af hendes gamle legekammerat Andreas Carlsen, »Vindsminde«, syntes mor, det var dejligt at besøge os i hendes barndoms sogn, og hun kunne igen følge med i, hvad der skete her. – I 1950 lykkedes det hende at få byttet sin lejlighed i Århus med en god lille stuelejlighed i Vanløse, og da der oven i købet var en lillebitte have til med udgang dertil fra en af stuerne, var hun lykkelig for byttet, for nu kunne hun lettere være sammen med »alle sine børn«, som efterhånden hovedsagelig boede på Sjælland.

Mor nød at komme på ferie på landet, hun elskede fuglesangen, haven, dyrene og hele naturen og sagde det tit og gerne, og virksom som hun var, ville hun hjælpe til med alt muligt ude og inde. Men hun var også en sød og munter og opfindsom værtinde i sit hjem, som ikke vidste alt det gode, hun skulle gøre mod sine kære gæster – enten det var venner, børn eller børnebørn.

Og mor kedede sig aldrig, selv om hun de senere år var meget alene. Hun læste en masse bøger fra biblioteket, bl. a. mange biografier og beretninger fra andre lande og ind imellem bøger på engelsk for ikke at glemme det, hun havde lært, da hun var i England som ung. – Så var hun også en flittig brevskriver, og ellers strikkede hun strømper, sokker og vanter og broderede mange smukke bordløbere, 20–22 stk. efter at hun var fyldt 80 år! Desuden førte hun en slags kortfattet dagbog, som nærmest var en gæstebog, for de vigtigste optegnelser – og de fleste – var om besøg, hun havde haft, og hendes glæde derved lyser ud af alle linierne i hefterne. –

De første år havde hun stor glæde af at bo nær sin broder Svend, vel nok den af hendes søskende hun følte sig nærmest knyttet til. Hun havde også i nogle år hans datter Kirsten boende i Vejerslev, hvor hun var godt kendt fra feriebesøg i forvejen, og hvor hun faldt helt til i familien og var som en ekstra og kær søster for os, som var hjemme.

Efter Svends død fik mor på sine gamle dage en ny veninde, og det er vist ellers sjældent. Det var fru Thyrsted, som var en slægtning af familien på

Kirstens konfirmation 6. oktober 1935 i Vejerslev.

*Til venstre for konfirmanden: Emilie, Inger, Lexa, Karen og Signe Borch
samt Kirstens mormor fru Hammel og Sine Holm.*

Til højre for konfirmanden: Svend, Oluף, Agnete, Faur, Ingrid, Gunnar og Fredrik Borch.

»Vindsminde« og boede i nærheden af mor. De var lige muntre af sind, havde fælles interesse i familiekredsen og utallige var deres små hyggelige eftermiddagsbesøg hos hinanden.

Mor havde kort efter krigen åbnet sit hjem i Århus et par dage for to hollandske præstefruer, som sammen med en del andre damer var inviteret til Danmark på en rekreationsferie efter deres strenge tid i Holland. Dette bekendtskab udvikledes og fortsatte resten af livet, og mor var hele tre gange på rejse til Holland, hvor hun besøgte sine venner og fik set en masse, ligesom de også besøgte hende igen. Hun havde den glæde, at den ene, fru Egink, lærte sig dansk og oversatte Kaj Munks skuespil til hollandsk, så interesseret var hun blevet i Danmark. –

Flere gange skiftedes vi til at fejre mor lidt på hendes runde fødselsdage og prøvede at gengælde hende lidt af den kærlighed, hun havde givet os alle, og det rørte hende, ved jeg. Da hun blev 85 år, ville hun dog ikke have stor fødselsdag, men »gemte sig« her på »Vindsminde«, hvor kun kusine Kirsten og Frederik med familie kom.

I foråret 1970 klagede mor over, at hun var så træt, men tapper som hun var, stred hun længe imod at gå til læge. Til sidst blev hun dog indlagt på Frederiksberg Hospital og var i begyndelsen meget dårlig. Men efterhånden rettede hun sig lidt og kom sig så meget, at hun ca. 1½ måned efter blev udskrevet og kom ned hos os, hvor det stadig gik fremad i sommermånederne.

Hun kunne sidde i haven i solen og nyde naturen endnu engang. Hun nåede dog ikke at komme med til Frederiks datter Elsebeths konfirmation, som hun havde glædet sig meget til. Da var hun igen dårligere, men i god tid inden havde hun skrevet en lille sang, som hun havde gjort det til de andre børnebørns konfirmationer og til mange andre lejligheder.

Signe Borch med barnebarnet Elsebeth.

Som sommeren svandt, svandt også mors kræfter; men hun blev her, og jeg fik i de sidste uger kærlig hjælp til at pleje hende af kusine Kirsten og søstrene Anna og Inger, sygeplejersker som mor. Den 29. oktober sov hun ganske stille ind og blev et par dage efter begravet fra Næstelsø kirke, som hun holdt så meget af, og ført til familiegravstedet lige ind mod præstegårdshaven. Mor havde selv skrevet op, hvordan begravelsen skulle være, – i stilhed med kun den nærmeste familie og nogle af de salmer, hun gerne ville have sunget, som alle var af Grundtvig; vi sang bl. a. »Den signede dag«, som var vores fødselsdagssalme hjemme, d. v. s. den sang vi altid til morgensang, når en havde fødselsdag.

Karen Carlsen, f. Borch

Oluf Worm Borch

31. december 1884 – 12. marts 1957

Onkel Oluf blev født i Adslev præstegård. Som 3-årig kom han spadserende ind i kirken under prædikenen og sagde højlydt op til sin far: »Far, haremissen er godt steget«. Forhistorien var den, at der var kommet ny køkked pige, som havde fået besked på at passe haren godt. Hans mor fik skyndsomst bragt drengen ud af kirken.

Efter konfirmationen, april 1900, var onkel Oluf med »Georg Stage« en måned. Han nød det ikke. Han kom så til Nakskov hos grosserer R. W. Wiboltt, der handlede med kålfør til Sydafrika og Amerika. Han begyndte kl. syv om morgenen. Der var 200 mistænke at tage vare på. Hans største ønske var at komme på kontoret. Det lykkedes, men det var ikke rart som yngste mand, da en fortrukket kontorist idelig var efter ham. Aftenen kunne han tilbringe i klubben Harmonien. Her var billiard, læsestue med blade o. s. v. I 1905 blev Oluf indkaldt som rekrut nr. 476, 28. bataillon, 2. kompagni i Århus. Forinden sagde han Nakskov farvel. Han blev i Århus og gik i handelsskole, havde halv friplads og betalte kun 12 kr. pr. måned.

Onkel Oluf havde den mærkelige skæbne flere gange at være den, der efter chefens død måtte sikre enkens interesser og redde forretningen. I Mørke på Djursland var han i tyverne chef for Kjærs foderstoffer, i København for et vinfirma, og i Århus til sidst for korn og foderstoffer. Der er ingen tvivl om, at han var meget dygtig. Onkel Oluf var kendt i familien for sine faste vendinger. Når man spurgte ham, hvordan det gik med forretningen, svarede han altid: »Skiidit!« – for det kom jo ingen andre ved. Sad man ved bordet

Oluf Worm Borch.

med et godt glas vin, sagde han altid: »Skal vi mindes jordbærret?« og så sig rundt i kredsen. Jordbærret var hans tiptipoldefar, kroværten fra Ans, der som bekendt havde en stor rød tud.

Han var umådelig gæstfri og hjælpsom mod familien. Han giftede sig 21. maj 1935 med en datter af provst Bentzen fra Mørke, Agnete Ingeborg, født den 14. februar 1909.

Onkel Olufs sidste år var ulykkelige. Han var syg, formentlig af en meget fremskreden forkalkning og kunne til sidst ikke passe sit arbejde. Hans ægteskab blev opløst, og det smukke, gæstfri hjem blev lukket og bohavet delt. En tid boede han alene i en dårlig, lille lejlighed midt i det gamle Århus, og til slut kom han på et hospital, hvor han døde den 12. marts 1957.

Han ligger begravet på Vestre kirkegård i Århus.

Kirsten Bartholdy, f. Borch.

Oluf og Agnete Borch, 1941.

Gerda Borch

8. oktober 1886 – 23. februar 1932

Tante Gerda blev født i Adslev præstegård. Hun var den sidste af børnene. I modsætning til sine søskende var hun som lille meget ofte syg. Som ung kom hun i huset i Skørpinge præstegård, og i julen 1904 fik hun følgende hilsen fra pastorinde Kragh: »Et vil jeg sige, hun har den lykke at eje et nøjsomt og kærligt sind, villig at fare om som en vind og gå i alle hjerter ind«.

I Næstelsø præstegård var der nok at hjælpe med, f. eks. alle petroleumslamperne, stoppe og lappe vasketøj, ikke alene fra de hjemmeboende, men også fra broder Oluf og Svend. Så var der haven med frugt og bær. Et år var der 276½ pund jordbær, 30 pund ærter, 50 pund ribs, 12 pund solbær og 70 pund stikkelsbær at plukke. Fortjenesten ved sidstnævnte var pigebørnenes. 100 pund honning blev slynget.

På tiendedagen blev der skænket 94 kopper kaffe. Til hjælp var proprietær Carlsens datter Johanne. Tante Gerda og tante Signe lærte at spille klaver i Næstved, hvad

de begge syntes godt om. Ved særlige lejligheder pyntede de kirken med bøgegrene, bundet i guirlander. Kranse kunne de også binde.

Det var festligt at blive inviteret af fru pastorinde Bohn til underofficersforestilling i ridehuset og overnatte i Næstved. Den gamle sognefoged i Næstelsø testamenterede præstens to døtre 400 kroner, som de købte cykler for.

Tante Gerda stod i livlig brevforbindelse med sin søster Signe og var meget betænksom med små gaver og overraskelser til hendes børn, som hun også under et ophold i præstegården underviste.

Signe, Gerda, Svend og Oluf.

Gerda Borch.

I Århus boede tante Gerda hos sin broder Fredrik og svigerinde, mens hun lærte fransk vask og strygning. Da farfar flyttede til Ringstedvej 86 i Næstved som emeritus, var tante Gerda en dygtig og kærlig husholderske. Hun lærte ham at beskæftige sig med håndarbejde, at strikke og sy tællesyning, og han fik lavet en mængde store håndarbejder.

Efter sin fars død i 1931 var hun en kort tid husbestyrerinde for købmand Jean Tissot, Torvestræde i Næstved, hvorfra hun rejste til Odense og blev hjælper på et privat plejehjem.

Her døde hun pludselig i 1932, på årsdagen for sin fars død, idet hun fik et hjerteanfald. – Hun er begravet på kirkegården i Næstelsø.

Kirsten Bartholdy, f. Borch.

Thorvald Christian Alfred Borchs børn

	<i>Side</i>
Johannes Frederik Borch	329
Frederik Emil Borch	333
Oluf Frausing Borch	337
Elenius Vilhelm Borch	341

Johannes Frederik Borch

15. september 1878 – 20. april 1966

En sensommerdag i 1878, høsten var bjerget, og man skrev den 15. september, var der stor opstandelse på Skjern.

Laura Kirstine Borch havde født sin mand Thorvald Christian Alfred Borch et drengbarn. Da det var deres førstefødte, er det forståeligt, at glæden var stor efter den veloverståede fødsel. Den 27. oktober samme år blev drengen døbt i Skjern kirke af pastor Buchholtz og fik navnet Johannes Frederik Borch.

Min far fik sine første 10 leveår på Skjern og fik i den tid 5 søskende, hvoraf 2 drenge og 1 pige døde; en broder mere blev senere født på Jomfrubakken. De 3 små børns dødsfald med kort tids mellemrum må jo ganske givet have præget livet på Skjern.

Til drengenes undervisning var ansat en lærerinde, som må have været nært tilknyttet familien, da hun ses på gamle familie billeder og jo også har betydet meget for børnene og deres opdragelse. Far har fortalt, at frk. Lund, som hun hed, var meget afholdt.

Selv om far kun var 10 år, da vor slægt for bestandig forlod Skjern, har han fortalt mange små træk derfra, om »onkel Ole«, om »Fårecheferen«, om »Lasses Dam«, om ruinen og om »Tyvedalen« og meget andet.

Da familien i 1888 via »Frausinggård« og »Jomfrubakken« 1. juni 1892 kom til Hallagergård under grevskabet »Fussingø«, hvor bedstefar blev forpagter, var far 13 år. I tiden på Jomfrubakken gik far til undervisning hos frk. Poulsen på Mariager kloster. Vinteren 1892–93 gik far til præst i Bjerregrav og blev konfirmeret i foråret 1893. Det var en lang vej at gå, kun når vejret og føret var allerværst, fik far lov til at ride.

De første år efter konfirmationen hjalp far hjemme på gården, men drog derefter ud for at uddanne sig til landmand. Først til sin fætter Johannes på Odder planteskole, derefter blev han allerede som 17 årig forvalter på »Brendstrupgård« ved Aarhus og senere på store gårde og godser og endelig til »Vennerlund« på Falster fra 1906–08, hvor far og mor traf hinanden.

Moder, Elisa Minna Ida Martha Bade, født 16. maj 1878 i Hannover, var datter af oberst Adolf Bade og hustru Helene Bade, født Kurmeyer.

Mine forældre blev gift i Hannover 13. april 1909, og far overtog samtidig forpagtningen af Hallagergård efter min bedstefar. Jeg tror, det var svært for min mor at blive omplantet fra livet i Hannover til miljøet på Hallagergård.

Martha Borch, f. Bade.

Johannes Frederik Borch.

Alligevel var det nok de lykkeligste år, mor havde; her fødte hun sine børn og havde gode venner, især et nært venskab med familierne skovrider Andersen og forpagter Bugge, begge Fussingø, som mine forældre havde megen omgang med.

Mor besøgte de syge og hjalp de fattige og var meget afholdt på egnen, det har jeg fået mange beviser på senere. På den tid havde man mange tjenestefolk, både karle og piger, så der var liv på gården. Vi børn havde lærerinde fælles med skovriderens børn, og det var arrangeret således, at min søster Else og jeg, der nu havde skolepligtig alder, men var yngre end skovriderens børn, skulle gå til Fussingø om sommeren og de til Hallagergård om vinteren.

Bedstefar boede hos os efter bedstemors død den 22. august 1915, og der var et sjældent godt og varmt venskab mellem ham og mor, som varede ved til hans død.

Om julen var fars brødre og svigerinder altid gæster på Hallagergård. Det var højtideligt og hyggeligt, når bedstefar skulle partere gåsen ved bordet og senere læste juleevangeliet højt for os; derefter fulgte juletræ m. v. og til slut spillede alle »jydsk l'hombre« eller »halvtolv«. Resten af julen gik med l'hombre samt kane- eller spadsereture. En lykkelig tid, som vi altid mindes og taler om, når vi er samlede.

I foråret 1918 solgte far forpagtningen og forsøgte sig derefter med forskelligt. Det var vanskelige år efter krigen, men i 1921 fik far stilling som

Martha og Johannes med børnene Else, Erik, Kurt og Elisabeth.

brygmester ved De jyske Eddikebryggerier i Randers. Det var et arbejde, der passede far; hans pligtfølelse, akkuratesse og ordenssans kom rigtig til udfoldelse her, og så var det en fast stilling, – noget som på den tid ikke hang på træerne. Det gav tryghed i hjemmet i de år, vi børn voksede op; men mor var ikke rask; det gik stadig ned ad bakke med helbredet, og den 23. november 1929 kom mor på sygehuset for at dø der den 13. december kl. 3 morgen efter svære lidelser.

Efter mors død tilbød min søster Else, skønt hun kun manglede et år før studentereksamen, at afbryde sine studier for at styre hus for far og de mindre søskende, og trods rektors fraråden blev det sådan. Vi skylder hende meget tak derfor.

Far giftede sig igen den 30. januar 1931 med Petrine Marie Stenz, datter af proprietær Mads Stenz, Svejstrup, og hustru Ane Kirstine.

Vi børn kunne godt se, at det var det bedste for far; han fik en dygtig og økonomisk kone, og vi kunne nu klare os selv. Else, som havde styret huset, gik ind til sygeplejeuddannelsen.

Efter 20 år som brygmester i Randers fik far tilbud om at starte og lede et bryggeri i Århus. Den 1. oktober 1942 flyttede far og P. til Århus, hvor de hurtigt faldt godt til, fik genoptaget gamle bekendtskaber og stadig kunne dyrke l'hombrespillet, som far holdt så meget af.

I 1948 havde far det uheld at blive kørt ned af en knallert, hvis fører, da kæden var sprunget af ned ad en bakke, ikke havde anden udvej for at få

Glade gæster ved Johannes Borchs 70 års fødselsdag.

stoppet farten, end at køre ind i far. Det resulterede i et sygehusophold og bevirkede, at far holdt op som brygmester.

Far var blevet 70 år, men kunne alligevel ikke falde til ro. Biddinger, som lige havde købt forretning, bad far hjælpe med at starte materialhandel; her var far til få år før sin død.

Far og P. havde således mange gode år sammen; de havde mange gode venner, rejste, samlede familie til runde fødselsdage og holdt sølvbryllup den 30. januar 1956, hvor vi alle var samlede.

Fars helbred havde altid været godt; han havde næsten aldrig været syg; først da han ikke længere havde noget at virke med, begyndte han at falde af. Påskelørdag den 9. april 1966 kom far på Marselisborg hospital, dog uden anden sygdom end almindelig alderdomssvækkelse. Her døde far den 20. april kl. 18.20, 87 år gammel.

Begravelsen, som foregik i stilhed, fandt sted i Århus den 25. april, og dagen efter blev fars urne nedsat i det gamle gravsted på Skjern kirkegård.

Erik Carl Borch.

Frederik Emil Borch

24. oktober 1882 – 4. maj 1957

Efter i en årrække at have bestyret Skjerngård for sin mor, som i 1868 var blevet enke, giftede bedstefar sig i 1878 og overtog samtidig gården i forpagtning.

Far fødtes den 24. oktober 1882 og kom således til at tilbringe de første år af sin barndom på Skjerngård, som ligeledes havde været hans fars barndomshjem.

Dog tror jeg ikke, han erindrede meget fra sin Skjern-tid, oftest var det »Jomfrubakken« ved Mariager, der blev omtalt, når barndomstiden kom på tale.

Formentlig har afskeden med Skjern og flytningen til nye omgivelser været den første store og skelsættende begivenhed, far indtil da havde været ude for, og derfor har den ganske særligt prentet sig i erindringen.

Hele sin barndom tilbragte far på landet. En væsentlig del af årene frem til sin konfirmation på »Hallagergård« ved Randers, som bedstefar senere havde forpagtet. Et dejligt sted, som jeg husker særdeles godt og med stor

Frederik og Signe Borch med sønnen Alfred.

glæde endnu mindes fra de besøg, jeg sammen med mine forældre senere hen aflagde der.

I omgangen med sine brødre viste det sig tidligt, at fars interesser gik sine egne veje. Således delte han under leg ikke deres naturlige interesse for landvæsen, men beskæftigede sig helst med alt, hvad der havde med mekanik at gøre.

Denne interesse må åbenbart have været overbevisende, for den 1. maj 1898 blev han installeret hos familie i Århus og begyndte en lærlingeuddannelse som maskinarbejder hos S. Frichs Eftf.

Umiddelbart efter udstået læretid bestod far sin eksamen som maskinist og efter endnu et årstid som svend hos sin tidligere læremester, rejste han til København for at melde sig til militærtjeneste ved kystartilleriet.

Hovedstaden må formodes at have tiltalt den hjemsendte soldat, for der skulle gå næsten 4 år, før han atter vendte tilbage for at bosætte sig i Århus.

I de mellemliggende år arbejdede far som montør ved forskellige københavnske virksomheder med skiftende held, som det kan læses af et brev fra hjemmet på Hallagergård, hvoraf fremgår, at man er bekymret over en periode med arbejdsløshed, men samtidig udtrykker taknemlighed over den godhed, der udvist fra hans tilkommende svigerforældre.

Under sit ophold i København havde far lært min mor, Signe Kirstine Agersten, at kende, og den 1. marts 1908 stod brylluppet i Frederiksberg kirke. Mor var født 2. december 1880 i Kalundborg.

Mine forældre bosatte sig straks efter i Århus, hvor far igen havde fået en stilling hos S. Frichs Eftf., men denne gang på tegnestuen. Iøvrigt til stor glæde for forældrene på Hallagergård, som derved så kærkomne muligheder for gentagne gensidige besøg.

Om det skyldtes større lyst til det mere praktiske arbejde, der fik far til at søge anden beskæftigelse, ved jeg ikke. Under alle omstændigheder går turen atter til København i november 1911, hvor han havde fået en stilling som værkfører hos Københavns Kul og Koks Kompagni, senere igen til Århus hos Kampmann og Herskind A/S og endelig den 1. december 1922 til Aalborg, hvor far havde fået ansættelse i et nyoprettet selskab under A/S A. Abel.

Havde de yngre år været omskiftelige, blev til gengæld tiden herefter præget af en stille og rolig udvikling.

Det viste sig hurtigt, at far skulle blive yderst tilfreds med denne sidste forandring, således at han ikke alene opnåede 25 års jubilæum, men først gik på pension efter at have passeret sit 70. år.

Helt fra sine ganske unge år havde far vist stor lyst til at tegne. En interesse han stadig bevarede gennem årene og praktiserede som fritidsbeskæftigelse, når tiden tillod det.

Som pensionist kastede han sig for alvor over denne hobby og opnåede

Frederik og Signe Borch i Aalborg.

ganske sikkert derigennem stor tilfredsstillelse i sit otium. – Far havde altid kunnet glæde sig over et godt helbred, men var det sidste halve år før sin død synligt mærket af følgerne efter en blodprop.

Efter flere hospitalsophold i denne periode døde far stille og roligt den 4. maj 1957.

Mor levede i 10 år efter fars død, men affandt sig aldrig med at være blevet alene. Til trods herfor og et i årenes løb svigtende helbred opnåede hun en alder af 87 år, inden hun den 10. december 1967 afgik ved døden.

Alfred Christian Borch

Oluf Frausing Borch

25. juli 1886 – 1. december 1962

I hvert fald seks af de i denne bog omhandlede fætre begyndte deres uddannelse i gartnerlære. De havde vel en medfødt kærlighed til naturen og livet på landet; de havde – som man siger – »jord under neglene«; men til at drive selvstændigt gartneri kræves andet og mere, såsom »grønne fingre« (for at blive i billedsproget) og en god portion forretningssans.

Halvdelen af dem gik over i andet erhverv, og Johannes koncentrerede sig om at gøre forretninger med landbrugets frembringelser. Men to blev handsgartnere, og en af dem var Oluf Frausing Borch, som blev født 25. juli 1886 på Skjern Hovedgård. Han begyndte 1. november 1901 i Køsters Planteskole i Brabrand og kom derfra i 1905 til Zeiner-Lassens Planteskole i Helsingør. Fra 1. november 1905 til 11. november 1907 var han i Carl Spejlborgs Planteskole i Brønderslev og derefter i 5 måneder på Beder Havebrugsskole.

I 1908 købte han et gartneri i Randers, og da han havde solgt det i 1912, lejede han et gartneri i Langaa. Fra 1. december 1914 var han planteskolebestyrer i Kongstedes Planteskole i Slagelse. Derefter begyndte han en konsulentvirksomhed, først et år ved Danmarks Frugtavlforening og fra 1. oktober 1918 til 1. oktober 1922 for De samvirkende sjællandske Husmandsforeninger. I disse år rejste han meget og holdt foredrag.

Oluf og Kristine Borch med sønnen Jørgen.

Dermed var han nået til sidste station på vejen. Han slog sig ned i Holbæk, hvor han forpagtede et gartneri på Jernbanevej 17, og dette gartneri købte han i 1930. Det var et ældre gartneri, som i 1943 havde eksisteret i 100 år. Ved den lejlighed blev der trykt et jubilæumsskrift, hvori onkel Oluf bl. a. udtaler:

»Gartneriet har imidlertid forandret Karakter gennem Tiden. Fra at være et decideret Grøntgartneri er det nu blevet et rent Blomstergartneri; således kan Tiden endevende en Virksomhed.

Men ellers er der ikke indenfor Gartneriet i Almindelighed sket store Forandringer igennem de 100 Aar. De tekniske Hjælpemidler, som alle andre Fag i saa høj Grad har taget i sin Tjeneste, er ikke kommet Gartneriet til Gode. Udover Vandslangen har almindelige smaa Gartnerier ingen tekniske Hjælpemidler. Det er Haandens Arbejde, det kommer an paa; vi har ingen Maskine til at prikke Sellerier med eller Maskine til Potning eller Plukning af Jordbær. Derfor beskæftiger Gartneriet en forholdsvis stor Arbejdskraft.

Igennem Tiden har Gartneriet været et lidet lønnende Erhverv. Kun faa Gartnere er brudt igennem ved at optage en bestemt Gren indenfor Faget og gøre den til en speciel Kultur, nærmest Fabriksvirksomhed, og derved tjent sig en Formue. Jeg tænker for Eksempel paa Roser, Nelliker og Frugt. Men om Gartneriet i Almindelighed, som vi kender det fra Landet og i Provinsen, kan det vist siges, at paa det økonomiske Omraade staar det paa samme Stade, som for 100 Aar siden. Omsætningen er steget, man ser flere Penge, men Slutresultatet bliver som dengang, at man lever – og ikke mere.

Men saa har Gartneriet den Fordel, at der ligger en stor Glæde i Arbejdet, hvilket gør, at man alligevel ikke vil bytte med noget andet Fag, selv med Nattefyring i strenge Vintre i Erindring og Tur hveranden Søndag. Og naar alt kommer til alt, er det saa ikke det vigtigste at være glad i Arbejdet, hver Dag se, hvorledes det vokser og trives om en, altid skal Tanken have Flugt og Fart; man bliver ikke en Maskine som Gartner. Og saa at udnytte Jorden saa godt, at man paa et lille Areal lever lige saa godt som dem med de mange Tønder Land«.

Oluf giftede sig den 24. oktober 1909 i Aalborg med Kristine Constance Petrea Buchholtz, født 21. juni 1888 i Brønderslev som datter af smedemester Conrad Buchholtz og hustru Petrea, f. Christensen. Hun var ham en god og trofast støtte i hele deres ægteskab. Hun døde 19. november 1947 og blev begravet den 24. s. m. i Holbæk.

Årene 1910–20 var en prøvelsens tid for dem. Der blev født tre drenge og en pige, der alle døde som små, en af spansk syge og andre – så vidt vides – af hjernebetændelse. Da sønnen Jørgen blev født 8. april 1921, blev der der-

for passet særlig godt på ham på sygehuset, hvor man beholdt ham i nogle måneder. Han blev gartner ligesom sin far og er nu bosat i Hollywood.

Oluf var velbegavet og initiativrig. Han var meget politisk interesseret og deltog i den radikale vælgerforenings arbejde. Han var desuden hjælpsom og forstående over for sit personale, som satte stor pris på ham.

Gartneriet blev solgt 15. november 1961, og året efter døde han 1. december 1962. Han blev begravet 5. s. m. i Holbæk.

Hjalmar Borch

Elenius Vilhelm Borch

25. februar 1890 – 26. juli 1940

Elenius var mig en meget kær Fætter, og hans tidlige Død har jeg taget mig meget nær, saa det er saare naturligt, at jeg føler Trang til at fæstne hans Træk i den kommende Slægtsbog.

Nogen Berettigelse til at skrive om Elenius søger jeg i den Omstændighed, at ingen af Slægten (bortset fra hans allernærmeste) har staaet ham saa nær og haft saa meget med ham at gøre, som netop jeg. Ogsaa Elenius' Barndomshjem har jeg kendt godt, og saavel Onkel Alfred som Tante Laura viste mig megen Venlighed i mine unge Dage.

I Slægtsbog II (Side 245 f. f.) har Elenius' ældste Broder, Johannes, fortalt om deres Barndomshjem paa de vekslende Steder. Som det vil erindres, drev Faderen, Alfred Borch, Fædrengaarden, Skjern, fra 1868 til 1888, dels som Bestyrer for Moderen, dels som Forpagter. Derefter købte han Gaarden »Jomfrubakken« ved Mariager, som han atter solgte i 1891 for sluttelig at leve som Forpagter paa »Hallagergaard« under Fussingø ved Randers.

Inden jeg gaar videre, vil jeg gerne have Lov til at dvæle lidt ved dette Hjem og ved Onkel Alfred som Landmand, da det er uomtvisteligt, at flere karakteristiske Træk hos Elenius som Menneske og som Landmand skyldes Paavirkningen fra Barndomshjemmet.

Samme Aar (1878) Onkel Alfred giftede sig og begyndte at drive Landbrug for egen Regning, satte de daarlige Landbrugstider for Alvor ind for at vare ved med uformindsket Styrke gennem Firserne og Halvfemserne. Titusinder af Landmænd brød sammen under Krisen, og navnlig gik det ud over de noget større Gaarde, og der fandtes Egne, hvor bogstaveligt alle Proprietærer og Forpagtere maatte forlade Gaardene. Onkel Alfred drev i de første 13 Aar af denne Periode efter hinanden 2 af Jyllands allerdaarligste Sandgaarde, og hans Driftskapital var mikroskopisk lille, saa han blev placeret yderst i den værste Farezone – og dog brød han ikke sammen, men blev én af de Undtagelser, der bekræfter Reglen. Dette maa betegnes som en Præstation af høj Rang, og det lønner sig at undersøge, hvilke de Aarsager var, der gjorde det muligt for ham at opretholde Hjem og Bedrift.

Onkel forblev i sin Bedrift ret konservativ, og det meget nye, som fremstod, da Husdyravlen efterhaanden trængte paa for at blive Landbrugets vigtigste Erhvervskilde, nærmede Onkel sig kun med stor Forsigtighed, og han blev aldrig nogen stor Mejerimand, Kvægopdrætter eller Svineproducent, selv

om han naturligvis efterhaanden optog Roedyrkningen og derigennem forøgede Mælkeproduktionen; men han dyrkede sine Marker dygtigt og med en gennemført Orden, og hele hans Bedrift saavel ude som hjemme var i saa Henseende mønsterværdig. En saadan gennemført Orden betyder naturligvis meget ogsaa i økonomisk Henseende, men det havde ikke forslaaet, dersom den ikke havde været ledsaget af den mest gennemførte Sparsommelighed. Saavel Onkel Alfred som Tante Laura forstod imidlertid at skrue deres Fornødenheder ned til det mindst mulige og at gennemføre en Økonomi, der kom til at staa i passende Forhold til de meget smaa Indtægter.

Gennemført Orden i Bedriften og en gennemført Økonomi var de Værdier, Elenius tog med sig fra Hjemmet, og som ogsaa kom til at præge hans senere Virke.

Elenius fødtes 25. Februar 1890 paa »Jomfrubakken«, men allerede Aaret efter flyttedes Hjemmet til »Hallagergaard«, hvor han tilbragte hele sin Barndom. Fra denne Periode erindrer jeg ganske tydeligt den lille lysvaagne 6–7 Aars Dreng, hvis kønne, lille Ansigt var ganske behersket af de smukke, mørke Øjne, som forskende slugte den fremmede »gamle« Fætter. Det var en given Ting, at Elenius vilde være Landmand, ja, han var ligefrem født til denne Metier i en saadan Grad, at al Diskussion om Valg af Livsstilling blev udelukket. Uddannelsesaarene blev svære nok for den ret spinkle Dreng. Arbejdsdagen var lang, og der blev i den lange Arbejdsdag præsteret meget og haardt Arbejde paa en Kost, der ikke gav Anledning til at høre Englene synge.

Elenius som forvalter.

Her skal det dog erindres, at Proprietær Smith, Tarskov Mølle, viste Drengen megen Venlighed, og at det venskabelige Forhold mellem dem fortsattes lige til Elenius' Død.

Elenius' Forvaltertid begyndte hos den meget dygtige, men ogsaa meget skrappe og vanskeligt omgængelige Forpagter Dybro paa Ruggaard, for derefter at fortsættes hos Forpagter Pape, Randrup ved Viborg, Godsejer Wetche, Hvanstrup og Proprietær Osi paa Lundgaard.

Dermed er vi naaet frem til 1916, da han og jeg kom i Forbindelse med hinanden, idet Elenius da giftede sig og tiltraadte Pladsen som Forvalter hos mig paa »Landlyst«.

Elenius' Barndoms- og Ungdomsaar havde hverken været lyse eller lette, og jeg tror ikke, jeg tager fejl, naar jeg siger, at han selv regnede

dem for triste og glædesløse. Den nødtvungne Nøjsomhed i Hjemmet var saa skrap, saa der aldrig blev Raad til en eneste af de smaa Ekstraudgifter, der kan glæde og fornøje et Barn. Senere, da han kom ud som Landvæsenselev, maatte han ligeledes spinke og spare for at faa den uendelig lille Løn til at strække til ogsaa til Anskaffelse af Klæder, hvilket tvang ham til at leve som Enspænder, og give Afkald paa alle Fornøjelser, Udflugter, Omgang og Sport. I sin Uddannelse som Landmand maatte han ogsaa renoncere paa alt det, der bidrager til at sætte Kulør paa Tilværelsen, saasom Landbrugskursus og Landbrugsskoleophold.

I en Periode, hvor Fremskridtene ligefrem væltede ind over dansk Landbrug, dagligt skabende nye Problemer, blev der saaledes forment ham Adgang til paa en let og bekvem Maade at skaffe sig den Orientering og det Overblik, som et Skoleophold byder Eleverne, og han var altsaa tvungen til at skaffe sig al nødvendig Viden ad Omveje. Det lykkedes Elenius, grundet paa en utrættelig Energi og en glubende Interesse for sit Erhverv som Landmand at naa helt op paa Højden af sin Tid og blive en af sin Egnns aller mest ansete Landmænd, hvilket er beundringsværdigt, naar man erindrer sig de mangelfulde Betingelser, der oprindeligt blev budt ham til Uddannelse.

Ligesom Tilfældet var med Faderen, havde Markerne hans største Interesse og Kærlighed, og han præsterede som Jorddyrker det helt ypperlige. Naar Markerne paa »Christianshus« bar store, ensartede Afgrøder, som stod i omvendt Forhold til de ujævne Jorders elendige Bonitet, da skyldtes dette udelukkende hans omhyggelige Bearbejdning og forstaaende Fordeling af Gødningen under Hensyntagen til Højder og Lavninger, til tørt eller fugtigere Terræn, og sine største Triumfer som Landmand fejrede han netop ved at høste store ensartede Afgrøder paa ganske uensartet Jordbund.

Landbrugets Redskaber og Maskiner er kommet til at spille en stedse mere og mere fremtrædende Rolle i dansk Landbrug, hvorfor ogsaa Udgifterne paa Maskinkontoen kan naa et betydeligt Omfang og tynde fælt paa Budgettet. Elenius var en glimrende Maskinmand, han kælede for sine Maskiner, forstod at behandle dem og var i de allerfleste Tilfælde sin egen Maskinsmed. Hans Maskiner holdt derfor meget længe og med minimale aarlige Omkostninger, hvilket er af den aller største Betydning for en Gaards Budget. Men god, gennemført Økonomi i Bedriften var i det hele taget en af de vigtigste Egenskaber hos Elenius som Landmand, og jeg betvivler, at det vil være muligt i saa Henseende at finde hans Overmand, hvortil kommer, at han havde et glimrende Greb paa at omgaas Folkene, saa der altid herskede Ro, Orden og god Tone, samtidig med at der ydedes intenst Arbejde.

Som allerede sagt tiltraadte Elenius i 1916 Stillingen som Forvalter paa min Gaard »Landlyst« ved Helsingør. Gaarden var købt 1913 for at tjene som Opholdssted i de lange Sommerferier, som Rusland bød paa. Saa kom Verdenskri-

gen og gav Ferieopholdet paa »Landlyst« en mere permanent Karakter. I 1916 ventede jeg dog stadig at komme tilbage til Rusland, saasomt Verdenskrigen sluttede, og saa var det Mening, at Elenius skulde bebo og styre »Landlyst«.

Den 6. Oktober 1916 fejrede Elenius og Agnete deres Bryllup, og Karoline og jeg deltog i Festmiddagen hos Proprietær Barke (tidligere »Stensbjerg« ved Slangstrup) paa Amager. Det unge Par flyttede ind i Sidelængen paa Landlyst, hvor de fik deres Hjem i de følgende 4 Aar. Samarbejdet blev godt, og vi fik megen og fornøjelig Omgang med hinanden, hvori Agnete havde sin store Andel, idet hun straks fra Begyndelsen af sluttede sig til Borcherne, baade dem, der boede fast paa Gaarden, og de mange, der i Aarenes Løb besøgte denne.

Elenius' Humør var i denne Periode meget vekslende, da de alt for svære Ungdomsaar havde aflejret ikke saa lidt Bitterhed i hans Sind, hvilket godt kunde give sig drastiske Udslag. Naar disse Skygger mere og mere trængtes tilbage for at give Plads for et frejdigere og friskere Livssyn, maa Takken herfor i første Række adresseres til hans milde Hustru og hendes forstandige og taalmodige Paavirkning.

Jeg maa i disse Notitser ganske se bort fra en Skildring af Elenius' og Agnetes Dagligliv og smaa Oplevelser, ligesom jeg i mine egne Livserindringer har ladet Privatlivet uberørt. Kun saa meget, at jeg erindrer dem som Deltagere i mange fornøjelige Arrangementer og Udflugter, saaledes som ivrige Deltagere i den store Fastelavnsfest i 1918, hvor de bl. a. begge optraadte i den Komædie, Frederik havde skrevet i Dagens Anledning. Der faldt i det hele meget Sollys over Tilværelsen paa Landlyst i de første Aar. »Ferien« blev nydt i fulde Drag, men den blev for lang og endelig afbrudt af Realiteternes Haardhed. Fredsslutningen og det bolschevistiske Ruslands Konsolidering satte et endeligt Punktum for mit russiske Arbejde og dermed ogsaa for Elenius' Tilværelse paa Landlyst.

Saa lavede han og jeg i Forening en stor Dumhed, idet han forpagtede »Bregnerødgaard« med Overtagelse af alt levende og dødt Inventar til den da herskende vanvittigt høje Krigspris.

Vi havde jo haabet, at Højkonjunkturen skulde have holdt endnu et Par Aar, men det skete ikke, og det mægtige Præfald paa Landbrugsprodukterne indtraf allerede i det første Driftsaar, hvilket foraarsagede meget store Tab og gjorde Stillingen paa Gaarden uholdbar. Det blev derfor et Par meget svære Aar, Elenius og Agnete maatte gennemleve paa Bregnerødgaard med mange Ærgrelser og Bekymringer, som der ikke her skal dvæles nærmere ved. Men endelig lysnede det, og de fik atter fast Grund under Fødderne, da Elenius i 1924 blev antaget som Bestyrer af den ved Hørsholm beliggende Gaard »Christianshus«.

Paa denne Gaard fik Elenius Lov til gennem 16 Aar at øve sin Manddoms Gerning, og her mødtes Borcherne i Flok og Følge i hans og Agnetes gæstfri Hjem.

Gaarden er en stor Proprietærgaard paa 200 Td. Land, og den ejedes og ejes fremdeles af Direktør i Landmandsbanken, Emil Hertz. Under og umiddelbart efter Verdenskrigen ombyggede eller nyopførte Hertz Gaarden med det Resultat, at den efter min Formening er blevet Danmarks smukkeste og fornemste Proprietærgaard. Ikke en eneste Ting ønsker man anderledes, end den er formet af Arkitekt Oppenheim, og Harmonien brydes ikke paa noget Punkt. Dertil kommer den smukkeste mulige Indramning. Haven og den store Park begrænser de 2 af Gaardens Sider, medens det skønne Landskab og den vide Udsigt fuldstændiggør Billedet. Det er da ganske naturligt, at Glæden over vort Samvær paa »Christianshus« forøgedes og fik et festligere Præg, fordi Stedet var saa skønt.

Elenius' havde deres hyggelige Bolig i Gaardens ene Sidelænge beklædt med blomstrende Kirsebær og Caprifolier. Bestyreren havde Gaardens Folk paa Kost mod en fast Dagsbetaling, og det blev altsaa Agnete, der maatte klare denne meget vanskelige Opgave. Hendes store Dygtighed og økonomiske Sans hjalp hende over alle Vanskeligheder, saa Madspørgsmaalets heldige Løsning skabte det nødvendige Grundlag for Folkeholdets Stabilitet.

Direktør Hertz var i sjælden Grad blottet for Landbrugsforstaaelse, og han var derfor klog nok til at give Elenius helt frie Hænder med Hensyn til Gaardens Drift og til at træffe Beslutning ved alle saavel større som mindre Dispositioner, og Æren for at »Christianshus« i Løbet af faa Aar blev en Mønstergaard, skyldes derfor udelukkende Elenius' Dygtighed.

Jeg har allerede omtalt, at de meget uensartede Marker næsten altid bar smukke, ensartede Afgrøder af Korn og Roer, men det var i det hele taget en Fornøjelse at foretage en Gennemgang af Bedriften i alle dens Detailler. Saavel Stalde som Lader, Maskiner og Redskaber, Indhegninger og Græsgange, Haver og Park, bar et 1ste Klasses Stempel og vidnede om Lederens Dygtighed og aldrig svigtende Interesse. Dertil kom, at det altsammen var

To gode venner 1932.

præget af Elenius' Ordenssans. Bøjede man en Søndag Morgen fra Kongevejen ind i Birkealléen, der førte op til Gaarden, var den altid nyreven ligesom Parkens Gange og den store Gaardsplads. Men det var ikke blot Gaardens Facade, der præsenterede sig saaledes, ogsaa alle Detailler i den bagved liggende Bedrift havde det samme Præg, og det er rigtigt sagt, at ikke 2 Halmstraa laa, hvor de ikke burde ligge. Jeg tror med Sandhed at kunne sige, der ikke i nogen anden Gaard har hersket en Orden som den paa »Christianshus« i Elenius' Tid, men tillige at ingen Ordensmester formaaede at gennemføre et Program saa billigt som han. Eller sagt endnu tydeligere. Elenius førte Beviset for, at den pinligt gennemførte Orden giver den billigste Driftsform i et Landbrug.

Mælkeydelsen af hver enkelt Ko blev kontrolleret af Kontrolforeningen og Elenius foranledigede, at Gaardens Driftsregnskab opstilledes og sluttedes af Landboforeningen. Jeg har Aar efter Aar fulgt disse Aarsafslutninger og set, at Produktionen saavel som Nettoudbyttet stedse var stigende. Det er da ikke underligt, at Direktør Hertz i stigende Grad dokumenterede sin Paaskønnelse af Elenius' Arbejde, saaledes at Lønforholdene blev særdeles gunstige. Med ret betydelige Ofre fra Hertz's Side blev der endvidere tegnet en Pensionsforsikring, saavel for Elenius som for Agnete, noget, hun nu meget paaskønner.

Den smukke, frie og paaskønnede Stilling, Elenius var naaet frem til paa »Christianshus«, forsonede ham efterhaanden med det Savn, han gennem Aarene følte ved ikke at drive eget Landbrug, og jeg har den bestemte Mening, at han i de senere Aar følte sig som en fuldtud lykkelig Mand, hvilket hans gode og frejdige Humør i høj Grad bar Vidnesbyrd om.

Sluttelig et Par Ord om Elenius' og Agnetes Hjem paa Christianshus, d. v. s. den Side af Hjemmet, der viste udadtil.

Saavel Elenius som Agnete var selskabelig anlagt, og de saa mange i Hjemmet og kom meget ud. De holdt deres eget Automobil, og den var sandelig ikke oplodset. Meget ofte kørte de om Aftenen ud til Venner i Omegnen eller paa Besøg hos Slægtninge i Hovedstaden, medens Ferierne benyttedes til herlige Biludflugter Landet rundt eller til Sverige. Paa Ferieturene var de altid ledsagede af Venner eller Slægtninge, og disse Ture formede sig meget festlige, idet man gav sig Tid til at nyde alle Skønhedsværdier og alle Oplevelser.

Blandt de mange Landmænd i Nordsjælland, som hørte til Omgangskredsen, skal her kun nævnes Forpagter Brandt, Mariehøj, Proprietær Sørensen, Paalstrup (senere Kregme), Proprietær Barke, Stensbjerg, og Proprietær Schultz, Rungsted, der alle hørte til den nærmeste Vennekreds.

For den ikke helt lille Koloni af københavnske Borchere blev Christianshus gennem en Aarrække det kæreste Samlingssted. –

Kolonien mødte tidligt om Eftermiddagen og blev straks placeret ved det allerede dækkede Kaffebord i Haven for derefter at dele sig, idet nogle fortsatte i Haven med en meget solid Eftermiddagsl'hombre, der senere uden alle Formaliteter gled over i Aftenl'hombre, medens andre gik Smaature i de skønne Omgivelser. Det var herlige Dage, og jeg ved, at alle Deltagerne med stor Glæde tænker tilbage paa dem.

Gæstfriheden paa Christianshus var stor, og da Agnete ogsaa som Husmoder hørte til de helt store, bidrog hendes Mad jo meget til at fremme denne rette Stemning.

Hendes Julebord med Grisen i alle de kendte herlige Afskygninger repræsenterede Kulminationen af Aarets Festligheder. Men ogsaa Elenius vidste, hvad der var godt, og han støttede kraftigt Foretagendet fra sin Bordende, ikke blot med godt Humør, men ogsaa med Snapseflaskerne paa Is og med Udsigt til Cigarer og Cigaretter.

Det kunde jo undertiden nok blive lidt trættende for Husmoderen, især naar hele Selskabet mødte Kl. 12 til Frokost fortsættende over diverse Maaltider til 10–11 Aften.

En saadan Aften averterede l'hombrebordet Damerne om, at Toget gik om ½ Time, og Agnete reagerede med et glad og højlydt: »Aa Gud ske Lov«, som man tydeligt hørte kom fra Hjertet. Først da alle brast i en hjertelig Lat-

Agnete og Senta 1939.

ter, gik det op for Agnete, hvor galt hun var kommet af Sted. Endnu den Dag i Dag bliver hun mindet om hin lille Episode.

Christianshus var Slægtens eneste og sidste Tilholdssted paa Landet, medens vi i tidligere Aar havde haft mange gæstfri landlige Hjem at besøge, og det er derfor ikke underligt, at Christianshus blev os et meget kært Samlingssted.

Da jeg nu har talt saa meget om Elenius' og Agnetes store Gæstfrihed, føler jeg mig forpligtet til at gøre en lille Tilføjelse for at forebygge eventuelle Misforstaaelser. Deres Gæstfrihed var ikke Udslag af Ødselhed eller letsindige Dispositioner – tværtimod – Gæstfriheden blev netop muliggjort, fordi Ægteparret i det daglige saavel som ved alle vigtigere Dispositioner anlagde og gennemførte en meget forstandig Økonomi, der dog aldrig følte generende for Omgivelserne.

Den 25. Februar 1940 fyldte Elenius 50 Aar. Det blev en Festdag i det helt store Format. For første Gang mødtes Slægten med Vennernes Kreds, men saa var vi ogsaa samlede ca. 40 Mennesker om Festbordene. Der herskede en fortrinlig Stemning med afvekslende Taler og Sang, og Elenius modtog mange Beviser paa oprigtigt Venskab. Kort sagt: Det blev en af de Dage, der huskes. Elenius var meget glad for denne Dag, og vi er alle taknemmelige over, at han oplevede den.

Alt saa i 1940 saa lyst ud, Elenius' Humør var straalende, og man begyndte allerede at glæde sig til Sølvbryllupsfesten det følgende Aar. Den 16. Juli var der endnu en Fest paa Christianshus, idet Elenius og Agnete fejrede min Broder Frederiks 70 Aars Fødselsdag. Elenius' Broder, Oluf med Hustru, og Brodersønnen Kurt med Hustru fra Hobro kom paa Feriebesøg, og saa er vi naaet frem til den skæbnesvangre 25. Juli med dens frygtelige Katastrofe.

En halv Time efter at Elenius om Morgenen var gaaet ud i Bedriften, kom han vaklende ind i Entreen, hvor han blev bragt til Sæde for at afvente Ambulancen, der skulde føre ham til Usserød Sygehus.

Der var sket det, at Elenius var gaaet ind til Tjørslaget til en ung Tyr, der stod tøjret udenfor Gaarden, men var blevet indviklet i noget Pigtraad. Elenius har villet befri Tyren for Pigtraaden, men Smerterne har gjort Dyret rasende, saa den overfaldt Elenius, hvis Brystkasse den knuste, saa kun 2 Ribben af de 23 var forblevet uskadede.

Elenius' Tilstand forblev taalelig, men den 26. Juli, 24 Timer efter at Ulykken var sket, indtraf Døden.

Det blev ikke blot en meget svær Dag for Agnete og for de paa Gaarden værende nærmeste Slægtninge, men alle vi, som stod Hjemmet nær, blev gennemrystede af den sørgelige Meddelelse.

Vi mødtes alle den 29. Juli i Hørsholm Kirke til Sørgenhøjtideligheden, hvor Pastor Holger Sørensen talte kønt, og hvor Elenius' Broder, Oluf, takkede

den afdøde. Ved Graven talte Direktør Hertz og Proprietær Sørensen Venne- og Mindeord. Nogle Timers vemodigt Samvær paa Christianshus sluttede Dagen.

For Slægtskredsen i København var Elenius' Død et meget haardt Slag, og vi kan endnu ikke forstaa, at det virkelig er slut, og at Døren ikke gaar op for Elenius' glade Hilsen og friske Latter. Hjemmet paa Christianshus kom til at staa som Repræsentant for en Epoke indenfor vort Slægtsliv, som vi alle med Taknemmelighed vil tænke tilbage paa.

Jeg kan roligt slutte med et: Ære være Elenius' Minde, han blev en Ære for sin Stand og et kært Familienmedlem.

Oktober 1942.

Johannes Borch.

Martin Borchs barn

Side

Christen Borch 353

Christen Borch

4. marts 1883 – 4. november 1972

Christen var eneste barn af arkitekt Martin Borch og hustru Marie, født Nyrop. Han blev født i København den 4. marts 1883 og opkaldt efter sin farbror, præsten i Randlev; men han lignede i sind og skind mest sin mors fa-

Helga Louise Borch, f. Barfoed.

Christen Borch.

milie. Da der også i denne var flere arkitekter, har han vel været så »arveligt belastet«, at han som en selvfølge er gået i faderens fodspor.

Han blev student fra Metropolitanskolen i 1901 og elev som arkitekt på Kunstakademiet 1904. Året efter afgangseksamen i 1909 vandt han den mindre guldmedalje.

Christen blev vel ikke så kendt i offentligheden som faderen og morbroderen (Martin Nyrop); men han kom dog i tidens løb til at udføre mange og forskelligartede arbejder deriblandt ikke få, som gjorde ham til en af vore erfarne restaureringseksperter. Som eksempler herpå kan nævnes æresboligen på Carlsberg, Weis' stue i Ribe, bindingsværkshuset i Helligkorsgade i Kolding, Vor Frue kirke i København og mange opgaver rundt om i vore kirker. Han var i mange år arkitekt for Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole og har

her ombygget og udvidet adskillige bygninger. Han opførte også nybygninger som Carlsbergfondets biologiske institut og Rigshospitalets psykiatriske afdeling.

Hans største virke kom imidlertid til at ligge i hans virksomhed som arkitekt for justitsministeriet. Han har bygget politigårde, domhuse og fængselsbygninger over hele landet.

Han blev udnævnt til R. af Dbg. den 23. august 1926.

Christen giftede sig den 4. september 1910 i Brøndbyvester med Helga Louise Barfoed, født 4. september 1884, datter af sognepræst Erik Chr. Nielsen Barfoed og hustru Thora Læssøe. Helga døde 6. januar 1958. Ægteskabet var barnløst.

Derefter giftede han sig den 2. april 1959 med Marie Nilsine Nielsen, født 7. august 1908 i Allerslev som datter af tømrermester R. Nielsen og hustru Oline, f. Olsen.

Christen døde 4. november 1972 og blev den 9. s. m. begravet fra Hørs-holm kapel, hvis smukke, klassiske arkitektur han selv var mester for.

Da hans enke har ladet meddele, at Christen ikke ønskede sin biografi i en slægtsbog, vil der ikke her blive givet en karakteristik af ham eller en nærmere omtale af hans liv og levned.

Hjalmar Borch.

Navneregister

	Side
d'Albuquerque, kaptajn	138
Andersen, Just, husmand	41
– Vilhelm, professor	218
Andreasen, C. A., ingeniør	125
Barfoed, Christen Thomsen, professor	56
Berg, Friederich, greve, godsejer	67
Boerner von, ingeniør	144
Bondarschefski, Bronislav, filialbestyrer	104
Borch, Agnete, f. Bentzen	322
– Agnete, f. Scharff	344
– Anderssigne, f. Andersen	43
– Anna, f. Nielsen	197
– Antonette, f. Mikkelsen	237
– Carl Sophus, købmand	237
– Dorthé	37
– Edith Anna Henrikka, f. Andersen	197
– Elisa Minna Ida Martha, f. Bade	329
– Ellen Katharina Jakobine, f. Voigt	156
– Emma, f. Riegels	208
– Frederik	237
– Helga Louise, f. Barfoed	354
– Henrik, revisor	306
– Hertha Karoline, f. Meinig	61
– Ingrid, f. Madsen	299
– Johanne, f. Dohn	143
– Karen Margrethe Dahlsen, f. Jensen	202
– Kristine Constance Petrea, f. Buchholtz	338
– Laura Frederikke, f. Westengaard	283 f. f.
– Lilly, f. Monberg	295
– Marie, f. Fabricius	184
– Marie Nilsine, f. Nielsen	354
– Paula, f. Illemann	309
– Petrine, f. Christensen	35
– Petrine Marie, f. Stenz	331
– Signe Kirstine, f. Agersten	334

	Side
Borch, Sophie Margrethe Einfeldt, f. Welling	206
– Theresia Catharina, f. Møller	237
Brøndsted, Ove H., trævarefabrikant	219
Carlsen, Andreas' søn Mogens, proprietær	318
Clausen, C. P., realskolebestyrer, senere provst	166 178
– Hilmar, teaterdirektør	309
Christoffersen, Gerda, teaterdirektør	309
Drøgemüller, købmand	109
Ebling, Anna Christina, f. Hoeck	157
– Christian Rudolph	158
– Frederikke Louise Sophie, f. Hartvig	158
– Friederich Ludvig Ulrich Emilus	157
Ernstsen, H. P., lærer	169
Feilberg, C. L., professor	208
Fircks, baron	146
Fjeldgaard, Poul, teaterdirektør	308
Fjord, Johannes, professor	56
Franck, baron	147
Fribert, William, farmer	184
Frølund, Th., forpagter	134
Garde, Aage, biografdirektør	311
Gasmann, godsejer	253
Gregaard, Poul, teaterdirektør	309
Gudme, I. de Hemmer, provst	161
Hahn, baron	147
Hansen, Volmar, korrespondent	102–103
Helsengreen, Albert, teaterdirektør	307
Henriksen, H., ingeniør	66
Hermansen, Axel, ingeniør	125 137
Hertz, Emil, direktør	345
Holten, Bent, korrespondent	102
Hoppe, Joh., løjtnant, konsul	66

	Side
Ipsen, Bodil, skuespillerinde	186
Jensen, Jens Chr., husmand	14
Johansen, generalkonsul, cand. polyt	66
Jørgensen, Jens Chr., overgartner	57
Kipp, Eduard, direktør	61
Kjeldsen, Nanny, f. Fribert	190
Kohl, Agnes von, talepædagog	287
Kring, Anna, frk.	113 135
Köhl, Thorvald, astronom, realskolebestyrer	124 155
Lind, Chr. V., landmand	202
Lindegaard, Aage, ingeniør	130 139
Lond, Georg, lærer	169 172-173
Lundgaard, L. T., læge	166-167
Marling, Svend, depotbestyrer	276
Mertz, Dagmar, frk.	101
- Gaston	102-103
Meyer, Ivan, frøgrosserer	104
Munk, Markus, godsforvalter	84
Møller, Otto, sognepræst	161
Møller-Holst, Else, frue	124
Neergaard, Eigil, ingeniør	140
Nielsen, Otto, statskonsulent	82-84
Norrie, Gordon, stabslæge	186
Nyegaard, Wilhelmine, frue	235
Oettingen, E. von, godsejer, landråd	71 74-75
- von, generalguvernør	65
Olufsen, Regnar, apoteker	226
Paris, frk., bogholderske	77 101
Petersen, Niels Otto, gårdejer	167
Rasmussen, Poul, arkitekt	184 197
Reenberg, Holger, skuespiller	308

	Side
Riegels, Frederik Vilhelm, proprietær	208
- Johanne Louise, f. Christensen	208
- Hans Vilhelm, godsejer	213
Riisager, Vagn, magister, provst	232
Roth, Alfred von, godsejer	73
Rønnow, Morten, arkitekt	130
Sabroe, A. Gylding, købmand	275
Samer, Johanne, f. Voigt	160 167
Samson, A. von, vicepræsident	74–75
Scavenius, Harald, gesandt	107
Schrøder, H., skovrider	184
Seedorff, Th., ingeniør	138
Sigetty, Harald, filialbestyrer	102 111
Sivers, A. von, godsejer	69
- Max von, landråd	70
Sponholtz, Karl, korrespondent	102
Stackelberg von, baron, landråd	66 71
Stallknecht, Kaj, frøgrosserer	104
Stolypin, ministerpræsident	87–88
Stürmer, Hother, kaptajn	196
Tage-Hansen, T. A., professor	184
Tesch, C. A., tømremester	125
Torkuhl, Johan Diederich	159
- Cathrine, f. Schultz	159
Voetz, I. I. A., kommandør	249–250
Voigt, Christian Theodor, godsejer	156
- Laura Charlotte Dorothea, f. Torkuhl	160
- Ludvig Emil, proprietær	160
- Sofie Frederikke, f. Ebling	156
Welding, Fr., forpagter	66
Wendt, Frantz, gårdejer	56
Weng, Ernst, filialbestyrer	81 102–103
Wøldike, Elise, frue	124 155
- Erhard, cand. theol.	124 155
- Peder Rosenstand, ingeniør	66